بعون صانع مکین و مکان و فضل خلاق زمین و آسمان

حمد ایزد که کتابی بروش جام جهان نما که مثلش تا حال از کتم عدم بمنصهٔ شهود جلوه گر نشده

تذکرۂ علمای ہند

عالم المعی فاضل لوذعی محقق بی مثال جناب رحمان علی صاحب ممبر کونسل مقام ریوان بابی مصنفهٔ

در مطبع نامی منشی نولکشور واقع لکھنؤ بحسن و خوبی طبع شد

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم
ہست کلید در گنج حکیم

حمد بیحد وثنای لاتعد حکیمی راست علم بالقلم وسپاس بیقیاس علیمی را علم الانسان مالم یعلم حکیمی کہ زبان گروبیان را بکلمہ سبحانک لا علم لنا الا ما علمتنا گویا ساختہ و علیمی کہ دل انسان ضعیف البنیان را بتذکار ما اوتیتم من العلم الا قلیلا تسلیہ دادہ بتعلیم رب زدنی علما پرداختہ تعالے شانہ ولا یزال سلطانہ آزہار درود وسلام مروح مشام نثار بارگاہی باد کہ کوس نہو تش غیوا العلماء ورثۃ الانبیاء بذروۂ افلاک وصیت انا مدینۃ العلم بگوش املاک رسانیدہ صلی اللہ علیہ وعلی آلہ واصحابہ الطیبین الطاہرین الہادین المہدیین * پس آن پوشیدہ مباد بمرزبوم ہندوستان کہ جزو اولش ہم پلہ جہان ہست از بدو شیوع اسلام تا این ایام بسیاری از علمائے عظام وفضلائے کرام گذشتند ونامی از خود گذاشتند بقول مولانائے جامی قدس سرہ السامی ؎ نہ دانایان بود این نکتہ مشہور * کہ دانش در کتب داناست در گور * احصای اسامی گرامی شان بجز عالم الغیب کہ داند کہ بحیز تحریر در آرد مگر طبع حریص کہ مجہول مالا یدرک کلہ لایترک کلہ است وبمقتضای ؎ کار دنیا کسی تمام نکرد * انچہ گیرید مختصر گیرید * ہرچہ دریافت نمی گذارد پس تراجم برخے ازان طائفہ عالیہ کہ از کتب سلف وتحریرات رائقہ معاونین باعز وشرف بمن ہیچمدان پیوستہ درین وجیزہ موسومہ **تذکرہ علمائے ہند ملقب بہ تحفۃ الفضلاء فی تراجم الکملاء** بہ می نگارم واز اخلاق حسنہ ناظرین باتمکین چشمی دارم کہ بعثرات وزلات قلم ژولیدہ رقم این فاقد الاستعداد دستگیری فرمودہ بذیل اصلاح عیب پوشی را کار فرمایند واللہ المستعان وعلیہ التکلان

وابن کتاب مرتب است به ترتیب حروف ہجا تا نظار کتاب را بتلاش ترجمہ عالمی دقت رو ننماید
وذکر ماخذ ومعاونین درخاتمه خواہد آمد انشاء اللہ تعالیٰ

حرف الالف

مولانا ابو حفص ربیع محدث بصری ابن صبیح السعدی البصری بر طالبان اخبار مخفی
ومستتر نیست که اول شیوع ملت اسلامیہ بممالک ہند از دست محمد بن قاسم ابن عقیل ثقفی که
ابن عم ودا ماد حجاج ابن یوسف ثقفی بود در عہد خلافت ولید بن عبد الملک بظہور آمده یعنی
محمد بن قاسم بعمر ہفده سالگی بالشکر مجاہدین بروز پنجشنبه دہم رمضان سال نود وسه وبقولے
سال نود ونه ہجری ملک سنده را از داہر بن چچ مرزبان سنده مفتوح نموده رایات اسلامی
دران دیار مرتفع فرمود و داہر مذکور در نا ورد گاه کشته شد ہمان زمان یا پس ازان صاحب
ترجمه دران دیار قدوم آورده بالجمله وی از تبع تابعین وکملای محدثین است از حسن بصری و
عطار روایت مے کند واز وسفیان ثوری ووکیع وابن مہدی راوی اند وی رحمۃ اللہ علیہ
صدوق وعابد ومجاہد بود گویند که وی اول مصنفین درامت اسلامیہ است که بسال یک صدو
شصت ہجری بملک سنده رحلت فرمود رضوان اللہ علیه

مولوی ابو الحسن فرنگی محلی ابن مولوی عبد الجامع ابن مولوی محمد نافع ابن مولوی عبد العلی
بحر العلوم بعد حفظ قرآن مجید تحصیل علوم درسیه بخدمت مولوی عبد الحکیم نموده وبیعت
از مولوی حافظ عبد الوالی کرده ہفتدہم ذی الحجه سال دوازده صد وہشتاد ودو ہجری بعالم
جوانی ازین جہان فانی درگذشت

مولوی ابو الحسن نصیر آبادی ساکن قصبۂ نصیر آباد مضافات لکھنؤ عالم عامل صاحب
ورع وتقوی بود بیعت وخلافت سلسلۂ نقشبندیه از مولوی مراد اللہ فاروقی نسبا والمجددی
المظہری مشربا وتہانیسری موطنا مرید وخلیفه مولوی نعیم اللہ بہرائچی مرید وخلیفه حضرت مرزا مظہر
جان جانان قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم داشت علمے را از ظلمات شرک وبدعت نجات بخشید
وباتباع سنت سنیه مے کوشید دوم شعبان سن دوازده صد وہفتاد ودو ہجری

رحلت فرمودہ بجنت آرمید

شاہ ابو سعید عمری دہلوی تلمیذ مفتی شرف الدین رامپوری و مولانا رفیع الدین دہلوی بود و اجازت عامہ از مولانا عبد العزیز دہلوی حاصل کردہ و بیعت طریقۂ نقشبندیہ از شاہ غلام علی دہلوی داشت بروز عید الفطر وقت صبح سال دوازدہ صد و چہل و نہ ہجری در ٹونک وفات یافتہ غفر اللہ لہٗ

میر ابو الغیث بخاری در عہد جلال الدین محمد اکبر شاہ عالمی متصوف آیتے بود از آیات الٰہی در مجلس لطیف او بجز قال اللہ و قال الرسول و اذکار مشائخ ہرگز ذکرے دیگر نبود در سال نہصد و نود و پنج ہجری بعارضۂ قولنج بمقام لکھنؤ وفات یافتہ نعش او بدہلی آوردہ مدفون کردند و میر ستودہ سیر تاریخ فوتش یافتہ اند

شیخ ابو الفیض فیضی خلف اکبر و شاگرد شیخ مبارک ناگوری در سن نہصد و پنجاہ و چہار ہجری متولد شدہ ذہن ثاقب و فکر صائب داشت بعمر چہاردہ سالگی فراغ علمی حاصل نمود در اقسام علوم ہمچو شعر و معما و عروض و قافیہ و تفسیر و تاریخ و لغت و طب و خط و انشا عدیم النظیر بود در اوائل بہ تخلص فیضی شعر می گفت و در اواخر بتقریب برادر خرد خود ابو الفضل کہ وے را علامی مے نوشتند بغرض تعلی اتحاد وزن تخلص فیاضی اختیار نمودہ در سن نہصد و ہفتاد و چہار ہجری بہ بارگاہ اکبر شاہ رسیدہ بخطاب ملک الشعرا ممتاز شد و او را قصیدہ ایست طویل در مدح اکبر بادشاہ موارد الکلم در علم اخلاق بعبارت عربی بحروف مہملہ و سواطع الالہام تفسیر قرآن بصنعت اہمال باتمام رسیدہ و صلہ آن دہ ہزار روپیہ اکبر شاہ وے را دادہ میر حیدر معمای تاریخ اتمام آن در سورۂ اخلاص یافتہ و ترجمہ فارسی لیلاوتی مصنفہ پنڈت بہاسکر بیدری کہ در سن ششصد و بست و دو ہجری ۶۲۲ تصنیف کردہ بود و ترجمۂ رامائن منظوم فارسی و مثنوی نلدمن و دیوان فارسی کہ دران پانزدہ ہزار ابیات انداز تصانیف مشہورۂ فیضی اند تاریخ دہم صفر سن یک ہزار و چہار ہجری بمقام اکبرآباد فوت شدہ مدفون گشت بنابر شہور فیضی بمذہبی مقید نبود

ابو الفضل علامی پسر دوم شیخ مبارک ناگوری است در سن نہصد و پنجاہ و ہشت

ہجری متولد شده بعمر پانزده سالگی از علوم معقول و منقول فراغ حاصل کرده تجرد و عزت پیش نظر داشت مگر باصرار احباب در سال نوزدہم جلوس اکبری ملازمت بادشاه اکبر حاصل نموده تفسیر آیة الکرسی موسومهٔ تفسیر اکبری که از ان تاریخ تالیف بر مے آید نوشته پیشکش بادشاه کرده بالطائف خسروی مخصوص گشته اول بخدمت منشی گری ازان بعد بعهدهٔ وزارت سرفراز گشت و در اندک زمانے بخاطر بادشاه آن چنان جا گرفت که محسود امرا و شاهزادگان شد و تخلص خود علامی می کرد بر وقت مراجعت از دکن باشارهٔ شاهزادهٔ سلیم یعنے جهانگیر راجه برسنگه دیو بوندیله تاریخ چهارم ربیع الاول سنه ۱۰۱۱ یک هزار و یازده هجری ابو الفضل را قتل کرده و سرش بریده نزد شاهزادهٔ سلیم که در اله آباد مقیم بود فرستاد شاهزاده بغایت خوش شد و اکبر شاه تاسف خورد تحریرات و دفاتر کتاب ابو الفضل و آئین اکبری و اکبر نامه و عیار دانش و رسالهٔ اخلاق وغیره یادگار قابلیت و سے هستند او هم حسب شهرت مقید بمذہبے نبود۔

حافظ شاه ابو اسحاق خلف و خلیفه شاه ابو الغوث گرم دیوان فاروقی بهیروی که بسال یازده صد و هفتاد و هشت هجری رحلت فرمود و سے را گرم دیوان ازان گویند که جسم مبارکش در بعض اوقات بخرق عادت بدرجهٔ غایت گرم می شد که نان گندم بران توان پخت و سے را دو خلیفه نامور بودند یکے شاه معشوق علی غازی پوری دوم فرزند ارجمندش مظہر محاسن اخلاق شاه ابو اسحاق ذات شریفش نادرهٔ روزگار مذکر شیم صحابهٔ کبار بود زهد و تقوی شعارش و احتراز از اسرار شریعت دثارش افتاده در تصحیح و تنقید احادیث نبویه علیه الصلوٰة والتحیة ملکهٔ وهبی داشت و تعلیم علوم ظاهر و باطن مے پرداخت و در مواظبت سنت سنیه اندکے تغافل نمی ورزید در امر معروف و نہی منکر هر صغیر و کبیر و غنی و فقیر را یکسان مے دید بسال دوازده صد و سی و چهار هجری بریاض رضوان آرمید **بهیروی** نسبت بموضع بهیرا بباے مکسوره موحده مخلوط بها و یاے مثناة تحتانیه معروف و راے مهمله بعدش الف قریه است بضلع اعظم گڈھ از چڑیا کوٹ جانب شمال شش کروه فاصله دارد

حکیم ابو الفتح گیلانی ولد مولانا عبد الرزاق جامع کمالات از ملازمان اکبر شاه بروز پنجشنبه نوزدهم شوال سنه ۹۹۷ سال نود و هفتم از صدی دهم هجرت رحلت نمود

شیخ ابوالفتح علامی قریشی کالپوی مرید وخلیفۂ سید محمد گیسو دراز جامع علوم ظاہر و باطن بعد
بزیارت حرمین شریفین مشرف شدہ وکتاب عوارف المعارف پیش حضرت سید گیسو دراز
گذرانیدہ ومثال خلافت واقتدا یافتہ او را مصنفات است مثل تکمیل در نحو و مشاہد در تصوف
قبرش بکالپی است برد اللہ مضجعہ

قاضی ابوالفتح بلگرامی عرف قاضی کمال در عہد جلال الدین محمد اکبر بادشاہ خدمت
قضای بلگرام داشت در علوم فقہ علم بے مثالی مے افراخت بعمر ہشتاد و چہار سالگی در سن یکہزار
ویک ہجری رحلت کرد

خواجہ ابوالفتح کشمیری دانشمند محقق وعالم مدقق خصوصًا در علم کلام ید طولی داشت وی
شاگرد خواجہ حیدر چرخی است در استخراج مسائل فقہیہ بے انباز بود کتاب سیف السابقین در رد
عقائد اہل تشیع از تصنیفات اوست در صدی یازدہم ہجری بدار بقا رحلت کرد جزاہ اللہ خیرا
رفت اندر ہزار ویکصد سال ؎ تاریخ وفات اوست

شیخ ابوالفتح تھانیسری از فحول علمای روزگار واز اعیان متبحرین عالی مقدار بود سند
حدیث از سید رفیع الدین محدث داشت و پنجاہ سال در اکبرآباد درس علوم عقلی ونقلی فرمودہ
وبسی مستعدان چالاک از دامن افادۂ او برخاستہ اند مولوی عبد القادر بدایونی مصنف
منتخب التواریخ از تلامذۂ اوست

مخدوم ابوالقاسم سندی ابن مفتی داؤد طالب علم صاحب مدرسہ سرآمد روزگار بود
بسیاری طلبۂ علوم را بفیض وافی رسانیدہ اورنگ زیب عالمگیر وی را از طرف خود وکیل شرعی
قرار دادہ بود بسال ہزار وصد وسیزدہ ہجری فوت شد مخدوم رحمت اللہ سندی در ذہب العلم
من السند تاریخ فوتش یافتہ

قاضی ابوالمعالی ساکن آگرہ شاگرد وخلیفہ و داماد عزیزان بخارا است او در فقہ چنان
دستگاہی داشت کہ اگر بالفرض والتقدیر جمیع کتب فقہ حنفی از عالم برافتادے او از سر نو
مے توانست نوشت در سن نہصد وشصت ونہ ہجری از توران بہند آمدہ در آگرہ مقیم شد و
ہمانجا وفات یافتہ سال وفاتش بدریافت نرسید ملا عبد القادر بدایونی مؤلف منتخب التواریخ

و میر غیاث الدین الملقب بہ نقیب خان انو مستفید شدہ اند

شیخ ابو المکارم سمعیل ابن شیخ صفی الدین ردولوی دوازدہم ربیع الثانی سال ہفتصد و ہشتاد و نہ ہجرت ولادت یافتہ چہل روزہ بود کہ پدرش ویرا بپاے سید اشرف جہانگیر سمنانی پیر خود انداخت سید موصوف فرمود این ہم مرید من است بالجملہ شیخ ابو المکارم در سایۂ عاطفت پدر بزرگوار خود تربیت یافتہ بشانزدہ سالگی از جمیع علوم متعارفہ فراغ حاصل کردہ و شب و روز بدرس و تدریس وذکر و فکر بسر مے برد و رحمۃ اللہ علیہ بسیزدہم ربیع الاول روز چہار شنبہ وقت عصر سال ہشتصد و شصت ہجرت از دار فانی بعالم جاودانی رحلت فرمود وے را چہار فرزند بودند عبد الصمد عزیز اللہ عبد القدوس حبیب اللہ عرف مخدوم مٹھن عبد الصمد و عزیز اللہ و حبیب اللہ از فیض تربیت پدر بزرگوار ارادت و خلافت خاندان چشتیہ نظامیہ حاصل کردند و شیخ عبد القدوس از خاندان چشتیہ صابریہ فیضیاب شدہ قصبۂ گنگوہ را محط انوار و ہدایت و ارشاد ساخت۔

حاجی ابراہیم محدث اکبر آبادی بزہد و تقوی و ورع و درس علوم دینے خصوصًا علم حدیث قیام داشت تقید بشرع و تورع ویرا مانع اختلاط و ارتباط بمردم بود ہموارہ امر معروف و نہی منکر می نمود ہرگاہ حسب الطلب در عبادتخانۂ اکبر بادشاہ می آمد بمراسم تکلفات و آداب ملوک مقید نمی شد و پیوستہ وعظ و نصیحت می گفت و سال وفاتش بدریافت نرسید رحمۃ اللہ علیہ

سید ابراہیم ایرجی ابن معین بن عبد القادر حسینی دانشمند کامل بر سائر علوم عقلی و نقلی و رسمی و حقیقی عبور نمودہ کتب بسیار از ہر علوم مطالعہ کردہ و تصحیح فرمودہ و مشکلات آنرا چنان حل کردہ کہ ہر کرا ادنی مناسبتی باشد نظر در کتاب او کافی بود و احتیاج استاد نداشت والحق کہ در دہلی در زمان او ہیچ کس بدانش او نبودوے بوجہ ناحق شناسی اہل روزگار در زاویۂ خود بمطالعہ و تصحیح کتب مشغول بودے و درس کم گفتی با این ہمہ نسبت او بسلسلۂ علیہ قادریہ بر ہمہ غالب بودوے مرید شیخ بہاء الدین قادری شطاری است در سن نہصد و بست ہجری بدہلی در اواخر عہد سلطان سکندر لودے آمدہ شیخ عبد اللہ دہلوی و میان لادن و مولانا عبد القادر صابون گر و دیگر کارآگہان نامور بہ بزرگی او گرویدند و در عہد اسلام شاہ در سن نہصد و پنجاہ و سہ ہجری وفات یافتہ در مقبرۂ سلطان المشائخ مدفون است ایرجی

منسوب است به ایریج بهمزه مکسوره و یای تحتانی مثناة مجهول و رای مهمله مفتوحه و جیم فارسی قصبه ایست بملک مالوه الکنون بضلع جالون تعلق دارد و از شرفاے مشائخ و سادات آباد

معلم ابراهیم باعکظه ساکن سورت دانشمند متبحر و فقیه اشهر شافعی المذهب خطیب مسجد جامع بندر بمبئی بود همواره بدرس و تدریس تفسیر و حدیث و فقه مشغول بودی مفتی عبداللطیف و مولوی سید عبدالفتاح عرف مولوی اشرف علی گلشن آبادی و سید عماد الدین از ارشد تلامذهٔ وے هستند بست و هفتم رجب سن دوازده صد و هشتاد و دو هجری رحلت فرمود مرقدش در بندر سورت است و گلشن آباد نامش مشهور ناسک است

مولوی احسان الغنی ساکن دلمؤ معناف لکهنؤ عالم عامل که ورع و تقوی دثارش بود بماه رجب سال دوازده صد و هشتاد و یک هجری رحلت فرمود

حکیم احسان علی ساکن احمد آباد دناره خلف حکیم شیر علی متوطن احمد آباد دناره برادر کلان مؤلف کتاب بتاریخ بستم شعبان دوازده صد و بست و نه هجری بقصبه سلون متولد شده علوم رسمی و متعارفه بخدمت قاضی عبدالکریم قدس سره بمقام راے بریلی و علم طب از والد خود حاصل کردند و در طبابت مهارتی کامل داشتند و تمام عمر بعهدهٔ وکالت سرکار انگریزی باضلاع فتح پور و بانده ممتاز بودند بمقام بانده تا یک هفته علیل مانده تاریخ نهم ذی الحجه اخیر شب جمعه سال دوازده صد و نود و چهار هجری رحلت فرموده بروز جمعه بمقام بانده اند .ون احاطهٔ دیوان محمد علی مرحوم متصل قبر شیخ محمد شفیع الزمان مدفون شدند قطعهٔ تاریخ وفات آن مرحوم از نتائج طبع شیخ محمد فهیم الزمان ساکن سندیله است ؎ حکیم احسان علی رحلت نمودند ؛ جوار حق کرم از دو قوس باد ا ؛ فهیم از درد دل سالش رقم زد ؛ مقامش جنت الفردوس بادا ؛ **ایضاً** از منشی نعمت حسن افسون تخلص رئیس بانده ؎ احسان علی وکیل نے رحلت جهان سے کی ؛ ذات شریف پاک تھی هر ایک عیب سے ؛ افسون کو فکر جو هوئی سال وفات کی ؛ داخل هوئے بخلد ندا آئی غیب سے ۱۲۹۴

تصانیفه- طب احسانی- معالجات احسانی- مفردات احسانی- مرکبات احسانی- اوراد احسانی- نکات احسانی- و دیگر کتب مفیده نیز یادگار ماند.

قاضی احمد مجد تارنولی ابن قاضی مجد الدین بن قاضی تاج الافاضل ابن قاضی

شمس الدین شیبانی از اولاد امام محمد شیبانی صاحب امام اعظم ابوحنیفہ بود مولدش نارنول و
منشاے او اجمیر و مرقد او ناگور است تلمذ و ارادت بخدمت خواجہ حسین ناگوری داشت در سن
ہیژدہ سالگی فراغ حاصل کردہ انواع علوم را درس مے گفت قاضی مجد الدین پدرش را ہفت پسر
بودند ہمہ دانشمند و متقی و متدین و بزرگترین ایشان احمد مجد در علم و عمل بر ہمہ فائق و جامع علوم
شریعت و طریقت و ورع و تقوی و ذوق و حالت بود و در امر معروف و نہی منکر جانب ار
بجدیکہ پیش وے غنی و فقیر و خویش و بیگانہ درین باب مساوی بودند گاہے مداہنت را
بخود راہ نمی داد و ارباب دینا را نزدش قدرے نبود در آوان طالب علمی با دانشمندان بحث
کردی و بزبان عربی و فارسی تقریر نمودی و در مجالس ملوک و امرا در آمدی و بحث کردی ہم در عنفوان
شباب مرید خواجہ حسین ناگوری شد و از بحث و جدل و در آمدن بخانۂ ملوک توبہ کرد و علم طریقت
پیش پیر خود خواندہ در سن ہیژدہ سالگی از نارنول باجمیر آمد و ہفتاد سال دران بقعہ شریف
بزہد و ورع در باخت و بانواع خیرات عمر بسر برد و در اجمیر روش او این بود کہ نیم شب
بروضۂ خواجہ بزرگ مے آمد و نماز تہجد مے گزارد و تا نماز چاشت تکلم نمے کرد بعد فراغ
درس علوم دینیہ مے گفت و بعد قیلولہ قلیلہ برمے خاست و تا عصر اوراد و مشغول بودے
و بعد ازان تفسیر مدارک میان اہل مجلس بیان فرمودی چنانکہ مسلوک طریق مشایخ وے بود
نقل است کہ وے مے گفت وقتے ہمراہ اقرباے خود برای مدد معاش بہ مندو رفتم و من دران ایام
خرد سال بودم شیخ محمود دہلوی شیخ الاسلام در مندو بود و صدارت علما با وے تعلق داشت
در نماز پیشتر از امام تحریمہ بست چون از نماز فارغ شد ہیچ کس از دانشمندان کہ در صف اول پہلوی
او بودند بوے چیزے نگفت چون دیدم کہ ہمہ مداہنت مے کنند من پیشتر آمدم و بشیخ الاسلام گفتم
کہ این نماز تو درست نیست کہ تحریمہ پیش از امام بستی شیخ الاسلام منفعل شدہ اعادہ نماز کرد
منقول است کہ رسم سلاطین مندو چنان بود کہ مردم با ایشان پشت خم کردہ و سبابہ بر زمین نہادہ
سلام مے کردند قاضی احمد مجد و قاضی ادریس دہلوی کہ دانشمندان بودند بآن وضع سلام
نکردند کہ بدعت است السلام علیکم گفتند و برابر بادشاہ نشستند پادشاہ انصاف
بایشان داد قاضی ادریس را قاضی اجمیر ساخت و چہار دیہ بوے داد و امر فتوے

کرموروثی قاضی احمد مجید بود بوئے مسلم داشت قاضی احمد مجید را بدرجۂ غایت محبت باولاد رسالت پناہ صلعم بود ودر عموم احوال جامۂ خسیس وکم شو پوشیدی واکثر اوقات صرف کلاہ برسرش بودی وجز نماز دستار برسر کمتر بستی وشیروار در مجلس تذکیر نشستی وما قال اللہ وقال الرسول بہیبت و عظمت تمام گفتی چنانکہ زہرۂ ملوک آب شدی وتعظیم خود از کس نمی پسندید بعد مدتے متوجہ ناگور شد کہ مسکن پیر وی ہست وبتاریخ بست وپنجم صفر سال نہصد وبست وہفت ہجری اللہ اکبر گویان جان بحق تسلیم کرد ودر روضۂ مخدوم بزرگ سلطان التارکین در پایان پیر خود مدفون گشت ملا محمد نارنولی کہ مردے صالح ومقبول ومرید قاضی احمد مجید ومورخ وقت بود تاریخ فوتش چنین یافتہ

نظر بستہ بود احمد مجید شیبان ÷ زدون خدا بجو زاہد زشاہ ÷ کہ تاریخ آن پیر خود نارنولے

برآورد از جملۂ شیخ زاہد ÷ رحمۃ اللہ علیہم اجمعین

مولانا شیخ احمد سرہندی مجدد الف ثانی ابن مولانا شیخ عبد الاحد فاروقے

نسب آنحضرت بہ بست وہشت واسطہ بجناب امیر المومنین سیدنا عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ مے پیوندد وی رحمہ اللہ از بزرگان سرہند بلکہ باعث فخر اہل ہند عالم ربانی ومجدد الف ثانی جامع بود میان علوم ظاہر وباطن ودلیلے بود ساطع بر شرافت نوع انسانی در سال ہفتاد ویکم از صدی دہم ہجرت بساحت وجود قدم رنجہ فرمود وبصغر سنی از حفظ قرآن مجید فراغت یافتہ بہ تحصیل علوم متداولہ پرداختہ اول از والد ماجد خود بعض علوم استفادہ نمودہ بسیالکوٹ رفت واز مولانا کمال الدین کشمیری نزیل سیالکوٹ کتب معقول بہ تحقیق وتدقیق تمام خواندہ وعلم حدیث از مولانا یعقوب کشمیری اخذ کردہ باز بخدمت مولانا عبد الرحمن محدث کہ از کبرائے محدثین ہندوستان بودند حدیث مسلسل بواسطۂ واحد واجازت تفسیر وصحاح ستہ ودیگر مفردات یافتہ بعمر ہفدہ سالگی از تحصیل علوم ظاہر فراغ حاصل کردہ بدرس وتصنیف مشغول شد خلافت سلسلۂ چشتیہ از والد خود داشت واجازت بیعت قادریہ وغیرہ از شیخ سکندر کیتھلی یافتہ بہوائے حجاز محمل شوق بستہ بدہلی رسید درانجا باحضرت خواجہ محمد باقی باللہ الکنگی قدس سرہ دولت ملاقات دست داد بطریقۂ علیہ نقشبندیہ بخدمت شان بیعت کردند ودر دو ماہ وچند روز نسبت حضور سلسلۂ نقشبندیہ حاصل نمودند چنانچہ ہمدران

ایام حضرت خواجہ بیکی از مخلصان خود رقم فرمودند کہ شیخ احمد نام مردے از سرہند کثیر العلم
قوی العمل سہ روزی چند با فقیر نشست و برخاست کردہ بسیار از روزگار و اوقات خود مشاہدہ نمود
با آن مے ماند کہ آفتابی شود کہ عالم از و روشن شود انتہی و ہمان زمان آوازہ آنحضرت بلند شدہ
آستان شان محط رحال و مجمع اصحاب کمال گشت علماے دور و نزدیک و امراے ترک و
تاجیک بشرف حضور بہرہ ور گردیدند و مشایخ ارادت آوردند و سلسلۂ شان از ہند تا ماوراء النہر و
روم و شام و مغرب رسیدہ ذات با برکات شان آیتے بود از آیات ربانی و نعمتے بود از نعماے
یزدانی نزاعی کہ درمیان علماے کرام و صوفیۂ عظام از ہزار سال بود ایشان برداشتند و مورد
و مصداق حدیث صلہ شدند چہ ایشان درمیان علماے ظاہر و صوفیہ صلہ بودند کہ اختلاف
فریقین را در وحدت وجود بلفظ راجع داشتند صبر و رضا و تسلیم و شفقت بر خلق و صلۂ رحم و رعایت
ارباب حقوق و سبقت در سلام و لینت در کلام شیمۂ کریمۂ ایشان بود با این ہمہ تمسک بہ
کتاب و سنت ہمین یک فضیلت مقاوم ہزار فضائل تواند بود منقول است کہ علماے ظاہرین
پیش سلطان جہانگیر ابن اکبر شاہ شکایت کردند کہ شیخ احمد دعوے مے کند کہ مقام وے
بالاے مقام صدیق اکبر است چون سلطان شیخ را طلبیدہ از حقیقت حال استفسار کرد شیخ
جواب داد کہ شما براے خدمتی ادنے خادم خود را پیش خود مے طلبید و براہ مہربانی بوے سخنی
پوشیدہ مے گوئید ضرور است کہ آن خادم ادنی بعد طی کردن مقامات امراے عالی درجہ بشما می
رسد و باز آن خادم مراجعت کردہ بمقام خود ایستادہ مے شود پس بدین آمد و رفت لازم نئے آید
کہ مرتبہ خادم ادنی بالای امرای نامدار باشد پادشاہ خاموش ماندہ رو از عتاب گردانید ہمدرین وقت
مردے از حضار بارگاہ شاہی بشاہ معروض داشت کہ تکبر شیخ ببینید کہ سجدہ بشما نکردہ حال آنکہ شما
ظل اللہ و خلیفۂ او ہستند بادشاہ بر غضب شدہ وے را در قلعہ گوالیار محبوس کرد شاہجہان پسر
جہانگیر کہ بشیخ خلوصی داشت قبل از آمدنش ببارگاہ شاہی افضل خان و خواجہ عبدالرحمن مفتی را
مع بعض کتب فقہ نزد شیخ فرستادہ پیغام دادہ بود کہ علما سجدۂ تحیت جہت سلاطین جائز
داشتہ اند شما را باید کہ وقت ملاقات بادشاہ را سجدہ کنید و من ضامن مے شویم کہ از سلطان
بشما ضرری نخواہد رسید شیخ رح بجوابش گفت کہ اجازت سجدہ رخصت است و عزیمت

آنست کہ بجز خدائے عزوجل دیگری را سجدہ نکردہ شود القصہ شیخ تا سہ سال در حبس ماندہ بعدہ
جہانگیر بادشاہ وی را بدین شرط از قید برآورد کہ وی بلشکر سلطانی بودہ ہمراہش گشت کند چنانچہ
شیخ چندی بہ لشکر سلطانی حاضر ماند پس ازان از بادشاہ رخصت وطن یافتہ بسرہند
رونق افروز شدہ بروز سہ شنبہ بست وہشتم صفر سال سی وچہارم از صدی یازدہم ہجرت
بجوار رحمت ایزدی پیوست و بسرہند مدفون گشت تاریخ وفاتش رفیع المراتب یافتہ اند
نور اللہ مضجعہ ٭ تصانیفہ الانیقہ رسالۂ تہلیلیہ رسالۂ اثبات نبوت ٭ رسالۂ مبدء و معاد ٭
رسالۂ مکاشفات غیبیہ ٭ رسالۂ آداب المریدین ٭ رسالۂ معارف لدنیہ ٭ رسالۂ رد الشیعہ ٭
تعلیقات العوارف ٭ شرح رباعیات خواجہ باقی باللہ رح ٭ مکتوبات در سہ مجلد ٭ **تذئیل**
حدیث شریف ان اللہ یبعث لہذہ الامۃ علی راس کل مائۃ سنۃ من یجدد لہا امر دینہا کہ در سنن
ابی داؤد وغیرہ کتب معتبرہ مروی است مراد از راس مائۃ باتفاق اہل حدیث آخر صدیست و
علامات و شروط مجدد انیست کہ وی عالم باشد بعلوم ظاہر و باطن و نفع از تدریس و تالیف و تذکیر
او شائع باشد و در احیای سنن و محو بدعات سرگرم بود و در آخر یک صدی و اول صدی
دیگر اشتہار علوم و شیوع انتفاع از و باشد پس فضائل و اوصاف مولانا شیخ احمد باعلی صوت
ندامی کند کہ وی رحمۃ اللہ علیہ مجدد وہست نہ مجدد مائۃ بل مجدد الف ثانی واز صد تا ہزار فرق بین
است **سہرند** بکسر سین مہملہ و سکون ہائے ہوز و کسر رائے مہملہ و سکون نون و در آخر دال مہملہ
شہریست درمیان دہلی و لاہور بر شارع عام کذا ذکرہ حسان الہند فی سبحۃ المرجان
مولانا احمد احمد آبادی ابن مولانا سلیمان قدس سرہما اصل زاد بوم ایشان گروہست مولانا
سلیمان مذکور وارد احمد آباد گجرات گردید و از خدمت شیخ عبدالحق دہلوی کسب فیوض نمودہ
فاضل متبحر گشت تصانیف عالیہ ازو یادگار ماند پسرش مولانا احمد کہ یگانہ روزگار بود در ہمہ
علوم دست رسا داشت و در اکثر علوم تصانیف نادرہ دارد علم معقول بدیار گجرات
ازو رواج یافتہ منجملہ مصنفاتش فیوض القدس نام کتابیست در علم کلام کہ آن را از الہامات
قدسیہ توان گفت اکثر تحصیل وے پیش مولانا محمد شریف بودہ شرح مواقف واکثر علوم
عقلیہ از مولانا دلی محمد خانو و تصوف از میان شیخ فرید اخذ کردہ و ریاضے پیش

شاہ قبا دمخاطب بہ دیانت خان گذرانید واجازت حدیث وبعض علوم از والد خود مولانا سلیمان گرفتہ بتاریخ بست ودیکم جمادی الثانی سال یازدہ صد ودوازدہ ہجری بعالم قدس شتافتہ مولانا نورالدین گجراتی شاگردش تاریخ وصال وی درین مصرعہ یافتہ ؎ شمعی کہ بود بہ انجمن علم گل شدہ ؛ مرقد پدر وپسر در احمد آباد گجرات ہست

ملا احمد رام پوری کہ بولایتی شہرت داشت شاگرد مولوی برکت الہ آبادی بعلوم درسیہ خصوصا در فلسفہ ماہر بود وسلسلہ تلمذ اکثر علمای رامپور بدو منتہی می شود

ملا احمد عبدالحق فرنگی محلی ابن ملا محمد سعید بن ملا قطب الدین الشہید السہالوی تحصیل علوم بخدمت عم خود ملا نظام الدین نمود ودر جنب وے بتدریس مشغول گشت واعتبار تمام درار باب وارا کین شہر لکھنؤ پیدا کردہ در امور خانہ داری عم خود را سبکدوش سے داشت تصانیفش شرح سلم وحواشی زواہد ثلثہ یادگار ماند

ملا احمد حسین فرنگی محلی ابن ملا محمد رضا پسر چہارم ملا قطب الدین الشہید السہالوے کتب درسیہ متعارفہ بخدمت عم خود ملا نظام الدین تحصیل نمودہ فاضل کامل گشت وبتدریس علوم عمر گرانمایۂ خود بسر برد ودر اواخر عمر اوراسفر فیض آباد پیش آمد در آنجا بیمار شدہ بوطن می آمد در اثنای راہ وفات یافتہ ملا حبیب اللہ فرنگی محلی از تلامذۂ اوست

ملا احمد انوار الحق فرنگی محلی ابن ملا احمد عبدالحق بن ملا محمد سعید بن ملا قطب الدین سہالوی چون در فطرت ازلی محبت الٰہی در دلش ریختہ بودند در عالم طفولیت بخدمت والد خود سے نشست واز برکات انفاس طیبۂ او استفادہ مے برد کتب درسیہ بخدمت مولوی احمد حسین وملا محمد حسن خواندہ تکمیل علوم ظاہر بخدمت مولوی عبدالعلی بحر العلوم نمودہ بعمر ہفدہ سالگی بخدمت والد خود فائز بہ بیعت گشتہ توجہ خاطر بمعقولات نداشت کتب منقول البتہ منظور نظرش بودند الغرض اوقات شریفش بعبادت الٰہی بسر مے برد ونفسی بدون ذکر وشغل برباد نے داد حالات شریفش از خوارق عادات مفصلا در اغصان اربعہ مذکور ست بست وششم شعبان روز سہ شنبہ یک پاس روز ماندہ سال دوازدہ صد وسی وشش ہجری روح مبارکش از حجرۂ قالب برآمدہ برفیق اعلیٰ پیوست ودر باغ خود واقع لکھنؤ مدفون شد

شاعری مادۂ تاریخ فوتش در مصرعہ۔ رحمت حق بروح انور باد ؟ یافتہ

شیخ احمد لاہوری بن عبد اللہ بن علی محمد بن محمد جمال الدین دوانی وے ابو الجد مولوی محمد اشرف لکھنوی بود اسلافش از دوان کہ قریہ ایست در شیراز بودند وقتیکہ اہل تشیع بر ایران زمین استیلا یافتند وقتل و نہیب اہل سنت از دست شان بظہور آمدہ جدش بہ پشاور رسید ہمانجا شیخ احمد متولد شد و علوم عقلیہ و نقلیہ اکتساب کرد و از پشاور بموضع نبہ اقامت گزید طبیب حاذق بود بمداواۃ فقرا و غربا مے پرداخت و باغنیا ملتفت نمے شد و ہموارہ بریاضات و بدرس علوم اشتغال داشت در سن یکہزار و ہفتاد و ہفت ہجری وفات یافتہ در نبہ مدفون گردید نبہ دیہی ہست از دیہات سیالکوٹ مضاف لاہور

مولوی احمد حسن قنوجی فرزند کلان مولوی سید آل حسن قنوجی جامع علوم عقلیہ و نقلیہ بتاریخ نوزدہم رمضان یوم شنبہ وقت اشراق سال دوازدہ صد و چہل و شش ہجری متولد شد علوم مروجہ ببلاد متفرقہ بخدمت اساتذہ چند آموخت شاعری قوے الحافظہ جید الذہن بود در آخر بحلقۂ تلمذ مولوی عبد الجلیل کولی در آمد و اجازت حدیث از شاہ عبد الغنی مجددی دہلوی یافتہ در سال دوازدہ صد و ہفتاد و شش ہجری بارادۂ حج بیت اللہ از وطن روانہ شدہ بمقام برودہ ملک گجرات رسید نزد مولوی غلام حسین قنوجی مقیم شد و در انجا بمرض تپ بیمار گشتہ نہم جمادی الاولے بروز جمعہ سال دوازدہ صد و ہفتاد و ہفت ہجری رحلت فرمودہ بعد نماز جمعہ در تکیہ ماتریدیہ مدفون گشت طاب اللہ ثراہ

مولوی احمد اللہ پانی پتی فرزند و تلمیذ قاضی ثناء اللہ پانی پتی و مرید مرزا مظہر جان جانان دہلوے ماہر فقہ و حدیث صاحب ورع و تقوی بود در سال یازدہ صد و نود و ہشت ہجری بعالم جوانی سوے عالم جاودانی شتافت

شیخ احمد فیاض امیٹھوی از فحول علمای کبار صاحب تقوی و ریاضت و مجاہدہ بود بحالت بیماری صعب قرآن مجید را در یکسال یاد کردہ اکثر کتب متداولہ برزبان داشت اگر شاگردی در خواندن غلط کردی صحت آن بیاد گفتی تفسیر و حدیث و سیر و تاریخ خوب میدانست قرآت فاتحہ عقب امام روا داشتی ہمعصر شیخ نظام الدین امیٹھوی بود و شیخ

نظام الدین مذکور در سال نہصد وہشتاد و یک ہجری وفات یافتہ تاریخ وفات شیخ احمد
معلوم نہ شد

قاضی احمد اللہ بلگرامی عرف محمد عثمان ابن قاضی محمد احسان وی بحلیہ علوم آراستہ بود خصوصاً بفقہ وحدیث در بلگرام نظیری نداشت تا سال نود و ششم صدی دوازدہم بر مسند قضائے بلگرام متمکن بود بلگرام را در زمان پیشین سرے نگرمی گفتند بالجملہ آن قصبہ عمدہ خیز و معدن علمائے و فضلائے نامدار بود از قنوج بسمت شمال مائل بمشرق بفاصلہ پنج کروہ واقع است و در وسط آن بر دو شہر دریای گنگ بفاصلہ دو و نیم کروہ مے گذرد

مفتی احمد ابوالرحیم فرنگی محلی ابن مفتی محمد یعقوب بعد تحصیل کتب درسیہ بدرس اشتغال داشت و مزاولت کتب فقیہہ بسیار نمودہ مفتی متدین مشہور بود مدتے عدالت فوجداری در عہد نواب سعادت علی خان لکھنوی باو تفویض ماند نواب موصوف بردیانت و امانت وے اعتمادی داشت بقضای الٰہی بیمار شدہ وفات یافت رحمۃ اللہ علیہ

مولوی احمد رضا خان بریلوی سلمہ اللہ تعالیٰ ابن مولوی نقی علی خان بن مولوی رضا علی خان متوطن بریلی روہیلکھنڈ تاریخ دہم ماہ دہم یوم السبت سال ہفتاد و دوم از صدی سیزدہم بعرصۂ دنیا قدم نہاد جد شریفش بروز عقیقۂ وے بشر شدہ گفت خوابی دیدم کہ تعبیر آن فاضل و عارف شدن این فرزند ہست بالجملہ صاحب ترجمہ بعمر چہار سالہ از خواندن قرآن مجید فراغت یافتہ و بعمر شش سالگی بماہ ربیع الاول بر سر منبر بحضور مجمع کثیر رسالۂ میلاد شریف خواند تمامی علوم درسیہ از معقول و منقول بخدمت والد ماجد خود تحصیل نمودہ بتاریخ چہاردہم شہر ہشتم سال ہشتاد و ششم از صدی سیزدہم فاتحہ فراغ خواند و ہمان تاریخ جواب استفتائے رضاعت نوشتہ والد ماجد وی کار فتاوے نویسی باو سپردہ و در سال نود و چہارم صدی مذکور بخدمت سید شاہ آل رسول مارہروے شرف بیعت حاصل نمودہ مثال خلافت و اجازت جمیع سلاسل و سند حدیث یافتہ و در سال نود و پنجم صدے مذکور بہ معیت والد ماجد خود بزیارت حرمین شریفین زادہما اللہ شرفاً مشرف شدہ از اکابر علمای آن دیار اعنی سید احمد دحلان مفتی شافعیہ و عبد الرحمان سراج مفتی حنفیہ سند

حدیث و فقہ و اصول و تفسیر و دیگر علوم یافتہ۔ روزی نماز مغرب بمقام ابراہیم علیہ السلام خواند بعد نماز امام شافعیہ حسین بن صالح جمل اللیل بلا تعارف سابق دست صاحب ترجمہ گرفتہ بخانہ خود برد و تا دیر پیشانی وی گرفتہ فرمود انی لاجد نور اللہ من ہذا الجبین ہیس سند صحاح ستہ و اجازت سلسلۂ قادریہ بدستخط خاص دادہ فرمود کہ نام تو ضیاء الدین احمد ہست در سند مذکور تا امام بخاری علیہ الرحمۃ یازدہ وسائط اند و ہم در مکۂ معظمہ بایمای شیخ جمل اللیل موصوف شرح رسالۂ جوہرۂ مضیہ در بیان مناسک حج مذہب شافعیہ کہ از تصانیف شیخ سابق الوصف است اندر دو یوم نوشتہ و نام آن النیرۃ الوضیۃ فی شرح الجوہرۃ المضیۃ مقرر کردہ پیش شیخ برد و شیخ بہ تحسین و آفرین وے لب کشاد در مدینہ طیبہ مفتی شافعیہ یعنی صاحبزادہ مولانا محمد بن محمد عرب ضیافت صاحب ترجمہ کردہ باثناے اکل طعام مسئلہ افضلیت مدفونین بقیع پیش گردید صاحب ترجمہ گفت کہ امیر المومنین عثمان رض افضل اند و مولانا می فرمود کہ حضرت ابراہیم ابن رسول اللہ صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم فضیلت دارند جانبین دلائل خود ہا بیان مے کردند آخر مولانا فرمود کہ ہر دو قول صحیح و موجہ اند صاحب ترجمہ گفت و لکل وجہۃ ہو مولیہا آن وقت بانگ نماز عصر از حرم شریف برخاست مولانا فرمود فاستبقوا الخیرات آن جلسہ برخاستہ بنماز شریک شد بشب یعنی بعد نماز عشا صاحب ترجمہ در مسجد خیف تنہا توقف نمود در آنجا بشارت مغفرت یافتہ وے سلمہ ربہ تصانیف بسیار دارد از ان جملہ اینند

ماتیعلق بالنبی صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم ۱ تجلی الیقین بان نبینا سید المرسلین ۱۳۰۵ ۲ اقامة القیامه علی طاعن القیام لنبی تہامہ ۱۲۹۹ ۳ سلطنة المصطفی فی ملکوت کل الوری ۱۲۹۷ ۴ نافی الفیء عمن بنورہ انار کل شيء ملقب بہ قمر التمام فی نفی الظل عن سید الانام ۱۲۹۷ ۵ ہدی الحیران فی نفی الفیء عن شمس الاکوان ۱۲۹۹ ۶ سمع وطاعہ لاحادیث الشفاعہ ۱۳۰۲ ۷ تلألؤ الافلاک لجلال حدیث لولاک ۱۳۰۵ ۸ القیام المسعود بتنقیح المقام المحمود ۱۳۰۴ ۹ اجلال جبریل لجعلہ خادما للمحبوب الجلیل ۱۲۹۸ ۱۰ سماع الاربعین فی شفاعة سید المحبوبین ۱۳۰۵ ۱۱ البحث الفاحص عن طرق حدیث الخصائص **مماتیعلق بتفضیل الشیخین** ۱۲ منتہی التفضیل لمبحث التفضیل ۱۳ مطلع القمرین فی ابانة سبقة العمرین ۱۲۹۷ ۱۴ الزلال الانقی من بحر سبقة الاتقی ۱۳۰۰ ۱۵ الکلام البہی فی تشبہ الصدیق بالنبی ۱۲۹۷ ۱۶ وجد المشوق بجلوة اسماء الصدیق ۱۲۹۷

والفاروق **ممایتعلق باہل بیت النبوۃ والصحابۃ** ۱۸ احیاء القلب المیت بنشر مناقب اہل البیت ۱۹ اظلال السحاب فی اجلال الصحابہ ۲۰ دفع العروش الخاویہ من ادب الامیر معاویہ ۲۱ الاحادیث الراویہ لمناقب الصحابی معاویہ **ممایتعلق بالاولیاء الکرام** ۲۲ الاہلال بفیض الاولیاء بعد الوصال ۲۳ انہار الانوار من یم صلوٰۃ الاسرار ۲۴ ازہار الانوار من ضیاء صلوٰۃ الاسرار ۲۵ طوالع النور فی حکم السراج علے القبور ۲۶ مجیر معظم شرح قصیدہ اکسیر اعظم **ممایتعلق بالمسائل النزاعیۃ** ۲۷ حیاۃ الموات سے فے سماع الاموات ۲۸ منیر العین فے حکم تقبیل الابہامین ۲۹ نسیم الصبا فے ان الاذان تحول الوبا ۳۰ البارقۃ الشارقۃ علے مارقۃ المشارقۃ **ممایتعلق بفن الحدیث** ۳۱ النجوم الثواقب فی تخریج احادیث الکواکب ۳۲ نور عینی فی الانتصار للامام العینی ۳۳ الروض البہیج فی آداب التخریج۔ اگر پیش ازین کتابے درین فن یافتہ نشود پس مصنف را موجد تصنیف ہٰذا مے توان گفت **ممایتعلق بالفقہیات** ۳۴ عبقری حسان فی اجابۃ الاذان ۳۵ حسن البراعۃ فی تنفیذ حکم الجماعۃ ۳۶ انسکے الہلال سے فے ابطال ما احدث الناس فی امر الہلال ۳۷ الاحلی من السکر لطلبۃ سکر روسر بفتح راے مہملہ و سکون واو وسین مفتوحہ ودر آخر راے مہملہ ساکنہ نام جماعت تجار انگریزیست کہ در شاہجہانپور کارخانہ شکر وقند اجرا کردہ اند و استخوان حیوانات سوختہ بزگال آن تصفیہ شکر وغیرہ مے نمایند ۳۸ اجود القری لمن یطلب الصحۃ فی اجارۃ القری ۳۹ النیرۃ الوضیئۃ فی شرح الجوہرۃ المضیئۃ ۴۰ جمل مجلیۃ فی ان المکروہ تنزیہا لیس بمعصیۃ ۴۱ الامر باحترام المقابر ۴۲ البارقۃ اللمعا علے طالح نطق بکفر طوعا ۴۳ المقالۃ المسفرۃ عن احکام البدعۃ المکفرہ ۴۴ احکام الاحکام سے فے التناول من ید من مالہ حرام ۴۵ فصل القضا فے رسم الافتا ۴۶ العطایا النبویہ فی الفتاوی الرضویہ **من ابواب شتے** ۴۷ مقامع الحدید علے خدا المنطق الجدید ۴۸ اعتبار الطالب ببحث ابی طالب ۴۹ السعی المشکور فے ابداء الحق المہجور ۵۰ نور الامال فے الاوفاق والاعمال بنشا قل وکفے من ادعیۃ المصطفے۔ بماہ جمادی الآخر سن سیزدہ صد ہجری برخے از مفضلین بریلی وبدایون وسنبھل ورامپور وغیرہ کہ سرخیل شان مولوی محمد حسن سنبھلی بودند در بلدہ بریلی فراہم شدہ خواستند کہ بصاحب ترجمہ درباب تفضیل جناب

مناظرہ کشایند صاحب ترجمہ با وجود علالت طبع و استعمال منضجات اولاً سی سوال نوشتہ
پیش سرگروہ آن طایفہ فرستاد بجرد معاینۂ اسولۂ مذکورہ سرگروہ مناظرین بسوارے عجلہ دخانی
بعجلت تمام جانب وطن تشریف فرما شدند و دیگر معاونین شان بزاویہ من سکت سلم پناہ بردند
چنانچہ قدرے تفصیل این واقعہ در رسالۂ فتح خیبر مطبوع شدہ است زان بعد اعلان
مناظرہ بحث مذکور منجانب صاحب ترجمہ عموماً مطبوع شدہ شائع گشت تا اے یومنا ہذا از
جاے صداے بر نخاست ذلک فضل اللہ یوتیہ من یشاء واللہ ذو الفضل العظیم تصانیف
وے تا این زمان قریب ہفتاد و پنج مجلد رسیدہ اند سلمہ اللہ تعالیٰ

ملا احمد زین جونپوری عالم متبحر عامل و متوکل و متورع و متبرک مرید شیخ معروف
جونپوری بود و شیخ معروف مرید مولانا آلہ داد شارح کافیہ و ہدایہ و بزدوی و مدارک است و وی
مرید راجہ حامد شاہ مانک پوری بود

مولانا احمد تھانیسری مرید شیخ نصیر الدین اودھے دہلوی در فضائل و علوم ظاہری
بسیاری ماہر بود بعد معاودت امیر تیمور گورگانی مولانا از دہلی بکالپی آمدہ متوطن شد و ہمان جا
وفات یافتہ اندرون قلعہ کالپی مدفون گردید او را قصیدہ ایست دالیہ در لغت کہ در وداد
فصاحت و بلاغت دادہ چند بیت ازان شیخ المحدثین دہلوی در اخبار الاخیار
نقل کردہ قابل دید ست

قاضی احمد غفاری قزوینی از اولاد امام نجم الدین عبد الغفار ہست کہ صاحب کتاب
حاوی در مذہب شافعی گذشت فاضل و منشی و مورخ و خوش طبع بے عدیل بود کتاب
نگارستان در عجائب حالات و غرائب واقعات و کتاب نسخ جہان آرا کہ نامش تاریخی ہست
و مجمل تواریخ عالم از زمان آدم تا حضرت خاتم صلعم از تالیفات اوست در آخر
حال دست از وزارت پادشاہزادگان عراق باز داشتہ متوجہ زیارت بیت الحرام
گردید و آن سعادت را دریافتہ از بندر دابل بہندوستان مے آمد ناگاہ دست قضا
در رخت ہستی وے خلل انداختہ در سال نہصد و ہفتاد و پنج ہجری بعالم بقا کشید
یفعل اللہ ما یشاء و یحکم ما یرید

مولوی احمد بخش سندیلی ابن مولوی سید عبداللہ ساکن سندیلہ اخذ علوم از والد ماجد خود
و نیز مولوی اعزالدین سندیلی و مولوی حیدر علی سندیلی کردہ مرید و خلیفہ پدر خود بود طلبہ
ظاہر و باطن را از فیضی فزیدے رسید کم تر درس میداد و مرید ے کرد سال وفاتش معلوم
نہ شدہ در باغ امرہرہ واقع قصبہ سندیلہ پائین والد خود بخاک آسود علیہ رحمۃ اللہ الودود

شیخ احمد عرب یمنی شروانی ابن شیخ محمد یمنی شروانی مداواخر صدی دوازدہم
یا باوائل صدی سیزدہم ہجری بہندوستان آمدہ و سیاحت شہرہائے کلان نمودہ اکثر بکلکتہ مقیم
بودے در فن ادب عرب مہارتے کامل داشت از تصانیف وے نفحۃ الیمن فیما یزول بذکرہ
الشجن کہ بپاس خاطر مسٹی مزدن صدر المدرسین کلکتہ تالیف نمودہ و مناقب حیدریہ کہ بطیب
خاطر غازی الدین حیدر فرمانروائے لکھنؤ تصنیف کردہ و شمس الاقبال فی مناقب
ملک بھوپال و النشائے عجب العجائب مشہوراند و اظہار لیاقت علمی وے مے کنند
سال وفاتش بدریافت نرسیدہ

مولوی احمد علی عباسی چریاکوٹی از اکابر و مشاہیر علمائے ہندوستان ہست،
بجمیع فنون متداولہ مہارتے تمام داشت علی الخصوص در اصول فقہ و فلسفہ اولی علم سربلندی
مے افراشت بسال یک ہزار و دو صد ہجری از کتم عدم بمنصہ شہود قدم وجود نہادہ در
عنفوان شباب در وطن مالوف خود بہ تحصیل علوم کر ہمت بستہ طرفے از صرف و نحو بخدمت مولوی
حافظ غلام علی عباسی کہ از گرامی ناموران مرز بوم چریاکوٹ بودند اخذ فرمودہ بعد ازاں چون دغدغہ
تحصیل کمال در دلش راسخ بود بسے بر نیامد کہ سدائے رہ نوردی بر زیلہ امل بستہ وخار
عناد رپائے جہد طلب شکستہ بخدمت مشاہیر علمائے ہند پیوستہ انا نجا کہ طبع صافی
وذہن ثاقب داشت ہیچ درسے از درہائے علم نبود کہ بروکشادہ نشد فنون ریاضیہ را
از مولوی غلام جیلانی ہمراہے مولوی حیدر علی رام پوری و نیز تعلیم ایشان بہ تکمیل
آوردہ و فلسفہ و فقہ و اصول و بلاغت را از بلاد بعیدہ حاصل کردہ و تحصیل علم
قرأت و تجوید زمام تعلم بدست قاری نسیم رام پوری سپردہ وآن را بانجام رسانیدہ
و اعمال سلوکہ در دیشان از برگزیدہ آفاق حضرت حافظ ابو اسحاق لوح

ساکن بہار گرفتہ و در ایام تحصیل داد سیاحت دادہ و بجہد تمام در پے ہر ہنری فتادہ بعمر سی سالگی از جمیع فنون درسیہ دغیر درسیہ طرف بستہ بوطن باز آمد و برسم ازدواج و مناکحت پرداخت و از ان بعد بمسند افادہ فنون و درس علوم نشستہ جمعے کثیر را از فنون مختلفہ بہرہ مند گردانید در تعلیم وے را طریقہ خاصہ بود کہ ہیچ متعلم بے بہرہ و انی نمی ماند علمائے معاصرش از طرز تعلیم وے معترف بکمالش بودند بتصانیف کمتر متوجہ مے شد مگر باقتراح بعض احباب بہ تسویۂ اجزائے چند بعض علوم پرداختہ کہ بعضی از ان ناتمام ماندہ و برخے را تکمل ساختہ ہمچو انوار احمدی حاشیہ قال اقول و شرح سلم العلوم با نجام نرسیدہ و لوامع النواظر در علم مناظرہ باتمام رسانیدہ و ہمچنین رسائل اودر فنون مختلفہ نے الجملہ موجود اند و انارشد و اشہر تلامذہ وے علمائے موصوف الذیل ہستند مولوی نصر اللہ خان خویشگی خورجوی و مولوے علی عباس چریاکوٹے و مولوی نجم الدین چریاکوٹی و مولوی عنایت رسول چریاکوٹی صاحب ترجمہ علیہ الرحمۃ بماہ ذی حجہ سال دوازدہ صد و ہفتاد و دو ہجری رخت ہستی بروضہ رضوان بربست علیہ الرحمۃ والغفران **چریاکوٹ** قصبہ ایست مردم خیز در سواد اعظم گدھ **بہیرا** بہ بای موحدہ مکسورہ مخلوطہ بہاے مختفی و یائے مثناۃ تحتانیہ معروف و راے مہملہ مفتوحہ بآخرش الف قصبہ ایست بسواد اعظم گدھ مسکن مشائخ عظام

قاضی احمد علی سندیلی ابن سید فتح محمد ساکن سندیلہ شاگرد و داماد مولانا حمد اللہ سندیلی دانشمند متبحر کثیر الدرس و التصانیف ذکی و ذہین بود از پیشگاہ سلاطین دہلی بعہدۂ قضاے قصبہ سندیلہ عز امتیاز داشت مولوی حیدر علی ابن مولانا حمد اللہ ہم از و مستفید شدہ حاشیہ میر زاہد رسالہ و حاشیہ میر زاہد ملا جلال و حاشیہ میر زاہد شرح مواقف و شرح سلم العلوم و حاشیہ منہیہ بر شرح سلم و رسالہ فرائض حنفی از تصنیف انیق او یادگار ماندہ در اواخر صدی دوازدہم ہجری رحلت فرمودہ بقصبہ سندیلہ در صحن امام بارہ سید غلام حسین مدفون گشت طاب اللہ ثراہ و جعل الجنۃ مثواہ

خواجہ اختیار الدین عمر ایرجی آبا و اجداد او از کبرائے خطہ ایرج بودند و بمنصب عہدہ داری ستعین و منصوب آخر الامر او را جذبہ دست داد بکلی ترک حطام دنیا وے نمودہ

اینجا از ادرارات و انعامات متعین داشت ہمہ را بطوع و رغبت گذاشتہ در طلب علم و طریقہ زہد قدم صدق نہاد و در خدمت قاضی محمد ہادی کہ از اساتذہ عہد و صلحاے روزگار و مرید و خلیفہ شیخ نصیر الدین محمود بود تحصیل علم کردہ بہ نعمت خلافت و اجازت مشرف گشت وفاتش چہاردہم محرم سن ہشت صد و نہ ہجری واقع شدہ بمقام ایرج مدفون گشت علیہ الرحمۃ والرضوان

حکیم ارزانی دہلوی نامش محمد اکبر بن حاجی محمد مقیم در عصر فیض اثر بادشاہ جمجاہ ابو المظفر محی الدین اورنگ زیب عالمگیر غازی طبیبی حاذق مرید خاندان قادریہ بود بہ مطب مرضیٰ و تالیف کتب طبیہ بسر می برد از تصانیف او کتب ذیل مشہور اند. میزان الطب۔ حدود الامراض منتخب اکبری۔ مجربات اکبری۔ مفرح القلوب۔ شرح قانونچہ۔ قرابادین قادری طب اکبر کہ در سال یازدہ صد و ہشت ہجری ترجمہ کتاب شرح اسباب و علامات تالیف نمودہ تاریخ تالیف آن در لفظ شرح اسباب و علامات بعد حذف اعداد حروف علت کہ چہار الف و یک واو است مولف موصوف خود یافتہ

قاضی ارتضا علی خان گوپاموی ابن مصطفےٰ علی خان در سال یازدہ صد و نود و ہشت ہجری متولد شدہ بخدمت مولوی حیدر علی سندیلی علوم عقلی و نقلی اخذ کردہ و فن ادب از مولوی محمد ابراہیم بلگرامی آموختہ جامع شریعت و طریقت بود در سن دوازدہ صد و بست و پنج ہجری نزد والد خود بمدراس رسیدہ در آن وقت والد وے قاضی مدراس بود بعد وفات پدر خود ہم بران منصب ممتاز شدہ بافادہ علوم مے پرداخت بر صدرا و میر زاہد ملا جلال وغیرہ حواشی و شروح نوشتہ کہ مطرح انظار علماے کرام اند نفایس ارتضائیہ و نقود الحساب و رسالہ فرائض و شرح قصیدہ بردہ نیز از تصانیف مشہورہ وے اند در سال دوازدہ صد و پنجاہ و یک ہجری وفات فرمودہ

مولوی ازہار الحق فرنگی محلی ابن ملا احمد عبد الحق و برادر عینی ملا احمد انوار الحق تا شرح جامی بخدمت مولانا عبد العلی بحر العلوم خواندہ بسبب روانگی مولانا موصوف جانب بیلکھنڈ کتب متوسطہ و اکثرے از معقولات منقول بخدمت ملا احمد حسین تحصیل نمودہ کتب معقول پیش ملا محمد حسن استفادہ کرد ازان بعد بنابر درس و تکمیل بہ شاہجہان پور نزد مولانا بحر العلوم رفت و ازانجا معاودت نمودہ مدتے در وطن خود لکھنؤ بدرس

معروف ماند پس بتلاش معاش بطرف راے بریلی روانہ شد شاہ لال مرحوم اورا غنیمت
شمردہ بخانہ خود جایش دادند و بخدمت وے طلبہ علم براے تدریس ہجوم کردند در مسجد شاہ
مذکور درس میداد و از شاہ موصوف بسلسلۂ نقشبندیہ بیعت کردہ و ازانجا ہمراہ مولانا بحرالعلوم
روانہ بہار شد و درانجا درس بطلبہ میداد و بازواپس بوطن آمد و بکار درس مشغول ماند و بعمر ہفتاد
سالگی از عالم فانی بملک جاودانی خرامید

شیخ اسحاق لاہوری ابن شیخ کاکو دانشمند تبحر و متوکل و متورع دایم درس می گفت
جامع جمیع علوم و صوفی مشرب و ہمیشہ بحق مشغول می بود تا نمی پرسیدند سخنی نمی گفت شیخ
سعداللہ و شیخ منور از تلامذہ او مشہور اند سن شریفش از صد متجاوز شدہ بسال نہصد و نود و
شش ہجرت رحلت فرمود

مفتی محمد اسداللہ آکہ آبادی ابن مفتی کریم قلی بزرگی خاندان ایشان بہگنان ظاہر و
ہویداست دانشمند ذکی و متقی باوصاف حمیدہ و اخلاق پسندیدہ آراستہ و پیراستہ بود نسبت
تلمذ بہ مولانا فضل رسول بدایونی داشت ہنگامیکہ در فتح پور مفتی عدالت بودہ فقیر جامع الاوراق
شرح عقاید نسفی و مشکوٰۃ شریف در خدمت بابرکت شان سبقاً خواندہ باز قاضی القضاۃ صدر
آگرہ و در اخیر صدر الصدر در جونپور شدہ بتاریخ یکم جمادی الاول یوم دوشنبہ سال ہزدہ
صد ہجری لا الہ الا انت گویان جان بجان آفرین سپردہ بمحلہ چتر ساری متعلقات جونپور
مدفون شد طاب اللہ ثراہ

مولوی اسد علی سندیلی پدر وے شیخ صادق علی از فیض آباد آمدہ مرید برہان شاہ
سندیلی شدہ ہمانجا سکونت اختیار کردہ اسد علی بقصبہ مذکور ولادت یافت از علماے وقت
کتب درسیہ باتمام رسانیدہ و تمام عمر ملازم درس و تعلیم بودہ بست و ہشتم ربیع الثانی سال
دوازدہ صد و نود و ہشت ہجری روز جمعہ رحلت فرمودہ بسندیلہ مدفون گشت

مولوی اسلمی مدراسی نام وے محمد سعید ہست دانشمندی متبحر از تلامذہ ارشد
ملک العلماے مدراس بود کتاب تحفہ اثنا عشریہ مصنفہ مولانا شاہ عبدالعزیز دہلوی را از
فارسی بعربی ترجمہ نمودہ کتاب سفینۃ النجات ہم از تصانیف اوست علیہ الرحمۃ

سید اسمعیل بلگرامی دانشمند متبحر بود به سال یازده صد و شصت و چهار هجری وفات یافته

شیخ اسمعیل لاهوری از عظمای محدثین و مفسرین بود و اول کسی است که علم حدیث و تفسیر به لاهور آورد و هزار ها مردم در مجلس وعظ وے مشرف باسلام مے شدند در سال چهار صد و چهل و هشت هجری به لاهور درگذشت

اسمعیل عرب از اقران شیخ حسین تبریزی در هیأت و حکمت و طب بے نظیر بود و بدرس شرکت مکانی با شیخ حسین داشت و طلبه را ازین صحبت شریف ایشان ابواب فیض بر روے مے کشود بوجه اثاث البیتی که داشت شبے اورا دزدان شهر بعهد جلال الدین محمد اکبر شاه کشتند

سید اشرف سمنانی وی را سید اشرف جهانگیر گویند از اکابر علمای ربانی و کاملان صاحب کرامت و تصرفات است در سیاحت با امیر کبیر سید علی همدانی قدس سره رفیق بود عاقبت بجانب هندوستان افتاد و در حلقه ارادت شیخ علاء الدین در آمد و را پیش ارادت مقامات عالیه کشف و کرامت حاصل بود در حقائق و توحید عنان عالی دارد و او را مکتوبات است مشتمل بر تحقیقات غریبه و با قاضی شهاب الدین دولت آبادی معاصر بود غالباً قاضی از وے تحقیق بحث ایمان فرعون که در فصوص الحکم اشارتی بدان واقع شده است کرده بود او درین باب بوے مکتوبے نوشت که در اخبار الاخیار شیخ المحدثین دهلوی نقل کرده مزار سید اشرف در کچهوچهه است نام مبارکش را در دفع جن بغایت موثر می دانند و او را ملفوظاتے است مسمی به لطائف اشرفی که یکے از مریدان او جمع کرده

شیخ اعظم ثانی لکهنوی ابن شیخ ابو المعالی ابن شیخ موسی ابن شیخ ضیاء الدین کوهانی از علمای فحول و دانشمند متبحر جامع بود میان علوم ظاهری و باطنی و ارادت به شیخ ابو الفتح جونپوری داشت شیخ ضیا لکهنوی و شیخ سعد الدین خیر آبادی از ارشد تلامذه وی اند و با شیخ سعد الله گنده در بے فراز معاصرت و محبتی تام داشت گویند وے را در علم فقه مرتبه بلند و پایه ارجمند بود در تقریر مسئله فقیهه بیانے صافے و تقریرے وافے مے کرد و وے را در علم فقه رسائل متعدده اند شیخ ضیاء الدین اب الجدوی در عهد هلاکو خان از کرمان به هندوستان آمده

جهت ملاقات شاه سمرقندی به لکهنو رسیده و به سبب علاقهٔ محبت ایشان دران بلده توطن
اختیار کرد شیخ اعظم ثانی سه عقب ذیل گذاشته وفات یافته سال وفاتش معلوم نه شد
۱ شیخ محمد عرف شیخ قاضی ۲ شیخ احمد فیاض ۳ شیخ نصیر الدین. اولاد هریکی ازانها در لکهنو و
دیوه وانام موجود اند

مولوی افهام الله سندیلی ابن مولوی سید فتح الله بن سید شاه غلام علاء الدین مخدوم
زاده سندیله اکتساب علوم متداوله از والد خود و مولوی عبدالله و مولوی احمد بخش سندیلیان و
مولوی انوار الحق و مولوی سراج الحق لکهنویان و علم طب از حکیم مرزا محمد علی لکهنوی طبیب
شاهی کرده احسان حسین خان و مظفر حسین خان فرزندان سبحان علی خان کمبوه و مولوی
محمد علی خان لکهنوی از تلامذه صاحب ترجمه بودند بجز شرح مختصر بر میزان الصرف تالیفی ازو
یافته نشد بمقام نانپاره ضلع بهرایچ وقتیکه ملازم راجه منور علی خان بود ازین جهان بی بنیان
رخت هستی بربسته همانجا مدفون گشت علیه الرحمة والغفران

مولوی اکبر علی سندیلی ابن مولانا حمدالله سندیلی شارح سلم العلوم و برادر کلان مولوی
حیدر علی سندیلی اکتساب علوم ظاهر از والد ماجد خود نموده عالم متبحر بود مگر بدرس و تدریس
بوجه اذکار و اوراد و چله نشینی التفاتی نکرد او مرید شاه قدرت الله مرحوم صفی پوری بود
و شرح بسیط بر حزب البحر از تصانیف شریفه او یادگار روزگار هست تاریخ بست و
هفتم شعبان سال دوازده صد و بست خواه بست و پنج هجری ازین دار فانی بعالم جاودانی
شتافت و بمقابر قدیم صاحبان سندیله واقع موسی پور بخاکش سپردند علیه رضوان الله العلی الاکبر

مولوی آل حسن قنوجی ابن اولاد علی از سادات حسینی بخاری بلده قنوج در سال
دوازده صد و ده هجری متولد شده اولاً علوم درسیه از مولوی عبدالباسط قنوجی تحصیل کرده
سپس به لکهنو رفته بخدمت علماے آنجا مثل مولوی محمد نور وغیره مستفید گشت و در سال
دوازده صد و سی و سه هجری بدهلی رفته بجرگه تلامذه مولانا عبدالعزیز و مولانا رفیع الدین منسلک
شده اجازت کتب تفسیر و حدیث بدست آورد و مرید و خلیفه سید احمد مجاهد بریلوی و
شریک جهاد بادی بعده عمر عزیزش بدرس و افاده و موعظه بسر برده مؤلفاتش بزبان هندی

وفارسی وعربی بسیار اند ازانجملہ راہ سنت وہدایۃ المومنین ونور الوقامن مراۃ الصفا ورسالہ
در معنی کلمہ طیبہ ورسالۂ رد تعزیہ ورسالۂ آداب تذکیر ورسالۂ آداب بیعت ورسالۃ الاختصاص
فی الحدود والقصاص وتقویۃ الیقین فی رد عقائد المشرکین وغیرہ از مولفات عقیدہ وی اند
بسال دوازدہ صد وپنجاہ وسہ ہجری رحلت فرمود تاریخ وفاتش در مات مجتہد ۱۲۵۳ یافتہ اند
از اعقاب او مولوی سید صدیق حسن خان بہادر زوج ثانی رئیسۂ بھوپال اند ذکر شان
در حرف صاد بیاید انشاء اللہ تعالے

مولانا آلہ داد جونپوری از اکابر علماے جونپور بیک واسطہ شاگرد قاضی شہاب الدین
دولت آبادی ومرید راجی حامد شہ مانک پوری بود عمر عزیزش درافادہ علوم وتصانیف صرف
کردہ در تحریر وتقریر وتنقیح مطالب علمی قدرتے تمام وخطی وافر داشت تصانیف عمدہ
ومعتبرہ دارد ازانجملہ شرح ہدایہ در فقہ بچند مجلدات ضخیمہ وشرح بزدوی وحاشیہ بر حاشیہ ہندی
وحاشیہ تفسیر مدارک اند یادگار روزگار اند شیخ عبد الحق محدث دہلوی در اخبار الاخیار نقل کردہ
کہ شیخ حسن بن طاہر ومولانا آلہ داد صاحب ترجمہ در سلوک طریق علم رفیق یکدیگر بودند
ودرمیان ایشان مودتے عظیم بود چون شیخ حسن ابن طاہر در سلسلہ راجی حامد شہ مانکپوری
درآمد مولانا آلہ داد گفت کہ میان حسن شما حرمت طالب علمان برباد دادید وی فرمود شما
نیز محض بخدمت ایشان برسید امتحان کنید تا مارا معذور دارید رفتند دیگر مرتبہ بار قصد ملازمت راجی
حامد شہ کردند مولانا آلہ داد مسئلہ چند از ہدایہ وبزدوی کہ بسمت اشکال موسوم بودند تصور
کردہ باخود راست کردہ چون بخدمت سید سیندوی رحمۃ اللہ علیہ بعنان عادت خود از
سرگذشت احوال خود حکایت کرد کہ رفع اشکال مولانا آلہ داد نمود گردید پس مولانا نیز مریدوی
شد وبسلوک طریق مجاہدہ وریاضت مشغول گشت ودر سال نہصد وسی ودو ہجری
وفات یافتہ نور اللہ مرقدہ

میان آلہ داد لکھنوی مولوی عبد القادر بدایونی در منتخب التواریخ تحریر فرمودہ کہ
میان آلہ داد از دانشمندان مستعد صاحب تصرف بود طبعی وقاد داشت وذہن نقاد در فقہ
واصول فقہ وعربیت نظیرش نہ بود ودر نحو رسالہ موسومہ قطبی بایراد مثال در عبارت نوشتہ

از تصنیفات او دو چیز غریب دیدم اول رسالہ کہ از طول چہاردہ سطر و از عرض نیز ہمان قدر سطور بجدول نوشتہ بودند و احکام و مسائل چہاردہ علوم ازین استخراج مے یافت دوم رسالہ قبطون نام بر نہج مقالہ کہ عبارتی بروش مقامات حریری داشت و تصنیفات دیگر ہم دارد انتہی ملخصا حال وفاتش جائی یافتہ نشد

مولانا الہ داد سلطانپوری اصل وی از قریہ نبودہ توابع سندیلہ است تلمذ نزد عبد اللہ مخدوم الملک نمودہ بشرافت حسب و نسب ممتاز از اعاظم علما و اکابر فقرای ہند بود در عہد اکبر بادشاہ چندگاہ بصدارت صوبہ پنجاب بعدہ بقضاے الہ آباد منصوب گردید و بجزوے معاش کہ داشت قانع بود و او را تصانیف بسیار ہست کتاب کشف الغمہ و منہاج الدین از تالیفات وے مشہور اند در سال یکہزار و شش ہجری رحلت کرد طاب اللہ تعالے ثراہ۔

مولانا الہ داد لنگرخانی لاہوری منسوب بہ محلہ لنگرخان از محلات لاہور در اکثر علوم متداولہ ماہر و متبحر بودہ تشرع و تورع و تقوی و صلاح بغایتے داشت و پیوستہ بدرس مشغول مے بود ہرگز بخانہ ارباب دنیا نرفتہ و از ملوک زمانہ حاجتی نخواستہ و مدد معاش نگرفتہ غفر اللہ لہ

مولانا الہ داد امروہی بلا استعداد خوش طبع شیرین سخن خوش صحبت ندیم پیشہ بود مطائبہ طبع داشت در ملازمت اکبر بادشاہ در سلک سپاہیان انتظام یافتہ در سال نہصد و نود ہجری در نواحی سیالکوٹ ودیعت حیات سپردہ بنواح امروہہ مدفون گشت نور اللہ مرقدہ

شیخ اللہ یار خیرآبادی از علماے متبحر بود در ابتدای احوال سالہا بدرس و افادہ گذرانید و بسیار دانشمندان صاحب کمال از وے وارث ماندہ اند آخر الامر بالکل رجوع بطریقہ صوفیہ نمودہ خدمت ارشاد از شیخ صفی خلیفہ شیخ سعد الدین حاصل کرد ذوق سماع و حالت وجد بروے غالب آمد قدم از ابواب اہل دنیا کوتاہ گردانید تا اینکہ استدعاے ضیافت کسے ہم قبول نکردے در سال نہصد و نود و سہ ہجری وفات یافتہ نور اللہ ضریحہ

حکیم امام بخش نامش احمد اللہ ساکن قصبہ کیرت پور ماہر علوم عقلی و نقلی طبیب حاذق از تلامذہ حکیم محمد اسحاق دہلوی ملازم راجہ تکیت راے مدار المہام نواب آصف الدولہ بہادر رئیس ملک اودہ بود کتاب آداب الاطبا و شرحش موسوم بمعرکۃ الآرا ہر دو بزبان عربی

ورسالۂ خلاصۃ الطب دربیان ستہ ضروریہ بزبان فارسی از تصانیف اوست والد ماجد مسودا وساق حکیم شیر علی مرحوم نسبت تلمذ بوے دارند سال وفاتش بدریافت نرسید علیہ الرحمۃ والغفران

حافظ امان اللہ بنارسی ابن نوراللہ ابن حسین بنارسی حافظ قرآن مجید جامع معقول و منقول حاوی فروع واصول درعہد اورنگ زیب عالمگیر بر عہدۂ صدارت لکھنؤ کامیاب بود درسن یازدہ صد وسی وسہ ہجری بمقام بنارس وفات یافتہ ہمدرانجا مدفون شد کتب مرقومۂ ذیل از تصانیف او یادگار ماند مفسر در اصول فقہ۔ محکم الاصول شرح مفسر مذکور و حواشی بر تفسیر بیضاوی وعضدی وتلویح وحاشیہ قدیمہ وشرح مواقف وحکمۃ العین وشرح عقاید دوانی ورشیدیہ وبر مباحثہ میر باقر علے استرآبادی و ملا محمود جونپوری در مسئلہ حدوث دہری محاکمہ تحریر کردہ و باقاضی محب اللہ بہاری مصنف سلم العلوم ہنگامیکہ ملا محب اللہ قاضی لکھنؤ بود مذاکرہ علمی میداشت

شیخ امان اللہ پانی پتی نامش عبدالملک بن عبدالغفور از علماے صوفیہ موحدین شاگرد شیخ مودود لاری و مرید شیخ محمد حسن بن شیخ حسن ابن طاہر جونپوری بود اورا در علم توحید وتصوف کتب ورسائل بسیار ماند از انجملہ رسالہ موسومہ اثبات الاحدیہ وشرح لوائح جامی قدس سرہ السامی از تصانیف اوست تاریخ دوازدہم ربیع الآخر سال ہنصد و پنجاہ وہفت ہجری ازین دار فنا بدار بقا شتافت مدفنش پانی پت ست سقی اللہ ثراہ

مولوی امان اللہ دہلوی بن مولوی خیرالدین عالم فاضل ومتورع کامل درصغر سن از علوم درسیہ فراغت یافتہ محسود اقران گشت در حسن اخلاق وعموم اشفاق آشنا وبیگانہ نزدش مساوی بودند تصانیف رائقہ وتالیف فائقہ ازو یادگار ماند امیرالامرا نواب خان دوران خان وزیر محمد شاہ بادشاہ دہلی بوے خلوصی داشت واز حضور بادشاہ بہ منصب شیخ الاسلام سربلندی یافتہ در جنگ نادر شاہ درانی بیازدہ صد وپنجاہ ویک ہجری مقتول شد۔

مولوی امان علی احمد آبادی خلف حکیم شیر علی متوطن احمد آباد نارہ وبرادر کلان مؤلف کتاب علوم متعارفہ ادلا لمختصرات از مولوی ثابت علی ساکن بھکا ضلع الٰہ آباد

خوانده وکتب مطولات پیش مولوی محمد سعید رامپوری داماد مفتی شرف الدین گذرانیدند و
علم طب از والد ماجد خود اکتساب نمودند ورع وتقوی شعار و دثار شان بود حسب الطلب مهاراجه
بختاور سنگهه فرمان روای ریوان از فتح پور آمده بتاریخ بست و چهارم ربیع الاول سال دوازده
صد و پنجاه و هفت هجری بمنصب طبابت بمشاهره یک صد و بست روپیه ملازم شدند
دران وقت مسلمانان سکنه خاص ریوان ومضافات آن به لاعلمی وصحبت هنود و مانند آنها
از پابندی صوم و صلوٰة بمراحل دور بودند بلکه برخے باسماے هنود موسوم بودند بیمن قدوم
شان بسیاری از مسلمانان پابند صوم وصلوٰة پنجگاه شدند از عوام مرضی هیچ نمی گرفتند دوا از نزد خود
مے دادند پانزدهم شوال روز شنبه وقت عصر بمقام احمد آباد تاره سال دوازده صد و پنجاه و
هشت هجری بخدمت مولانا عبد الهادی فتح پوری خلیفه رفیع الدین عرف مولوی ذوالفقار علی
بیعت بسلسلهٔ قادریه ونقشبندیه مجددیه کرده خلافت هر دو سلسله حاصل نمودند واکثر مردم
این دیار را بحلقهٔ ارادت خود آوردند هیژدهم ذی الحجه روز جمعه سال دوازده صد و هفتاد و
دو هجری انتظام بدست کل ریاست سپرد گردیده وتا حیات بر عهده منتظم بدست مقرر
ماندند بتاریخ بست وچهارم ربیع الاول سال دوازده صد وهفتاد و هفت هجری بمقام
ریوان رحلت فرموده هم دران جا مدفون شدند حکیم ابو خان دهلوی تاریخ فوتش چنین بنظم
آورده ع صد افسوس حضرت امان علی : بجنت شدند از جهان منتقل : کنون سال رحلت
چه گویم بتو : سر هوش رفت از غم درد دل ۱۲۷۷ از تصانیف مثنوی پنجه خورشید
بزبان اردو. حسن البیان فی تفسیر الالبان. موضح البدعات. تیسیر العسیر فی تراکیب
الاکاسیر. رساله لدغ الکلب. دو رساله خواص سور قرآنی بنظم اردو و فارسی. ترجمه منظوم چهل
حدیث. رد الوثیقه در رد مذهب نصاری. عجائب التدابیر فی علاج البواسیر والنواسیر
مجربات متین. قرابادین متین ناتمام

مولانا حاجی امداد الله سلمه الله ساکن تهانه بهون جامع علوم ظاهر و باطن بیعت و
خلافت سلاسل چشتیه صابریه قدوسیه وچشتیه نظامیه قدوسیه وقادریه قدوسیه ونقشبندیه
مجددیه قدوسیه وسهروردیه قدوسیه وکبرویه قدوسیه از جناب فیض مآب قبله حقیقت

وکعبه معرفت حضرت میان جیو شاه نور محمد جهانوی دارند بسے از علماے اعلام مثل مولوی رشید احمد
گنگوهی و مولوی محمد قاسم نانوتوی و مولانا و مرشدنا حافظ حاجی محمد حسین محب اللهی العمری
الاله آبادی بحلقهٔ ارادت حضرت ایشان درآمدند و بمراد دلی خودها فیضیاب شدند چنانچه
حضرت ایشان در ضیاء القلوب تحت وصایاے خود ارشاد فرموده اند و نیز هر کس که ازین فقیر
محبت و عقیدت و ارادت دارد مولوی رشید احمد و مولوی محمد قاسم را که جامع جمیع کمالات
علوم ظاهری و باطنی اند بجاے من فقیر بلکه بدارج فوق از من شمارند اگرچه بظاهر معامله
برعکس شد که اوشان بجاے من و من بمقام اوشان شدم و صحبت اوشان را غنیمت دانند
که این چنین کسان درین زمان نایاب اند و از خدمت ایشان فیضیاب بوده باشند
فقط الحق که ذات ستوده صفات حضرت ایشان فی زماننا یادگار سلف هست بزمانه غدر
بعد حصول برات خود از مخمصه به مکه معظمه هجرت فرموده مقیم آن دیار برکت آثار و مرجع صغار
و کبار اند و همواره بحرم شریف درس مثنوی مولانا روم مے دهند غذاے روح و ضیاء القلوب
و تحفة العشاق و جهاد اکبر و ارشاد مرشد و درد غمناک از تصانیف حضرت ایشان
مشهور اند مولوی محمد یعقوب نانوتوی و حافظ محمد یوسف تهانوی و مولوی کرامت علی انبالوی
و مولوی محمد ابراهیم اجرادری از خلفاے مجاز حضرت ایشان اند فقیر حقیر مسود اوراق نیز بتوسط دستگیری
مولانا و مرشدنا حافظ محمد حسین اله آبادی بزمرهٔ خدمهٔ خدام حضرت ایشان درآمده اجازت
و بیعت بهر سلاسل یافته اللهم وفقنی لما تحب و ترضی واجعل آخرتی
خیرا من الاولی

مولوی امیر الدین علی امیٹهوی هرگاه کفرهٔ هنود مسجد عالمگیری واقع هنومان گڑهی متعلقه
اوده را که از معابد شهیرهٔ هنود ست شهید کردند و دران معرکه شاه غلام حسین به حمیت
اسلام تاریخ سیزدهم ذیقعده سال هفتاد و یکم بعد صدی دوازدهم هجری شهید گردید مولوی
امیر الدین علی مرحوم جهت انتقام خون شاه غلام حسین و جهاد بمقابلهٔ بیراگیان
هنومان گڑهی پے سپر د جمعے کثیر از غازیان جان سپار دست بدستش دادند علماے سنی
و شیعه به پس و پیش افتادند کسے بفقدان شرائط فرضیت جهاد لب کشاده دیگرے

شرط امامت پیش نہادہ واجد علی شاہ فرمان روای لکھنؤ وعدۂ تصفیہ منازعت سے کرد وازجانب رزیڈنٹ جہت انسداد قتال وجدال قدغن شدید بشاہ و وزیر ستنار درین قیل وقال چندی توقف رو نمود چون بمقابلۂ دولتمندان ہنود قطع امید رونمود امیر المجاہدین عزم بالجزم بسوے مقصود کردہ روانہ شد بارلو فرنگی افسر فوج فرمان روائے لکھنؤ بحکم حاکم وقت سدراہ شدہ بمقام شجاع گنج فوج بارلو غازیان را محاصرہ کردہ از طرفین نوبت بمقابلہ رسیدہ بتاریخ بست وششم صفر روز چہارشنبہ سنال ہفتاد و دوم از صدی سیزدہم ہجری امیر المجاہدین شربت شہادت چشیدہ بروضۂ رضوان شتافت شکر اللہ سعیہ درعین معرکہ بعض ارادت مندان او عرض کردند کہ اکنون موقع دیگرگون ہست اگر فرمائید شما را بجاے محفوظ بریم بجوابش بی ساختہ از زبان حق ترجمانش این مصرعہ برآمد ع سر میدان کفن بردوش دارم ٭ طالبان تاریخ لبعد شہادتش چون غور کردند امداد مصرعہ برجستہ مطابق سال شہادت برآمد منشی ظہیر الدین خلف منشی مسعود بلگرامی تضمین آن کردہ وہو ہذا **قطعہ** بتاریخ شہیدان کفن پوش ٭

چہ حاجت تا سنش من برنگارم ٭ کہ خود فرمود آن میر شہیدان ٭ سر میدان کفن بردوش دارم ٭

مولوی امین اللہ فرنگی محلی ابن مولوی محمد اکبر ابن مفتی ابو الرحم ابن مفتی محمد یعقوب حافظ و فاضل درس لطلبہ میداد یک پسر مسمی بمولوی عبد الحلیم گذاشتہ بتاریخ بست ونہم جمادی الثانی سال دوازدہ صد و پنجاہ و سہ ہجری بعارضہ دق جہان گذران را پدرود نمود

مولوی اوحد الدین بلگرامی عالم وحید العصر و فرید الدہر در علم ادب والشاے عرب تلمیذ شیخ احمد عرب یمنی شروانی مؤلف نفحۃ الیمن بود از تصانیف او کتاب نفائس اللغات ہست کہ درمان زبان اردوے ہندوستانی را کہ مرکب از فارسی و عربی و ترکی و ہندی ہست اصل لغت قرار دادہ عربی و فارسی آن را بیان کردہ الحق ایجادے نمودہ کہ پیش ازان ہیچ کتابے از مکمن عدم بمنصۂ وجود شاید جلوہ گر نشدہ باشد اتمام آن بعہد محمد علی شاہ بادشاہ اودہ تاریخ ہفتم رجب سال دوازدہ صد و پنجاہ و سہ ہجری بظہور پیوستہ سال وفات صاحب ترجمہ معلوم نگردید شکر اللہ سعیہ

ادریس گوالیاری دانشمندی مناظر مجادل در عہد اکبر بادشاہ بود و در دا دسے

اصول و فروع بے نظیر روزگار جودت طبع بمثابہ داشت کہ در وقت بحث چون کار بنقل مے افتاد صفحہ صفحہ و ورق ورق عبارت را بیاد مے خواند و مے گفت کہ این عبارت فلان کتاب است در انجا بہ بینید خصم را الزام مے داد چون تفحص مے کردند اثرے ازان در کتاب نمے یافتند

حرف الباء الموحدہ

مولانا بدرالدین اسحاق دہلوی ابن علی بن اسحاق دہلوی در اوائل حال بدہلی تحصیل علم مے کرد و در طلبہ علوم بجوش طبعی و حدت ذہن ممتاز بود بعد اتمام تحصیل علوم مروجہ متوجہ بخارا شدہ باجودہن رسید آوازہ کمال حضرت شیخ فریدالدین گنج شکر شنیدہ مشتاق خدمت او شدہ بملازمتش رسید شیخ چون او را قابل دید بخادمے و دامادے خود مخصوص گردانید و خرقۂ خلافت بخشید وی را رسالہ ایست مسمی باسرار الاولیا کہ دران ملفوظات گنج شکر جمع کردہ و در علم تصریف کتابے نظم کردہ و غایت تبحر و فصاحت را دسا انجا کار فرمودہ قبرش در صحن مسجد جامع قدیم اجودہن ہست

شیخ بدہ بہاری دانشمندی راسخ و طبیبی حاذق بود کہ شیر شاہ سور از غایت اعتقاد کفش پیش پای ادمی نہاد وی بارشاد قاضی شہاب الدین دولت آبادی شرحی معتبر نوشتہ

مولوی برہان الدین ساکن ردیوہ دانشمند فقیہ و محدث کہ ظاہر و باطنش بصلاح و تقوی آراستہ بود تمام عمر خود بتذکیر و موعظ خلائق بسر بردہ ہزارہا مردم بہدایت و ارشادش عادات قبیحۂ غیر مشروعہ را ترک کردند و براہ راست آمدند از تصانیف او چند رسائل کہ بنظر سواد اوراق گذشتہ ہمہ مفید و بذیل مذکوراند مؤلف در ایام صبی از دیدار پر انوارش مشرف شدہ بود مثال مبارک وی ہنوز کہ بہ شصت و یک سال رسیدم از خیالم نرفتہ تصانیفہ تاریخ بست و نہم ربیع الثانی روز سہ شنبہ سال دوازدہ صد و چہل ہجری مباحثہ بمسائل مختلف فیہا در میان علماے دہلی واقع شدہ سرگروہ فریق اول حامی السنۃ مولانا رشیدالدین خان و سرخیل فریق ثانی ماحی البدعۃ مولانا عبدالحی بودند چون مباحثہ باختتام و تقریر تحریری ہر دو فریق بنظر صاحب ترجمہ در آمد وے رحمۃ اللہ علیہ رسالہ بطور محاکمہ

تحریر فرمودہ کہ برسالۂ محاکمہ مشہور و قابل دید است۔ رسالۂ تحقیق الاوزان بکار آمد صدقہ و زکوٰۃ وبھم
بسال دوازدہ صد و چہل و ہفت نوشتہ۔ رسالہ احکام عیدالفطر و رسالۂ احکام عیدالاضحیٰ
حسب استدعاے بعض صلحاے احمدآباد تازہ در سال دوازدہ صد و پنجاہ ہجری تحریر کردہ۔
رسالۂ نکاح۔ رسالۂ منع اشارۂ تشہد۔ رسالۂ نذر و ذبیحہ۔ رسالۂ تحقیق ربوا و رج رسالۂ
کفارۂ میت۔ از تصانیف وے اند رحمۃ اللہ علیہ و علی اسلافہ

شیخ برہان الدین النسفی دانشمندے کامل حال بود اگر شاگردے بخدمت او آمدے
تا چیزی بخواند او گفتی کہ اول برمن سہ شرط بکن تا چیزی ترا بیاموزم از ان جملہ شرط اول اینست
کہ طعام یک وقت خوری تا وعاے علم خالی ماند دوم آنکہ ناغہ نہ کنی اگر یک روز ناغہ کنی دوم
روز ترا سبق نگویم سوم آنکہ چون مرا در راہی پیش آئی ہمین کہ سلام کنی زود بگذری دست
و پا افتادن و تعظیم زیادت در میان راہ نہ کنی

شیخ برہان الدین محمود بلخی بن ابی الخیر اسعد البلخی رح از اکابر علماے وقت سلطان
غیاث الدین بلبن متصف بود بعلم و دانش و وجد و سماع جامع بود میان علوم شریعت و طریقت
در عہد صبی بصحبت مولانا برہان الدین مرغینانی صاحب ہدایہ رسیدہ و بشارت
علم یافتہ بسال ہشت صد و ہشتاد و ہفت ہجری وفات یافتہ قبرش جانب شرقی حوض شمسی
واقع دہلی است کہ آن را تحتہ گویند مردم آن دیار خاک قبرش باعتقاد فتح باب علم اطفال را
مے خورانند رحمۃ اللہ علیہ

بہاء الدین زکریا ملتانی خلیفہ شیخ شہاب الدین سہروردی نام نامیش زکریا کنیت
وے ابو محمد لقبش بہاء الدین القرشی الاسدی ثم الملتانی شیخ الاسلام و از اکابر اولیاے ہند
صاحب کرامات ظاہرہ و مقامات باہرہ جامع بود بعلوم ظاہری و باطنی از بغداد بملتان شرف
قدوم ارزانی فرمودہ اکابران بلدہ بروے حسد بردند کاسہ بماز شیر مملو پیش فرستادند
شیر یعنی کہ درین شہر گنجایش دیگرے نیست شیخ الاسلام این معنے را دریافتہ
گلی بر شیر کاسہ نہادہ پیش آن جماعہ فرستاد و مومی بر آنکہ درین شہر جاے ما بچو گل بر سر خواہد بود
اکابر ملتان از حسن لطافتش حیران ماندند و از اغنیاے شاگرد بودہ وی را تصانیف عدیدہ

خاصہ بعلم سلوک ہستند تاریخ ہفتم صفر سال ششصد و شصت و یک ہجری رحلت فرمودہ
مرقدش بملتان ہست رحمۃ اللہ علیہ وعلی اسلافہ

شیخ بہاء الدین مفتی آگرہ بغایت مردی بزرگ عالم وعامل ومعمر و متبرک و متدین بود
و در سخاوت و امانت مسلمانان یگانہ عصر از اولاد شیخ الاسلام بہاء الدین زکریا در سال ہفتصد و
شصت و شش ہجری وفات یافت تغمدہ اللہ بغفرانہ

شیخ بھکھاری کاکوروی نامش نظام الدین ابن امیر سیف الدین ہست بسال ہشت
صد و نود ہجری ولادت یافتہ جامع علوم ظاہرہ و باطن بود در علوم ظاہر بہ مولانا ضیاء الدین
مدنی محدث و قاضی عبد اللطیف ہرانی نسبت تلمذ داشت و در اوائل کتب درسیہ
متعارفہ از والد خود تحصیل کردہ و در اکتساب علم باطن مرید سید ابراہیم ایرجی است کہ
نبیرۂ سید عبد الرزاق ابن غوث الثقلین شیخ عبد القادر جیلانی بود کتاب منہج در اصول حدیث
و معارف در تصوف و ترجمہ رسالہ ملمعات قادری مصنفہ سید عبد الرزاق از تصانیف
شریفہ او یادگار ماند بعمر نود و یک سال بسال نہصد و ہشتاد و یک ہجری وفات
یافتہ در قصبہ کاکوری مدفون شد جملہ مخدوم زادگان کاکوری از اولاد امجاد او ہستند
از ان جملہ شاہ محمد کاظم و شاہ تراب علی قدس اللہ سرہما شہرہ آفاق بودند و مولوی
محمد محسن نیز از اولاد وی اند کہ در نظم و نثر نظیر خود ندارند قصائد نعتیہ و سراپائے رسول اکرم صلعم و
مثنوی صبح تجلی در میلاد مبارک وغیرہ اند کہ از بسیار و مشتی نمونہ از خروار تصنیف
بدیع او شان ہست سلمہ اللہ تعالے

شیخ بھکھاری جونپوری ابن شیخ اللہ داد جونپوری یکی از علمائے فحول عہد دولت
سلطان سکندر لودی بود منقول ہست کہ سلطان روزی علمائے دیار خویش راجمع کردہ بیک
جانب شیخ عبد اللہ تلنبی و شیخ عزیز اللہ تلنبی و جانب دیگر شیخ اللہ داد جونپوری و پسرش
شیخ بھکھاری را در بحث معارض ساختہ آخر چنان معلوم شد کہ آن دو بزرگوار در تقریر و این
دو عزیز در تحریر فائق اند و اللہ اعلم

شیخ بہلول دہلوی علم حدیث راخوب ورزیدہ در صحبت اہل فقر و فنا رسیدہ

با اہل دنیا کارے نداشت در عہد اکبر شاہ بافادہ وافاضہ طلاب مشغول بود

شاہ بہلول جالندہری عالم عامل وفاضل کامل شاگرد سید عبدالرشید وضع قلندرانہ داشت مرید شاہ بھیکہ چشتی لاہوری بود ودکتاب بعلوم مختلفہ تصنیف کردہ ازانجملہ فوائد الاسرار وشرح دیوان حافظ شیراز واحوال نامہ از مصنفات اوست در سال یک ہزار ویک صدو ہفتاد ہجری رہگراے علیین شد نور اللہ مرقدہ

شیخ بہار الکھنوی ابن محمد شریف از اولاد شیخ سعد اللہ کندوری فرزجامع بود میان شریعت وطریقت اول فطرت بر نشاء تقوی وصلاح برآمد بر عصمت ذاتی نشو ونما یافتہ بعد تحصیل علوم دینی بہ تہذیب اخلاق وتبدیل صفات موفق شدہ از زہاد وقت گردید مسن و معمر ومتبرک بود وبافادہ علم اشتغال داشت وافضل ترین اعمالش این بود کہ کتب بسیار جمع کردہ وتصحیح فرمودہ ومشکلات آن راچنان حل نمودہ کہ ہر کرا دنے مناسبتی باشد نظر بر کتاب او کافی بود حاجت او ستاد نداشت وباوجود این لطافت کتب دسے اورا مداد طلبہ مشہور وقت بود سال فوتش بدریافت نرسید شکر اللہ سعیہ

ملا بیکس غزنوی بیکسی تخلص می کرد بوفور فضائل ومعروف کمالات اتصاف داشتہ وبزیارت حرمین شریفین رسیدہ بہندوستان آمد بعضی کتب احادیث مثل مشکوٰۃ المصابیح در عرب وشمائل النبی صلعم بہ میر مرتضی شریفی وغیرہ گذرانیدہ بجہت استیلاے ضعف پیری متوجہ وطن مالوف غزنین شدہ بمنزل پشاور ندای ارجعی از پیک اجل شنیدہ در سال نہصد وہفتاد وستہ ہجری بجوار رحمت ایزدی پیوست

پیر محمد شروانی ملا خوش فہم اعلی ادراک بود مجلسی شگفتہ داشت از شروان بقندہار بخدمت خانخانان بیرم خان آمدہ نشو ونما یافت وبعد از فتح ہند خطاب خانے بعدہ خطاب ناصر الملکی یافتہ در سلک ناوہ باب نربدا غرق شدہ ہلاک گشت

شیخ پیر محمد لکھنوی دانشمندی بود بعلوم ظاہری وباطنی صاحب التصانیف الرائقہ والتالیفات اللائقہ آبای کرامش از سادات منڈیاہون سواد جونپور بودند کتب درسیہ در جونپور وحرمین شریفین ودہلی واجمیر وقنوج تحصیل کردہ بہ لکھنؤ آمدہ مدتے بمقام شاہ

مینا قدس سرہ بودہ ریاضات ومجاہدات می کشید وفاتحہ بعد فراغ بخدمت مولوے قاضے عبدالقادر لکھنوی خواندہ در باطن از روح پر فتوح حضرت شاہ مینا اوام اللہ فیضہ فینا تربیت مے یافت بعدہ بخدمت شاہ عبداللہ سیاح چشتی پیوست ودر بقیہ اولی بنعمت ارادت وخلافت وے کامیاب شد واجازت سکونت لکھنؤ یافت وحسب وصیت پیر خود مدام بدرس افادہ علوم مشغول بودے انچہ از فتوحات یافتے براہ خدا صرف مے کردی وبجز قوت یک روزہ برای خود نگرفتی اکثرے از علماے نامدار فاتحہ فراغ اند خوانند بعد وفاتش کہ در سال ہشتادم از صدے یازدہم بوقوع آمدہ شیخ محمد آفاق کہ سرحلقہ مریدان وے بود بجایش منصوب گردید مرقد شیخ پیر محمد بر بلندی لب دریاے گومتی در شہر لکھنؤ زیارت گاہ ہست وبہ ٹیلہ شاہ پیر محمد شہرت دارد

حرف التاء المثناۃ

شیخ تاج الدین دہلوی ولد شیخ زکریا اجودہنی دہلوی از علمای عہد اکبر شاہ ہے شاگرد رشید شیخ امان پانی پتی بود از تصانیف او شرح لوائح وشرح نزہۃ الارواح ہست گویند وے ہم باعث برفتور اعتقاد اکبر شاہ بود

مولوی تراب علی لکھنوی ابن شیخ شجاعت علی بن مفتی تقیۃ الدین بن مفتی محمد دولت بن مفتی ابوالبرکات مصنف فتاوی جامع البرکات نامش رکن الدین محمد وکنیت وی ابوالبرکات ست سلسلہ نسبتش بہ مصعب بن زبیر مے پیوند و بزرگانش باشندہ دہلی اند در سال دوازدہ صد و سیزدہ ہجری تولد یافتہ لفظ بہ خوردار مادہ تاریخ ولادت اوست الغرض وی بخدمت مولوی سید مخدوم لکھنوی ومولوی محمد اسمعیل لندنی ومولوی مظہر علی لکھنوی ومولوی ظہور اللہ لکھنوی اکتساب علوم نمودہ فایق الاقران گشت وبدرس وافادہ طلبہ عمر خود بسر بردہ تاریخ دوازدہم صفر سال دوازدہ صد وہشتاد ویک ہجری بمقام قصبہ محمد آباد ضلع اعظم گڈھ رحلت فرمودہ ہمدرانجا مدفون شد در لفظ فارغ مادہ فوت او یافتہ اند اورا تصانیف بسیار اند ازان جملہ برخے بذیل مذکور مے شوند شمس الضحی لازالۃ الدجی التکملۃ العلی للواد المدسے الفراضۃ الغالبۃ مصفاۃ الاذہان فے تحقیق السبحان۔

العشرۃ الکاملۃ۔ منبیۃ مصفاۃ الاذہان۔ التحقیقات البدیعۃ الشوکیۃ فی توہین الفوات السعدیہ۔ التحقیقات الزکیۃ فی التوہمات السعدیہ۔ حاشیہ شرح ملاے جامی ناتمام۔ ازالۃ العضل عن اشعار المطول۔ الترشیح الجلی فی مسائل المرور امام المصلی۔ القول الصواب فی مسائل الخضاب العجالۃ الدقیقۃ فی مسائل العقیقہ۔ سبیل النجاح الی تحصیل الفلاح۔ التعلیق المرضی علے شرح القاضی۔ التعلیق الاحسن علی شرح ملاحسن۔ حاشیہ شرح سلم مولوی حمداللہ سندیلی۔ شوکۃ الحواشی لازالۃ الغواشی حاشیہ صدرا۔ لجۃ الروایات فی اجوبۃ الواقعات ناتمام۔ الملالین علے الجلالین ناتمام۔ شرح فارسی قصیدہ بردہ۔ ترجمۂ فارسی قصیدہ تنترانی تحصیل الجرہ۔ باداب العمرہ۔ شرح فارسی تحصیل الجزہ۔ مسالک السداد فی مسائل الافراد۔ ہدایۃ الاتمام فی آداب الاحرام۔ تحصیل التخضع باداب التمتع۔ الفوز المبین باداب البلد الامین ہردو ناتمام اند۔ موائد القرب فے آداب الاکل والشرب۔ مدرک المآرب فی آداب اللحی و الشوارب۔ شرح شمس بازغہ ناتمام۔ التحقیقات الکمالیہ فی ابطال ارتدادات الکلالیہ العجالۃ للبکیہ۔ سواد الطرق لابطال اقوال الزندیق۔ ہدایۃ النجدین الی مسائل العیدین۔ قرۃ العینین فی ابطال مسح الرجلین۔ رسالہ در فضائل حضرت صدیق رض۔ رسالہ در فضائل حضرت عثمان رض۔ رسالہ معراجیہ وغیرہا

شاہ تراب علی کاکوروی ابن شاہ محمد کاظم قلندر از دانشمندان صوفیہ در علم تصوف دستگاہی کامل داشت وی را معدن تہذیب اخلاق می توان گفت مطالب رشیدی و اصول مفسرہ و دیوان اشعار وغیرہ از تصانیف وے مشہور اند و او دو فرزند ارجمند یعنے مولوے شاہ حیدر علی و مولوی شاہ تقی علی بودند کہ ہردو کمال ظاہر و باطن داشتند۔

مولوی تفضل حسین خان کشمیری معروف بخان علامہ کہ بذات خود شیعی مذہب شدہ مولدش سیالکوٹ و منشاے او شاہجہان آباد ست در علوم عقلیہ و نقلیہ بہرہ وافی داشت خصوصاً در علوم ریاضیہ شہرۂ آفاق بود در شاہ جہان آباد از مولوی وجیہ تلمیذ ملا نظام الدین سہالوی دکتب معقول و ریاضیات از مرزا محمد علی ابن میرزا خیراللہ مہندس استفادہ نمودہ و بہ لکھنؤ از ملا حسن فرنگی محلی میر زاہد شرح مواقف سبق گرفتہ

و دیگر کتب حکمیہ ہمچو شفا وغیرہ بطور خود مطالعہ کردہ در محافل بخاریہ علم انی اعلم مالا تعلمون برافراشت وہنگامیکہ اتالیق نواب سعادت علی خان بود در الہ آباد بمولوی غلام حسین دکنی شاگرد مولوے برکت الہ آبادی بتوسط مولوے ولدار علی طرح مباحثہ منطق انداخت و در بنارس از شیخ محمد علی حزین نیز استفادہ علوم نمودہ و نمود دانشمندان فرنگ اعزازی نام داشت زبان عربی و فارسی و انگریزی و لاٹنی نیکو میدانست بغایت سادہ روش بود چندے بوکالت آصف الدولہ ممتاز بودہ بازبہ نیابت نواب موصوف ممتاز گشت آن زمان ہم سادہ روے را از دست ندادہ دربان بدرِ خود مقرر نکردہ ہر کس باوے رسید بعد فوت آصف الدولہ درعہد نواب سعادت علی خان لکھنوی از نیابت مستعفی شد بمطالعہ کتب و افادہ طلبہ علوم مے گذرانید از تصانیف معتبرہ او کتابے در فن ہیئت حکماے فرنگ و دو نسخہ دیگر در جبر و مقابلہ وغیرہ اند بمقام کلکتہ بعارضہ فالج و مالیخولیا مبتلا شدہ جہت تبدیل آب و ہوا بہ لکھنؤ میرفت کہ مابین کلکتہ و مرشد آباد بتاریخ ہیجدہم شوال سال یک ہزار و دو صد و پانزدہ ہجری درگذشت غفر اللہ ذنوبہ

ملا تقی الدین ششتری درعہد جلال الدین محمد اکبر بادشاہ علوم عقلی و نقلی نیکو میدانست و طبع نظم داشت بحکم اکبر شاہ شاہنامہ فردوسی بعبارت نثر نوشتہ بقول ملا عبد القادر بدایونی قماش را بلاس و ریسمان را پنبہ کردہ

مولوی تقی علی کاکوروی ابن شاہ تراب علی قلندر بن شاہ محمد کاظم قلندر ساکن قصبہ کاکوری مضاف لکھنؤ تلمیذ مولوی محمد مستعان کاکوروی بود ہموارہ بدرس و افادہ طلاب مشغول بودی کتاب روض الازہر فی مآثر القلندر از و یادگار است عمر دراز یافتہ بتاریخ ہفدہم رجب سن دوازدہ صد و نود ہجری بروز چہار شنبہ بعد ساعتی بالاے دوازدہ ساعت نہاری رحلت فرمود

حرف الثاء المثلثۃ

مولوی ثابت علی ساکن بہکا ابن شیخ نہال الدین صدیقی ساکن موضع بہکا متصل پورہ مفتی پرگنہ چایل ضلع الہ آباد شاگرد رشید مولانا محمد اشرف لکھنوی بکتب منطقیہ

مہارتی کامل داشت اکثر درس وتدریس شان بذریعہ ملازمے امراے وقت بود ہنگامے کہ
جناب شان جہت تعلیم مولوی محمد عمر برادر زادہ مولوی محمد ظہور مچھلی شہرے بمقام
غازی پور ملازم بودند مؤلف اوراق شرح جامی بخدمت شان تحصیل کردہ وفات شریفش
ہفتم ربیع الاول روز دوشنبہ سال دوازدہ صد وہشتاد و دو ہجری بموضع بہکا مسکن
مالوف اتفاق افتاد

قاضی محمد ثناء اللہ پانی پتی از اولاد شیخ جلال الدین کبیر الاولیا پانی پتی قدس سرہ اند
زبدۂ علمای پرہیزگار وعمدہ اتقیاے روزگار بودند بعمر ہفت سالگی حفظ قرآن شریف نمودہ تا زمان
شانزدہ سالگی از تحصیل علوم فراغ یافتند و در ایام تحصیل صد و پنجاہ کتاب سواے کتب
درسیہ بمطالعہ خود در آوردند نخستین بیعت بخدمت شاہ محمد عابد سنامی قدس سرہ
نمودند بعد وفات حضرت ممدوح بخدمت مرزا مظہر جان جانان شہید قدس سرہ الحمید
کسب کمالات کردند و بزبان حضرت ایشان بہ لقب علم الہدے سرفراز گشتند و
مولانا شاہ عبد العزیز قدس سرہ العزیز بہ لقب بیہقی وقت یاد مے فرمودند مدت العمر
در افاضہ فیض ظاہر و باطن و اشاعت علوم و فصل خصومات و انتقاے سوالات و حل
معضلات مصروف مے بودند و در علم تفسیر و فقہ و کلام و تصوف ید طولے مے داشتند
خصوصاً فقاہت وے بمرتبہ رسیدہ بود کہ چندین کتب و رسائل درین علوم تصنیف
فرمودہ و مکاتیب بسیار در جواب اسولہ مشکلہ تحریر فرمودہ اند تفسیر مظہرے کتابیست بس
ضخیم در ہفت مجلد کلان و السیف المسلول کہ آن را شمشیر برہنہ ہم مے گویند و در رد مذہب شیعہ
و ارشاد الطالبین و رسالہ مالابد منہ و تذکرۃ الموتے و القبور و تذکرۃ المعاد و حقوق الاسلام
کہ بحقیقۃ الاسلام شہرت دارد و رسالہ در حرمت و اباحت سرود و رسالہ
حرمت متعہ و رسالہ شہاب ثاقب و دیگر کتب و رسالہ کہ از سی عدد متجاوز خواہند بود
از تصانیف حضرت ایشان است وفات شریف قاضی موصوف الترجمہ غرہ
رجب سال دوازدہ صد و بست و پنج ہجری بوقوع آمد مولوی حافظ محب اللہ پانی پتی تاریخ
رحلتش در آیۂ کریمہ فہم مکرمون فی جنت النعیم یافتہ علیہ الرحمۃ والمغفرۃ من الغفور الرحیم

حرف الجیم

شیخ جان محمد لاہوری دانشمند ماہر شریعت و طریقت مقتدای زمانہ بہ محلہ پرویز آباد
کہ بیرون لاہور ہست سکونت داشت در صغر سن بخدمت شیخ عبدالحمید خلیفہ شیخ اسمعیل
عرف میان کلان لاہوری تحصیل علم مے کرد روزے ہمراہ اوستاد بخدمت میان موصوف
حاضر بود کہ میان سابق الذکر بوے فرمود کہ اگر عالم شوے بمن تکرار احادیث خواہی کرد شیخ جان محمد
بحیا و ادب ساکت ماند بار بار اشارت اوستاد عرض کرد کہ اگر بتوجہ شریف فائز المرام خواہم شد
بالضرور بخدمت خواہم رسید میان موصوف دست برداشتہ بحق وی دعا نمود کہ
مستجاب شد وے در چند ماہ استعدادی بہم رسانید کہ شیخ عبدالحمید از تعلیمش خود را
قاصر یافتہ او را بشیخ تیمور لاہوری سپرد او بخدمت شیخ تیمور بسے نگذشت کہ فاتحہ
فراغ برخواند روزے بجاذبہ قلبی میان کلان وی را بخود کشید چون جان محمد بخدمتش حاضر آمد
میان کلان با و معانقہ کردہ نعمت باطن عطا فرمود و گفت کہ حسب وعدہ بروز
دوشنبہ و جمعہ نزدم تکرار احادیث کردہ باشند چنانچہ تا حیات میان موصوف بایام معینہ
حاضر آمدہ تکرار احادیث مے کرد و بہر حدیث کہ شبہہ عاید مے شد میان کلان بتوسط مراقبہ
از حضور پر نور رسالت پناہی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم تصحیح آن مے کرد وے رحمۃ اللہ علیہ
بسال یازدہ صد و بست ہجری رحلت فرمودہ در پرویز آباد مدفون گشت مے گویند کہ بعد
چند سال بمقدم محلہ مذکور در منام گفت کہ نعش مرا برآوردہ متصل مرقد میان کلان مرحوم
مدفون کن ورنہ بمحلہ تو بلاے سخت نازل خواہد شد صباح آن مقدم مذکور نعش مبارک
وی را از مدفن برآوردہ قریب میان کلان مدفون ساخت رحمۃ اللہ علیہ

سید جان محمد بلگرامی ابن سید معین الدین در سال ہزار و ہشتاد و سہ ہجری ولادت
یافتہ اولا قرآن مجید حفظ نمودہ بتحصیل علوم متعارفہ قدم نہاد و در جمیع علوم لائق و فائق گشت
و خط نسخ خوب مے نوشت بشوق زیارات از بغداد و سر من راے و نجف و کربلا و طوس
بہ بیت الحرام رسیدہ بعد اداے مناسک حج بمدینہ منورہ بتمناے موت رخت
اقامت انداخت و در مسجد نبوی بہ تصحیح مصاحف مے پرداخت و ہمدران بقعہ کریمہ

در سال یازدہ صد و چہل و نہ ہجری رحلت فرمودہ در بقیع مدفون شد

مولوی جان محمد لاہوری از اعاظم مشایخ و اکابر علماے لاہور بود بر روز جمعہ وعظ مے گفت خلق خدا از دور و نزدیک بخدمت وے حاضر شدہ بہرہ وافی و حظ کافی از علم و عمل حاصل مے کردند در سن دوازدہ صد و شصت و ہشت ہجری بلاہور در گذشت۔

شیخ جاپن میواتی ساکن سہنہ و آن قصبہ ایست در ملک میوات ہیزدہ کروہ از دہلی از علماے صوفیہ صافیہ و مشاہیر خلفاے شیخ عبد العزیز دہلوی بود بر جادہ فقر استقامت تام داشت و کتب تصوف مثل فصوص الحکم و نقد النصوص وغیرہ را بطالبان اہل استحقاق درس می گفت در آخر عمر جلال الدین محمد اکبر شاہ را نسبت وے اعتقادی عظیم پیدا شدہ در بعضی مہمات استمداد از وی می نمود و در عبادت خانہ قریب محل شاہی جاے از براے او معین ساختہ شبہا خلوت بادی می داشت بادشاہ چون کار معکوس را از و مشاہدہ نمود نسبت معکوس شد شیخ در سال نہصد و نود و ہشت ہجری در گذشت

مولوی جعفر ساکن ڈلمؤ مضاف لکھنؤ عالم صاحب ورع و تقوے بود در سال دوازدہ صد و سی و دو ہجری وفات یافتہ

سید جلال کشمیری ابن سید جمال عالم و عامل و حافظ کتب فقہ و حدیث و تصوف بود متصل مقابر آبا و اجداد خود خانقاہے ساختہ باتقاے تمام بسر مے برد در دوازدہ صد و ہفتدہ ہجرے رحلت کرد

شیخ جلال تھانیسری خلیفہ عبد القدوس گنگوہے قدس سرہما جامع علوم ظاہری و باطنی بود باضافہ علوم دینیہ و نشر معارف یقینیہ اشتغال داشت آخر حال از علوم رسمیہ اعراض نمودہ از جلوت بخلوت آمدہ اوقات شریفش بختم قرآن مجید و نوافل و درود و دعا مربوط بود سنین عمرش بنود و سہ رسیدہ و بغایت ضعیف و نحیف گشتہ پوستی و استخوانے ماندہ بود با آنکہ قوت نشست و برخاست نداشت و ہمہ وقت از کم قوتے و بے قوتے تکیہ زدہ خفتہ بودے ہمین کہ استماع اذان فرمودی بے مدد دیگرے برخاستہ و نعلین پوشیدہ و عصا بدست گرفتہ بودے خود با آداب طہارت و صلوٰۃ قیام نمودے

وبازبرسم معہود بربستر خفتے در سن ہنصد وہشتاد ونہ ہجری عالم فانی سا پدرود کرد در لفظ شیخ الاولیا تاریخ رحلتش یافتہ اند

مولانا جلال الدین مانکپوری جد مولانا حسام الدین مانکپوریست مردی بزرگ وعالم وعابد وصابر ومتقی بود وے بعد از نماز خفتن تا نیمہ مردم بیدار مے بودند بخواب می رفت بعد ازانکہ مردم بخواب مے رفتند بر مے خاست تا بامداد نماز کردے وہر روز چہل ویک بار سورۂ یٰس بخواندی وبعد نماز چاشت تعلیم علم دین می کرد وخوردن او از کسب کتابت بود مصحف مے نوشت وبدہلی مے فرستاد بہ پانصد تنگہ ہدیہ مے شدی وہرگز بے وضو قلم نگرفتے و اگر در ملک وقتے برغبت غارت گری شدی دران ایام گوشت نخوردی شاید کہ گوشت از مواشی مغرورہ باشد وو ے ارادت بہ شیخ محمد حنیفہ نظام الدین اولیا قدس سرہ داشت۔

مولوی جلال الدین احمد بنارسی بن مولوی عبد الاعلی بنارسی بسال دوازدہ صد و بست ویک ہجری متولد شدہ بخدمت والد خود ونیز مولوی احمد اللہ بنارسی علوم متعارفہ اکتساب نمودہ سند حدیث از مولوی عبد الحق محدث بنارسی یافتہ عامل بالحدیث ومتبع سنت نبوی وقانع ومتقی بود جید الحافظہ آن چنان بود کہ در یک روز یک پارہ کلام مجید حفظ نمودہ وقت شب بماہ رمضان بتراویح مے خواند فرہنگ اخوان الصفا وفاتحۃ الصواب سفی قراۃ فاتحۃ الکتاب وزبدۃ القوانین درصرف ونحو وشرح کافیہ ناتمام وقواعد اردو ناتمام از تصانیف اوست بکالج بنارس بعہدہ مدرسی اول معزز بود بسال دوازدہ صد وہفتاد و نہ ہجری بعمر پنجاہ وہشت سال انتقال فرمود

مولانا جلال الدین رومی کہ بس اوستادے متفنن بود اما در منصب افادہ سبق علوم دینی در مدرسہ فیروز شاہی واقع دہلی در عہد فیروز شاہ پادشاہ مے بود ومتعلمان را ہمارہ تفسیر وحدیث وفقہ تعلیم مے کرد

قاضی جلال الدین ملتانی دانشمند متبحر حق گو وحق پسند بود در ابتداے حال تجارت کردی وورا واسطہ درس مشغول شد وچند سال در اکبر آباد اقامت فرمود وبعد عزل قاضی یعقوب بامر اکبر پادشاہ بعہدہ قاضی ہند مباہی گشت ودردیانت وامانت

بنفس نفیس خود بہترین قضاۃ بود اما بشومی پسر نا خلف بید یانت بجانب دکن اخراج یافت حکام آن دیار کہ آوازہ رسوخ او در دین اسلام واظہار کلمۃ الحق شنیدہ بودند در تعظیم وتکریم او باقصی الغایۃ کوشیدند ازانجا بزیارت بیت اللہ الحرام مشرف شد وہمانجا داعی اجل را لبیک اجابت فرمود علیہ الرحمۃ والرضوان

سلطان جلال الدین قریشی دانشمندی متجرد وروشی صاحب حالت مجذوب شکل بود اکثر احوال سر و پا برہنہ بودے و در بیابانہا گشتے واز پوشش بر مقدار ستر عورت اکتفا کردی وعلوم عقلی ونقلی درسے دقیقے ہمہ بر زبان داشت وگاہے کہ در تقریر آن افتادی بیانے واشگرفے کردے ہیچ چیز ہیچ کس تعلق نداشت بزبان عربی وفارسی وہندی سخن گفتی مشرب قلندریہ داشت از عبادات بر فرائض وسنن اقتصار کردے فصوص الحکم وسائر کتب تصوف یاد داشت چندگاہ در دہلی تشریف داشت ودر بیابانہ وآگرہ ونواحی آن نیز می بود عمرا وبست وپنج سال بود در سن نہصد وچہل وہشت ہجری وفات یافتہ در بعض قریات منڈو مدفون شد رحمۃ اللہ علیہ

سید جلال الدین حمید عالم بن سید محمد ابوالمجد محبوب عالم احمد آبادی گجراتی دوم جمادی الاول بسال ہزار وشصت ودو ہجری ولادت یافتہ علم ظاہر وباطن از پدر بزرگوار خود آموختہ بمرتبہ کمال رسیدہ رسالہ مرآت الرویا در تعبیر خواب ورسالہ مفتاح الحاجات در اعمال واشغال از وشان یادگار اند شب ہشتم ذی الحجہ سال ہزار وصد وچہاردہ ہجری جہان فانی را پدرود فرمود ودر احمد آباد گجرات بر آسود

مولوی سید جلال الدین برہانپوری عرف اللہ والے صاحب شاگرد مولانا شاہ عبدالعزیز دہلوی عارف وقت زاہد وعابد ومحدث بود در سال دوازدہ صد وہفتاد وسہ ہجری در برہانپور وفات یافتہ

شیخ جمال الدین احمد ہانسوی الخطیب انتساب او بامام اعظم ابو حنیفہ کوفی است از اعاظم خلفای شیخ فریدالدین گنج شکر قدس سرہما جامع کمالات ظاہر وباطن بود صاحب ترجمہ رسائل واشعار دارد کہ در میان مردم یافتہ مے شوند ازان جملہ رسالہ ملہمات بزبان عربے

جامع کمالات متفرقہ است کہ در اوصاف فقر بیان فرمودہ قبرش در قصبہ ہانسی است
یزار و یتبرک بہ

ملا جمال الدین کشمیری برادر ملا کمال الدین دانشمند متبحر و مرید بابا فتح اللہ حقانی بود
شب و روز شغل بدرس و تعلیم داشت ابو الفقرا شیخ نصیر الدین و بابا نصیب الدین و شیخ
اسمعیل چشتی از تلامذہ وی اند او بے تکلفانہ بیک قمیص و بوریا بسر می برد مرقدش بہ کشمیر است

مولوی جمال الدین فرنگی محلی ابن ملا علاء الدین شارح فصول اکبری از کتب درسیہ
فراغت حاصل کردہ بملک مدراس رفتہ بنابر تعلیم نواب غلام غوث خان رئیس کرناٹک بمشاہرہ
دو صد و پنجاہ ملازم شد ہمدرانجا بتاریخ ہشتم ربیع الثانی سال دوازدہ صد و ہفتاد و شش ہجری
وفات یافتہ مدفون گشت

مولانا جمال لاہوری ساکن محلہ تلہ منجلات شہر لاہور اعلم علمای وقت جامع جمیع علوم
شاگرد ملا اسماعیل اچی خوش تقریر و منفح گوی در عہد اکبر بادشاہ مدرس مدرسہ لاہور بود می گویند
از عمر ہشت سالگی بافادہ طلبہ مشغول شدہ مباحث دقیقہ معقول و منقول بآسانے
خاطر نشان شاگردان مے ساخت صاحب صلاح و تقوی و متخلق باخلاق حمیدہ بود تفسیر
شیخ فیضی را اکثری از اصلاح دادہ اُوچی نسبت باوچ بضم اول و سکون واو و جیم فارسی
مشدد قریہ ایست مشہور از توابع ملتان واوچ بزبان پنجابی بلند را گویند چون آبادی آن قریہ
برزمین بلند واقع شدہ لہذا آن را باوچ نامیدند

شیخ جمال دہلوی فاضل خردمند متخلص بجمالی مرید شیخ سماء الدین رح دہلوی بود از ہند
بخراسان رفتہ و بعد فوت سلطان حسین مرزا از خراسان بہ ہند آمدہ بمصاحبت سلطان سکندر
لودی و بابر شاہ و ہمایون شاہ بسر بردہ و ہر یکے از شاہان صدر الذکر احترامش مے کردند
کتاب سیر العارفین از تصانیف مشہورہ اوست در سال نہصد و چہل و دو ہجری رحلت نمود
خسرو ہند وای تاریخ فوت اوست

مفتی جمال خان دہلوی ابن شیخ نصیر الدین و برادر میان لاون تلمیذ پدر خود
از طائفہ کنبوہ اعلم العلما زمان خود در علوم عقلیہ و نقلیہ خصوصاً فقہ و کلام و عربیت

و تفسیر بی نظیر بود بر شرحین مفتاح محاکمہ کردہ و کتاب عضدی را چہل مرتبہ از اول تا آخر درس دادہ و ہمیشہ درس گفتی و افادہ علوم دینی فرمودی و بخانہ ملوک و سلاطین نرفتی و پیوستہ نزد حکام معزز و محترم بودے اکثر شاگردانش دانشمند شدہ اند و عمرش از بود گذشتہ بود کہ در سن نہصد و ہشتاد و چار ہجری بدار البقار حلت فرمود **تصانیفہ** شرح عضدی - شرح مفتاح شرح انوار فقہ وغیرہ

جواد ساباط مردی بود از عرب اصل نام وی جواد ساباط لطفی بن ابراہیم ساباط الساباطی و بعد ارتداد از ملت محمدیہ بملت مسیحیہ بنام ناتانئیل ساباط شہرت یافتہ بسال دوازدہ صد و بست و دو ہجری در کلکتہ بشیخ احمد عرب شروانی ملاقی شدہ او در ظرافت سخن و نقل نوادر و غرایب و ایراد مضحکات و عجائب یکتائے روزگار بود در علوم مختلفہ تصانیف دارد **مصنفاتہ** القواعد الفکریہ فی الصرف والنحو بالفارسیہ - ضروریات الصرف - ربط الحمار فی رد الاستغفار و آن کتابیست از تصنیف مولوی باقر مدراسی در اثبات اجتہاد امیر معاویہ - مقدمۃ العلوم در منطق - الموجز النافع در عروض - مختصر در قوافی - الانموذج الساباطی در عروض و قوافی - التحفۃ الباقشریہ در صنائع و بدائع - شراب الصوفیہ در اصول تصوف - السہام الساباطیہ در مجربات خود والوظائف الساباطیہ در ادعیہ کہ برائے خود انشا نمودہ - موجز الرمل - ضرغاطۃ الرمل - وہماکۂ ساباطیہ در صرف و نحو ہندی وغیرہا کتب و رسائل بزبان عرب و فارس تالیف نمودہ و نیز قصائد غیر او دارد

جوہر ناتھہ کشمیری از علمای نامدار کشمیر است محدث و جامع علوم عقلیہ بود اکثر علوم بمدرسہ سلطان قطب الدین کشمیری تحصیل کردہ بحرمین شریفین رفتہ بعد ادائے مناسک حج بیت اللہ بتحصیل حدیث متوجہ شد و از اکابر علما و اجلہ محدثین آن دیار اجازت حدیث حاصل نمود و از ملا علی قاری ہروی و ابن حجر مکی اجازت حدیث بسند معنعن یافتہ و بہ کشمیر معاودت کردہ بگوشہ انزوا بعبادت خالق مشغول گشت و بغرض استرزاق حلال پیشہ ریسیدن پشم کہ از ان دوشالہ مے سازند اختیار کردہ و درس علوم دینیہ ہم مے کرد

از تلامذہ اشہر وے ملا محمد ٹرپیگر محشی شرح جامی است صاحب ترجمہ بسال ہزار و بست و شش ہجری وفات یافتہ در کشمیر جانب شرقی مرقد ملا حسین خبباز مدفون شد

ملا جیون امیٹھوی نام او شیخ احمد ابن ابی سعید بن عبد اللہ بن عبد الرزاق بن خاصہ الصدیقی نسبا الحنفی مذہبا الملکی اصلا الصالحی لطنا الامیٹھوی مولدا قوت حافظہ بغایتے داشت کہ قصیدہ بشنیدن یکبار یاد وے گرفت و عبارت کتب درسیہ بلا معاینہ کتاب زبانی مے خواند اولا قرآن مجید حفظ کردہ کتب درسیہ از علماے عصر خود تحصیل نمودہ فاتحہ فراغ بخدمت ملا لطف اللہ ساکن کوڑہ جہان آباد خواند پس ازان بحضور محی الدین اورنگ زیب بادشاہ باریاب شدہ بادشاہ موصوف بتعظیم و توقیر تمام بیش آمدہ بحلقہ تلامذہ وے درآمد و تا زندگی پا از جادہ ادبش بیرون نہ نہاد ہمچنین اولاد بادشاہ موصوف مراعی آدابش بودند ملا ممدوح الذکر عمر عزیزش را با افادہ درس و تصنیف صرف نمودہ بزیارت حرمین شریفین مشرف شدہ از غرہ ربیع الاول سن یازدہ صد و پنج ہجری تسوید نور الانوار شرح منار آغاز کردہ بہ ہفتم جمادی الاول سال مذکور در حرم شریف مدینۂ منورہ بلا اعانت کتابے باختتام رسانیدہ ونیز تفسیر احمدی در شرح آیات احکامی از تصانیف شہیرہ اوست در یازدہ صد و سی ہجری بدہلی وفات یافتہ نعش او با میٹھی آوردہ دفن کردند طاب اللہ ثراہ و جعل الجنۃ مثواہ

حرف الحاء المہملۃ

میان حاتم سنبھلی شاگرد و مرید شیخ عزیز اللہ تلنبی سنبھلی در عہد خود من حیث الجامعیۃ خصوصا در علم کلام و اصول و عربیت و فقہ بی ہمتا و مرتاض و صالح و متقی بود وے گویند شرح مفتاح و مطول را از بائے بسم اللہ تا تاے تمت چہل مرتبہ درس گفتہ ہمچنین حال کتب دیگر قیاس باید کرد چون ملا علاء الدین لاری حاشیہ عقائد نسفی مصنفہ خود را بدعوے تمام نزد میان پیش کرد وی بعد از مطالعہ چندان تدقیق فرمود کہ ملا را ہیچ جواب نماند بالجملہ تا ہفتاد سال بر مسند افادہ و ارشاد متمکن بود در سال نہصد و شصت و ہشت یا نہ ہجری از دار دنیا در گذشت

حافظ کوملی مشہور بحافظ تاشکندی دانشمند متبحر بود خصوصاً در عربیت در خدمت ملا عصام الدین اسفرائینی تلمذ نمودہ جمیع علوم نیک میدانست وبسیار افادہ فرمود سپاہی وضع بود در سن نہصد وہفتاد وہفت ہجری بہند آمدہ بملازمت اکبر شاہ مشرف شدہ تفسیر سورہ محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بحضور شاہ گذرانیدہ قریب چہل ہزار روپیہ صلہ یافتہ براہ گجرات متوجہ حرمین شریفین شد

حاجی محمد کشمیری اصلش از ہمدان است یکی از بزرگانش ہمراہ سید علی ہمدانی بکشمیر آمدہ رخت اقامت انداخت حاجی محمد در انجا متولد شدہ وبدہلی رسیدہ کسب فضائل نمود ودر اکثر علوم بمرتبہ کمال رسیدہ بفقر وعبادت بسر مے برد وہا دور دنیوی ملوث نمی شد روز پنجشنبہ نوزدہم صفر سال ہزار وشش ہجری وفات یافتہ ع نوزدہم بود از شہر صفر ؛ مادہ تاریخ فوت اوست

شیخ حبیب اللہ قنوجی از مشائخ کبار بلدہ قنوج عالم علوم درسیہ مروجہ معاصر مولوی علی اصغر قنوجی در سلوک وتصوف توغل عظیم داشت وہمگی ہمتش بہدایت وارشاد خلق اللہ مصروف بود جواہر خمسہ وتذکرۃ الاولیا وروضۃ النبی وانیس العارفین والفاضل فی الفقہ از تصانیف لطیفہ اوست داو از شاہ عبد الجلیل الہ آبادی بیعت وارادت داشت در سال یازدہ صد وچہل ہجری در قنوج وفات یافتہ بباغ خودش مدفون گشت

ملا حبیب اللہ فرنگی محلی ابن ملا محب اللہ بن ملا احمد عبد الحق بن ملا محمد سعید بن ملا قطب الدین الشہید السہالوی اکثر کتب درسیہ بخدمت برادر کلان خود ملا محمد مبین تحصیل نمودہ وبعضے ازان بخدمت عم خود ملا ازہار الحق اکتساب کرد وکتب مطولہ از ملا احمد حسین ومعقولات در خدمت ملا محمد حسن خواند بوجہ فقدان معاش متوجہ بدرس نہ شد شب شانزدہم ذی قعدہ سال دوازدہ وصد وبست وشش ہجری وفات یافتہ ع شد بعرش

برین حبیب اللہ ؛ مادہ تاریخ رحلت اوست

مولانا حسام الدین مانک پوری ابن مولانا خواجہ ابن مولانا جلال الدین مرید وخلیفہ شیخ نور قطب عالم نبیرہ دادا از اعیان مشائخ وقت خود عالم بود بعلوم شریعت

وطریقت اورا ملفوظاتی ہست رفیق العارفین نام کہ یکے از مریدانش جمع کردہ۔
حکیم حسن گیلانی بحذاقت شہرت داشت وعلمش نہ چنان بود اما بہ مکارم اخلاق و محامد اوصاف موصوف بود سوم محرم سال یک ہزار و چہار ہجری وفات فرمود۔
شیخ حسن بن طاہر جونپوری والد او شیخ طاہر از ملتان بطلب علم باین دیار افتاد مدتے در بلدہ بہار سکونت کرد و پیش شیخ بدہ حقانی تحصیل علم نمود وہم در بہار شیخ حسن پسرش متولد شد واز عنفوان شباب در اثنائے تحصیل علم طلب حق دامنگیر حال او گردید کہ مرید راجی حامد شاہ مانکپوری گشت اورا رسائل در سلوک وعلم توحید اند از آن جملہ کتاب مفتاح الفیض ہست در علم سلوک وی از مشایخ جونپور است در زمان سلطان سکندر لودی از جونپور باستدعائے او بدہلی قدوم آوردہ در کوشک بجی منڈل کہ نام برج حصار سلطان محمد تغلق ہست با اہل وعیال سکونت ورزید وہم درانجا بتاریخ بست وچہارم ربیع الاول سن نہصد ونہ ہجری وفات یافتہ قبرش ونیز قبر اکثر اولادش درانجاست علیہ الرحمۃ
حسن علی موصلی شاگرد رشید شاہ فتح اللہ در سال فتح کابل بملازمت اکبر بادشاہ رسیدہ مامور بتعلیم شاہزادہ بزرگ گشت وچندگاہ شیخ ابوالفضل نیز خفیہ از و تعلیم فن ریاضی وطبیعی وسایر اقسام حکمت گرفت ودقائق وغوامض علوم را ازو کسب کردے وبعد چندی ترک وظیفہ کردہ عازم گجرات شد درانجا مرزا نظام الدین احمد و پسرش محمد شریف از و استفادہ علوم عربیہ عقلیہ نمودہ بدرجہ کمال رسیدند بعد زمانے ابوالفضل وغیرہ مقربان شمۂ از فضائل وکمالات او در مجلس شاہی مذکور ساختند کہ فرمان بہ طلب او رفت صاحب ترجمہ بلاہور آمد وقت کورنش اورا تکلیف سجدہ نمودند او ازین معنے آزار یافتہ در سن نہصد ونود وہشت ہجری عازم وطن گردید
مرزا حسن علی صغیر محدث لکھنوی ساکن محلہ یحیٰے گنج محلات لکھنو ملقب بہ میرک جمال الدین المعروف بمرزا از سادات علوی ہست خود را ہاشمی مے نوشت سند حدیث از مولانا شاہ عبدالعزیز دہلوی یافتہ صدہا مردم علم حدیث ازو استفادہ نمودند

سیدی مولوی ابوالخیر محمد معین الدین المشہدی الکُردی سند حدیث از ایشان داشتند
سالہ تحفۃ المشتاق فی النکاح والصداق از تصانیف مشہورہ ویست ونیز کتابے موسوم
بہ برہان الخلافۃ وفتاوی بزبان فارسی بدو منسوب مے کنند وبعضے مے گویند کہ مذہب
شافعی مے داشت منشی خادم علی سندیلوی مؤلف تاریخ جدولیہ بہ سال دوازدہ صد وبست وشش
ہجری بمقام باندا مستفیض خدمت او شدہ وبعد او اخر سلطنت نصیر الدین حیدر شاہ اودھ
بمقام لکھنؤ بمرض استسقا رحلت فرمودہ ہم درانجا مدفون شد سقی اللہ ثراہ

مرزا حسن علی کبیر محدث لکھنوی ساکن محمود نگر منمحلات لکھنؤ شاگرد مولوے
حیدر علی سندیلی بود

مولانا حسن صغانی لاہوری ابن محمد بن حسن بن حیدر صغانی صغان بصاد
مہملہ مفتوحہ وغین معجمہ شہریست از شہرہاے ماوراء النہر معرب چغان بزرگانش از انجا آمدہ
بلاہور رخت اقامت انداختند مولانا حسن بتاریخ پانزدہم صفر سن پانصد وہفتاد وہفت
ہجری درلاہور متولد شدہ نشو ونما یافت واز پدر خود تحصیل علوم کردہ مولانا موصوف
فقیہ کامل ومحدث عامل وعالم ربانی واقف احکام ومعانی بود درسن ششصد و
پانزدہ ہجری بہ بغداد رفتہ مقیم شد وبعلوم عدیدہ کتب فائقہ تصنیف کردہ وہمانجا قبل از تکمیل
تصنیف کتاب العباب درلغت درسن ششصد وپنجاہ ہجری وفات یافتہ
حسب وصیت خود ہمان سال بمکہ معظمہ مدفون شد منجملہ تصانیف مشہورہ او
کتب ذیل متداول اند شوارد درلغت شرح القلادہ السمیطیہ فی
توشیح الدریدیہ۔ کتاب الافتعال۔ کتاب العروض۔ مشارق الانوار۔
مصباح الدجی۔ الشمس المنیرۃ۔ شرح البخاری۔ درۃ السحابۃ وشرح درۃ السحابۃ درعلم
حدیث۔ کتاب الفرائض۔ کتاب العباب ناتمام۔ وغیرہ۔

امیر حسن بن علاء سنجری دہلوی او ازدرمیان فضلاے عصر عزّے ومکانے
دیگر بود ودرمیان مریدان شیخ نظام الدین اولیا بقربت وعنایت شیخ امتیازی داشت
درحسن معاملت وصفاے سریرت وسائر صفات حمیدہ یگانۂ روزگار بود

اوحدالدین

باوصاف تصوف موصوف و با میر خسرو مصاحبت و معاصرت داشت او را مدح غیاث الدین بلبن قصاید ست و در کلام امیر خسرو مدح سلطان مذکور کمتر امیر حسن را کتابیست مسمی بفوائد الفواد و دران ملفوظات شیخ نظام الدین قدس سره جمع کرده در غایت متانت الفاظ و لطافت معانی و کتاب مذکور درمیان خلفا و مریدان شیخ نظام الدین قدس سره مجوه دستوریست

مولوی حسین علی سندیلی ولد غلام مرتضی دراصل باشنده قصبه صفی پور از اولاد همشیره مخدوم عبدالصمد عرف شاه صفی صفی پوری هستند سلسله نسب شان به عبدالله بن عمر رضی الله عنهما میرسد از چهار پشت بواسطه مادری به قصبه سندیله تیام پذیرانند مولوی حسین علی بسال دوازده صد و چهل به سندیله متولد شدند و بخدمت پدر خود و نیز علماے فرنگی محل کتب فارسے و عربی تحصیل نموده فراغ حاصل کرده بافاده طلبه اشتغال دارد دیوان اشعار فارسے و شرح چهل کاف و آمدنامه منظوم از تصانیف اوست بخدمت سید شاه محمد احسن سرهندی بختیارنگری بسلسله قادریه ارادت دارند و نیز مجاز اند و بیعت بسلسلۂ قادریه و چشتیه و سهروردیه از شاه خادم صفی صفی پوری هستند سلمه الله وابقاه

سید حسین شاه تخلص بحقیقت که فی الحقیقه در فضائل و کمال بجاے خود شاهی بود و به منصب میر منشی رئیس مدراس سربلندے داشت وے را تصانیف بسیار اند ازانجمله کتاب خزینة الامثال ست که دران امثال عربی و فارسے و هندی بسال دوازده صد و پانزده هجری جمع آورده بخاتمه کتاب مذکور می نگارد که چون درین خزینه عامره نقود امثال عربیه و فارسیه و هندیه بیاست بنائے علیه بهاچاش درهر سه السنه حسن انجام پذیرفت و بعد اختتام خامه دوزبانم اشعار تاریخش نیز در هر سه زبان گفت ؎
حین اتممت هذه النسخة بمستفیدا بریے المتعال ٭ سال تاریخ خواستم که کنم ٭ هم زنامش عیان بر اهل کمال ٭ کر غزینے سے خرچ نشاط مدد ٭ بولا ہاتف خزینة الامثال ٭

خواجه حسین ناگوری از اولاد شیخ حمید الدین ناگوریست جامع میان شریعت

وطریقت وحقیقت ومرید شیخ کبیر بود و در ولایت گجرات مدتے بخدمت پیر خود بوده تحصیل علوم کسبی ووہبی نموده بوطن اصل رجوع فرمود از تصانیف او تفسیر نور النبی است که ہر جزوے از قرآن مجلدی جدا نوشته وحل تراکیب وبیان معنے قرآن ازانچه در تفسیر ہا مے باشد بہ تفصیل وتسہیل تمام تر بیان فرموده وبر قسم ثالث مفتاح شرحی نوشته رسائل ومکتوبات دیگر نیز دارد گویند که سوانح شیخ احمد غزالی را نیز شرحی کرده است ووی اول کسے است که بر بالاے قبر خواجه معین الدین چشتی اجمیری عمارت روضه بنیاد نهاد وے بہ تعلیم علوم دین وتلقین طریق ارباب یقین مشغول وبغایت مولع محبت حضرت سرور کائنات صلعم بود وہرچه از خانه وباغ وجاه داشت ہمه را بآن حضرت نسبت کرده وقف نموده بود در سن نہصد ویک ہجری وفات یافته رحمۃ اللہ علیہ

ملا حسین ہروی از فرزندان شیخ رکن الدین علاء الدوله سمنانی است در علوم معقول شاگرد مولانا عصام الدین وملا حنفی بود ودر شرعیات تلمذ نزد خاتم العلماء والمحدثین شیخ ابن حجر ثانی نموده وروادی سلامت شعر وانشار صنائع وبدائع وحسن تقریر وفصاحت وبلاغت وظرافت ولطائف بے نظیر بود دیوان اشعار فارسی باتمام رسانیده از پیشگاه اکبر شاه بنظم نمودن سنگہاسن بتیسی مامور شده بود مگر بانجام نرسید وے در سال نہصد وہفتاد ونه ہجری از ہندوستان رخصت وطن حاصل کرده شیخ فیضی که تلمذیت یافته او بود در لفظ وام ظلہ تاریخ آن یافت بعد ازان نزدیکے بہ کابل ازین عالم گذشت.

مولوی حسین علی قنوجی ابن مولوی عبد الباسط قنوجی شاگرد پدر خود بود وہمیات پدر خود بدرس وافاده طلبه علوم مے پرداخت تمرین المتعلم در بیان صیغ مشکله ازو یادگار ہست بعد پنج ماه از فوت والد خود بعمر بست وچہار سالگی در سال دوازده صد وبست وسه ہجری ازین جہان بعالم جاودان رفت تغمده اللہ فی دار النعیم

مولوی حسین احمد ملیح آبادی ابن شاه علی احمد بن شاه علی امجد والد وی از سرہند بہ لکھنؤ تشریف آورده ازانجا بقصبه ملیح آباد مضاف لکھنؤ رخت اقامت

انماخت صاحب ترجمہ بتاریخ بست و پنجم صفر سال دوازدہ صد و یک ہجری بہ ملیح آباد متولد شدہ بخدمت مولوی ظہور اللہ لکھنوی و مولوی عبدالرحیم ساکن کلکتہ و مرزا حسن علی محدث صغیر ساکن لکھنؤ محلہ یحییٰ گنج و مولوی سید مخدوم لکھنوی و مولوی نور الحق لکھنوی و مولانا شاہ عبدالعزیز دہلوی و شیخ عمر محدث مکی و حکیم محمد صادق فیض آبادی و مولوی حیدر علی سندیلی اکتساب علوم متداولہ نمودہ ہموارہ بدرس و عبادت و ارشاد طالبان مشغول بودہ بہ تصنیف کمتر متوجہ بود رسالہ جواز قرأت فاتحہ خلف امام و رسالہ در بیان بیعت و شرح رسالہ مولوی رفیع الدین دہلوی دبیان وجود و چند رسائل در تصوف و حلیہ نبوی صلعم از تصانیفش بر صفحہ روزگار یادگار ماند چہارم رمضان سن دوازدہ صد و ہفتاد و پنج ہجری وفات یافتہ بجوار والد خود در مقابر موضع دودھیا متصل ملیح آباد مدفون شد

مولوی حفیظ اللہ فرنگی محلی ابن ملا حبیب اللہ ابن ملا محب اللہ فرنگی محلی برادر خرد مولوی ولی اللہ ذہین و ذکی بودہ باستعداد تمام کتب درسیہ تحصیل کردہ خدمت سررشتہ داری عدالت فیض آباد از سرکار شاہ لکھنؤ داشت ہمدران حالت بدرس طلبہ می پرداخت بستم ربیع الثانی سال دوازدہ صد و ہفتاد و نہ ہجری رحلت فرمود۔

حکیم الملک گیلانی نامش شمس الدین در حکمت و طب جالینوس زمان و مسیح دوران بود ملازم اکبر شاہ و خیر خواہ ہندگان خدا و آشنا پرور بود پیوستہ طلبہ را درس گفتی و بے ایشان طعام نخوردی و بجانہائے مردم کم رفتی بسال نہصد و ہشتاد و ہشت ہجری بزیارت حرمین شریفین رفتہ ہمانجا سفر آخرت پیش آمد

حکیم دانا سیالکوٹی نامش ملا محمد صادق ابن مولانا کمال الدین سیالکوٹی است جامع علوم عقلیہ و نقلیہ بود و نور الدین محمد جہانگیر بادشاہ شہرہ کمالش شنیدہ او را بہ محفل خاص طلبیدہ ہرگاہ مباحثہ علمائے اہل تسنن و تشیع پیش آمدے وے از اہل سنت مناظر و مجیب بودے و ملا حبیب اللہ شیعہ را خاموش کردے بعد وفات بخانہ خود واقع محلہ جمالتہ مدفون گردید

مولوی حمد اللہ سندیلی ولد حکیم شکر اللہ ولد شیخ دانیال ولد پیر محمد صدیقی از ارشد
تلامذہ ملا نظام الدین بن ملا قطب الدین شہید سہالوی عالم عامل و طبیب حاذق بود در
قصبہ سندیلہ منمضافات لکھنو مدرسہ کلان بنا نہاد وبجہت مصارف مدرسہ چند دیہ از
پیشگاہ بادشاہ وقت معاف یافتہ عمر گرامی خود بدرس افادہ طلبہ علوم مے گذرانید از پیشگاہ
شاہ دہلی مخاطب بفضل اللہ خان بود نواب ابو المنصور خان صوبہ دار اودھ بوے دستار
بدل برادرانہ داشت بسیاری علما و فضلاے نامدار از سایہ دامن تربیتش سر بر آوردہ اند
کہ نام نامی شان درج ذیل است قاضی احمد علی سندیلی داماد صاحب ترجمہ۔
مولوی احمد حسین لکھنوی۔ ملا باب اللہ جونپوری۔ مولوی محمد اعظم قاضی زادہ
سندیلہ۔ مولوی عبد اللہ ابن مولوی زین العابدین مخدوم زادہ سندیلہ واز مولوی
حمد اللہ مرقوم الترجمہ تصانیف ذیل مشہور و متداول اند شرح تصدیقات
سلم العلوم معروف بحمد اللہ وحاشیہ شمس بازغہ وحاشیہ صدرا وشرح زبدۃ الاصول
عاملی وفات او بمقام دہلی در سال یازدہ صد و شصت ہجری بوقوع آمدہ جانب غرب
وجنوب از مزار حضرت قطب الدین اوشی قدس سرہ مدفون گشت غفر اللہ لہ

قاضی حمید الدین ناگوری در عہد شمس الدین التمش بادشاہ بود نام شریفش محمد ابن
عطا ست از مشائخ متقدمین ہندوستان جامع بود میان علم ظاہر و باطن مرید و خلیفہ
شیخ شہاب الدین سہروردی اما بر مشرب او وجد و سماع غالب آمد کہ دران مولع و متوغل
بود او را تصانیف بسیار است بزبان عشق و دلولہ سخن مے کند از انجملہ طوالع شموس
در اسماء حسنی وے بسال ششصد و پنج ہجری بجوار رحمت حق پیوست

شیخ حمید الدین الصوفی السعیدی الناگوری السوالی کنیتش ابو احمد و لقب وے
سلطان التارکین است از اعاظم خلفاے خواجہ بزرگ معین الدین سنجری اجمیری واکابر
علماے صوفیہ صافیہ رضوان اللہ علیہم اجمعین از اولاد سعید بن زید منجملہ عشرہ مبشرہ
رضی اللہ عنہم بود عمرے دراز یافتہ واول مولودیست کہ بعد فتح دہلی بخانہ
مسلمانان پیدا شدہ از زمان حضرت خواجہ معین الدین تا اوائل وقت

شیخ نظام الدین اولیا باقی بود و را تصانیف بسیار اند از ان جمله نسخه اصول الطریقه مشهور تر است وفاتش بست و نهم ربیع الثانی سال ششصد و هفتاد و سه هجری وقوع یافته مرقدش در ناگور است پرانوار و متبرک بر سواے موضعی است از مواضع ناگور که شهریست لبسر زمین مارواڑ

مولانا حمید قلندر دہلوی فاضلی شاعری بود مرید شیخ نظام الدین اولیاست و در صحبت بعضے خلفاے شیخ انچه مقتضی قابلیت و استعداد باشد استفاده کرده اول در خدمت مولانا برہان الدین غریب بود و جمله ملفوظات او جمع آورده بعد ازان در ملازمت شیخ نصیر الدین محمود استفاده واز ملفوظات او نیز جمع نمود آن را خیر المجالس نام کرد ابتداے تالیف آن در سن هفت صد و پنجاه و پنج هجری بود و انجام آن در سال هفت صد و پنجاه و شش هجری صورت بست

شیخ حمید سنبهلی علامه زمان یگانه دوران به تفسیر دانی قرآن مجید معروف و دقیقه رسی فرقان حمید موصوف بود همایون بادشاه بوے عقیده راسخ داشت مے گویند که وے در زمان تسخیر هندوستان به نوبت ثانی جهت استقبال همایون شاه بکابل رفت واز بسکه بادشاه را با او اعتقاد بود روزے برآشفت و گفت که بادشاهم تمام لشکر شمارا رافضی دیدم بادشاه پرسید شیخ چرا چنین مے گوید گفت دیدم هر جا نام لشکریان شما یار علی و کفش علی و حیدر علی یافتم و هیچ کس را ندیدم که بنام یاران دیگر بوده باشد بادشاه هم برآمد و قلم که بدستش بود بر زمین زده گفت نام پدر کلانم خود عمر شیخ است دیگرے نے دانم و برخاسته بحرم سرا شد و باز آمده بملائمت و رفق شیخ را بر حسن عقیده خویش اطلاع داد نتیجه این حکایت عصوبت شیخ حمید بر تسنن و خوش عقیدگی و حسن خلقی همایون بادشاه است رحمهما الله تعالے

قاضی حمید الدین دہلوی عمدة العلما قدوة الفضلا عمر خود را بدرس صرف کرده شرح هدایة الفقه از تصنیفات مشهوره اوست بسال هفت صد و شصت و چهار هجری بدار البقا رحلت فرمود

حمید الدین نارنولی عالم متصوف بود تیسیر البرکات شرح دلائل الخیرات از تالیف اوست کہ دران اختلافات نسخ متن بیان کردہ

ملا حیدر کشمیری ابن خواجہ فیروز بعمر ہفت سالگی قرآن مجید حفظ نمودہ از علماے وقت ہیچو بابا قطب الدین وجوہر ناتہہ اولاً استفادہ کرد وازان بعد از کشمیر بدہلی رسید و بخدمت شیخ المحدثین دہلوی فقہ وحدیث وتفسیر تکمیل نمود وبہ کشمیر واپس آمد حاکم آنجا ہر چند براے قضاے آن بلدہ گفتہ وے ازان منصب اباکرد وفاتش درسال ہزار وپنجاہ وہفت ہجری بظہور پیوستہ

قاضی حیدر کشمیری المخاطب بقاضی خان از علماے کبار وفقہاے نامدار کشمیر شاگرد ملا عبدالرشید زرگر بود بوجہ عسرت معاش از وطن مالوف بہ لشکر محی الدین محمد اورنگ زیب عالمگیر بادشاہ پیوست وبتوسط سیادت خان صدر الصدور بخدمت بادشاہ رسیدہ اولاً بتعلیم شاہزادگان مامور شد باز بقضاے دہلی سربلندی یافتہ بدیانت وعدالت وے بادشاہ بغایت رضامند شدہ وے را بخطاب قاضی خان ممتاز فرمودہ درسال یازدہ صد وبست ویک ہجری بعارضہ اسہال بملک دکن وفات یافتہ نعش وے بہ کشمیر آوردہ بیرون شہر درباغ بچہ پورہ زیر زمین سپردند

مولوی حیدر علی سندیلی ابن مولوی حمد اللہ سندیلی تلمیذ والد ماجد خود وقاضی احمد علی سندیلی بود وتکمیل از ملا باب اللہ جونپورے شاگرد پدر خود کردہ عالم متبحر وطبیب حاذق وشاعر بود از تلامذہ مشاہیرش قاضے ارتضا علی خان گوپاموے ومولوے دلدار علی لکھنوی مجتہد شیعہ ومولوے سید محمد پسر مولوے دلدار علی مرقوم ومولوی نور اللہ فرنگی محلی وحافظ غلام میر سندیلی ومولوے احمد بخش سندیلی ومولوے نجف علی وقاضی جلال الدین آسیونی ومولوے محمد علی بدایونی وحاجی امین الدین کاکوروی ومولوے اعز الدین سندیلی ومولوے حسین احمد ملیح آبادی ومرزا حسن علی محدث کبیر ساکن لکھنؤ محلہ محمود نگر ومولوے رجب علی چریا کوٹی اند حاشیہ میر زاہد رسالہ وتعلیقات میر زاہد ملا جلال وتعلیقات شرح سلم مولوے حمد اللہ وتکملہ ناتمام شرح سلم

حمد اللہ

مولوی حمد اللہ از تصانیف مشہورہ او ہستند بتاریخ ششم رجب سال دوازدہ صد و بست و پنج ہجری وفات یافتہ در صحن مدرسہ پدر خود بسندیلہ مدفون شد علیہ الرحمۃ والغفران

مولوی حیدر علی رامپوری اولاً از مولوی عبد الرحمن قہستانی دکھنی وثانیاً از مولوے محمد جیلانی رامپوری اکتساب علوم کردہ تکمیل تحصیل نمود و بدختر مولوے محمد جیلانی مذکور کتخدا گشت در علم طب ید طولی داشت باواخر عہد نواب احمد علی خان بہ ٹونک رفتہ دراںجا عزت وشانے یافت مے گویند سند علم حدیث از مولانا عبد العزیز دہلوی یافتہ در ٹونک درس وطبابت مے کرد ہماںجا وفات یافت تاریخ وفاتش معلوم نیست از مولفات وی صیانۃ الاناس عن وسوسۃ الخناس بزبان اُردو ورسالہ رفع الیدین بفارسے مشہور اند

مولوی حافظ حیدر علی فیض آبادی در علم مناظرہ وکلام فایق الاقران بود خصوصًا در فن مناظرہ با شیعہ سنے در زمانہا نظیرے نداشت مطالعہ کتب خصم زیادہ تر مدنظرش بود عمر شریفش از ہفتاد و پنج متجاوز شدہ قریب پنج سال مے گذرد کہ در حیدر آباد دکن بملازمت فرمان رواے آں دیار دو صد روپیہ مشاہرہ مے یافت ہماںجا رحلت فرمودہ مدفون گشت اکنون پسرانش دراںجا ملازم وموجود اند علاوہ کتب مذکورہ ذیل دیگر مصنفاتش تمام وناتمام در مناظرہ شیعہ ہستند **تصانیفہ المشہورہ** منتہی الکلام۔ رسالہ در نکاح ام کلثوم۔ نضارۃ العینین عن شہادۃ الحسنین۔ کاشف البشام عن تدلیس المجتہد القمقام۔ ازالۃ الغین عن بصارۃ العین در سہ جلد۔ الداہیۃ الحاطمۃ علی عمن اخرج من اہل بیت الفاطمۃ۔ رویۃ الثعالیب والغرابیب فی انشار المکاتیب۔ رسالہ در بیعت مرتضوے

حرف الخاء المعجمہ

خانخانان دہلوی نامش عبد الرحیم پسر محمد بیرم خان خانخانان است بچہاردہم صفر سال نہصد وشصت وچہار ہجری در لاہور متولد شدہ در قابلیت واستعداد

ممتاز و یکتاے روزگار بود بزبان فارسی و ہندی و سنسکرت اشعار نیکو مے گفت واقعات
بابری از تصانیف وے است بعمر ہفتاد و دو سالگی در سال ہزار و سی و دو ہجری
وفات یافتہ در دہلی مدفون گشت

مولوی خادم احمد فرنگی محلی بن مولوی محمد حیدر بن مولوی محمد مبین کہ محفل وعظ در مسجد
فرنگی محل بر طریق آباے خود مے آراست و از وعظ وے رونق فرنگی محل بود و بیعت از
پدر خود مولوی محمد حیدر مرحوم داشت مے گویند ہنگامیکہ مولوے امیر الدین علی امیٹھوی
بجمعیت اسلامی جہت مقابلہ بیراگیان ہنومان گڑھی بسال ہفتاد و یکم بعد صدے
دوازدہم کمر ہمت بستہ بود وے ہم بشمول دیگر علماے زنخواہ حسب اشارہ نواب
نقی علی خان بفہمایش مولوی امیر الدین علی سابق الوصف لب کشادہ ہمدران زمان
بتاریخ دہم ذی الحجہ سال مذکور مولوی خادم احمد بعارضہ فرود آمدن رودہ مبتلا شدہ واقع
دوازدہم وقت عصر طائر روح پر فتوحش بعالم بالا پرواز نمود منشی الطاف حسین منشی
خزانہ سلطانے تاریخ رحلتش فی البدیہہ چنین بسلک نظم کشیدہ ؎ درین مقام سرای
فانی نہ کعبہ و نے کنشت باشد ٭ نہ طفل باشد نہ پیر باشد نہ خوب باشد نہ زشت باشد ٭
نہ تخت باشد نہ تاج باشد نہ مملکت ونے خراج باشد ٭ نماند این ہیچ قصر و ایوان نہ در نہ دیوار
خشت باشد ٭ نہ پست باشد نہ اوج باشد نہ بحر باشد نہ موج باشد ٭ بماند البتہ
نام آنکس بہر آنکہ نیکو سرشت باشد ٭ بعین حسرت شدہ روانہ چو خادم احمد ازین زمانہ ٭
رقم زد الطاف بہر سالش الٰہی او در بہشت باشد ٭ فاعتبروا یا اولی الابصار بہیئت
کرد ہمان قرب زمان بلکھنؤ مرزبان آن از دست انگلشیان جہاں بروے کار ظہور
یافتہ **تصانیفہ** دو رسالہ عربی و فارسی در بیان دائرہ ہندیہ۔ تعلیقات متفرقہ
برشرح وقایہ۔ رسالہ حاصل و محصول متعلقہ فوائد ضیائیہ

مولوی خرم علی بلہوری از مشاہیر فضلاے بلہور شاگرد خاندان مولانا شاہ عبد العزیز
دہلوی بود ہموارہ در قلع بدعت و احیاے سنت مے کوشید چنانچہ رسائل مؤلفہ
وے بران دلالت مے کنند وے رحمۃ اللہ علیہ در سال دوازدہ صد و پنجاہ و

ہشت ہجری حسب الامر نواب ذو الفقار بہادر رئیس باندا ترجمہ در المختار شرح تنویر الابصار
از کتاب النکاح بزبان اُردو آغاز کردہ بماہ رجب سن دوازدہ صد و ہفتاد ہجری تا آخر
کتاب باتمام رسانید پس ازان بماہ محرم بسال دوازدہ صد و ہفتاد و یک ہجری
ترجمہ کتاب الحج مکمل نمودہ از شروع کتاب تا باب الاذان ترجمہ نوشتہ بودند کہ ہمین
سال داعی اجل را لبیک اجابت گفتہ رہگرائے عالم بقا شدند بعد وفات شان
مولوی محمد احسن نانوتوی حق تالیف ترجمہ مذکور از ورثہ مولوی خرم علی مرحوم خرید فرمودہ
آنرا مکمل کردہ نامش غایة الاوطار نہادند کہ عدد وی دوازدہ صد و شصت و چہار مے
برآید کہ آن زمانہ درمیان ۱۲۵۰ و ۱۲۶۰ ہجری است رسالہ منع قرأت فاتحہ خلف الامام و ترجمہ
مشارق الانوار و آداب الحرمین و نصیحة المسلمین از وی یادگار ماند

امیر خسرو دہلوی خسرو شاعران نامدار و سرآمد متصوفان معرفت شعار جامع علوم ظاہر
و باطن بود وے سلطان الشعراء و برہان الفضلا است نام شریفش ابوالحسن بن امیر
سیف الدین محمود از امیرزادہ ہائے ہزارہ لاچین بود در قصبہ مومن آباد عرف پتیالی تولد یافتہ
اشعار آبدارش از چہار صد ہزار زائد اند و مشہور است کہ نود و نہ کتاب در سلک نظم کشیدہ
ازان جملہ تغلق نامہ و کتاب نہ سپہر و قرآن السعدین در بیان داستان ملاقات ناصر الدین
بغراخان حاکم بنگالہ با پسرش معز الدین کیقباد بادشاہ دہلی است وے نسبت فنا
فی الشیخ با مرشد خود مولانا شیخ نظام الدین اولیا قدس سرہ داشت بعد شش ماہ از فوت
پیر خود بشب جمعہ ہیژدہم شوال سال ہفتصد و بست و پنج ہجری بجوار رحمت حق پیوست
پائین مرشد خود در دہلی مدفون گشت رحمة اللہ علیہ

مولانا خواجہ مانکپوری پدر مولانا حسام الدین مانکپوری دانشمند متبحر متقی بود فقر
بسیار مے کشید وقتے بفاقہ شدہ بود کہ شخصے پیش وے برائے استفتا آمد و پارۂ زر نیز
آورد وے زر مذکور بصاحبش بازگردانید مردم خانہ عتاب کردند نماز شام رسید ملک
معین الدین در مانکپور فرود آمدہ بود نمازے مے خواند در لفظے مشکل شد پرسید درینجا
عالمے ہست گفتند مردم مولانا خواجہ دانشمند استند ہمت طلبید و آن لفظ را حل کردہ

ملک عین الدین ہمان قدر زر کہ مستفتے آوردہ بود با زیادت جامہ وطعام پیش آورد بعد ازان باہل خانہ گفت چون ہمت کردیم ومال مشکوک باز گردانیدیم خداے تعالی مالا از وجہ حلال عطا کرد رحمۃ اللہ علیہ

خواجہ محمد قنوجی بن عبدالرحمن قنوجی عالم عارف وسالک بود از سادات رسول و اخلاق حمیدہ وفضائل شہیرہ داشت بحرمین شریفین رفتہ واز مشائخ آن دیار مستفید شدہ بقنوج مراجعت فرمود از تصانیف او کتابیست در علم تصوف وسلوک موسوم بہدایۃ السالکین الی صراط رب العالمین در قنوج وفات یافتہ تاریخ فوتش معلوم نہ شد

خواجہ محمد دہلوی ابن خواجہ ابابدرالدین اسحاق از اولاد دختری شیخ فریدالدین گنج شکر است قدس سرہ جامع علوم وحاوی فنون بود در علم حکمت وموسیقی نیز کمالی داشت و بکمال ذوق وشوق وعبادت موصوف بود وے شیخ نظام الدین اولیارا در نماز امامت مے کرد از ملفوظات شیخ نظام الدین کتابے مسمی بانوار المجالس جمع کردہ رحمۃ اللہ علیہ

مولانا خورجگی کالپوی مرید وخلیفہ شیخ نصیرالدین محمود وشاگرد مولانا معین الدین عمرانی واوستاد قاضی شہاب الدین دولت آبادی بود پیش از آمدن امیر تیمور گورکان از دہلی برآمدہ بکالپی متوطن شد ودر ہمانجا بسر برد قبرش بیرون شہر کالپی است۔

خواجہ بہاری لاہوری فقیہ محدث مفسر واقف اسرار حقانی بود اولاً از مسکن خود حاجی پور بہ قصبہ کودہ بور بہ نیت تحصیل آمدہ بخدمت شیخ جمال الاولیاے خواند سپس بلاہور آمدہ بخدمت ملا محمد فاضل لاہوری دستار فضیلت بست دہجانہ وے سکونت اختیار کرد بالآخر مرید وخلیفہ حضرت میان میر گشت درسال ہزار وشصت ہجری وفات یافتہ بلاہور مدفون گردید

شاہ خوب اللہ الہ آبادی نامش محمد یحیی برادرزادہ وداماد وخلیفہ شیخ محمد افضل الہ آبادی بحر امواج علم شریعت وطریقت بود بعمر سیزدہ سالگی از تحصیل علوم متعارفہ فراغ حاصل نمودہ موافق تربیت وتعلیم پیر خود مدارج سلوک راطے کردہ ہم پہلوے مرشد خود برآمد بعد مرشد خود تمام عمر امور خلافتش انجام داد وکتب ورسائل بسیار

تصنیف کردہ از انجملہ القول الصحیح فی صلوٰۃ التسبیح والکلام المفید فیما یتعلق بالشیخ والمرید والکلمات المؤتلفہ فی المقاصد المختلفہ و بضاعۃ مزجاۃ و ماخذ الاعتقاد فی شان الصحابۃ و اہل بیت الامجاد و تزیین الاوراق فی مخرق الطباق و خلاصۃ الاعمال و وفیات الاعلام بہ نمط نفحات الانس ملا جامی و چہار مجلد مکتوب در اظہار حقیقت تصوف مشہور و معروف اند شب دوشنبہ پانزدہم جمادی الاول سال یک ہزار و یک صد و چہل و چہار ہجری بجوار رحمت حق آسودہ بجنب پیر و مرشد خود در الٰہ آباد مدفون گشت کان الشیخ قطبا تاریخ رحلت اوست

حرف دال مہملہ

داتا گنج بخش لاہوری نام شریفش علی مخدوم غزنوی است شجرۂ نسب او با امام حسن بن علی رضی اللہ عنہما منتہی مے شود از اولیاے متقدمین جامع علوم ظاہر و باطن عابد زاہد متقی مظہر خوارق و کرامات حنفی المذہب بود علاوہ مرشد خود شیخ ابو الفضل بن حسن ختلی با دیگر مشایخ کبار مثل شیخ ابو القاسم گورگانی و ابو سعید و ابو المجد و ابو القاسم قشیری محدث صحبت یافتہ فوائد کثیرہ حاصل کردہ و در آخر باشارہ مرشد خود از غزنی بلاہور آمدہ ہنگامہ فضیلت و مشیخت گرم نمود و روز بدرس و تعلیم و شب بہ تلقین بسر مے نمود بسے علما و صلحا از دامن تربیت او بر خاستند تصانیف بسیار از و یادگار ماند از ان جملہ کشف المحجوب شہرت دارد بسال چہار صد و شصت و پنج ہجری رحلت نمودہ در خانقاہ خود بلاہور زیر زمین آسود۔

ملا درویزہ پشاوری جامع علوم ظاہری و باطنی مرید و خلیفہ سید علی خواص بود در رفع زنادقہ و ملاحدہ در نقض بغایت سعی کوشید و باانہا مباحثہ کردہ ملزم ساختے خصوصا با عیسٰے ملوسی و بایزید که خود را پیر روشن نام نہادہ بود بحث کردے کتاب مخزن الاسلام بزبان پشتو تالیف نمودہ ناتمام ماند پسر رشش ملا عبد الکریم او را باتمام رسانید ہر قدر از تصنیف ملا درویزہ است دران علاوہ معارف و حقائق تذکرہ احکام شرع شریف بسیار است و انچہ از تکمیل پسر رشش عبد الکریم است دران اکثر حقائق و معارف

مذکور شدہ و تحزن الاسلام را ند شرحی است مسمی بشرح کلمات باقیات مولانا درویزہ در سال یکہزار و چہل و ہشت ہجری وفات یافتہ

حافظ دراز پشاوری نامش محمد احسن واعظ ابن حافظ محمد صادق واعظ بن حافظ محمد اشرف خوشالی پشاوری در فقہ و حدیث و اصول یگانہ روزگار از دودمان علم و فضل بود اکثر علوم از والدہ ماجدہ خود کہ عالمہ و فاضلہ بود تحصیل نمودہ بر مسند افادت و افاضت متمکن شد و تمام عمر گرامی بدرس طلبہ و تالیف کتب صرف کردہ منہج الباری شرح فارسی صحیح بخاری و تفسیر سورۂ یوسف و تفسیر والضحیٰ و معراج نامہ و وفات نامہ و حاشیہ شرح قاضی مبارک بر سلم و حواشی تتمہ اخوند یوسف و غیرہ رسائل و کتب از تصانیف اوست بعمر شصت و یک سالگی بعہد دوازدہ صد و شصت و سہ ہجری رحلت فرمود

بابا داؤد مشکوتی کشمیری از علماے نامدار کشمیر در فقہ و حدیث و تفسیر و حکمت دمعانی ید طولیٰ داشت و حافظ مشکوٰۃ المصابیح بود بدین وجہ اورا مشکوتے مے گفتند علوم متداولہ بخدمت خواجہ حیدر چرخی اکتساب کردہ و علم باطن پیش بابا نصیب الدین و خواجہ محمود نقشبندی حاصل نمود کتاب اسرار الاخیار در حالات سادات و درویشان کشمیر اسرار الاشجار و منطق الطیر منظوم از تصانیف اوست و بسال ہزار و نود و ہفت ہجری وفات یافت در کشمیر متصل عیدگاہ مدفون گشت

مولوی سید دلدار علی لکھنوی مجتہد الشیعہ ابن مولوی معین الدین بن عبد الہادی رضوی در سال یکہزار و یک صد و شصت و شش بقصبہ جائس یا نصیر آباد متولد شدہ و اول کسے ہست کہ در اہل تشیع بہندوستان دعوی اجتہاد کردہ و جمعہ جماعت بدان مذہب بظہور آوردہ در مبادی احوال علوم عقلیہ را از فضلاے ہندوستان مثل سید غلام حسین دکنی الہ آبادی و مولوی حیدر علی ولد ملا احمد اللہ سندیلی و مولوی باب اللہ شاگرد ملا حمد اللہ سندیلی استفادہ نمودہ و بعد فراغ از عقلیات در کربلاے معلی از آقا باقر بہبہانی و سید علی طباطبائی اکتساب علوم فقہ و حدیث و اصول کردہ و در مشہد مقدس از سید مہدی بن سید ہدایت اللہ استفادہ و اجازت یافتہ بوطن مالوف رجوع نمود

وبافادہ وتعلیم مطالب مذہبی بسے کوشید کتب ذیل از تصانیف وینست اساس الاصول۔ مواعظ حسنہ۔ شرح باب الصوم حدیقۃ المتقین مصنفہ اخوند مجلسی۔ وشرح باب الزکوٰۃ ازکتاب مذکور۔ عماد الاسلام در پنج مجلد کلان وشہاب ثاقب وصوارم الالہیات و حسام الاسلام واحیاء السنہ ورسالہ ذوالفقار ورسالہ غیبت ورسالہ جمعہ وحاشیہ بر شرح ہدایہ حکمت ملاصدرا ومنتہی الافکار ومسکن القلوب ورسالہ ذہبیہ ورسالہ آثارۃ الاحزان در عہد سلطنت غازی الدین حیدر بادشاہ اودھ بمقام لکھنؤ بشب نوزدہم رجب بسن یک ہزار ودوصد وسی وپنج ہجری وفات یافتہ درمقبرہ حسنیہ واقع لکھنؤ مدفون شد تجاوز اللہ عن سیاٰتہ وے درسال دوازدہ صد وبست وہفت ہجری مسجدی تعمیر فرمودہ شاعری تاریخ آن گفتہ وہو ہذا ؎ دلبر زہرا ودلدار علیؑ کامل اندر اجتہاد واتقا ساخت چون مسجد شدہ تاریخ آن مسجد اقصاے ثانی شد بنا بالآخر صاحب الترجمہ در عہد سلطنت غازی الدین حیدر بادشاہ اودھ بمقام لکھنؤ بشب نوزدہم رجب سن یک ہزار ودوصد و سی وپنج ہجری وفات یافتہ درمقبرہ حسنیہ مدفون شد

مولوی دین محمد سندیلی ابن وجہ الدین ابن شیخ عبدالسمیع قاضی زادہ سندیلہ دانشمندی محدث ومدرس بود توکل وتقوی شعار خود داشت در اوائل صدی سیزدہم جہان فنا نے رابدرود نمود

حرف ذال معجمہ

مولوی ذاکر علی سندیلی ابن مولوی اکبر علی ابن مولوی حمد اللہ سندیلی شارح سلم العلوم جوانے فارغ التحصیل بود از والد ماجد خود ونیز مولوے حیدر علی سندیلی تربیت وتعلیم یافتہ بعالم جوانے ازین جہان فانی ہنگام غسل غدیر آبے کہ آن را بندی تالاب گویند روبروی والد خود غریق بحر شہادت گردید ؎ این ماتم سخت است کہ گویند جوان مرد امطر اللہ علیہ شآبیب الرحمۃ والغفران

حکیم ذکا خان ساکن آگرہ طبیبے حاذق درسلک ملازمان مادھوجی سیندھیا والی گوالیار انتظام داشت درسن دوازدہ صد وشش ہجری وفات یافتہ قبرش اندر احاطہ

درگاہ شاہ علاءالدین واقع اکبر آباد موجود است و آن را از سنگ مرمر ساختہ اند بران تاریخ
فوت وے منقوش است و هو هذا ؎ ذکا خان عالم قانون حکمت ٭ کہ وادے عقل
کل بر دست او بوس ٭ شب آدینہ دہم ز شوال ٭ بعزم کوچ ز دزین کوچگہ کوس ٭
خرد گفت از سر افسوس تاریخ ٭ شد از دنیا مسیح وقت افسوس

حرف الراء المهملة

راجح ابن داؤد احمد آبادی نہم صفر سنہ ۸۷۱ ہشتصد و ہفتاد و یک در احمد آباد ولادت یافتہ صرف و نحو و منطق و عروض وغیرہ از محمد بن محمود مقری حنفی درس گرفتہ و علم معانی و بیان از مخدوم بن برہان الدین و علم ہئیت و کلام بخدمت محمد بن تاج الحنفی اکتساب نمودہ در جملہ فنون تجربہ پیدا کرد و طبع مائل بشعر داشت و اجازت الفیہ حدیث از سخاوی گرفتہ در سال نہصد و چہار ہجری رحلت فرمود

رحمت اللہ سندی از اکابر علمای عاملین بود از سندھ بمدینہ طیبہ اقامت گزید در سال نہصد و نود ہجری بمکہ معظمہ رحلت فرمود

حافظ رحمت اللہ الہ آبادی اصلش از پنجاب است در صبی ہر دو چشمانش بعارضہ چیچک بے بصر شدند چون بسن تمیز رسید قرآن مجید باندک زمانے یاد کرد کتب صرف و نحو از علماے عصر باقی خواندہ ہمچنین کتب اکثر علوم از اساتذہ وقت خواند بغایت ذکی الطبع وجید الحافظہ بودے گویند کہ از شنیدن سہ کرت عبارت کتب ورق ورق بیاد مے گرفت قاموس اللغۃ در شش ماہ یاد کردہ کتب صحاح ستہ بر زبان داشت در الہ آباد متاہل شدہ رخت اقامت انداختہ بچہار دہم رمضان المبارک روز سہ شنبہ سال دوازدہ صد و نود و سہ ہجری ازین جہان رحلت فرمود رحمۃ اللہ علیہ

مولوی رحمت اللہ فرنگی محلی پسر دوم مولوی نور اللہ بن ملا محمد ولی بن قاضی غلام مصطفی بن ملا محمد اسعد بن ملا قطب الدین سہالوی شاگرد عم خود ملا ظہور اللہ از تحصیل علوم درسیہ فراغت یافتہ بمقام غازی پور زمانیہ طرح اقامت افگند و مدرسہ موسومہ بچشمۂ رحمت ترتیب دادہ تعلیم علوم متداولہ متعارفہ از معقولات و منقولات

بطلبہ میداد خلقی از فیض وے کامیاب می شدند بتاریخ شانزدہم جمادی الاول سن سیزدہ صد و پنج ہجری بغازی پور رحلت فرمودہ مدفون گشت

شیخ رزق اللہ دہلوی عم کلان شیخ عبدالحق محدث دہلوی تخلص بمشتاقی مردے فاضل و کامل و عارف از نوادر روزگار از مردم سلف یادگار جامع فضائل صوری و معنوی بود و طبع موزون در ہندی و فارسی داشت در سالہاے ہندی او بہم آین و جوت نرنجن پیش ارباب شوق و ذوق مقبول و مشہور اند تخلص او در ہندی راجن و در فارسی مشتاقی در سال ہشتصد و نود و ہفت ہجری رحلت فرمود در مشتاق ختم تاریخ وفات او شیخ المحدثین دہلوی یافتہ رحمہما اللہ

مولوی رستم علی قنوجی ابن مولوی علی اصغر قنوجی در سال یازدہ صد و پانزدہ ہجری متولد شدہ از مختصرات تا مطولات کتب درسیہ بخدمت والد خود تحصیل کردہ بعد وفات پدر سفاتحہ فراغ در سال یازدہ صد و چہل ہجری بخدمت ملا نظام الدین لکھنوی خواند و بمسند افادہ و افاضہ جانشین پدر گردید تفسیر صغیر کہ در ایجاز عبارت بجلالین ہمدوش ہست و شرح منار در غایۃ اختصار از تصانیف شہیرہ اوست در سال یازدہ صد و ہفتاد و ہشت ہجری رحلت فرمودہ

مولانا رشید الدین خان دہلوی از ارشد تلامذہ مولانا رفیع الدین دہلوی ذہن وقاد و طبع نقاد و در علم کلام کمالی وافر داشت شوکت عمریہ بجواب بارقہ ضیغمیہ بمقدمہ متعہ وغیرہ رسائل در رد مذہب اہل تشیع از تصنیفاتش یادگار ویند در سال دوازدہ صد و چہل و نہ ہجری طائر روحش باوج علیین پرواز کرد برد اللہ مضجعہ

مولوی رضا حسن خان کاکوروی ابن امیر حسن خان از مخدوم زادگان کاکوری است سیزدہم ذیقعدہ یوم پنجشنبہ سال دوازدہ صد و چہل و شش ہجری ولادت یافتہ حاجی محمد سعید بغدادی چند قطعہ تاریخ ولادتش بزبان عرب نظم نمودہ از ان جملہ این است ؎ شرف العصر بمولود وفاق ٭ و مادہ ثانی معدن للخیر قد زان الوجود وا دذہانت و فطانت وہبی داشت بعمر ہیزدہ سالگی از تحصیل علوم متعارفہ فراغ یافتہ

خصوصاً در انشای عربی وفارسی نظماً ونثراً گوی سبقت از اقران ربوده مشارالیہ اہل کمال
گشت مصنفاتش در بنگال مشہور ومعروف اند منجملہ آن قصیدہ انموذج الکمال ہموزن و
قافیہ قصیدہ بردہ در سال دوازدہ صد وشصت وچہار ہجری تصنیف فرمودہ چنانچہ
بخاتمہ آن مے فرماید ؎ تم المدیح نقدا رخت مؤتمنا: اللہ ازلی الایجاز والختم:
وشرح آن بدوازدہ صد وشصت وپنج ہجری نوشتہ دران وقت نوزدہ سالہ بود دیگر
مطارح الاذکیا در حل عویصات علوم مختلفہ است واین ہر دو کتاب بنظر مؤلف رسیدند
الحق کہ از ان لیاقت علمی مصنف ظاہر مے شود آخر باقتضای کل نفس ذائقۃ الموت در عین
شباب بملک بنگالہ سفر آخرت گزید رحمۃ اللہ علیہ

مولوی رضا علی خان بریلوی ابن محمد کاظم علی خان بن محمد اعظم شاہ ابن محمد سعادت
یار خان بہادر از اجلہ علماے بریلی ملک روہیلکھنڈ واز عائلہ افاغنہ بریچ است بزرگان
شان پیش سلاطین دہلی بر عہدہ ہاے جلیلہ بمنصب شش ہزارے سرفراز وممتاز
بودند وے بسال بست وچہارم صدی سیزدہم ہجرت متولد شدہ بخدمت مولوے
خلیل الرحمن مرحوم بمقام ٹونک تحصیل علم درسی کردہ بعمر بست وسہ سالگی از اکتساب
علوم متداولہ فراغ یافتہ مشارالیہ اماثل واقران گشت خصوصاً در علم فقہ مہارتے
کامل داشت تذکیر پر تاثیر وے مشہور ومعروف است بالجملہ لینت کلام وسبقت سلام
وزہد وقناعت وحلم وتواضع وتجرید از خصائص وے بوان شمرد دوم جمادی الاول سال
ہشتاد ودوم صدی سیزدہم ازین سراے بے بود رحلت فرمود رضی اللہ عنہ بریچ
بباے موحدہ تازی وراے ثقیلہ ہندیہ ہر دو مفتوح ویاے تحتانی ساکن وجیم فارسے
موقوف گروہے از افاغنہ اند کہ ایشان را روہیلہ نیز گویند

شاہ رضا لاہوری قادری شطاری از اکابر علماے وکملاے مشائخ لاہور صاحب
فتوی وارشاد بود وفتوحات ظاہر وباطن ہر انچہ ہر دو پیوستہ در پنجاب بکسی میسر نگشت
بتاریخ دوازدہم جمادی الاول سال ہیزدہم از صدست دوازدہم رحلت فرمودہ
مرقدش بلاہور ست

شیخ رضا رفیقی کشمیری ابن محمد بن مصطفی رفیقی کنیت وے ابوحمزه است بسال دوازده صد و پنج ہجری متولد شده از پدر بزرگوار و اعمام وجد مادرے خود شیخ نعمت الله بن اشرف تو پیگرو علوم تحصیل کرده فقیه و محدث و مفسر گشت و بدرس علوم مذکوره اشتغال داشت و بر ہر که و مه سبقت سلام مے کرد و از بس حلیم و رحیم و متواضع بود بماه شعبان سنین

دوازده صد و ہفتاد و شش ہجری رحلت فرمود

میر رضی الدین از علمائے کشمیر فاضل کامل و متبحر بود بزمان تسلط مرزا حیدر بمحله قطب پوره مدرس مقرر شده باکثر علوم تالیفات جیده دارد دختر وے بحبالۂ نکاح ملا فیروز در آمد مولوے فقیر محمد لاہوری در حدائق حنفیه مطبوعه مطبع نولکشور بصفحه ٣٧٧ اولاً وفاتش در سن نہصد و پنجاه و شش ہجری نوشته باز بہمان صفحه در ذیل ترجمه میر موصوف وفات او در سن نہصد و شصت ہجری تحریر مے فرمایند ندانم که صحیح کدام است و وجه

تکرار ترجمه جمیعت بجز اینکه بر مسامحت قلم ناسخ محمول شود

مولوی رضی الدین ولد حسیب الدین قاضی کانپور که بزیور رضا و تسلیم آراسته بود بحکم قضا در سال دوازده صد و شصت و دو ہجری در بلده کانپور از دولت سرائے فنا بدار القضاے بقا شتافت مولانا محمد سلامت الله کشفی ادام الله برکاته تاریخ وفاتش چنین یافته ؎ نہال باغ شرف مولوی رضی الدین ؛ بقضا نہفته بخاکش چو آفتاب بمیغ ؛ ١٢٦٢
نہیر عقل چو سال وفات او جستم ؛ بزغصه گفت بمن ہاے ہاے دریغ ؛ —

میر سید رفیع الدین محدث ساکن آگره آبائے کرامش ہمه علما و صلحا بوده اند و او نیز دانشمند و محدث بود و بغایت جود و سخاوت و خلق و لطف داشت در معقولات شاگرد مولانا جلال الدین دوانی و در حدیث شاگرد شیخ شمس الدین محمد بن عبد الرحمن السخاوی الحافظ المصری است و اصلش از شیراز بود تولد او ہم در انجا است در زمان سلطان سکندر لودی بدہلی تشریف آورد سلطان سکندر را در حق او اعتقادی عظیم پیدا شده وی باذن سلطان سکندر در آگره اقامت فرمود وفات او در سال نہصد و پنجاه و چہار ہجری شده قبرش ہم در انجا است

که خانه او بود رحمة الله علیه

مولانا رفیع الدین دہلوی ابن شاہ ولی اللہ دہلوی از اجلۂ علماے وقت بود مقدمۃ العلم و رسالہ عروض و کتاب التکمیل و رسالہ دفع الباطل و اسرار المحبۃ و ترجمہ قرآن مجید بزبان اردو و تحقیق الالفاظ از تصانیف وے ہستند گاہی شعر ہم گفتی چنانچہ غزل مولانا عبد الرحیم دہلوی را کہ در بیان ماہیۃ نفس بجواب غزل عربی شیخ الرئیس بود مخمس نمودہ بسال دوازدہ صد و چہل و سہ ہجری رحلت فرمود رفع اللہ درجاتہ فی الجنات

مولوی رفیع الدین مراد آبادی ابن فرید الدین علم حدیث بخدمت مولوی خیر الدین سورتی شاگرد شیخ محمد حیات سندی و نیز بخدمت شاہ ولی اللہ محدث دہلوی حاصل نمودہ و با مولانا شاہ عبد العزیز دہلوی صحبتہای تحقیق و تدقیق داشت مرید و شیخ محمد غوث لاہوری بود و بحرمین شریفین رفتہ حج و زیارت مشرف شدہ و کتابے در حالات حرمین شریفین تالیف کرد کتاب قصر الآمال بذکر الحال و المآل و سلو الکئیب بذکر الحبیب و ترجمہ عین العلم و شرح اربعین نووے و کنز الحساب و تذکرۃ المشائخ و کتاب الاذکار و تذکرۃ الملوک و شرح غنیۃ الطالبین و تاریخ افاغنہ مشہور ترین از مصنفات وے اند یازدہم ذی الحجہ سال دوازدہ صد و ہیژدہ ہجری در مراد آباد بمرض استسقا وفات یافت۔

مولوی روح اللہ لاہوری در سال یازدہ صد و ہفتاد و یک ہجری متولد شدہ باکتساب علوم پرداخت در صرف و نحو و منطق و معانی و حدیث و تفسیر و اسنے نظیر خود نداشت شاگرد رشید مولوی محمد سلیم لاہوری بود حکام عہد یعنے رنجیت سنگھ وغیرہ ادب وے بغایت مے کردند دران زمان کہ سورش سکھان در لاہور بدرجہ غایت رسیدہ بود او ست کہ در لاہور آثار شرع جاری داشت فتواے او نزد علماے عصر مقبول مے شد و سکہ مغلہ رفتہ بسے رود بماہ رمضان شریف قرآن مجید حفظ کرد صاحب تصانیف بود بوقت مراجعت در معمورہ یمن بسال دوازدہ صد و چہل و چہار ہجری وفات یافتہ

شاہ رؤف احمد مصطفیٰ آبادی نقشبندی مجددی مصطفیٰ آبادی برادر خالہ زاد

شاہ ابو سعید دہلوی فقیہ و محدث و مفسر بود کسب علوم ظاہر از مولانا شاہ عبد العزیز کرده خرقۂ خلافت خاندان نقشبندیہ از شاہ غلام علی یافتہ در بھوپال مقیم شد تفسیر رؤفی بزبان اُردو تالیف نمود که آغاز آن در دوازده صد و سی و نہ و اختتام آن در دوازده صد و چہل و ہشت ہجرے بظہور پیوستہ و نیز دار المعارف در بیان ملفوظات مرشد خود و دیوان رافت در اشعار ہندی و فارسی از تصنیفات اوست و در اشعار رافت تخلص مے کرد از بھوپال بعزم زیارت بیت اللہ روانہ شده بسوارے جہاز در سال دوازده صد و سہ ہجری انتقال فرمود

حرف زائے معجمہ

مولانا شاہ زاہد بخاری احمد آبادی محدث و فقیہ حنفی المذہب مرید شاہ عالم گجراتی درس علوم مے داد تاریخ ششم شعبان سال ہشت صد و نود و سہ ہجری وفات یافت و به احمد آباد گجرات مدفون گشت

ملک زین الدین و زبر الدین ایشان دو برادر گو در علمائے کرام معدود نیستند مگر از اسخیائے روزگار و صلحائے امت و محب العلم والعلما بودند لہذا ذکر شان درین مختصر بمقتضائے المرء مع من احب یمنا و تبرکا کرده مے آید

ملک زین الدین از وکلائے خان جہاں که از نجبا امرام سلطان سکندر لودی است توفیق بر خیرات و مبرات رفیق حالش بود و بعلاقہ صلاح و تقوے و خدمتگاری اکثر مشایخ و علمائے وقت را باد مختفی در جوعے بودے ہمواره تلاوت قرآن مجید بحالت قیام مے کرد رحلے ساختہ که تا سینہ وے بلند بود بران قرآن مجید مے نہاد و استاده تلاوت مے کرد و تمام متعلقان او از خدمتگاران وغیره از نصف اخیر شب برائے تہجد برمے خاستند و تا وقت چاشت در منزل او جز با شادت دست و زبان بوجہ شغل اوراد وغیره کارے نمی شد گویند که وی را شب جمعه بروح مطہر رسول اللہ صلعم مقدار چند من برنج قبول مے پختند بر ہر برنجی یکبار قل ہو اللہ احد خوانده می دمیدند و در ایام مولد آنحضرت صلعم ہر روز یک ہزار تنگہ زیاده مے کرد تا روز دوازدہم

دوازدہ ہزار تنگہ خرچ مے شد تنکہ بالفتح وکاف عربی بمعنی قرص رائج خواہ از زر باشد خواہ نقرہ یا مس واین مفرس تکہ است

ملک زبر الدین بخدمت و ملازمت برادر کہ در درگاہ در سلطانے داشت اکتفا کردہ روزگار بتجرد مے گذرانید و قریا تیکہ در حوالی دہلی بودند بملکیت گرفتہ بعلما و صلحا و صوفیان خوش مے گذرانید چون ہر دو برادران التزاما بروز چہارشنبہ دعاے شہادت خود مے کردند ہمچنان شد کہ ایشان مے خواستند یعنے زین الدین در سنہ نہصد و بست و شش ہجری مسموم وفات یافت و زبر الدین ہمراہ سلطان ابراہیم ابن سلطان سکندر بودے در سن نہصد و سی و دو ہجری شہید شد قبر او جانب غربی حوض شمسی واقع دہلی است

زین العابدین دہلوی عرف شیخ اودھن دہلوی جد مادری شیخ عبدالحق محدث دانشمند کامل متورع و متعبد و در غایت خشوع و انکسار و تادب و وقار بود بہمان وضع و آداب کہ در میان مردم مے بود درون خانہ نیز بودے و زبانش دائم بذکر اللہ مے رفت و حلیۂ در غایت جمال و نورانیت داشت کہ انوار علم و تقوے از جبین وی لائح بود اکثر احوال صائم بودے و در لقمہ احتیاط تمام داشتی سلطان ابراہیم بن سلطان سکندر بودے وے را بجابت خویش خواند قبول نکردے مرید مولانا سماء الدین و شاگرد مولانا عبد اللہ تلنبی است رحمۃ اللہ علیہم وفات او در سال نہصد و سی و چہار ہجری بظہور پیوستہ قبرش جانب غربی حوض شمسی در دہلی است

شیخ زین الدین خوافی تخلص وفائی صدر مستقل ظہیر الدین محمد بابر شاہ بود فور دانشمندی موصوف بود او را مسجد یست در آگرہ و مدرسہ کہ آن طرف آب جون واقع شدہ و صاحب کمالات صوری و معنوے و در معما و تاریخ و بدیہہ گوئی و شعر و سائر جزئیات نظم و نثر و انشا بے عدیل زمان خود بود مے گویند کہ مجلس اول کہ با بر بادشاہ را ملازمت نمودہ پرسید کہ سن شما چند باشد وے فی البدیہہ گفت کہ قبل ازین بہ پنج سال چہل سالہ بودم و حالا چہل سالہ ام و بعد و سال دیگر چہل سال تمام می شود از دست

قطعہ ہذا است ٭ غم گریبان گیر شد سر در گریبان چون کشم ٭ شوق دامنگیر آمد پا بدامان چون کشم ٭ اے گریبانم ز شوقت تار و دامن چاک چاک بنبے گو پا در دامن و سر در گریبان چون کشم ٭ وے تاریخے نوشتہ مشتمل بر فتح ہندوستان و شرح غرائب آن و داد سخنوری دران دادہ وفاتش در حدود چنار گڈھ بسال نہصد و چہل و دو واقع شد در مدرسہ خود باگرہ مدفون گشت

خواجہ زین الدین علی ہتور کشمیری راینواری از علمائے کشمیر شاگرد شیخ یعقوب صرفی و ملا شمس الدین پال و مرید شیخ حمزہ بود در اواسط عمر بحرمین شریفین رفتہ و از شیخ ابن حجر مکی اجازت حدیث یافتہ بکشمیر واپس آمد و بتدریس علوم صارف الاوقات بود بعد وفات بمحلہ راینوارہ کہ مسکن ویست مدفون گشت

مولوی زین الدین کشمیری ابن خواجہ عبد اللطیف دانشمند کامل ذکی الطبع بود و طبع موزون داشت اشعار فصیح مے گفت در اکل حلال کمال محتاط بود بعمر پنجاہ و دو سالگی بسال یازدہ صد و پنجاہ و پنج ہجری وفات یافتہ بمحلہ راینواری متحلات کشمیر قریب خواجہ زین الدین علی جد خود مدفون شد

حرف سین مہملہ

مولوی سخاوت علی عمری جونپوری ساکن قصبہ منڈیاہون مضاف جونپور کثیر الدرس والتذکیر کہ از ذات جامع صفات شان مر طلبہ علوم را فیضی عام بود ولادت ایشان در سن دوازدہ صد و بست و شش ہجری وقوع یافتہ از مولوی قدرت علی رسولپورے و مولوے عبد الحی دہلوی و مولوے محمد اسمعیل دہلوے و مولوی احمد اللہ انامی اکتساب علوم نقلیہ و عقلیہ فرمودہ بدرس و افادہ طلبہ ہمہ تن متوجہ بود و مسجد جامع جونپور کہ از تعمیرات سلاطین شرقیہ است بقبضہ اہل تشیع مرکز بدعات شنیعہ بود مخلص فرمودہ در انجا مدرسہ ربانیہ قرآنیہ قائم کرد تاحال جاریست و نماز پنجگانہ و جمعہ مے شود و صدہا کسان حافظ قرآن از وے برآیند برائے چندے در باندا بعہد نواب ذو الفقار بہادر مرحوم مدرس مدرسہ آنجا بود مسودہ اوراق دو کرت بہ حضرت ایشان

شرف یاب شد اول در مچھلی شہر بمکان استادی مولانا محمد شکور غفراللہ لہ و دوم در فتحپور
بزرگوار مفتی محمد اسد اللہ مرحوم ذات پاکش مہربان بحال طلبہ یافتم وے رح بزیارت
بیت اللہ الحرام مشرف شد ہمدرانجا ششم شوال سال دوازدہ صد و ہفتاد و چہار ہجری
جان بجان آفرین تفویض نمودہ بجنۃ المعلی مدفون گشت القویم فے احادیث النبی الکریم
در حدیث و رسالہ اسلم در منطق و رسالہ تقوے در رد بدعات و عقائد نامہ اردو و رسالہ
کلمات کفر و رسالہ اسرار فقر و جواب سوالات تسعہ از مولوے شیخ محمد مچھلی شہری
و رسالہ عرض نیک در مناظرہ شیعہ و رسالہ عرفان در اوقات و رسالہ تعداد لغات
وغیرہا از تصانیف مشہورہ او ہستند بسے علماے نامدار از زیر دامن تربیتش برخاستند
ازانجملہ مولوے سید خواجہ احمد نصیر آبادی و مولوے کرامت علی جونپوری و مولوی رجب علی
جونپوری و مولوے محمد شریف جونپوری و ملا غلام محمد جگدیس پوری اعظم گڈھی و مولوے
شیخ محمد مچھلی شہری و مولوی محمد یعقوب بہاری و مولوی شجاعت حسین و مولوے محمد عمر
غازیپوری و مولوی غلام جیلانی بایزید پوری غازیپوری و مولوی فیض اللہ مئوے اعظم گڈھی
و مولوی رحیم اللہ ساکن ضلع بستی مشہور اند وی را حق تعالی چہار فرزند ارجمند عطا فرمودہ یکے
مولوی محمد دوم مولوے حکیم محمد جنید سوم مولوے محمد شبلی چہارم مولوے حافظ ابوالخیر محمد مکی
ذکر این چہار بمحل خود خواہد آمد انشاء اللہ تعالے

مولوی سراج الحق بدایونی ابن مولوی فیض احمد بدایونی اند عالم کامل و فاضل مکمل
ذہن نقاد و طبع وقاد داشتند ولادت شان در سال دوازدہ صد و چہل و شش ہجری
بمنصہ وجود جلوہ ظہور افگند اظہار الحق نام تاریخی او شان است اکثر کتب مروجہ پیش
والد ماجد خود گذرانیدہ و تکمیل تحصیل بخدمت خال خود مولوی نور احمد بدایونی نمودند
و شرف بیعت از مولوے شاہ فضل رسول بدایونی یافتہ بافادہ و افادہ ہمہ تن متوجہ
ہستند درین چند زمان کہ علم در کتاب و علما در گور اند ذات شریفش را از مغتنمات
توان شمرد رسالہ سراج الحکمۃ در فلسفہ و شرح رسائل معمیات بہاء الدین عاملے
و شرح میزان منطق و حاشیہ بر کتاب معتقد منتقد و رسائل طبیعہ و دیوان عربے

وفارسی از تصانیف شان مطرح انظار علماے وقت اند سلمہ اللہ وابقاہ ورسالہ اسے ایمنا (؟)

حکیم سراج الدین شاہ جہان آبادی از مشاہیر اطباے شاہجہان آباد علامۂ زمان بود در تصانیف وکتابت شہرتے داشت چراغ دین وانتخاب بحرالکلام وعلم رموز عقل افزاد حکمت ایمانی وسراج منیر وسراج ہدایت ولب لباب مثنوی مولانا روم ودستورالعمل علماے متقدمین وعقلاے سابقین ومجموعہ گل ورباحین وقانون العلاج از تالیف اوست

سراج الدین علی خان اکبرآبادی آرزو تخلص محقق زبان فارسی چراغ ہدایت و تذکرۂ شعرا موسوم بجمع النفایس وتنبیہ الغافلین متضمن خوردہ گیری شیخ علی حزین گواہ فضل اوست علاوہ فارسی وریختہ گوئی ہم کمالے داشت بروقت بربادی دہلی حسب الاشارہ نواب سالارجنگ بہ لکھنؤ رفتہ ہمانجا در سال یازدہ صد وشصت ونہ ہجری وفات یافت

مولوی سید سرفراز علی سندیلی ولد میر محفوظ علی ولد میر محمد صالح کہ سلسلہ نسبتش بہ سید ناموسی کاظم رضی اللہ عنہ میرسد در سال دوازدہ صد وسی وشش ہجری ولادت یافتہ بخدمت علماے زمان خود اکتساب علوم مروجہ متداولہ نمودہ فراغ حاصل کرد از ابتداے تعلم تا حال اشتغال بہ تعلیم طلبہ دارند وخلیفہ مجاز شاہ غلام رسول کانپوری رحمۃ اللہ علیہ اند سلمہ اللہ وابقاہ

شیخ سعداللہ نبی اسرائیلی لاہوری از شاگردان رشید شیخ اسحاق بن کاکو لاہوری ست خود را نبی اسرائیلی می گفت اطوار مختلف داشت ابتدا متشرع بود بہ یکبار ترک تقید نمودہ مرتکب جمیع نواہی شدہ با مطربہ تعلق پیدا کردہ با ریش سفید در بازار مے گذشت سے زین بیش گرچہ خلق گرفتی زما سبق ٭ عشق آمد و نماند نشانے زما سبق ٭ مردم خاکپای او را از بس حسن عقیدہ بجای توتیاے کشیدند وعقیدہ ولایت باو داشتند دوران حالت در عین نخاس درس مے گفت واز اسباب جمعیت ہرچہ داشت در عشق آن نگار در باخت شبے باوشراب مے خورد کہ جمعے از محتسبانی باتفاق

طلبہ کہ نسبت تلمذ باو داشتند ہجوم نمودہ بجہت اصلاح حال او از راہ دیوار بخانہ او در آمدہ و آلات ملاہے ومناہے شکستہ خواستند کہ او را تعزیر نمایند ہمان سخن را بزبان آورد کہ بہ خلیفہ ثانی امیر المؤمنین عمرؓ گفتہ بودند کہ اگر ما یک نامشروع کردہ ایم شما سہ نامشروع را ارتکاب نمودہ اید پس شما بتعزیر سزاوار تر اید کہ بہ تجسس بے اذن از راہ دیوار سر زدہ درین خانہ در آمدید آن جماعہ منفعل و خجل شدہ باز گشتند بعد ازان توفیق توبہ نصوح یافتہ و کتاب احیاء العلوم را دستور خود ساختہ پیوستہ بعبادت و ریاضت مے گذرانید و تصانیف بسیار مفید و عالی نوشتہ ازان جملہ شرحے بر جواہر القرآن مصنفہ امام غزالی است جلال الدین محمد اکبر بادشاہ او را بخلوت طلبیدہ پرسید ند کہ از کدام قومے گفت از جماعہ نویسندہا کہ ایشان را بزبان ہندی کایستھ مے گویند بادشاہ را این بے تکلفی او بسیار خوش آمد صحبتی ممتد بوی داشتند او ہرگز سائلی را محروم نگذاشتہ باجود آنکہ از اسباب تجارت و زراعت فارغ بودہ و مدد معاش از جانب بادشاہ ہم نداشت معلوم ہیچکس نمی شد کہ آن ہمہ صرف و بذل و ایثار از کجا بود و خلائق درین امر حیران بودند بعد ازانکہ بسن ہشتاد سالگی کم و بیش رسیدہ ازین سراے مجازی در گذشت و اصاغر و اکابر بہ تشییع جنازہ او متجاوز از الوف رفتہ نعش پاک را بہ تبرک بر سر و دوش مے گرفتند

کہ جای نہادن قدم نبود التائب من الذنب کمن لا ذنب لہ

شیخ سعد اللہ کندوری فراز لکھنوی ابن شیخ سماء الدین لکھنوی جامع بود بجمیع علوم نقلی و رسمی و حقیقی سطوت و شوکت ظاہر و باطن داشت و از اغنیاے شاکر ببذل و ایثار مشہور بود از بسکہ طعام وافر بر فقرا و محتاجان ایثار مے کرد وے را کندورے فراز گفتندے و از زبان فیض ترجمان مخدوم شیخ قیام الدین ملقب بشیخ الاسلام گشت ارادت و خلافت خاندان چشت از والد ماجد خود یافتہ خرقہ سہروردیہ از سید اجمل جونپوری گرفتہ او را ہشت پسران بودند. بدیع الدین - فرید الدین - شیخ بڈہی - شیخ جہانگیر - امین الدین - سعد الدین - فخر الدین - رکن الدین - صفات و بزرگی وی متجاوز از حد احصا است بر شخے از ان شیخ رحمت اللہ لکھنوی

درتذکرۃ الاصفیا تحریر کردہ این مختصر گنجائش آن ندارد بالجملہ وفاتش بست وسوم ربیع الثانی سن ہشت صد وبست ونہ ہجری واقع شدہ پائین پدر خود بہ لکھنؤ مدفون گشت شیخ رحمت اللہ مؤلف تذکرۃ الاصفیا در کلمہ رحمۃ اللہ علیہ تاریخ فوتش یافتہ کندوہ بالفتح ودال مہملہ مضموم سفرد ودستار خوان

شیخ سعد اللہ بیانوی در علم نحو نظیر خود نداشت سالہا بافادۂ طلبہ علم واہل سلوک و صائم الدہر بود از شیر وگیاہ ومیوہاے بیابانی افطار مے کرد از صغر سن بار ارادت شیخ محمد غوث بر دوش نہادہ آخر الامر حیرت بر د غالب آمدہ سکوت ورزید ودر حجرہ تنہائی عزلت گزید کہ فرزندان را ہم بخود راہ نمے داد تا در سال ہشت صد وہشتاد ونہ ہجری ازین جہان درگذشت وبجا نقاہے کہ در بیانہ تعمیر کردہ بود مدفون گشت برد اللہ مضجعہ بیانہ بر وزن بہانہ قصبہ ایست قریب حیرت پور

حافظ سید سعد اللہ بلگرامی فاضل بے عدیل عالم عدیم المثیل شاگرد ملا عبد الرحیم قاضی مراد آباد شاگرد ملا عبد الحکیم سیالکوٹی در سال یک ہزار ویک صد وپنج ہجری وفات یافت

مولانا سعد اللہ سلونی ابن عبد الشکور سبط شیخ پیر محمد سلونی در صغر سن باندک زمانے از تحصیل علوم فراغ یافتہ بر مسند درس وتصنیف جلوہ افروز شد وبزیارت حرمین شریفین فائز گشت ودر مکہ معظمہ تا دوازدہ سال قیام فرمود اہل حرمین شریفین بدو اعتقادی راسخ داشتند شیخ عبد اللہ بصری مکی صاحب ضیاء الساری شرح صحیح بخارے بطریقہ قادریہ مرید او گردید مخدوم ہاشمی سندہی از ارشد تلامذہ اوست مولانا سعد اللہ از مکہ معظمہ معاودت کردہ بہ بندر سورت رخت اقامت انداخت ومرجع خلائق شد شرح ہدایۃ الحکمۃ ورسالہ کشف الحق وشرح مثنوی مولانا روم ورسالہ تحفۃ الرسل از تالیفاتش یادگار اند بتاریخ بست وہفتم جمادی الاولیٰ سال یک ہزار ویکصد وشصت [illegible] ہجری بہ بندر سورت وفات یافتہ ہمانجا مدفون گشت علیہ الرحمۃ والغفران دو پسر داشت عبد العلی وعبد الولی بودند پسر ثانی در کمالات علمی ثانی پدر بود عزلت تخلص می کرد مولوی محمد صادق ٹھٹھوی شاگرد اوست

مولوی مفتی سعد اللہ مرادآبادی ولادت شریف او در سال ہزار و دو صد و
نوزدہ ہجری وقوع یافتہ کہ تاریخش از لفظ ظہور حق و میدا ربخت بر مے آید در اوائل سن صبی
از کتب فارسیہ ضروریہ فراغت یافت من بعد شوق طالب العلمی در سر افتاد برام پور
رفتہ شروع در صرف و نحو نمود پس ازان بمقام نجیب آباد شرح جامی وغیرہ از
مولوے عبد الرحمن قہستانی خواندہ استعدادے تمام بہم رسانیدہ بدہلی تشریف آوردہ
برآخوند شیر محمد ولایتی و مولوے محمد حیات پنجابی و مفتی محمد صدر الدین خان صدر الصدور
اکثر کتب درسیہ تحصیل کردہ در سال ہزار و دو صد و چہل و سہ ہجری بہ لکھنؤ وارد شدہ
از مولوے محمد اشرف لکھنوی و مولوی محمد اسمعیل مرادآبادی و میرزا حسن علی محدث و
مفتی ظہور اللہ لکھنوے فرنگی محلی رجوع آوردہ بعد فراغ علمی و ازدواج خود اولاً بعہدہ
مدرسی مدرسہ شاہی و ثانیاً بتالیف بعض مجلدات تاج اللغات ترجمہ قاموس ثالثاً
بعہدہ افتاے کچہری کوتوالی تا مدت بست و نہ سال مامور ماند در ہمین ایام
بسفر حج بیت الحرام توفیق یافتہ از شیخ جمال مکی سند جدید علم حدیث گرفتہ بلکھنؤ
مراجعت فرمودہ بانصرام عہدہ افتا مصروف شد بعد عزل واجد علی شاہ حسب الطلب
نواب یوسف علی خان کہ تلمیذ وے بود برامپور رسیدہ خدمت قضا و افتا و مرافعہ
وغیرہ بدو تفویض یافت و تا عہد نواب کلب علی خان رئیس رامپور بدستور بعہدہ
مفوضہ مامور بود واقع چہار دہم برمضان روز یکشنبہ سال ہزار و دو صد و نود و چہار ہجری
بمقام رامپور داعی اجل را لبیک گفتہ رحلت فرمودہ ہمانجا مدفون گشت طاب اللہ
ثراہ دو فرزند ارجمند مسمیان لطف اللہ و بشارت اللہ عقب خود گذاشت ہر دو
برامپور قیام پذیر اند حکیم لطف اللہ در تاریخش چند اشعار عربے گفتہ مقطع آن کہ
شامل مادہ تاریخ است اینست ؎ فانا اللطف خضت تاریخا ٭ لسنی موتہ وما اختاہ
فبوجہ الجمیل یابشری ٭ قیل مثواہ طاب طیب ثراہ ٭ مولوے محمد یحیی تاریخش چنین گفتہ
؎ تاریخ وفات گفت یحیے ٭ گنجینۂ علم و فضل صد آہ ٭ مسودہ اوراق در سنہ ۱۲۶۴ھ
بمقام لکھنؤ بجہت طلب علم در انجا وارد بود و صاحب ترجمہ را دیدہ عشک

مزاج یافت وبا اصاغر کم توجہی مے نمود، از تصانیف رائقۂ او کتب ذیل یادگار ماند مفید الطلاب فی خاصیات الابواب، القول الفضل فی ہمزۃ الوصل، عقود الاجیاد فی مجہول اختار و انقاد، نوادر الاصول فی شرح الفصول در علم صرف غایۃ البیان فی تحقیق السبحان۔ رسالہ ترکیب بسم اللہ در نحو خلاصۃ النوادر، نوادر البیان فی علم القرآن رسالہ منہ فی وجود الغنہ در قرأت۔ القول المانوس فی صفات القاموس۔ نور الصباح فی اغلاط الصراح ترجمہ بعض مجلدات قاموس در علم لغت ترجمہ فقہ اکبر و وصیت نامہ امام ابو حنیفہ و ترجمہ حقیقۃ الاسلام و ہدایۃ النور فیما یتعلق بالاظفار والشعور۔ و زاد السبیل الی دار الخلیل و حواشی ما لا بد منہ و رسالہ طہر متخلل در دینیات۔ حاشیہ بر شرح سلم مولوی حمد اللہ سندیلی و شرح ضابطۃ التہذیب و شرح خطبہ قطبی۔ در منطق۔ رسالہ قوس قزح و رسالہ تناسخ و رسالہ تحقیق علم واجب در حکمت و رسالہ سبع عرض شیرہ موسومہ مفید البصیرہ در حساب۔ حاشیہ بر شرح چغمینی در ہیأت۔ رسالہ تشبیہ و استعارہ در علم بیان رسالہ عروض با قافیہ و میزان الافکار شرح معیار الاشعار و قصیدہ لامیہ فارسیہ وغیرہا

شیخ سعد الدین لکھنوی بن شیخ الاسلام شیخ سعد اللہ کندوری فراز لکھنوی جامع بود میان علم ظاہر و باطن و مدام بدرس و افادہ علوم دینیہ اشتغال داشت و در مدرسہ وی طلبہ مستعد رجوع مے کردند طبع شریفش مائل بشعر بود و تخلص او سعدی است از نتائج فکر اوست ؎ چو داری موسئے چون قل ہو اللہ ؁ بخطی درکش بگرد ماسوی اللہ ؁ و لہ چون دوست موافق است سعدی ؁ سہل است جفای ہر دو عالم ؁ و لہ گرہ بر عیوب کس نکنی ؁ خندہ بر عیب دیگران چہ زنے ؁ بست و نہم جمادی الاول سال ہشت صد و ہشتاد و یک ہجری رحلت بدار البقا فرمودہ اعداد مخدوم قطب الاولیا موافق سال وفاتش اند

شیخ سعد الدین خیر آبادی پدرش قاضی خیر آباد بود شیخ اولاً از حفظ قرآن مجید فراغ نمودہ بحلقہ تلمذ مولانا اعظم لکھنوی در آمد تکمیل تحصیل علوم کردہ مرید شیخ مینا لکھنوی گشت بعد وفات پیر خود بخیر آباد وطن مالوف خود رفتہ بدرس و ارشاد صارف الاوقات ماند

تاآنکہ درسال ہشت صد وہشتاد ودو ہجری وفات یافت شرح مصباح وشرح کافیہ وشرح جامی وبزودی وشرح رسالہ مکیہ مسمی بہ مجمع السلوک کہ لبسی از ملفوظات وحالات شیخ مینا دردی درج کردہ اندوست قبرش درخیرآباد ہست یزار وتبرک بہ۔

ملا سعد الدین دہلوی کنیتش ابو الفضائل بود شرح کنز الدقایق دمنار از عمدہ تصانیف اوست درسن ہفت صد ونود ویک ہجری بجوار رحمت ایزدی پیوست

طاب ثراہ وجعل الجنۃ مثواہ

مولوی سعد الدین صادق دہلوی ابن مولوی امان اللہ شہید بسال یازدہ صد وبست وہفت ہجری متولد شدہ از والد ماجد خود علوم تحصیل کردہ بر مسند افادہ متمکن گشت ودر اکثر مباحثات بر معاصرین غالب مے آمد تاریخ بست وسوم ذیحجہ سال یازدہ صد وپنجاہ ویک ہجری وفات یافتہ وقریب مدفن والد خود مدفون گردید

مولانا سعید سمرقندی اعلم العلماء روزگار بودہ اکتساب علوم از ملا احمد جندو ملا محمود سرخ وملا عصام الدین ابراہیم نمودہ درسال نہصد وشصت وشش ہجری بہ ہندوستان آمدہ ملازمت اکبر بادشاہ ممتاز شدہ کیفیت درویشی وانکسار غالب داشت خوش طبع وفصیح وبلیغ وشفیق بر تلامذہ بود صحبت او بادشاہ را خوش مے آمد

درسال نہصد وہفتاد ہجری بجوار رحمت ایزدی پیوست

مولوی سلام اللہ محدث رامپوری بن شیخ الاسلام بن حافظ فخر الدین از اولاد امجاد شیخ عبد الحق محدث دہلوی فقیہ ومحدث ومفسر بود علوم متداولہ از والد ماجد خود شیخ الاسلام مصنف شرح فارسی صحیح بخاری ورسالہ طرد الاوہام عن اثر الامام الہمام وکشف الغطا عما لزم للموتی عن الاحیا حاصل کرد وسند اجازت حدیث وغیرہ یافت جد امجد او حافظ فخر الدین نیز علامہ عصر بود از تصانیف حافظ مذکور شرح فارسے صحیح مسلم وشرح فارسی عین العلم وشرح حصن حصین یادگار روزگار اند بالجملہ صاحب ترجمہ بعد اکتساب علوم بہجو اسلاف خود بر مسند افادت وافاضت متمکن بودہ در نشر علوم مے کوشید بماہ جمادی الثانی وقت شام سال دوازدہ صد وبست ونہ وبقوے

دوازدہ صدوسہ ہجری رحلت کرد تصانیفہ المشہورۃ کمالین حاشیہ جلالین۔ محلی شرح موطا کہ آنرا درسن دوازدہ صدو پانزدہ ہجری تصنیف نمود تاریخ آن ہو الفوز الکبیر است ترجمہ فارسے صحیح بخارے۔ ترجمہ فارسی شمائل ترمذی۔ رسالہ اصول حدیث بزبان عربی

مولانا محمد سلامت اللہ بدایونی کانپوری ابن شیخ برکت اللہ صدیقی رئیس بدایون عالم العلوم کالشمس بین النجوم فات ہابر کانکش مستغنی از توصیف و تعریف است مؤلف اوراق نیز چندی خوشہ چینی خرمن فیض آن بزرگوار نمودہ رسالۃ الاسناد کہ وقت اعطاے سند بہ مخدومی مولوے شاہ محمد عادل ارشد تلامذہ خود جناب موصوف بزبان فارسے تصنیف فرمودہ اند بنابر بیان ترجمہ شریف کافی است ازان رسالہ ترجمہ حالیہ بر سبیل اختصار حوالہ قلم نمودہ مے آید وہو ہذا

بسم اللہ الرحمن الرحیم

مے گوید سلامت اللہ بدایونی مولد صدیقی نسب حنفی مذہب قادری مشرب کہ فقیر تحصیل کتب درسیہ متداولہ از خدمت چند فضلاے عصر نمودہ اولاً در حداثت سن از خدمت مولانا ابو المعالی بن مولانا عبد الغنی بدایونی کہ سلسلہ درس ایشان بہ ملا جلال الدین دوانی میرسد استفادہ کردہ درعرض مدت دو سال از میزان صرف تا شرح جامی بر کافیہ و شرح تہذیب یزدے خواندم بعد ازان از خدمت مولوے ولی اللہ رحمۃ اللہ لہ از تلامذہ مولانا باب اللہ جونپوری بودند تحصیل قطبی و میبذے و رشیدیہ مناظرہ بعمل آمد بعد ازین ہمینکہ مولوے صاحب بداعیہ ضرورے مراجعت بوطن خود فرمودند حسب ارشاد ہدایت بنیاد حضرت پیر و مرشد برحق سید شاہ آل احمد مارہروی قدس سرہ العزیز بخدمت شریف مولانا محمد مجد الدین عرف مولوے مدن صاحب کہ دران زمان از کلکتہ مراجعت فرمودہ عزت افزاے سکنہ بریلی بودند حاضر شدہ تکمیل تحقیق و تدقیق کتب درسیہ متعارفہ از زواہد ثلاثہ و قاضے مبارک و حمد اللہ شرح سلم و مطول تفتازانی و صدرا و شمس بازغہ و شرح عقائد جلالی

با ملا یوسف وحاشیہ ملا کمال الدین وہدایہ فقہ حنفی ومسلم الثبوت وبیضاوی وغیر آن اتفاق افتاد وجناب مولانا بفرط عنایت دراندک فرصت ہر قدر ہا کہ از ذخیرہ مبلغ معلومات بہ تحویل خود بدولت داشتند تفویض بہ این ہیچ کارہ فرمودند وحق اینست کہ جل تحقیقات تدقیقات کہ معارکہ آرا ومزال اقدام علما وفضلا ست ازین ارشاد جناب ممدوح در کیسہ استعداد م فراہم شد واللہ یضاعف لمن یشاء وبعد طی مرحلہ تحقیق وتدقیق کتب درسیہ برطبق فرمان واجب الاذعان جناب پیر ومرشد برحق قدس سرہ ذخیرہ اندوز سعادت تہا از خدمت سراپا موہبت مولانا شاہ عبدالعزیز دہلوی انار اللہ برہانہ گردیدہ درصدد تحقیق وتنقیح وسند کتب احادیث وتفاسیر افتادہ فائدہ ازین مائدہ عامرہ گرفتم چنانچہ صحاح ستہ وکتب تفاسیر را از حضور مولانا ئے ممدوح ومولانا رفیع الدین برادر کوچک ممدوح کہ تبحر تام در جملہ علوم خاصۂ علم حدیث وتفسیر داشتند بعرض سند رسانیدم تا آنکہ از فیض مجالست وخدمت این ہر دو بزرگ فہم معانی احادیث وادراک حقائق ودقائق تفسیر بمذاق طبع حاصل شد آخر کار جناب مولانائے ممدوح تفقد کریمانہ بحال این خاکسار فرمودہ بہ اجازت صحاح ستہ ومشکوٰۃ المصابیح وحصن حصین وکتاب المسلسلات ودیگر کتب احادیث وتفاسیر ورسائل مصنفہ خود ونیز کتب مؤلفہ والد ماجد خود سرفراز فرمودہ رخصت فرمودند مجملاً فقیر سند کتب درسیہ تمام وکمال از خدمت مولانا مجدالدین شاہ جہان پوری دارد وسند کتب احادیث وتفاسیر قراءۃً وسماعۃً ودرایۃً واجازۃً از ذروۃ المحدثین و اسوۃ المفسرین مولانا شاہ عبدالعزیز دہلوی وبرادر ایشان مولانا رفیع الدین دارد وحضرت ایشان از والد ماجد خود شان مولانا شاہ ولی اللہ محدث دہلوی دارند وحضرت ایشان حال اسانید متنوعہ خود در کتاب الارشاد الے مہمات الاسناد بہ تمامتر تفصیل نوشتہ انتہی ملخصاً مولانا صاحب الترجمہ حین حیات خود مسجدے بمقام کانپور وطن خود در سال یک ہزار ودوصد وشصت وہفت ہجری تعمیر فرمودند کہ تاریخ بنائے از فقیر ہاسے۔ ان ہذا الا بیت اللہ۔ وما ہذا الا مسجد الفردوس۔ وواللہ

ہوالغنی الحمید مے برآید چونکہ نفس قدسی آنحضرت مفید عام ومفیض انام بود صدہا علماء و فضلائے نامی زیر سایہ دامان تلمذ و درس آن خاتم العلما برخاستہ اند با این ہمہ کتب مصنفہ حضرت معزے الیہ دال بر ذخیرہ علمی شان موجود اند ازانجملہ کتب ذیل ہستند تحفۃ الاحباب ومعرکۃ الاراد برق خاطف در مناظرہ اہل سنت وشیعہ وتحریر الشہادتین شرح سر الشہادتین در بیان شہادت سید الشہدا رضی اللہ عنہ وتحدا کی رحمت خرد وکلان در بیان میلاد سرور کائنات علیہ الصلوٰۃ والتحیات ورسالہ شہاب ثاقب در سقوط کواکب وحقائق احمدیہ در علم حقائق وبحر التوحید در بیان شطحیات اولیاء اللہ واسرار العاشقین در حل اقوال واشعار عربیہ وفارسیہ بطریق صوفیہ کرام ورسالہ کشفیہ بجواب ایرادات بعض جہلہ کہ بوجہ ناواقفیت از اصطلاحات حافظ شیراز بر چند اشعار حافظیہ وارد نمودہ اند وترجمہ دوتا رسالۂ شیخ محی الدین بن العربی در بیان لطائف موسومہ معائنات صوفیہ ومکاشفات قدسیہ ورسالہ نغمات حالات ورسالہ اشباع الکلام فی اثبات المولد والقیام ورقعات کشفی وشرح مثنوی گل کشتی ورسالۂ الوان در بیان جواز وعدم جواز الوان ورسالہ در تحقیق جواز مصافحہ ومعانقہ عیدین ورسالہ مجموعہ استفتہا کہ اجوبہ ہر یک خود تحریر فرمودہ اند ورسالۃ الاسناد در بیان کیفیت تحصیل علوم مختلفہ متداولہ واستحصال اسناد علوم از اساتذہ۔ مولانا را طبع شعر گوئی ہم بود بنابران تخلص خود کشفی مے کردند ودیوان کشفی کہ مجموعہ اشعار آبدار فارسی است مشتے نمونہ از خروارے بہ میزان فہم باید سنجید چند اشعار از دیوان مذکور بطور انموذج نوشتہ مے شوند ؎ آنانکہ بر خیال تو جان را فدا کنند ؛ بینند اگر ندیدہ جمالت چہا کنند ؛ محو نظارۂ رخ خوب تو دیدہا ست ؛ آنے کہ خاک پائے ترا توتیا کنند ؛ ترسم کہ رفتہ رفتہ فتد طشت من زبام ؛ یاران اگر کلافۂ عشق تو وا کنند ؛ غیر از جفا ندید دل من زمہوشان ؛ این ہم حکایتے است کہ خوبان وفا کنند ؛ بیمار عشق بہ نشود از دم مسیح ؛ بیہودگی نگر کہ طبیبان دوا کنند ؛ تنہا نہ من سبکر دگلزار وحدتم ؛ زندان تمام تکیہ بدوش صبا کنند ؛ آئینہ را بدست نگیرند زینہار ؛ خوبان اگر معائنۂ یار ما کنند ؛ ؛

تا بہر تو حق شناس نی راہ خود بگیر؛ خاصان حق ہمیشہ بمن اقتدا کنند؛ تر وا نمم چنانکہ ملائکہ آسمان؛ نام مرا وظیفہ بجاے دعا کنند؛ حرف حزین بگفتۂ حافظ نے رسد؛ کشفی تو کیستی کہ ترا مرحبا کنند؛ بالجملہ ہر کملے را زوالی است و کل نفس ذائقۃ الموت مسکن دل ہر صاحب خیالے آہا غم آہا کہ آن آفتاب فلک تحقیق و تدقیق واقع سوم رجب یوم سشنبہ سال یک ہزار و دو صد و ہشتاد و یک ہجری زیر افق عدم پنہان شدہ در کانپور پیش مسجد خودش بزمین سپردند طاب اللہ ثراہ وجعل الجنۃ مثواہ قطعۂ تاریخ وفات آن مرجع العلوم بر سنگ بالین مزارش چنین کندہ اند ؎ مظہر کشف و کرامات جناب کشفی؛ ہادی راہ خدا کاشف راز عرفان؛ شدہ برخاستہ خاطر چو ازین گلشن دہر؛ رفت و چشم ردن جانب باغ رضوان؛ سال تاریخ قلمبند نمودم ارشد؛ یوم ہفتہ سوم از ماہ رجب شد ز جہان؛

حاجی سلطان تھانیسری بزیارت مکہ معظمہ و مدینہ طیبہ مشرف شدہ و علوم نقلیہ را خوب ورزیدہ و مدتے مدید در خدمت اکبر بادشاہ بودہ حسب الحکم بادشاہ موصوف چہار سال بہ ترجمہ کتاب مہابھارت موسوم برزم نامہ بطریق انفراد و استقلال اشتغال داشتہ بناے کہ از نقیب خان شروع شدہ بود او با تمام رسید ہنگام ترجمہ نویسی مہابھارت یکے از وے پرسید کہ این چیست کہ مے نویسید گفت کہ حرف دہ ہزار رسالہ را بزبان حال موافق مے سازم

قاضی سماء الدین الملقب بقتلق خان وزیر سلطان حسین شرقی کہ اعلم العلماے وقت بود در سال ہشت صد و ہشتاد و چہار ہجری بدست سلطان بہلول لودے اسیر شدہ بزندان رفت و از مجلس مومنان رہائی یافت

مولانا سماء الدین دہلوی جامع بود میان علوم رسمی و حقیقی و تقوے و ورع از دنیا زیادہ بر مایحتاج اختیار نکردہ و پیش مولانا سنا الدین شاگرد میر سید شریف جرجانی تلمذ کردہ و از ملتان بسبب بعضے وقائع برآمدہ مدتہا در رنتہمبور و بیانہ وغیرہ گذرانیدہ بدہلی آمد و توطن کرد مرید شیخ کبیر است و سن ہم کبیر داشت در آخر عمر حاسہ بصرش رفتہ بود حق سبحانہ تعالی بے واسطہ علاج بصارت را بوے رد کرد

بر لمعات شیخ فخر الدین عراقی حواشی نوشتہ کہ بحل معانی آن کافی ووافی است ورسالہ مفتاح الاسرار ہم از تصانیف اوست تاریخ ہفتم جمادی الاول سن نہصد و یک هجری وفات یافتہ قبر او در دہلی بالاے حوض شمسی است رحمۃ اللہ و مولانا تراب علی لکھنوی از اولاد امجاد شان ہستند

مولوی سناء الدین احمد بدایونی ابن مولانا محمد شفیع بن مولانا عبد الحمید ابن مولانا محمد سعید ابن مولانا محمد شریف ابن مولانا محمد شفیع بدایونی ولادت وے در سال دوازده صد و نوزده ہجری بظہور پیوستہ چنانچہ ظہور حق نام تاریخی ویست اکثرے از علوم درسیہ بخدمت مولانا فضل امام خیرآبادی وعلم حدیث و تفسیر بخدمت مولانا شاہ عبد العزیز دہلوی تحصیل نمودہ فوائد متعددہ در نحو وحاشیہ قاموس در لغت و دیگر مسودات عربیہ از تالیفاتش یادگار اند وے رحمۃ اللہ علیہ بیعت بخدمت عم خود مولانا عبد المجید عین الحق داشت بماہ محرم سال دوازده صد و ہفتاد و ہشت ہجری رحلت فرمودہ

سید احمد گیسو دراز کالپوی جامع علوم ظاہر و باطن مرید پدر خود سید محمد کالپوی بود گیسو دراز گرونش بمتابعت سید محمد گیسو دراز بود کہ در دکن آسودہ اند کتاب جوامع الکلم بعبارت عربی در شرح اسماے حسنیٰ و مشاہدات بزبان فارسے در حقائق و معارف از تصنیفات اوست در سال یک ہزار و پنجاہ و ہشت رحلت فرماے عالم بقا شد قدس اللہ سرہ

سید احمد مجاہد راے بریلوی گو بظاہر بجرگۂ علماے ظاہر معدود نبود مگر باطن او ہنور علم الٰہی معمور بودہ وے از خاندان سادات تکیہ راے بریلی است کہ دران خاندان عالی پیش ازین بسیاری از اولیاء اللہ گذشتہ اند بجو شاہ علیم اللہ کہ وفاتش در سال ہزار و یکصد و شش ہجری و شاہ محمد عدل عرف شاہ لال متوفی سن یازده صد و نود و دو ہجری سید احمد قدس سرہ مرید و خلیفہ مولانا شاہ عبد العزیز مرحوم بود در سال دوازده صد و سی و ہفت ہجری بزیارت بیت اللہ مشرف شدہ بسال دوازده

صد وسی و ہشت ہجری مراجعت نمودہ بمسکن خود رسیدہ ہفتم جمادی الثانی سال دوازدہ صد وچہل ویک ہجری روز دوشنبہ وقت عصر از تکیہ رای بریلی بعزم جہاد فی سبیل اللہ ہجرت فرمودہ بتاریخ بست وچہارم ذیقعدہ سال دوازدہ صد وچہل وشش ہجری متصل بالاکوٹ واقع ملک پنجاب شربت شہادت چشید۔ شکر اللہ سعیہ

سید محمد دہلوی بن سید مبارک بن سید محمد بن سید محمود کرمانی جامع کتاب سیر الاولیا کہ دران احوال مشایخ چشتیہ جمع نمودہ وے بصغرسن بشرف بیعت شیخ نظام الدین اولیا قدس سرہ مشرف شدہ وبعد از وبخدمت خلفاے او بودہ از شیخ نصیر الدین محمود کہ اجل خلفاے شیخ موصوف بود تربیت یافتہ رحمۃ اللہ علیہ

سید محمد گیسو دراز ساکن گلبرگہ ابن یوسف الحسنی الدہلوی خلیفہ راستین شیخ نصیر الدین محمود چراغ دہلی جامع بود میان سیادت وعلم وولایت وشانے رفیع ورتبتی منیع وکلام عالی داشت در اوائل حال بدہلی تشریف داشت بعد رحلت فرمودن پیر خود بدیار دکن رفت وقبولی عظیم یافت وہمانجا رحلت فرمود او را گیسو دراز ازان گویند کہ روزے او باچندے دیگر از مریدان پالکی شیخ نصیر الدین محمود بر داشتہ بودند وقت برداشتن گیسوے او بسبب درازی در پایہ پالکی بند شد واو بسبب رعایت ادب وبے استغراق بہ برآوردن گیسو مقید نہ شد وہم بران وضع کہ واقع شد مسافت بعیدہ قطع کرد چون شیخ برین معنی اطلاع یافت خوشحال شدہ این بیت انشا فرمود

ہر کو مرید سید گیسو دراز شد ٭ واللہ خلاف نیست کہ او عشق باز شد ٭ بعض مریدانش کہ محمد نام داشت ملفوظاتش موسوم بجوامع الکلم جمع کردہ واز تصنیفات خاص وے کتاب اسماء است کہ حقائق ومعارف بزبان رمز وایماء الفاظ واشارات بیان فرمودہ

مفتی سید محمد لاہوری بن مفتی غلام محمد لاہوری صاحب علم وعمل بود کتاب خلاصۃ المدارج ونقہ محمدی ومخزن الفرایض از تالیفات اوست بارادہ زیارت حرمین شریفین قدم براہ سفر نہادہ کہ ناگاہ متصل ٹھٹھہ کوٹ سفر آخرتش پیش آمد روانہ دار البقا گردید

سید محمد قنوجی از فرقہ سادات رسول دار او ستاد اورنگ زیب عالمگیر بادشاہ ماہر علوم ریاضیہ وادبیہ بود حاشیہ مطول از تصانیف اوست

مولوی سید محمد برہانپوری ابن شاہ فضل اللہ نایب رسول اللہ دانشمند بزرگ و عارف سترگ بعد وفات پدر وسادہ آرای افادہ علوم در برہان پور شد از تصانیفش کتاب تحفۃ المرسلہ مشہور و معروف ہست

سید محمد مکی الدہلوی ابن سید جعفر المکی متبحر دانشمند خلیفہ شیخ نصیر الدین محمود چراغ دہلی در توحید و تفرید مقام عالی داشت کتاب بحر المعانی و دقائق المعانی و حقائق المعانی و رسالہ اسرار روح و رسالہ پنج نکات و بحر الانساب در بیان نسب اہل بیت از تصانیف اوست بعہد سلطان بہلول لودی در سن ہشت صد و نود و یک ہجری رحلت فرمود

میر سید محمد امروہی عالم باعمل صاحب صلاح و تقوی و ورع بود از سید جلال تلمیذ سید رفیع الدین در بدایون تحصیل علوم کردہ بعد از تحصیل کمالات بدرس و افادہ مشغول شد در اواخر در سلک ملازمان درگاہ بادشاہی بمرتبہ اختصاص رسیدہ بمنصب میر عدلی عز امتیاز یافت و درین منصب جلیل القدر طریق عدالت و انصاف و صدق و امانت سلوک داشتے تا زمانیکہ او بدربار اکبرے بود ہیچ مبتدعی و ملحدی را قدرت رخنہ انداختن در دین اسلام نبود بعد از و نام میر عدلے بر سائر مردم مجازی و عاریتی گشت در سن نہصد و ہشتاد و چہار ہجری بحکومت بھکر فائز شدہ ہمانجا در سن نہصد و ہشتاد و شش ہجری بجوار رحمت حق پیوست

سید محمد بلگرامی ابن سید عبد الجلیل الحسینی الواسطی بلگرامی در علم ادب کمالی داشت شاگرد سید طفیل محمد اترولوی بود و استفادہ فنون عربیہ و فروع ادبیہ از والد خود کردہ کتاب الجزء الاشرف من المستطرف منتخب کتاب مستطرف از مؤلفات اوست کہ در سال یک ہزار و یک صد و پنجاہ و پنج ہجری انتخاب کردہ ہشتم شعبان شب شنبہ سال یک ہزار و یک صد و ہشتاد و پنج ہجری وفات یافتہ در بلگرام مدفون شد طاب اللہ ضریحہ

شیخ سیف الدین سرہندی ابن شیخ محمد معصوم ابن شیخ احمد مجدد قدس سرہم جامع علوم عقلیہ ونقلیہ بود اکتساب علوم از والد ماجد خود کردہ وہم در طریقت مرید وے وبہ لقب محی السنہ مشہور بود وبا رباب دنیا تعلق نداشت بمجرد شنیدن نام اللہ تعالی حالتی بروی طاری مے شد در سال ہزار ونود وہشت ہجری وفات یافتہ قدس سرہ

حرف الشین المعجمۃ

شاہ احمد شرعی ساکن چندیری دانشمندی متبحر ودرویشی کامل کبیر السن جامع جمیع علوم عقلیہ ونقلیہ رسمیہ وحقیقیہ بود در دیار چندیری ملک مالوہ توطن داشت وی در جواب ابیات صاحب کشاف کہ در طعن اہل سنت وجماعت دارد اشعار ہمان وزن وقافیہ گفتہ ہست **اشعار صاحب کشاف** وجماعۃ سمّوا ہواہم سنۃ جماعۃ حمر لعمری موکفۃ ؛ قد شبھوہ بخلقہ تخوفوا ؛ شنع الوری فتستروا بالبلکفۃ ؛ **جواب شاہ احمد شرعی** عجبا لقوم ظالمین تلقبوا ؛ بالعدل ما فیہم لعمری معرفہ ؛ قد جاءہم من حیث لا یدرونہ ؛ تعطیل ذات اللہ مع نفی الصفہ ؛ وفات او در سن نہصد وبست وہشت ہجری بوقوع پیوستہ شیخ عبدالغنی سُنبتی کہ دانشمند متشرع ومتعبد بود شاگرد اوست۔

شیخ شاہ محمد فاروقی از اکابر علمای جونپوری بورع وتقوی موصوف وہموارہ بافادہ ودرس علوم معروف بود وملا محمود جونپوری نبیرہ اوست شیخ موصوف در سال ہزار و سی ودو ہجری وفات یافتہ روح اللہ روحہ

شرف الدین احمد منیری ابن یحیی المنیری وی از مشاہیر مشائخ ہندوستان است چہ احتیاج کہ کسی ذکر مناقب وی کند او را التصانیف عالیہ است از جملہ تصانیف او مکتوبات مشہور ولطیف ترین تصانیف اوست بسیارے از آداب طریقت واسرار حقیقت دران اندراج یافتہ وبر آداب المریدین نیز شرحے دارد ووے مرید خواجہ نجیب الدین فردوسی است قبر شیخ شرف الدین در بہار است یزار ویتبرک وی رحمۃ اللہ علیہ در سال ہفتصد وہشتاد ودو ہجری وفات یافتہ

مفتی شرف الدین رام پوری ماہر علوم فلسفہ ومنطق مشہور ہست داماد

ملا احمد ولایتی بود در سال دوازده صد و پنجاه و شش ہجری ہنگامیکہ از کلکتہ برام پور میرفت و راثنائے راہ بہ نخج پور ہنسوہ بنابر فاتحہ خوانی قبر مولوی محمد سعید والد خودش کہ بدرگاہ سید شاہ راجی قدس سرہ مدفون اند بمسکن برادر کلانم حکیم احسان علی خان فرود آورده در آن وقت راقم بیچمدان صغیر السن بود لاکن ہنوز حلیہ او بصفحہ خیالم مرتسم ہست کہ وے میانہ قد سیاہ رنگ سفید ریش نحیف الجثہ ضعیف القوی بود از تصانیف او سراج المیزان در منطق و شرح سلم تا لا یجد ولا یتصور و بعض فتاواے فقہیہ مشہور اند

حکیم شریف خان دہلوی طبیب مشہور و معروف ہست علاجہ نافعہ و تالیف شریفہ علاج الامراض بود و دستور الفصد و حاشیہ نفیسی و حاشیہ شرح اسباب وغیره از تصانیف اوست وفاتش در سال دوازده صد و سی و یک ہجری واقع شدہ شاعری تاریخ فوتش این چنین یافتہ

ع دریغا ازین دار فانی گذشت بحکیم و طبیب و لطیف و ظریف بخرد گفت

سال وفاتش بہ بصد افسوس مرزا محمد شریف

مولانا شعیب دہلوی پدرش ملا منہاج در صغر سن از لاہور بقصد تحصیل علم در دہلی آمد و در تحصیل علوم ریاضات شاقہ کشید بعده در عہد دولت سلطان بہلول لودی مفتی شہر شد و ہمین جا سکونت ورزید مولانا شعیب عالم و عامل در صورت و سیرت ملک تمثال بود و در وعظ و تذکیر بے نظیر زمان خود وقتیکہ وعظ گفتی و قرآن خواندی ہیچ کس را مجال عبور از آن راہ نبودے اگر چہ خود بار گران بر سر داشتی ایستاده شدے و استماع نمودی و اورا در وعظ بحسب اختلاف مقامات وعد و وعید حالات عارض شدے جمیع اکابر و علماے شہر دہلی در پاے وعظ او حاضر شدندی و اکثر از موالی و آہاے شہر در ابتدا شاگرد او بودند بسال ہشتصد و سی و شش ہجری وفات یافتہ قبرش در دہلے بربالاے حوض شمسی ہست نور اللہ مرقدہ

قاضی شمس الدین شیبانی دانشمند متبحر بود از دہلی در زمان تغلق شاہ بنارنول رفت و در بدایت حال کہ ہنوز سنت نکاح در وست او نیامده بود بقصد زیارت خانہ کعبہ برآمد و چون بگجرات رسید در مسجدے در آمد واعظی معتزلے مذہب بر منبر برآمده در تقریر مذہب

اعتزال کہ در سادہ خلق افعال عباد ہست کرد گفت این دست نست اگر بکشایم من بکشایم واگر بر بندم من بر بندم ہیچ کس را از حاضران قوت مجادلہ او نبود قاضی شمس الدین گفت اگر قدرت بدست تست چرا دست بر پشت بر بندے حاکم گجرات را این دخل وے خوش آمد جاریہ کہ از دار الحرب آوردہ بودند پیش کش او کرد واز وے اولاد شد حق سبحانہ در اولاد او برکت داد و علم بخشید رحمۃ اللہ علیہم اجمعین یکے از اولاد او بنام تاج الافاضل بود از وے پنج پسر شدند ہمہ دانشمند و متقی یکے از پسران او قاضی مجد بود پدر شیخ احمد مجد کہ ذکر او در حرف الف گذشت داو ہفت پسر ہمہ عالم و عامل بودند

مولانا شمس الدین یحیٰی اودہی وی از تلامذہ مولانا فرید الدین شافعی است کہ شیخ الاسلام اودہ بود از اودہ بنا بر تحصیل علم بدہلی قدوم آوردہ و بخدمت مولانا ظہیر الدین بھکری تلمذ نمودہ از مشاہیر علماے شہر دہلی گشت بیشتر مردم شہر در تلمذ بوے انتساب مے کردند و بآن نسبت مفتخر و متبجح بودند گویند او را شرحے است بر مشارق الانوار و دانا نقل کردہ کہ تا استاذ نہی فقط وے روزے با مولانا صدر الدین نادوے بخدمت شیخ نظام الدین اولیا قدس سرہٗ آمد شیخ پرسید در شہرے باشید چیزے تعلّم مے کنید گفت آری بخدمت مولانا ظہیر الدین بھکری اصول بزدوی می خوانیم شیخ ایشان را از بعضی مواضع کہ باشکال مشہور بود پرسید گفت کہ سبق ما تا ہمین جا رسیدہ است این حرف بر ما نیز مشکل ماندہ است شیخ آنرا حل کرد ایشان را اعتقاد در حق شیخ راسخ شد بعد از مدتے مولانا شمس الدین یحیٰی مرید شد و بمرتبۂ کمال رسید و از اعاظم خلفاے شیخ گشت و میان یاران اعلی شیخ معظم و مکرم و صاحب صدر شد و از تکلفات و مراعات رسم و عادات مبرا و از تعلق تزویج معرا بود و کمتر کسے را مرید گرفتی شیخ نصیر الدین محمود کہ از تلامذہ اوست در مدح وے گفتہ شعر سألت العلم من احیاک حقّاً۔ فقال العلم شمس الدین یحیٰی چون زمانیکہ سلطان محمد تغلق شاہ دہلی تیغ قہر و سیاست بر خلائق خصوصاً بطائفۂ مشائخ آختہ بود مولانا شمس الدین یحیٰی را طلبیدہ گفت مثل تو دانشمندی اینجا چکنند بکشمیر برو و در بتخانہائے آن دیار بنشین و خلق خدا را باسلام دعوت کن مولانا از پیش سلطان براے تہیہ اسباب سفر برآمد و گفت کہ من شیخ را بخواب دیدہ ام کہ مرا می طلبید مردم

چہ می گویند سن بخدمت خواجہ خود میروم ایشان را کجامی فرستند فرداے آن روز بر سینہ او دنبلی
برآمد و بیمار افتاد این خبر بسلطان رسید حکم کرد کہ او را بدرگاہ ما بیارند مبادا کہ بہانہ میکردہ باشد
درہمین اثنا بسال ہفتصد و چہل و ہفت ہجری ازین عالم رحلت فرمود قبر او در یاران
چبوترہ در دہلی است رحمۃ اللہ علیہ

مولوی حافظ محمد شوکت علی صدیقی سندیلی ابن چودھری سند علی بن چودھری

منصب علی تاریخ نوزدہم محرم الحرام یوم الخمیس سال دوازدہ صد و سی و چہار ہجری ولادت
یافتند جد شان چودھری منصب علی بخوشی نبیرۂ اولین خود ہزار ہا روپیہ صرف فرمود درگاہ
عمر شریفش قریب بسہ سال رسید دنبلے زیر کمر برآمد کہ از صدمہ آن اعصاب پا تشنج
شدہ ہر دو پا لاغر و کوتاہ گشتند دماغ رفتار شدند با وجود تداوے اطباے عمر ایشان
آفت مخلصے دست نداد بعمر چہار سال و چہار ماہ و چہار روز کہ معمول شرفای مسلمانان
ہندوستان است رسم تسمیہ خوانی بظہور پیوست حفظ قرآن مجید از سید فتح اللہ سندیلی
و حافظ محمد ابراہیم خیرآبادی نمودہ بچہار سال فراغت یافتہ در خدمت مولوے سید
نقیہ اللہ سندیلی و ملا اسرار قل بخاری قدری مستفید شدند بعدہ والد ماجد شان یعنی چودھری
سند علی مولوی تراب علی ابن شیخ شجاعت علی لکھنوی را کہ دانشمند متبحر بودند بمشاہرہ پنجاہ روپیہ
نقد باضافہ خوراک و پوشاک و صرفہ چند طلبہ بنابر تعلیم صاحب ترجمہ ملازم کردند کہ در مدت
قلیل از کتب درسیہ بخدمت مولوے معزے الیہ فراغ حاصل کردند لیکن والد ماجد
شان چودھری سند علی قبل از فراغ داعی اجل را اجابت لبیک گفتہ رہگرای عالم بقا شدند
اعمام شان چودھری حشمت علی و چودھری عظمت علی کہ موجود بودند تقریب فراغ بکشادہ
پیشانی تمام بصرف پانزدہ ہزار روپیہ بانجام رسانیدند جزاہم اللہ خیرا درین تقریب بسیاری
از علما و صلحا و طلبہ و حفاظ و اطبا و حجاج و مشائخ مدعو بودند صاحب ترجمہ بعد نماز جمعہ
وعظ آیۂ کریمہ وعلم آدم الاسماء الآیۃ گفتند بعدہ سورۂ فاتحہ و حدیث انما الاعمال بالنیات
خواندند و علماے موجودین از دست خاص دستار فضیلت بفرق مبارکش بستند و
مولوے تراب علی را یک ہزار روپیہ نقد و دوشالہ و رومال وغیرہ اعمام صاحب ترجمہ

تذکر کردند علی ہذا القیاس دیگر علما را حسب حال بدل نمودند مشار الیہ بدرس و تربیت طلبہ
علوم مصروف اند و از مولوی سید حسین احمد ملیح آبادی و شاہ خادم صفی صفی پوری و سید شاہ
نوازش احمد صفی پوری و شاہ محمد علی صفی پوری بیعت و خلافت سلاسل قادریہ و چشتیہ
و سہروردیہ حاصل نمودہ و صدہا مردم مریدانش ہستند مؤلف ہیچمدان را در تالیف این
تذکرہ از حضرتش امدادے کامل رسید کہ اداے شکرش بہزار زبان ہم نمی تواند کرد
سلمہ اللہ و ابقاہ و اوصلہ الی ما یتمناہ **تصانیفہ الشہیرہ** حاشیہ شرح جامی
الاستقصار فی الاستفسار، علم الیقین فی مسائل الاربعین، ثمرات الانظار فیما مضی من الآثار
غایۃ الادراک فی مسائل السواک، انوار الہدی فی تحقیق الصلوۃ الوسطی، کشف المستور عن وجہ
السحور، **کتب زیر تالیف ختمہا اللہ بالخیر** رسالہ در باب طہارت مصلے۔ رسالہ
انشراح الصدر بلیلۃ القدر، رسالہ بجواب بطلان خلافت خلفای ثلثہ۔ افاضۃ المنافع بمسائل
اختلاف المطالع در تحقیق رویت ہلال۔ عقد اللؤلؤ المسحور فی تکملۃ کشف المستور۔ افہام
السائل بجواب مایۃ مسائل۔ انشا، عروۃ الخزا۔ تاریخ سندیلہ

قاضی شہاب الدین دولت آبادی ابن شمس الدین بن عمر الزاولی در دولت آباد
متولد شدہ از قاضی عبد المقتدر دہلوی و مولانا خواجگی تلمیذ مولانا معین الدین عمرانی اکتساب
علوم کردہ ہرگاہ لشکر امیر تیمور متوجہ دہلی شد قبل رسیدنش بدہلی قاضی شہاب الدین
ہمراہ اوستاد خود مولانا خواجگی از دہلی بکالپی شتافت مولانا خواجگی بکالپی رخت
اقامت انداخت و قاضی بجونپور رفت سلطان ابراہیم شرقی قدوم قاضی مغتنم شمردہ
باعزاز و تعلیم تمام پیش آمدش و او را بملک العلما ملقب کرد قاضی وسادہ افادہ و درس
بجونپور مزین فرمود و بتصنیف کتب مصروف گردید از انجملہ بحر مواج تفسیر قرآن مجید
بزبان فارسی و حاشیہ کافیہ و کتاب ارشاد در نحو کہ در ان تمثیل ہر مسئلہ در ضمن
عبارت ادا کردہ فقیر کتاب مذکور بہ کتب خانہ مولانا مفتی علی کبیر مچھلی شہری دیدہ بود و
بدائع البیان در فن بلاغت و شرح بزدوی در اصول فقہ و شرح قصیدہ بانت سعاد
و رسالہ در تقسیم علوم بعبارت فارسی و مناقب السادات و فتاوای ابراہیم شاہی و غیرہ

از تصانیف وی مشہور اند تاریخ بست و پنجم رجب سال ہشت صد و چہل و نہ ہجری رحلت فرمود
بجونپور جانب جنوب مسجد سلطان ابراہیم کہ بنام مسجد اٹالہ شہرت دارد مدفون شد مؤلف
اوراق در سال شصت و یکم صدی سیزدہم ہجری وقتیکہ از مچھلی شہر بغازی پورے رفت
مرقدش را زیارت کردہ نوراللہ مرقدہ صاحب تاریخ فرشتہ نوشتہ کہ اصل او از غزنین است
در دولت آباد دکن نشو و نما یافتہ سلطان ابراہیم شرقی در تعظیم و توقیر او بسیاری کوشید
و بروزہاے متبرک در مجلس سلطان ابراہیم بر کرسی نقرہ مے نشست گویند
وقتے قاضی را مرضے طارے شد سلطان بعیادت او رفتہ بعد از تفتیش احوال
و اظہار لوازم مہربانی قدحے پر از آب کردہ گرد سر مولانا گردانیدہ بنوشید و گفت بار خدایا
ہر بلاے کہ در راہ او باشد نصیب من گردان و او را شفا بخش ازینجا عقیدہ آن صاحب
تخت و تاج نسبت علماے شریعت محمدی صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم معلوم میتوان کرد
کہ تا چہ غایت بود۔

شہاب الدین معمائی در فن معما گوئی مہارت کاملہ داشت ہمراہ بابر شاہ بہند آمدہ
در سلک ندماے مقرب او انتظام داشت رسالہ در تبیین و توضیح علم معما از تصنیفات
اوست بسال نہصد و چہل و دو ہجری بعہد ہمایون شاہ فوت شدہ شہاب الثاقب
تاریخ فوت اوست

ملا شگرف کشمیری از احفاد بابا عثمان گنائی و علماے نامدار کشمیر محدث و فقیہ
جامع علوم عقلی و نقلی بود ملا فیروز مفتی برادر زادہ اوست بیش علماے شہر خود کتب درسیہ
گذرانیدہ بحرمین شریفین رفتہ و از ابن حجر مکی اجازت حدیث یافت باز بکشمیر آمدہ بافادہ
طلبہ علوم مے پرداخت کہ اجلش در رسید بمحلہ تلاش پورہ مدفون گشت۔

حکیم شیر علی احمد آبادی بن حکیم محی الدین صدیقی والد ماجد این مسود اوراق اولاً
کتب درسیہ طبیہ بحضرت والد خود تحصیل فرمودہ بعد ازان بمقام لکھنؤ پیش حکیم امام بخش
مرحوم تلمیذ حکیم محمد اسحاق خان دہلوی مغفور مطب نمودہ فن طبابت را بحذاقت رسانید
و بسرکار نواب آصف الدولہ بہادر بعہدہاے معزز مثل تحصیلدارے و فوجداری

ملازمت کردہ بعمر شیخوخت خانہ نشین شدہ بہ معالجہ مرضائے می پرداخت و از کسی خواہان مزد
نمی شد و اوقات شبا روزی بتلاوت قرآن مجید و ورد دلائل الخیرات و صلوٰۃ پنجگانہ صرف
می نمود و غفر اللہ لہ بعد فراغ نماز چاشت و اشراق بر سر یکہ نشستگاہ او بود نشست
بہ پرسش احوال مرضائے کہ موجود بودندی می پرداخت و ہر یکے را علاج مناسب تجویز میفرمود
حتی الامکان نسخہ قلیل الاجزا و کثیر المنفعت تجویز می کرد و بخانہ کسے نمی رفت و از اہل برادری
و مردم مفلوک الحال چیزے نمی گرفت آنچہ از اغنیاے بیرونی بدو می رسید ہمہ بمداوات
غربا صرف می نمودی را طریق معالجہ عجیبے بود کہ تعلق بدید و شنید ندارد روزی طفلی را
پیش وے آوردند کہ بدرد گوش بیہوش بود وے گفت کہ چیزے در گوشم است کاود والد
مرحوم فرمود کہ سے حقہ بیارید چہان نمی آوردند او را انکار کرد کہ در قلمدانش بود ہیچو قلم تراشیدہ
در گوش ماؤف طفل نہاد و بطرف دیگر فتیلہ سوزان نہاد بسے بر نیامد کہ طفل متبسم گردید
ہر گاہ زنے را زمین زدند بچہ ہزار پا کہ آنرا کنکھجورہ گویند بر آمد مردمان ششدر شدند زنے
خمیازہ کردہ ہر دو دست بالاے سر برد ہمچنان دستہاش کشیدہ ماندند بہیچ تدبیر فرود
نمی آمدند والد مرحوم فرمود کسے کہ باین زن رشتہ مضحکہ داشتہ باشد دفعۃً دست خود
زیر ناف زن برد ہمچنین کردند زن ماؤف ہر دو دست دفعۃً فرود آورد باوائل ماہ شعبان المعظم
سال دوازدہ صد و پنجاہ و شش ہجری حضرت قبلہ گاہے بعارضہ تپ و اسہال کبدی
مبتلا شدند حکیم مردان علی و حکیم احسان علی مؤلف طب احسانی اخلاف حضرت
شان کہ از مؤلف ہیچمدان کلان تر و دران وقت موجود بودند ہر یکے طبیب حاذق بود
بمداواے کوشیدند لاکن ع قضاے نبشتہ نشاید ستردن بہ تدبیرے کارگر نشد بتاریخ
چہاردہم رمضان المبارک سال مذکور وقت نماز عشا کلمہ طیبہ گویان بعمر ہفتاد و پنج سالگی جان
بحق تسلیم فرمودہ بمقابر آباے واقع احمد آباد مدفون شدند ہفت پسر یعنے حکیم
مردان علی و حکیم علی رضا و حکیم احسان علی و مولوی حکیم امان علی و حافظ قربان علی و حکیم فرمان علی
و بندہ رحمان علی مؤلف و پنج دختر اعقاب خود گذاشتند و جملہ اولاد پسری و دختری
از ذکور و اناث خرد و کلان شصت کس وقت وفات آن جناب زندہ و موجود

بودند

بودند یک روز قبل از وفات ہمہ را پیش خود طلبیدہ یگان یگان را پرسش فرمودہ رخصت نمودند مؤلف اوراق دران وقت از سال یازدہم ماہی چند تجاوز کردہ بود شعرائے وقت تاریخ وفات آن سرور کہ از کلک ریز خامہ فرمودند ثبت ذیل اند از انجملہ از شیخ نیاز محی الدین سلونی شیر علی بفن طبابت بہ ملک ہند ٭ بود ہست بی مبالغہ با بوعلی سہیم ٭ رحلت بخلد کرد ز دار الشفای دہر ٭ در خانہ باغ خلد برضوان بود ندیم ٭ تاریخ آن بدیہہ ز طبع صحیح ریخت ٭ افسوس بیعلاج طبابت شدہ سقیم از مولوی کفایت علی کافی مراد آبادی جو شیر علی نے کیا انتقال ٭ تو کافی مناسب یہی ہے ثواب ٭ یہی سال تاریخ لکھدیجیئے ٭ بہ لوح لحد خادم بوتراب از صنعت مراد آبادی حکیم شیر علی ثانی فلاطون تھے ٭ یہ چاہا آپنے اب سیر کیجے جنت کی یہی ہے سال وفات آن کا صنعت از سر آہ ٭ ہزار حیف مسیح زمان نے رحلت کی ٭ از شاعری لکھنوی چو رفت از جہان شیخ عالی نسب ٭ کہ راز خفی بود بروے جلی ٭ خرد از سر جہد تاریخ گفت ٭ بود باعلی حشر شیر علی ٭

حرف الصاد المہملہ

ملا صادق حلوائی سمرقندی علامۂ زمان رتبہ او ازین عالی تر ست کہ در شمار شعرا در آوردہ شود ملائے خوش فہم و خوش بیان بر مادۂ بود بعد از تردد بسیار بہندوستان آمدہ و کشان کشان توفیق رفیق او شدہ بزیارت بیت اللہ و اماکن شریفہ آن دیار برد و در سنہ نہصد و ہفتاد و ہشت ہجری مراجعت نمودہ قصد وطن مالوف کرد و در اثنای راہ مرزا محمد حکیم وے را بکامل تکلیف توقف فرمودہ سبق شروع کرد وے در شعر گوئی سلیقہ خوب و فطرتی عالی داشت صاحب دیوان نسبت از نتیجہ طبع اوست ہ دل گم شدہ و نے دہدم کس نشان از و ٭ در خندہ است لعل تو دارم گمان از و ٭ و لہ ضمیر دوست چو آئینہ در مقابل ماست ٭ در و معاینہ پیداست انچہ در دل ماست ٭ و لہ درد عشقت کز تو پنہان در دل و جان داشتم ٭ شد عیان از چہرہ ام ہر چند پنہان داشتم ٭

سید صبغۃ اللہ بروجی نامش سید مجد الدین بن سید روح اللہ حسینی شاگرد

شیخ وجیہ الدین گجراتی وخلیفہ او بود زمانے حسب اشارہ پیر خود بدرس وارشاد مشغول ماند وگروہی عظیم از خلائق بحلقہ تلمذ وارادت او در آمد زان بعد بحرمین شریفین رفتہ شرف زیارت حاصل کردہ بوطن خود باز آمد ودر سال نہصد ونود ونہ ہجری بمالوہ قدوم آوردہ وازانجا باحمد نگر آمدہ تا سالے بایماے برہان الملک مرزبان مالوہ مقیم بودہ بارادۂ حرمین شریفین رہگراے بیجاپور گشت سلطان ابراہیم بیجاپوری بخدمات لائقہ پیش آمدہ سامان سفر مہیا کرد وبر جہاز خاص سوار کردہ سمت حرمین روانہ نمود سید موصوف مع توابع وخدام بحرمین رسیدہ بعد شرف یابی زیارت در جبل احد قریب مدینۂ منورہ رخت اقامت انداخت وجواہر خمسہ محمد غوث گوالیارے را معرب نمود کتاب الوحدۃ ورسالہ ارادۃ الدقائق فی شرح مرآۃ الحقائق وما لا بسع للمرید از مصنفات اوست احمد شناوی وحسن قرانی وحبیب اللہ وعبد العظیم از تلامذہ وے اند در سال ہزار وپانزدہ ہجری بمدینۂ طیبہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والتحیۃ رحلت فرمود رضی اللہ عنہ بَرُوَج بفتح بای موحدہ وسکون راے مہملہ وفتح واو وجیم بروزن جعفر شہریست بصوبۂ گجرات

صدر جہان پہانوی ساکن پہانی کہ دہی ست از توابع قنوج سیدی فاضل خوش طبع بود وکسب کمالات در خدمت شیخ عبد النبی صدر الصدور گنگوہی کردہ بسعی شیخ موصوف چندین سال مفتی ممالک محروسہ بود زان بعد ہمراہ حکیم ہمام بایلچیگری نزد حاکم توران زمین رفتہ وباز آمدہ بصدارت سرفراز شد

قاضی صدر الدین جالندہری ثم اللاہوری در عہد اکبر بادشاہ قاضے بندر بھروچ ملک گجرات دانشمند متبحر از تلامذہ مخدوم الملک عبد اللہ سلطانپوری اوست بود در تحقیقات از فائق بودہ اعتقاد باہل تصوف وطبع خوش داشت باین ہمہ بسادہ لوحے خود آن چنان مغلوب حسن ظن بود کہ اگر کسے را بشیوہ تجرید یافتی گو آنکس بیشرع بودی بملازمتش رفتی ودست بستہ ایستادی روزے یکے از بیدعاں عیار باو گفت کہ خضر علیہ السلام دایم ہمراہ من مے باشد قاضے در پایش افتادہ گفت کہ مرا بنما مرد عیار گفت الحال مرا فکر کد خدائی دختر وامنگیر ہست وآن موقوف بہ ہفت صد تنکہ است

بعد از فراغ خاطر ازین کار ترا بخضر ملاقی سازم قاضی فی الحال ہفت صد تنگہ باو داد چند
از دو روز آنکس پیش قاضی آمدہ گفت بیا کہ خضر را بتو نمایم قاضی را بدریا برد عیار طویل القامۃ و
قاضی کوتاہ قد بود در آبی کہ تا حلق بود رفتہ استاد گفت کہ بیا این جا خضر ہست قاضی
گفت من شناوری نمی دانم چگونہ بیایم مرد گفت ترا بجای خضر دلالت کردم اگر نتوانی آمد گناہ من
صدر الدین حکیم دہلوی عمدہ ترین اطباے وقت وی را در صناعت طب مہارت
تامہ بود از اجلہ خلفاے شیخ نصیر الدین محمود است در طفولیت منظور نظر شیخ نظام الدین
اولیا نیز شدہ قصۂ پیدائش وی بدعاے سلطان المشایخ در بودن پدر یان وی را بنابر معالجہ
بیمار در اخبار الاخیار مذکور ہست از تصانیف وے صحائف است بس فصیح و متین
مشتمل بر معارف و حقائق رحمۃ اللہ علیہ
مفتی صدر الدین دہلوی اصلش از کشمیر ہست وی در دہلی متولد شدہ اکتساب
علوم نقلیہ بخدمت مولانا شاہ عبد العزیز و مولانا عبد القادر و مولانا محمد اسحاق نمودہ و علوم
عقلیہ از مولوے فضل امام خیر آبادی اخذ کردہ فائق الاقران شد از سرکار انگلیشیہ بعہدۂ
صدر الصدورے و افتاے دہلی سربلندی داشت با مروت و احسان بود اکثر طلبہ
مدرسہ دار البقا را کہ زیر جامع مسجد دہلی بود طعام و لباس مے داد بسال دوازدہ صد و ہفتاد
و سہ ہجری کہ زمان غدر بود با تہام فتواے جہاد منصب و جائداد منقولہ و غیر منقولہ از دست
رفت و تا چند ماہ نظر بند بود بعد تحقیقات رہا شدہ جائداد غیر منقولہ باز یافت جائداد منقولہ
کہ در معرض البیع من یزید در آمدہ واپس نشد زان بعد ہم بدرس مے پرداخت طبع
موزون داشت اشعار عربی و فارسی و اردو می گفت و آزردہ تخلص وی بود و بسیارے
مردم از بلاد و امصار بعیدہ آمدہ از و مستفید می شدند بوجہ کثرت درس و افتا بتصانیف
کم توجہی داشت رسالہ منتہی المقال فی شرح حدیث لا تشد الرحال و در المنضود فی حکم
امراۃ المفقود و اجوبہ کثیرہ استفتاہا از و یادگار اند تا دو سال بمرض فالج مبتلا بودہ بعمر ہشتاد و
یک سالگی بروز پنجشنبہ بست و چہارم ربیع الاول سال دوازدہ صد و ہشتاد و پنج
ہجری وفات فرمود مولوے ظہور علی المخاطب بہ شمس الشعرا تاریخ وفاتش

چنین یافتہ ؎ چہ مولانائے صدرالدین کہ در عصر؛ امام اعظم آخر زمان بود؛ زہے صدر الصدور نیک محضر؛ بعدل وداد چون نوشیروان بود؛ بروز پنجشنبہ کرد رحلت؛ کہ این عالم نہ جائے جاودان بود؛ بربیع الاول وبست وچہارم؛ وداع اوسوئے دار الجنان بود؛ ظہور افسوس آن اوستاد ذی قدر؛ پدروارم ہمیشہ مہربان بود؛ چراغش ہست تاریخ ولادت کنون گفتم چراغ دو جہان بود؛

۱۲۸۵

مفتی صدرالدین لکھنوی از اولاد شیخ محمد عرف شیخ قاضی پسر اکبر شیخ اعظم ثانی بود عالم مسن وبزرگ طبع شعر گوئی داشت در زمانیکہ ارادت خان فوجدار لکھنؤ بہ بیت اقامت خود محلہ ارادت نگر آباد کرد وعمارت عالی ترتیب داد صاحب ترجمہ در مدح خان مذکور وتعریف عمارت قصائد وغزلیات نوشتہ از آن جملہ اینست ؎ ہمہ آفاق چون جسم وجہان راجان ارادت خان؛ صفات عالیاتش گوہر ہست وکان ارادت خان؛ شود آباد ہر جائے کہ افتد یک نگاہ او؛ خراب آباد گیتی راست سامان ارادت خان؛ ولہ ایضاً ہر سوختہ کان بہ ارادت نگر آید؛ گرچوبک خشک است کہ بابرگ وثر آید؛ جای است مصفا کہ اگر دیدۂ یعقوب؛ اندر نظر آرد غم یوسف بسر آید؛ وفاتش در سال ہزار وہفتاد وپنج ہجری واقع شدہ پسرش محمد صادق تاریخ وفاتش وتاریخ بنای مقبرہ کہ در سن یازدہ صد ونہ تعمیر شدہ این چنین یافتہ ؎ شدہ تاریخ وصال وے وتاریخ بنا؛ کہ بود خانہ جنت زبئی دوست خدا؛

۱۱۰۵

مولوی سید صدیق حسن خان بہادر ابن مولوی سید آل حسن قنوجی کنیت شان ابو الطیب است بسال دوازدہ صد وچہل وہشت ہجری بقنوج متولد شدہ علوم درسیہ مروجہ بخدمت مفتی صدرالدین خان دہلوی وعلوم تفسیر وحدیث وغیرہ از علمائے یمن وہند مثل قاضی حسین بن محسن انصاری وشیخ عبدالحق بن فضل اللہ ہندے وشیخ محمد یعقوب دہلوی بہا جبرادر مولوے محمد اسحاق دہلوی اکتساب فرمود از ہریکے اجازت عامہ تامہ یافتہ بمطالعہ کتب متنوعہ علوم متعددہ پرداخت تا اینکہ مطیہ سفرش بریاست بھوپال کہ از ممالک مالوہ است رحل اقامت انداخت دران بلدہ ترقیات

سوز افزون استقبالش کرد بوزارت ونیابت چہ گفتہ آید بزوجیت رئیسہ بھوپال در سال
دوازدہ صد وہشتاد وہشت ہجری رسیدہ بخطاب نوابی وخانی کامیاب گردید ونشان
مجیدی درجۂ ثانیہ از سلطان عبدالحمید خان عثمانی یافتہ دو فرزند ارجمند از بطن زوجۂ دیگر
دارد یکے میر نور الحسن خان طیب دوم میر علی حسن خان طاہر ہر دو صاحب علم وثروت
مثل پدر اند کتب مؤلفہ صاحب ترجمہ بزبان ہندی وفارسی وعربی کہ در مطابع بھوپال
ومصر وقسطنطنیہ وغیرہ مطبوع شدند اسماے آنہا بذیل مذکور اند ابجد العلوم۔
اتحاف النبلاء۔ الاحتواء۔ الادراک۔ الاذاعہ۔ چہل حدیث۔ افادۃ الشیوخ۔ اکسیر فی
اصول التفسیر۔ اکلیل الکرامہ فی تبیان مقاصد الامامہ۔ الانتقاد الرجیح فی شرح الاعتقاد
الصحیح۔ بدور الاہلہ۔ بغیۃ الرائد فی شرح العقائد۔ البلغہ الی اصول اللغہ۔ بلوغ السؤل من
اقضیۃ الرسول۔ تمیمۃ الصبی۔ ثمار التنکیت فی شرح ابیات التثبیت۔ الجنۃ فی
الاسوۃ الحسنۃ بالسنۃ۔ حجج الکرامہ فی آثار القیامہ۔ الحرز المکنون من لفظ المعصوم المامون
حصول المامول من علم الاصول۔ الحطہ بذکر الصحاح الستہ۔ حل الاسئلۃ المشکلہ۔ خبیئۃ
الاکوان۔ دلیل الطالب الی ارجح المطالب۔ ذخر المحتی من آداب المفتی۔ رحلۃ
الصدیق الی البیت العتیق۔ الروضۃ الندیہ فی شرح الدرر البہیہ۔ ریاض الجنۃ
فی تراجم اہل السنۃ۔ السحاب المرکوم۔ سلسلۃ العسجد فی ذکر مشائخ السند۔ شمع انجمن۔
صافیہ شرح شافیہ۔ ضالۃ الناشد۔ ظفر اللاضی بما یجب فی القضاء علی القاضی۔ العبرۃ
مما جاء فی الغزو والشہادۃ والہجرۃ۔ العلم الخفاق من علم الاشتقاق۔ عون الباری بحل
ادلۃ البخاری۔ غصن البان۔ غنیۃ القاری۔ فتح البیان فی مقاصد القرآن۔
فتح المغیث بفقہ الحدیث۔ الفرع النامی من الاصل السامی۔ قصد السبیل۔ قضاء الارب۔
قطف الثمر۔ کشف الالتباس رد شیعہ۔ لف القماط۔ لقطۃ العجلان۔ مثیر ساکن الغرام۔
مراتع الغزلان۔ مسک الختام شرح بلوغ المرام۔ منہج الوصول۔ الموعظۃ الحسنہ۔ نشوۃ
السکران۔ نیل المرام من تفسیر آیات الاحکام۔ الوشی المرقوم۔ ہدایۃ السائل۔ یقظۃ
اولی الاعتبار۔ جمادی الثانی شب پنجشنبہ سال سیزدہ صد وہفت ہجری

وفات یافتہ بخاک بھوپال مدفون گشت

صفی بن نصیر اسم شریفش صفی الدین بن نصیر الدین بن نظام الدین است سلسلہ نسبش بچند واسطہ بامام ابوحنیفہ کوفی مے پیوندد وامام ہمام رحمۃ اللہ علیہ از اولاد نوشیروان عادل شاہ عجم بود بالجملہ شیخ نظام الدین جد صاحب ترجمہ با پسر خود نصیر الدین از مرزبوم غزنین باستے چند در حادثۂ ہلاکو خان بعہد دولت علاء الدین خلجی رو بہندوستان نہادہ مدتے در دہلی قیام ورزید ودر قرأت مذکور قاضی شہاب الدین بن شمس الدین دولت آبادی ہم از آن دیار وارد دہلی گشت و بزمرۂ تلامذہ قاضی عبد المقتدر مباہی گردید چون حادثہ مغل در دہلی رو نمودہ بعہد سلطان ابراہیم شرقی قاضی شہاب الدین و شیخ نظام الدین جد صاحب ترجمہ از دہلی بجونپور قدوم آوردند قاضی دخترے داشت اورا بشیخ نصیر الدین بن نظام الدین منکوح فرمود از وسہ پسر بوجود آمدند صفی الدین فخر الدین رضی الدین وہریکے بخدمت قاضی شہاب الدین جد مادرے خود باکتساب علوم متداولہ دانشمند متبحر شدند شیخ صفی الدین بعد فراغ بدرس علوم متعارفہ پرداخت وبسیاری کتب عربیہ وفارسیہ از شروح ومتون تصنیف فرمودہ از آن جملہ دستور المبتدی وحل الترکیب کافیہ وغایۃ التحقیق شرح کافیہ مشہور اند شیخ صفی الدین مدتے بدرس و تدریس گذرانیدہ بالآخر بتلاش شیخ وارد ردولی گشت ہمدران زمان سید اشرف جہانگیر کہ مرقدش در کچھوچھہ است دران بلدہ رونق افروز بود چون شیخ صفی الدین بخدمتش رسید سید اشرف قدس سرہ بمجرد دیدنش برخاست وقریب خود نشانید وہمان ساعت وے را بسلسلہ چشتیہ نظامیہ مرید گرفتہ خرقۂ خلافت عطا فرمود برادر خوردش شیخ رضی الدین دران ہنگام بردولی عہدہ قضا داشت شیخ صفی الدین ہم درانجا رخت اقامت انداخت پسرش شیخ ابوالمکارم اسمعیل است کہ رسالہ دستور المبتدی جہت تعلیم او تالیف فرمودہ ونیز شیخ ابوالمکارم را خرقۂ خلافت خاندان چشتیہ نظامیہ پوشانیدہ بتاریخ سیزدہم ذیقعدہ سال ہشت صد ونوزدہ ہجری بریاض رضوان خرامید

مولانا صفی الدین سرہندی مشہور بصفی القدر بن عزیز القدر بن محمد عیسے بن

صفی الدین

سیف الدین بن محمد معصوم الملقب بعروۃ الوثقیٰ بن مولانا شیخ احمد مجدد الف ثانی سرہندی
دانشمند متبحر و محدث معتبر جامع علوم ظاہر و باطن تارک الدنیا زاہد طالب المولیٰ بود
نواب نصیر اللہ خان مرزبان رامپور ہر چند جہت بخشی گری فوج خود ملتجی شد وے قبول
نہ فرمودہ دوام بمطالعۂ کتب حدیث و تفسیر داورا د اشتغال داشت بروز پنجشنبہ
بست و پنجم شعبان سال دوازدہ صد و بست و شش ہجری بدار البقا شتافت

حرف الضاد المعجمہ

خواجہ ضیاء الدین برنی مؤلف تاریخ فیروز شاہی کہ بسال پنجاہ و ہشتم صدی ہشتم ہجری
اتمام یافتہ و دران کتاب تواریخ ہشت نفر شاہان کہ در مدت نود و پنج سال سلطنت
کردہ اند از غیاث الدین بلبن تا فیروز شاہ ذکر نمودہ وے مرید شیخ نظام الدین اولیا
ہست مجموعہ لطائف و ظرائف بود و از ہر گونہ کلمات و حکایات یاد داشت و در آخر
واسطہ لطائف طبع و فن ندیمے کہ داشت بخدمت سلطان محمد تغلق متمکن و مستقل گشت
و بعد ازو در دولت فیروز شاہ بمایحتاج کفایت کردہ گوشہ گرفت کتاب حسرت نامہ
در تصوف ہم از تصانیف اوست و بعد وفات در جوار روضہ شیخ نظام الدین
اولیا مدفون گشت رحمت اللہ علیہ می گویند بزمان شیخ نظام الدین اولیا قدس سرہ
سہ کس بنام ضیاء الدین بودند یکے قاضی ضیاء الدین سنامی کہ منکر شیخ بود دوم خواجہ
ضیاء الدین برنی صاحب ترجمہ کہ معتقد و مرید شیخ علیہ الرحمہ بود سوم خواجہ
ضیاء الدین نخشبی کہ نہ منکر بود و نہ معتقد

خواجہ ضیاء الدین نخشبی بدایونی مرید شیخ فرید کہ نبیرہ و خلیفہ شیخ حمید الدین ناگوری
ہست او را تصنیفات بسیار ہست از انجملہ سلک السلوک عشرہ مبشرہ کلیات و جزئیات
طوطی نامہ وغیرہ کتاب سلک السلوک در شیرین بیانی و رنگین زبانی مشہور ہست و مشتمل بر
حکایات لطیفہ کہ اثرے تمام دارد وے رحمۃ اللہ در سال ہفت صد و پنجاہ و یک ہجری
وفات یافت نور اللہ مرقدہ

قاضی ضیاء الدین سنامی دانشمند متبحر و دیانت و تقوے عظیمے داشت و عالم

شیخ نظام الدین اولیا قدس سرہ بود و بر پایہ شریعت بغایت قدم راسخ داشت و دائم بر شیخ
از جہت سماع احتساب کردی و شیخ با وے جز معذرت و اتقیاد پیش نہ آمدی و در تعظیم صاحب
ترجمہ علیہ الرحمۃ دقیقہ نامرعی نگذاشتی او را کتابی ہست مسمی بہ نصاب الاحتساب حاوے
بر دقائق و آداب احتساب و انواع بدعت و احکام سنت مے گویند کہ شیخ نظام الدین اولیا
در مرض موت قاضی ضیاء الدین بعیادت وے رفت قاضی دستارچہ خود را بپاے
شیخ انداخت شیخ دستارچہ برچید و بر چشم نہاد و شیخ ناکہ پیش وے بہ نشست
قاضی چشم با وے دو چار نکرد چون برخاست و بیرون آمد آواز نوحہ‌اش برخاست شیخ
می گریست و تاسف میکرد کہ یک ذات حامی شریعت بود حیف کہ آن نیز نماند رحمۃ اللہ علیہما
در تذکیر ضیاء الدین سنامی زائد از سہ ہزار مردم حاضر می شدند نقل است کہ وقتی شوارب
شیخ شرف الدین ابو علی قلندر پانی پتی بغایت دراز شدہ بود کسے را مجال آن نبود کہ بوے
امر بقص آنہا کند مولانا ضیاء الدین سنامی کہ جوش شریعت در بر داشت مقراض برگرفت
و محاسن شریفش در دست گرفتہ قص شوارب کرد گویند کہ بعد ازان شیخ ابو علی قلندر
ہمیشہ محاسن خود را بوسیدی و گفتی کہ این در راہ شریعت محمدیہ گرفتہ شدہ است قدس سرہما

حافظ ضیاء اللہ بلگرامی از سادات واسطی بلگرام و فضلای عالی آن مقام ہست حافظ
و قاری قرآن مجید و عالم کامل بود ہموارہ بدرس طلبہ اشتغال داشت در نثر و نظم عربی و فارسے
بلند پایہ بود منشآتش بعد فوت او بدو دفتر ترتیب یافتہ و میر عبد الجلیل بلگرامی بران
دیباچہ نوشتہ وے بسال ہزار و یک صد و نہ ہجری از دار دنیا بآخرت رحلت نمود

حرف الطاء المہملۃ

سید طفیل محمد اترولوی ابن سید شکر اللہ الحسینی اترولوی البلگرامی دانشمند متبحر
جامع علوم ظاہر و باطن طبع موزون داشت بتاریخ ہفتم ذیحجہ سال یکہزار و ہفتاد و سہ ہجری
در قصبہ اترولی متولد شد و در عمر ہفت سال بمعیت عم خود سید احسن اللہ بشاہجہان آباد رفت
و در انجا اکتساب علوم آغاز کرد و سبق اول میزان الصرف از سید حسن عرف رسول نما کہ از
مشاہیر عرفاے دہلی بود خواند و از ابتدا تا شرح جامی از عم خود سید احسن اللہ

قرات کردہ بعمر پانزدہ سالگی بجروسہ بلگرام آمدہ دیگر کتب درسیہ از سید مربی بلگرامی وسید سعد اللہ بلگرامی وقاضی علیم اللہ گجندوی ومولانا قطب الدین شمس آبادی استفادہ نمودہ وبعد فراغ علمی در بلگرام رخت اقامت انداختہ عمر خود در خدمت علوم شریف صرف نمود وگروہی کثیر افاضل ازو کامیاب شدند تاریخ بست وچہارم ذیحجہ سال یکہزار ویکصد وپنجاہ ویک ہجری وفات یافتہ در باغ محمود نگر واقع بلگرام مدفون گردید اشرق اللہ ضریحہ۔ **آترولی** بضم ہمزہ وسکون تاے فوقانیہ وفتح راے مہملہ وسکون واو وکسر لام وسکون تحتانیہ قصبہ ایست از توابع اکبرآباد

شیخ طیب رفیقی ابن احمد بن مصطفی ابن معین الدین رفیقی کنیت او ابوالمصطفیٰ در یانزدہ صد ونود ویک ہجری ولادت یافتہ فقیہ ومحدث بود بعد خواندن قرآن مجید علوم متعارفہ ظاہر وباطن از پدر بزرگوار وعم وجبی عم خود اخذ نمودہ ودست ارادت بدست پدر دادہ بصحبت اولیا ومشائخ عظام مستفیض گشت واز میاں عبدالمجید تعلیم طریقہ قادریہ وکبرویہ وشطاریہ یافتہ وجمعی غفیر از علماء وفضلا بخدمتش مستفید شدند ودر آخر عمر خود بمسجد معتکف شدہ بقیام لیل وصیام نہار سے پرداخت وبعلم حدیث وفقہ وسلوک ومعرفت کتب متعددہ تصنیف کردہ حامی مذہب حنفی بود بروز دوشنبہ ماہ شوال سال دوازدہ صد وشصت وشش ہجری وفات یافتہ

حرف الظاء المعجمۃ

مولوی ظہور الحق فرنگی محلی ابن مولوی ازہار الحق تحصیل علوم مرسومہ متعارفہ نمودہ قرآن مجید حفظ کردہ اشتغال بقرأت آن وتفسیر بیضی ومطالعہ کتب حدیث میداشت وتوجہ بمعقولات ہرگز نمی کرد وبراے رفع عسرت سفر کلکتہ ومدراس وحیدرآباد اختیار کرد لاکن زیادت از نصیب نیافت النصیب یصیب الغرض تمام عمر بہ تنگی بسر برد

مولوی ظہور اللہ فرنگی محلی ابن مولوی محمد ولی بن مفتی غلام مصطفیٰ در سن ہزار یک صد وہفتاد وچہار ہجری ولادت یافتہ از والد ماجد خود وعم بزرگوار ملا محمد حسن

اکتساب علوم کردہ در عہد یمین الملک سعادت علی خان نواب لکھنؤ بہ عہدۂ افتا ماہی گشت
پس بوجوہی چند کہ خداوند تعالی داند از عہدۂ افتا معزول شدہ برفاقت حکیم مہدی علیخان
نائب نواب موصوف رسیدہ بسفارش وے بست روپیہ ماہوار از سرکار نواب
یافت بعد وفات سعادت علی خان پسرش غازی الدین حیدر ثانیا او را
بر عہدہ مذکور منصوب کرد تعلیقات حاشیہ زاہد بر شرح تہذیب منطق و حاشیہ بر
دو حصہ شمس بازغہ از تصانیف اوست و بدرس اشتغال داشت در عصر خود نامی برآورد و
قومے بخدمت او تحصیل علوم کردہ و جمعی از فیض او کامیاب گشتہ

حرف العین المہملۃ

ملا عالم کابلی عارف تخلص ہلالی شیرین ادائی خوش طبعی معدون حرکاتی بود زمان بحث
وغیر آن سخنہا سے گفت کہ از خندہ ہلاک بالیتی شد از بیاض خود تقریبے در بحث شرح
مقاصد نوشتہ و اشعاری کردہ کہ این عبارت از کتاب قصد ہست کہ از جملہ مصنفات
کاتب ہست و ہمچنین تجدید در مقابل شرح تجرید دیک و دو حاشیہ بر مطول نوشتہ
و گفتہ کہ این تقریر نقل از کتاب طول ہست کہ در برابر مطول و اطول ہست و تا سیفے در
شرح حال مشائخ ہند بنام فواتح الولایہ نوشتہ صلصل الجرس سلالۃ العقل
بحر الجود عوالم الآثار ہم از تالیف اوست بسال نہصد و نود و دو ہجری وفات یافت
مولوی عالم علی مرادآبادی ابن سید کفایت علی ابن سید فتح علی ساکن قصبہ نگینہ
ضلع بجنور دار د مرادآباد عالم و حافظ و طبیب و قاری بود در خدمت اساتذۂ ذیل تلمذ
یافت مولوے فرید الدین سہارنپوری ملا غفران رامپوری حافظ شبراتی رامپوری
مولوے محمد رامپوری مفتی شرف الدین رامپوری مولانا مملوک علی نانوتوی
مولانا محمد اسحاق دہلوی حکیم نصر اللہ خان تلمیذ حکیم شریف خان دہلوی حکیم
غلام حیدر خان دہلوی مولوے نوازش علی نگینوی مولوی تہور علی نگینوی رسالہ
فضائل صیام و رسالہ فضائل رسول مقبول صلعم و رسالہ قراءت صلوٰۃ جمعہ و رسالہ
تعدد جمعہ و شرح صنابطہ شرح تہذیب یزدی از تصانیف مشہورہ وی اند تاریخ بستم

رمضان المبارک روز پنجشنبہ مابین عصر و مغرب سال دوازدہ صد و نود و پنج ہجری بعمر شصت و ہفت سالگی رحلت فرمود بباغ جنان باد مسکن ۞ مادہ تاریخ فوتش یافتہ اند

حافظ عبد اللہ اعظم گڈھی ساکن قصبہ مو ضلع اعظم گڈھ مؤلف رسالہ تسہیل الفرائض وغیرہ کہ باوصاف حسبی آراستہ و بفضائل کسبی پیراستہ است اکثر کتب درسیہ از فاضل صدوق مولوی محمد فاروق عباسی چریاکوٹی خواندہ و بعض کتب حدیث از مولوی نذیر حسین محدث نزیل دہلی سماعت نمودہ و مدتے بمدرسہ چشمۂ رحمت غازی پور بتدریس بسر بردہ و صدہا طلبہ علوم را افادہ داد مگر بوجہ عصبیت مسلک قشریان حدیث از پایۂ خویش انحطاط پذیرفتہ سلمہ اللہ تعالیٰ

شیخ عبد اللہ تلبنی ابن شیخ الہداد عثمانی تلبنی وے تاج العلما سراج الفضلا و یگانۂ عصر در معقول و منقول و یکتائے دہر در فروع و اصول بود مدتے بوطن خود قصبہ تلبنہ مضاف ملتان بدرس و افادہ طلاب اشتغال داشت ہنگام خرابی ملتان بعہد سلطان سکندر لودھی بدہلی آمدہ رخت اقامت انداخت و علم معقول را دران دیار رواج داد قبل ازان بغیر از شرح شمسیہ و شرح صحائف از علم منطق و کلام در ہند شایع نبود سے گویند زیادہ از چہل عالم نحریر و متبحر از یائے دامن شیخ عبد اللہ مثل میاں لادن و جمال خان دہلوی و میاں شیخ بودے و میران سید جلال بدایونی وغیرہ برخاستہ اند چون سلطان سکندر بوقت درس پیش شیخ عبد اللہ مے آمد بتقریب آنکہ مبادا خلل در سبق طلبہ افتد پنہان در گوشۂ مجلس آہستہ مے نشست و بعد از فراغ درس سلام علیک گفتہ بایکدیگر صحبت مے داشتند بدیع المیزان شرح میزان منطق از تصانیف اوست وفات وے در سال بست و دوم صدی دہم بود اولئک لہم الدرجات العلی تاریخ رحلتش یافتہ اند

آخوند عبد اللہ کشمیری ابن خواجہ محمد فاضل توبیگر دوی شاگرد ملا محمد محسن و امان اللہ شیخ الاسلام از فحول علمائے کشمیر و مرید و خلیفہ قاضے شاہ بود سیر و سیاحت پشاور و لاہور کردہ بمنصب افتائے کشمیر سربلندی یافت بالآخر ترک شدہ بعبادت الٰہی

مشتغل گشت با با محمد عثمان و با با عبد اللہ و ملا عبد المؤمن و میر محی الدین قادرے وقاضی
محمد حسین و ملا نور الدین و قوام الدین محمد مفتی علمائے کشمیر از تلامذہ دیند در منتصف شوال
سال یازدہ صد و ہفتاد و یک ہجری وفات یافت

شیخ عبد اللہ مدنی او و شیخ رحمت اللہ مدنی سندی دو عزیز بودند از فقہائے صوفیہ
از مدینہ مطہرہ بدین دیار تشریف آوردہ افادہ علم حدیث نبوی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نمودہ
طلبہ این دیار ایشان را شیخین مے گفتند خواجہ عبد الشہید عبد الٰہی رح مے فرمودند کہ این
شیخین یاد از ان شیخین مے دہند کہ ابو بکر صدیق و عمر فاروق باشند رضی اللہ عنہما
ہر کدام آیتے در علم و عمل و تقوی و ورع بودند نظیر ایشان از ان مقامات شریفہ بدین دیار
کس نیامدہ ایشان از یاران خاص و خلفائے شیخ علی متقی بودند بعضے حکام کہ از جانب
سلطان روم بمکہ معظمہ مے آمدند و بہ شیخ اعتقاد و بندگی بسیار داشتند شیخ از برای
اکثر اصحاب و خدام و فقرائے خود وظیفہ از ایشان مے گرفتند الا ایشان را بندگی شیخ عبدالوہا
ساز یراکہ وجوہ این مال خالے از شبہہ نبود والد شیخ رحمۃ اللہ علیہ قاضی عبد اللہ
از ولایت سند در بعضے حوادث روزگار بقصد زیارت سید کائنات صلی اللہ
علیہ وآلہ وسلم و توطن مدان مقامات با برکات با جمعے کثیر از فرزندان و اہل و عیال
برآمدہ چندگاہ در احمد آباد اقامت نمودہ با شیخ علی متقی صحبت داشت و بعد از وصول
بمقامات شریفہ در مدینہ منورہ توطن فرمود و در اندک مدت در گذشت و این شیخ
عبد اللہ یار و مصاحب قاضی عبد اللہ بود و نشو و نمائے ایشان در مدینہ منورہ بود و سالہا
دران مقامات شریفہ بدرس و عبادت گذرانیدہ بجہت بعضے حوادث و بباعث
درحدود سن سبع و سبعین و تسعمائتہ درین دیار آمدند بعد از عود چندگاہ در احمد آباد
کہ حکم وطن اصلی ایشان داشت اقامت نمودند و در آخر ہر دو بزرگ بتفاوت چند
سال در عین مرض کہ قوت حس و حرکت مفقود بود از احمد آباد برآمدہ عزیمت آن مقامات
شریفہ نمودہ برآمدند و تا وصول بمکہ معظمہ فرصت یافتہ عنقریب بدار بقا رحلت
فرمودند رحمۃ اللہ علیہما

سید عبد اللہ لاہوری ابن سید عبد الخالق بھاکری از سادات عظام و مشائخ کرام سلسلۂ قادریہ جامع علوم عقلیہ و نقلیہ بود تمام عمر شریف خود در تعلیم و تدریس فقہ و حدیث و تفسیر بسر بردہ و مسائلی را از فیض مظہر خود رونق دادہ در سال نہصد و چہل و سہ ہجری رحلت فرمودہ بلاہور در جوار مزار سید جان محمد مدفون گشت

ملا عبد اللہ سلطان پوری از قوم انصار آباے او در سلطان پور سکونت اختیار کردہ بودند از فحول علماے زمان و یگانہ دوران بود خصوصاً در علم فقہ و تعلیلات گوئی سبقت ربودہ در عربیت و اصول و فقہ و تاریخ و سائر نقلیات تصانیف لائقہ و رائقہ دارد از آن جملہ کتاب عصمۃ الانبیاء و شرح شمائل النبی صلعم مشہور اند از ہمایون بادشاہ بمخدوم الملک و شیخ الاسلام مخاطب شدہ در ترویج شریعت غرا ہمیشہ سعی بلیغ می نمود سنی متعصب بود تا اینکہ دفتر ثالث روضۃ الاحباب را میگفت کہ از میر جمال الدین محدث ہست درین باب مولوی عبد القادر بدایونی با او مکالمہ کردہ کہ تفصیلش در منتخب التواریخ مذکور است ملا موصوف در عہد اکبر شاہ آن چنان معمول شد کہ بعد فوتش سہ کرور از خزانہ او برآمدہ و بعہدہ وکالت دیوان خانہ عالی سرفراز بود در سال نہصد و نود ہجری وقت الفراق انکہ معظمہ در احمد آباد گجرات رحلت کرد سلطان پور از مضافات لاہور است

مولوی عبد اللہ سندیلی ابن سید زین العابدین مخدوم زادہ قصبہ سندیلہ شاگرد مولوے حمد اللہ سندیلی و مرید شاہ عبد الباسط امیٹھوی بود و اجازت خاندان چشت از شاہ قدرت اللہ قدوائی صفی پوری حاصل نمودہ در علوم ظاہری و باطنی مہارت کامل داشت بروز پنجشنبہ بعد نماز عصر و بروز جمعہ وقت نماز جمعہ حالت مجذوبانہ بردی طاری مے شد سوے این دو روز در بقیہ ایام سالکانہ بسر می برد مزارش در مقابر باغ امرہ قصبہ سندیلہ است

عبد اللہ شطاری ابن شیخ بہلول سندیلی دانشمند متصوف صاحب تصانیف انیق بود کتاب سراج السالکین و انیس المسافرین و اسرار الدعوات و کنز الاسرار و اشکال الشطاریہ و شرح رسالہ غوثیہ وغیرہ از تصانیف اوست و اقع بست و سوم جمادی الاول سن ہزار و دہ ہجری در بلدہ آگرہ رحلت فرمود رضی اللہ عنہ

شیخ عبداللہ بدایونی از نواحی سامانہ کہ مسکن آبا و اجداد وے بود بجانب دہلی سفر اختیار کردہ بقرأت قرآن وطلب علم مشغول شد بالآخر جمعی از علماے نامدار ومشائخ کبار را دریافتہ از فحول دانشمندان عہد گشت دست ارادت بشیخ عبدالباقی چشتی بدایونی روح اللہ روحہ دادہ ونیز بخدمت شیخ صفی قدس سرہ پیوستہ بہ تکمیل رسیدہ ونعمت علم ظاہر از اکثر مقتدایان وقت خویش یافت خصوصًا از شیخ لادن دہلوی وسید جلال بدایونی وبعد وفات سید جلال قائم مقام او شدہ سالہا در بدایون بدرس افادہ فرمود وخیلے از دانشمندان نامی از دامن او برخاستند وبروش سلف اشیای ضروری وما یحتاج از بازار بخانہ خود بر داشتہ مے آورد ودر اثنای راہ جاء طلبہ را سبق نیز مے فرمود ہر چند طلبہ منع تصدیع مے نمودند ومی گفتند کہ این خدمت مایان بجا آریم قبول نمی داشت وباوجود اجازت از بزرگواران معتقد شیخی ومریدی بنود بلکہ احتراز تمام ازان وادی داشت ملا عبدالقادر بدایونی شرح صحایف در علوم کلام وتحقیق بدعلم اصول فقہ بخدمت وے استفادہ نمودہ وے در منتخب التواریخ مے نویسد کہ مسترشدان اشکالات دقیق می آوردند ہرگز ندیدم کہ او را در افادہ وافاضہ وحل آن ابحاث شریفہ ونکات غامضہ احتیاج بمطالعہ کتب افتادہ باشد تا انکہ جمیع نظریات پیش او بدیہی بودند بالجملہ تا سن نود سالگی زندہ بود تاریخ وفاتش جاے بنظر مؤلف نرسید

مولوی حافظ عبداللہ بلگرامی حنفی مذہب قادری مشرب ابن سید آل احمد واسطی بلگرامی بتاریخ بست ویکم جمادی الاول سال دوازدہ صد وچہل وہشت ہجری بقصبہ بلگرام ولادت یافتہ سلسلہ نسبتش بحضرت زید بن زین العابدین بن سیدنا حسین بن سیدنا علی کرم اللہ وجہہ مے پیوندد وبعضے بزرگانش از مدینہ منورہ بشہر واسط آمدہ رخت اقامت انداختند وازاولاد امجادش سید محمد صغری در سال ششصد وچہاردہ ہجری بقصبہ بلگرام کہ سابق اسکان تامش سرے نگر بود آمدہ متوطن گشت وازوے چند قبائل متفرع ومتشعب شدند ازانجملہ پنج بھیا یعنے اولاد برادران پنجگانہ اند وہمان قبیلہ پنج بھیا صاحب ترجمہ منسوب است بالجملہ مولوی عبداللہ بعمر دوازدہ سالگی بعد ختم قرآن مجید وکتب مروجہ فارسی از وطن خود بہمراہی والد ماجد ونزد خال خود سید فرزند حسین عرف گھورے میان بکانپور آمدہ بتحصیل کتب عربیہ مصروف شدہ

در ضمن آن از حفظ قرآن مجید فراغت یافت کتب صرف و نحو و مختصرات منطق بخدمت بعض تلامذه جناب مولانا محمد سلامت الله بدایونی کانپوری خوانده بعده از قطبی تا شرح سلم حمد الله خاص بخدمت معزی الیه اکتساب نموده و بقیه کتب منطق و فلسفه و قصائد عربیه بخدمت مولانا فضل حق خیرآبادی بمقام رامپور و لکهنؤ استفاده کرد زان بعد دیگر کتب درسیه فقه و حدیث و تفسیر و غیره بریاست الور از مولوی نور الحسن کاندهلی که در معقولات تلمیذ مولانا فضل حق خیرآبادی و در حدیث شاگرد مولانا محمد اسحاق دهلوی بودند با تمام رسانیده بکانپور معاودت نموده باز بخدمت مولانا محمد سلامت الله مرحوم بیضاوی شریف خوانده بماه شوال سال دوازده صد و هفتاد و شش هجری سند فراغ حاصل فرمود و نیز از سید احمد دحلان مفتی شافعیه و مدرس مسجد بیت الله الحرام سند فقه و حدیث و تفسیر یافته و بخدمت حافظ عبد العزیز دهلوی خلیفه سید شاه آل احمد مارهروی عرف اچھے میان صاحب بسلسله قادریه شرف بیعت شده و سند خلافت یافته بمنصب مدرسی مدرسه عربیه بنارس در سرکار انگریزی حق امتیاز داشت تصانیف رائقه یادگار گذاشته بتاریخ یکم رمضان روز یکشنبه سال سیزده صد و پنج هجری از دار فانی بعالم جاودانے رحلت فرمود شاعری تاریخ فوتش چنین یافته قطعه نکو سیرت چو عبد الله حافظ ٭ سوی ملک بقا ناگاه رفته ٭ بسال رحلتش هاتف ندا داد ٭ بجنت پاک عبد الله رفته ٭ تصانیفه رساله عین الافاده فی کشف الاضافه در بیان اضافت ٭ عجاله هادیه در حرمت شطرنج و گنجفه و غیره ٭ حاشیه هدایه فقه از کتاب البیوع تا کتاب الشفعه ٭ تحفه علیه حاشیه هدیه سعیدیه در علم حکمت طبعی ٭ فیض فارسی در قواعد فارسی ٭ تشریح النحو عربی و قواعد نحو بزبان اردو که در صله آن از سرکار انگریزی دو صد روپیه عطا شده ٭ فیض الصرف قواعد صرف عربی بزبان اردو ٭ دفتر عصمت تذکره زنان شاعرات ٭ تشریح الانشاء ٭ شاهد نظم شرح گلدسته دانش ٭ حل غوامض شرح اشعار اردو علاوه آن رسائل بر فرقه وهابیه و قصاید و مکاتیب عربے و قطعات تواریخ عربے و فارسے از ایشان یادگار اند۔

مولوی عبد الاعلی فرنگی محلی خلف اکبر ملا عبد العلی بحر العلوم بن ملا نظام الدین بن ملا قطب الدین الشهید السهالوی تحصیل کتب درسیه بخدمت پدر بزرگوار خود نموده چندے

اشتغال بتدریس داشت در مدراس بیمار شد کہ یاس از حیات او رو داد از والد خود رخصت وطن خواست ہر چند والد ماجد شان مانع شد کہ درین بیماری مسافت بعیدہ چگونہ طی خواہد گشت از ارادہ خود باز نہ آمد رخصت شدہ روانۂ لکھنؤ گردید و در اثنای راہ در سال دوازدہ صد و ہفت ہجری وفات یافتہ شاعری تاریخ فوتش چنین گفتہ ؎ زین جہان رفت چو عبد الاعلی یافت در خلد مقام اعلی ٭ بست و ششم نہ شعبان بود ٭ رحلت از عالم اجسام نمودہ گفت تاریخ وفاتش رضوان ٭ کرد آرامگہ خود بجنان ٭

مولوی عبد الاعلی بنارسی ابن حاجی شاہ کریم اللہ الصدیقی النقشبندی از نواح فاریدپور زمانیہ آمدہ در بنارس سکونت پذیر شد صاحب ترجمہ علیہ الرحمہ بسال دوازدہ صد و چہار ہجری ولادت یافتہ علوم ظاہریہ متعارفہ از والد ماجد خود و نیز علمائے عصر تحصیل فرمودہ فائق الاقران گشت و علم باطن از والد خود شاہ کریم اللہ تعلیم و تلقین یافتہ بدرس و افادہ طلبہ شاغل قانع و صاحب ورع و تقوی بود کتاب ہدایۃ المسلمین و تہذیب المنطق منظوم فارسی وغیرہ از تصانیفش دی یادگار اند بمقام بنارس در مدرسہ موسومہ جی نرائن کالج بعہدہ مدرس اول عربی ممتاز بود ازان مستعفی شدہ بعبادت الٰہی اوقات شریفش صرف می نمود کہ در سال دوازدہ صد و ہفتاد و چہار ہجری بعمر ہفتاد سالگی ازین جہان فانی بعالم جاودانی شتافت در فاطمان باغ شاہزادگان بنارس مدفون گردید روح اللہ روحہ الاسنی

سید عبد الاول زیدپوری بن علاء الحسینی آباء او از زیدپور بودہ اند کہ قصبہ ایست از مضافات جونپور بعد ازان بولایت دکن رفتند ولادتش ہمدران جا شد و ہمانجا تحصیل علوم نمود ارادت بہ بعضی از اولاد سید محمد گیسو دراز داشت جامع جمیع علوم عقلی و نقلی و رسمی و حقیقی بود در اکثر علوم تصنیفات دارد فیض الباری شرح صحیح بخاری رسالہ فرائض منظوم رسالہ فارسی در تحقیق نفس منتخب کتاب سفر السعادۃ از تصانیف وے مشہور اند و علاوہ آن بر اکثر کتب حواشی و شروح و تعلیقات دارد در آخر عمر بطلب خانخانان محمد بیرم خان بدہلی آمد در سال نہصد و شصت و ہشت ہجری برحمت حق پیوست

خواجہ عبد الباقی باقی باللہ دہلوی نقشبندی امام وقت و مقتدای زمانہ جامع کمالات

ظاہر و باطن زاہد و متقی متصف بخصائل حمیدہ مخزن سجایای پسندیدہ بود در اوائل از کابل بسمرقند قدوم آوردہ و بعد تحصیل علوم فقہ و حدیث و تفسیر وغیرہ دست ارادت بخواجہ محمد امکنگی خلیفہ خواجہ درویش محمد دادہ مریدوی شد بعد تکمیل کمالات باطن خرقۂ خلافت یافتہ رونق افروز دہلی گشت و بدرس و تلقین خلائق بسر مے بردوی رحمۃ اللہ علیہ نہایت کم گو و کم خور و کم خواب بود و بعد نماز عشا تا نماز تہجد روزانہ دو مرتبہ قرآن شریف ختم نمودی از اجلۂ خلفاے وی مولانا شیخ احمد سرہندی مجدد الف ثانی است بست و پنجم جمادی الاخری سال یکہزار و دوازدہ ہجری بدہلی رحلت فرمودہ متصل قدم رسول بہ محلہ کنجشک گیران مدفون شد

مولوی عبد الباسط بن مولوی رستم علی قنوجی در حدیث و تفسیر و اصول و فروع یطولی داشت تفسیر ذو الفقار خانی مے نوشت کہ قبل از اتمام تفسیر عرش در سال دوازدہ صد و بست و سہ ہجری تمام شد بجوار رحمت حق پیوست غفر اللہ لہ رسالہ عجیب البیان فی علوم القرآن ہم از تصنیفات اوست

مولوی عبد الباسط فرنگی محلی ابن مولوی عبد الرزاق بن مولوی جمال الدین احمد کتب درسیہ بخدمت والد خود خواندہ فارغ التحصیل گشتہ حفظ قرآن مجید نمود جوان صالح و عابد بود و سلسلہ بیعت بمولوی عبد الوالی داشتہ بسرکار نواب نظام حیدر آباد بمشاہرہ چہار صد روپیہ ملازم شدہ بتاریخ بست و دوم ذیحجہ سال دوازدہ صد و نود و پنج ہجری در عین شباب بہ گلگشت رضوان خرامید رحمہ اللہ تعالی

مولوی عبد الجامع فرنگی محلی ابن مولوی محمد نافع بن مولانا عبد العلی بحر العلوم تحصیل کتب درسیہ نمودہ مگر بوجہے معاشی صورت درس بظہور نرسیدہ بہ حیدر آباد دکن رفتہ در انجا بتاریخ بست دوم شوال دوازدہ صد و ہفتاد و دو ہجری وفات یافتہ بہ پہلوے قبر مولوی محمد غضنفر مدفون شد

مولوی شیخ عبد الجلیل سندیلی ابن حافظ نوازش علی بن بشارت علی بماہ ذیحجہ سال دوازدہ صد و ہفتاد و سہ ہجری متولد شدہ اولا قرآن مجید حفظ کردہ مختصرات صرف و نحو بخدمت والد ماجد خود گذرانیدہ بخدمت مولوی حافظ شوکت علی سندیلی و مولوی سید محمد علی

مذکوری و مولوی محمد کمال عظیم آبادی و مولوی حکیم عبد الحمید عظیم آبادی و مولوی مقیم الدین ساکن کوٹ مھرتہ متعلقہ دیرہ اسمعیل خان و حکیم عبد العلی لکھنوی تکمیل علوم درسیہ نمودہ فی الحال مدرس مدرسہ شوکت الاسلام سندیلہ اند از ایام تحصیل تا اینوقت اشتغال بتدریس طلبہ دارند و رسالہ ہدایۃ الکبری لانتقال الدوار من درجۃ الی الاخری و رسالہ البرق الخاطف فی علوم النبض و المعارف و رسالہ الشہاب الثاقب علی منکری ردیۃ اللہ الواجب از تالیف وے است سلمہ اللہ تعالی۔ **دوکوہی** نسبت بہ دوکہ و آن قصبہ ایست از مضافات جالندھر **شوکۃ الاسلام** مدرسہ ایست کہ آنرا مولوی حافظ محمد شوکت علی رئیس سندیلہ در سندیلہ بنا فرمودہ و زر کثیر بامداد اساتذہ و طلبہ صرف مے فرماید جزاہ اللہ خیرا

سید عبد الجلیل بلگرامی ابن سید احمد حسینی واسطی ولادتش بتاریخ سیزدہم شوال سن یکہزار و ہفتاد و یک ہجری در بلگرام وقوع یافتہ اخذ علوم عقلی و نقلی از مولانا غلام نقشبند لکھنوی کردہ فائق الامثال و الاقران گردید و سند حدیث از سید مبارک محدث بلگرامی شاگرد شیخ نور الحق حاصل نمودہ در تفسیر و حدیث و تاریخ و لغت و ادب و شعر گوئی مہارتی بزبان عربی و فارسی و ترکی و ہندی طلاقتی وافر داشت و بہر زبانی تصنیفی رشیق و تالیفی انیق از و یادگار است از عہد اورنگ زیب تا زمان فرخ سیر از شاہان دہلی بعہدہ بخشیگری و سوانح نگاری بلغ از تمام بسر بردہ ہرگاہ در سن یا نزدہ صد و یازدہ ہجری اورنگ زیب عالمگیر بادشاہ قلعہ ستارہ فتح نمود میر عبد الجلیل در یک شب یازدہ قطعہ تواریخ آن فتح نظم نمودہ رسالہ موسومہ گلزار فتح شاہ ہند و طوطی نامہ فیروزی شاہ عالمگیر ترتیب دادہ بحضور شاہ گذرانیدہ مورد الطاف خسروانہ شد و طرفہ اینکہ از مہر و نام رسالہ مذکور تاریخ فتح قلعہ ستارہ بر مے آید و قطعہ تاریخ از ان رسالہ کہ بطرز استنباط گفتہ است بنابر نزہت ناظرین حوالہ قلم می شود **قطعہ تاریخ در عربی** لما توجہ سلطان الانام الی ٭ رب السموات فی تائید اسلام ٭ الرماہ فی حصل خنصرہ ٭ بودیا قادر افتاح الکمام ٭ فصار حصن افتتاح الاعم مفتحا ٭ حصنا لمن عبد و اجار اصنام ٭ نظرت فی الغات وہی اربعۃ ٭ من فرق ابہامہ من غیر ابہام ٭ وجدت من لعام الفتح حینئذ ٭ رقیما علی سنۃ من مراہام ٭ اللہ تلک ید بیضا قد ترعت ٭ للناظرین فیا للمعجز السامی ٭ ہذا البدیع من التاریخ الشائع ٭ عبد الجلیل

بتائیدات الہام * ایضاً بفارسی چو شہ ایہام زیر خنجر آمد * بود ہم علم در شمارہ بقلاع
کفر شد مفتوح فی الحال * زتیغ او عدو شد پارہ پارہ * ز انگلستان شہ بر تقابہ ہام * ببر جاء امت کردم
شمارہ * بعینہ بود شکل سال ہجری * بپے تاریخ تسخیر ستارہ * چنین تاریخ گفتی ختر ایست * شد ابد بجلی
این آشکارہ * سید جلیل القدر مذکور الصدر شب شنبہ تاریخ بست و سوم ربیع الآخر سال یازدہ
صد و سی و ہشت ہجری در بلدہ شاہجہان آباد رحلت فرمودہ بمقام بلگرام بوطن خود مدفون گردید
نور اللہ مضجعہ سید غلام علی آزاد حسان اللہ در آیۂ کریمہ للذین احسنوا الحسنی وزیادۃ تاریخ وفاتش یافتہ

مولوی عبدالحق رامپوری خلف ملا محمد عمران رام پوری شاگرد والد خود بود در سال یازدہ
صد و نود و دو ہجری بملک دکن رحلت کرد

شیخ عبدالحق دہلوی ابن سیف الدین بن سعد اللہ بن ترک الدہلوی بخاری کنیت او
ابو المجد بود یکی از اجدادش از بخارا آمدہ بدہلی سکونت پذیر شد وی رحمۃ اللہ علیہ بماہ محرم سال
نہصد و پنجاہ و ہشت ہجری ولادت یافتہ تاریخ ولادت او شیخ اولیا ست و از بدو شعور کمر ہمت
بطاعت حق و طلب علم بستہ قریب بلوغ اکثر علوم دینیہ فراگرفت و بعمر بیست و دو سالگی از فضائل
و کمالات فراغ حاصل نمودہ قرآن شریف حفظ کرد بالجملہ فقیہ و محدث بقیۃ السلف و حجۃ الخلف
جامع علوم ظاہر و باطن بود علم حدیث بر محروسہ ہندوستان از وشیوع یافتہ و برا قبولیت خدا داد
حاصل بود کہ فردے از افراد دانش پژوہان داد پسند با نکارش لب نکشادہ وی در عنفوان شباب
بحرمین شریفین متوجہ شدہ و مدتے در آن دیار پر انوار با علما و مشائخ وقت خصوصاً شیخ عبدالوہاب
متقی خلیفہ و جانشین شیخ علی متقی صحبتہا داشتہ تکمیل فن حدیث را بدرجۂ اعلی رسانید و بابرکات فراوان
مراجعت بوطن مالوف فرمودہ بنشر علوم و افادہ خلائق مشتغل گشتے گویند کہ تصنیفاتش
از صد متجاوزند کہ فی زماننا باعث فخر علما و دستور العمل او شایان ہستند چون طبع
موزون داشت در شعر تخلص حقی می کرد اشعارش بشمار ابیات تقریباً به پنج لک میرسند مرید سید
موسیٰ قادری بسلسلہ قادریہ بود و مائل با شیخ احمد سرہندی مجدد الف ثانی خلافی داشت مگر آخر
اخیر از خیال خود باز آمدہ بتصفیہ پرداخت وفاتش در سال یکہزار و پنجاہ و دو ہجری در دہلی
بقلعہ آمدہ مرقدش بقبر و قطب صاحب بر کنار حوض شمسی ہست بزارد و تبرک میشود تاریخ فوت او

در لغز العلما یافتہ اند تصانیفہ الشہیرۃ لمعات شرح عربی مشکوٰۃ ٭ اشعۃ اللمعات شرح فارسی
مشکوٰۃ ٭ شرح سفر السعادت ٭ شرح فتوح الغیب ٭ مدارج النبوۃ ٭ شرح اسماء الرجال بخاری ٭
اخبار الاخیار ٭ جذب القلوب ٭ زبدۃ الآثار ٭ جامع البرکات ٭ مرج البحرین ٭ زاد المتقین ٭ فتح المنان
فی مناقب النعمان ٭ ما ثبت بالسنۃ ٭ حلیہ سید المرسلین ٭ چہل رسالہ

مولوی عبد الحق بنارسی ابن مولوی فضل اللہ باشندۂ قصبہ نیوتنی مضاف لکھنؤ متوطن
بنارس کہ نسب وے بحضرت عثمان ابن عفان مے پیوندد در سال دوازدہ صد و شش ہجری
ولادت یافتہ چنانچہ از لفظ فضل رسول تاریخ ولادت بر می آید چون از ایام صبی شوق حدیث خوانی
در دل حق منزل او ریختہ بودند بنا بران رخت سفر بر داشتہ کمر ہمت بہ تجسس و تحقیق آن علم
شریعت بستہ بدہلی رفت و پیش مولانا عبد القادر با مولوی محمد اسمعیل شہید دہلوی ہم سبق گشت
ازان بعد بشہر صنعا ملک یمن رسیدہ از قاضی محمد بن علی بن الشوکانی سند قرآن و حدیث کہ نام آن
اتحاف الاکابر فی اسناد الدفاتر ست حاصل کردہ مشار الیہ امثال و اقران گردید گویند کہ وی ہفت
حج بیت اللہ کردہ یکے ازان بہمراہی سید احمد رای بریلوی و مولوی محمد اسمعیل دہلوی بود و حج اخیر بمقام
بمبئی سال دوازدہ صد و ہشتاد و شش ہجری بعمر ہشتاد سالگی رحلت فرمودہ در مسجد نخیر مدفون شد
کہ از لفظ فضل رسول تاریخ فوت وے بر می آید ذلک فضل اللہ یؤتیہ من یشاء و وی تارک تقلید بود
از تصانیف او الدر الفرید فی المنع عن التقلید مشہور ست و سوار الطریق تصنیف مولانا تراب علی صاحب
لکھنوی از نام مولوی عبد القادر سندیلی در رد یکین الدر الفرید ہست و مولوی جلال الدین احمد
بنارسی مدرس اول گورنمنٹ کالج بنارس و مولوی حمید الدین احمد مدرس کالج مذکور از ارشد تلامذہ وی اند

مولوی عبد الحق خیر آبادی شاگرد پدر خود مولوی فضل حق خیر آبادی بعلوم عقلیہ سر آمد امثال
خود بود بدربار رئیس رامپور معززانہ بسر می برد از تصانیف شان حاشیہ غلام یحیی و تسہیل الکافیہ و شرح
ہدایۃ الحکمۃ و جواہر غالیہ شرح میر زاہد امور عامہ مطبوع و شائع اند سلمہ اللہ و ابقاہ

ملا عبد الحکیم سیالکوٹی علامۂ زمان سر آمد اقران خود شاگرد رشید مولانا کمال الدین کشمیری و غالباً شاگرد
حضرت علامۂ ربانی شیخ احمد سرہندی مجدد الف ثانی قدس سرہ بود و بحضرت مجدد عقیدت
راسخ داشت و حضرت مجدد او را آفتاب پنجاب میگفت در عہد جہانگیر ابن اکبر شاہ در سیالکوٹ مسکن خود

بدرس علوم افاده مهاد بهرگاه شاهجهان ابن جهانگیر سریرآرای سلطنت گردید وصیت وے
به قدر دانی علما و فضلا اقطار عالم را گرفت ملا موصوف بآستانۂ سلطنت علیا رسیده بیافتن انعام
واکرام صاحبات حاصل کرد شاه جهان ملا را دو مرتبه در ترازو با نقره سنجیده بدو بخشید که هر مرتبه
شش هزار روپیه بوزنش برآمدند و علاوه آن چند دیهات مرفوع القلم او را عطا فرمود ملا تمام عمر
خود بدرس و تصانیف بسر برده مشهور است که یک لک روپیه ماهواری از سلطان وقت می یافت
تا اینکه بتاریخ شانزدهم ربیع الاول سال هزار و شصت و هفت هجری جهان بحق تسلیم کرده در سیالکوت
مدفون شد تکمله تصانیف او کتب ذیل مشهور اند: حاشیه تفسیر بیضاوی: تکمله حاشیه عبد الغفور
بر فوائد ضیائیه: ترجمه فارسی غنیة الطالبین: حاشیه مقدمات اربعه تلویح: حاشیه مطول:
حاشیه شرح مواقف: حاشیه شرح عقائد تفتازانی: حاشیه شرح عقائد دوانی: حاشیه بر حاشیه خیالی
حاشیه شرح شمسیه: حاشیه شرح مطالع: الدرة الثمینة فی اثبات الواجب تعالی: حواشی بر حواشی
شرح حکمة العین: حواشی بر حواشی هدایة الحکمه میبذی: حواشی بر حواشی مراح الارواح

مولوی عبد الحکیم لکھنوی ابن مولوی عبد الرب بن بحر العلوم مولانا عبد العلی بن ملا نظام الدین بن ملا
قطب الدین سهالوی تحصیل کتب درسیه مختصرات و متوسطات از والد خود مولوی عبد الرب و مولوی
دایم و مطولات از مولوی نور الحق مرحوم نموده شب و روز بدرس مصروف بود صلاح و تقوی
شعار و دثار خود گردانیده بشب بیداری و یاد الهی می گذرانید و همگی همت خود بخدمت طلبه علوم
معطوف داشت و در تاندهی بمسافران بعید الوطن مشار الیه بود الحق که ذات ستوده صفاتش
جامع ظاهر و باطن بود و بیعت از شاه نجابت الله کرسوی داشت محرر سطور در سال دوازده
صد و شصت و چهار هجری به لکهنو بهره یاب صحبتش شده بغایت خلیق و مسافر نواز یافت بست و
چهارم صفر روز پنجشنبه سال دوازده صد و هشتاد و هشت هجری جهان بحق تسلیم نموده فقره موت
العالم موت العالم ماده تاریخ وفاتش یافته اند دو عقب خود گذاشته یکی مولوی عبد الحلیم دوم
مولوی محمد نعیم هر دو عالم و بر جادهٔ آبای مستقیم اند: شرح کافی بزبان فارسی: تفسیر بسم الله در
فارسی: ترجمه فارسیه دقائق الحقائق: حاشیه شرح سلم مولوی حمد الله: شرح دائر الوصول الی
علم الاصول: شرح جلدین آخرین هدایه: و شرح چهل کاف در فارسی: شرح رساله نظامیه

ودیوان دمنور رسول مقبول صلعم؛ مجرود رعلم صرف؛ زبدۃ النحو؛ حاشیہ تفسیر بیضاوی؛ شرح رسائل الامکان؛ حاشیہ بر حاشیہ زاہدیہ بر شرح تہذیب ملا جلال الدین دوانی؛ حاشیہ بر حاشیہ کمالیہ شرح عقائد جلالی؛ جدول الصرف فارسی؛ جدول النحو فارسی از تصانیف رائقہ او یادگار اند قدس اللہ روحہ الاقدس

مولوی عبد الحلیم فرنگی محلی ابن مولوی امین اللہ بن مولوی محمد اکبر بن مفتی احمد ابو الرحم بن مفتی محمد یعقوب بن ملا عبد العزیز بن ملا محمد سعید بن ملا قطب الدین الشہید السہالوی بیاز دہم شعبان سال دوازدہ صد وسی ودو بمقام لکھنؤ متولد شدہ بعمر دہ سالگی از حفظ قرآن مجید فراغت یافتہ بتحصیل علوم درسیہ کمر ہمت بست و بخدمت والد ماجد خود مولوی محمد امین اللہ ومفتی ظہور اللہ ومفتی محمد اصغر ومولوی نعمت اللہ ومفتی محمد یوسف علمائے فرنگی محلی بعمر شانزدہ سالگی از اکتساب علوم درسیہ متداولہ خاندان قطبیہ شہیدیہ فراغ حاصل کردہ دانشمند متبحر جامع علوم عقلی ونقلی حاوی فنون فرعی واصلی گشتہ وسادہ آرای درس وافادہ گردید وبسال دوازدہ صد وشصت ہجری بشہر باندا مضاف بوندیل کھنڈ رفتہ رئیس آنجا نواب ذوالفقار بہادر کہ قدردان علما و فضلا بود باعزاز واکرامش پیش آمدہ وی را مدرس مدرسہ خود گردانید و مدتی بران کار مامور ماندہ بوطن خود لکھنؤ واپس آمدہ یکسال در وطن مالوف متوقف شدہ بشہر جونپور قدوم آوردہ حاجی امام بخش مرحوم کہ یکے از روسای تو دولت آن شہر بود بکمال قدردانی پیش آمدہ بمدرسہ امامیہ حنفیہ کہ خود بانی آن مدرسہ بود وی را مدرس مقرر کرد کہ عالمی از علم وے دران بقعہ بہرہ اندوز گشت و تا نہ سال بدان منصب معزز بودہ بسال دوازدہ صد وہفتاد وشش ہجری بوطن مراجعت کردہ دست بیعت بدست مولوی عبد الوالی قادری فرنگی محلی دادہ در سن ہفتاد وہفت ہجرے بعد صدی دوازدہم بحیدرآباد دکن تشریف بردہ سید تراب علی خان سالار جنگ مدار المہام آن مرزبوم کہ متصف باوصاف حمیدہ کالشمس بین النجوم بود وی را مدرس مدرسہ نظامیہ مقرر ساخت و درین سفر بمقام پونا کہ بشاہراہ دکن واقع است آن چراغ دودمان قطبیہ غربت کدہ جامع الاوراق فروغ اعزاز بخشیدہ بود دران وقت مولوی عبد الحی خلف الصدق شان صغیر السن قطبی می خواند و بسال ہفتاد ونہم بعد صدی دوازدہم ہجری از حیدرآباد بحصول رخصت عازم زیارت حرمین

شریفین زادہما اللہ تشریفاً و تعظیماً شدہ بخدمت علما و مشائخ آن دیار پرانوار فائز گشتہ مستفید گردید از انجملہ
بمکہ معظمہ از مولانا محمد جمال حنفی و از مولانا احمد بن زین دحلان شافعی اجازت و سند علم حدیث
و دیگر علوم معقول و منقول حاصل کردہ در سن دوازدہ صد و ہشتاد ہجری بزیارت طیبہ علی
صاحبہا الصلوٰۃ والتحیۃ شرف اندوز شدہ از مولانا علی مدنی شیخ الدلائل سند دلائل الخیرات
و از مولانا محمد بن محمد العرب الشافعی مدرس مسجد نبوی سند حدیث و تفسیر وغیرہ و از مولانا عبد الغنی
ابن مولانا ابو سعید مجددی دہلوی نزیل مدینہ منورہ اجازت حدیث و تفسیر و فقہ وغیرہ و
از مولوی عبد الرشید بن مولانا احمد سعید مجددی دہلوی اجازت قصیدہ بردہ و
حزب البحر یافتہ مالا مال از فیوض و برکات حجاز در سن دوازدہ صد و ہشتاد و دو ہجری بہ حیدر آباد
رونق مراجعت بخشیدہ بانصرام حکومت عدالت نظامیہ مشغول گشت پس ازان بماہ جمادی الثانی
سال ہشتاد و سوم بعد صدی دوازدہم از ہجرت باستحصال رخصت بوطن مالوف شریف آوردہ از
سنت نکاح خلف خود مولوی عبد الحی مرحوم فراغت یافتہ در سال ہشتاد و چہارم بماہ جمادی الثانی
از لکھنؤ رخصت سفر حیدر آباد کہ درحقیقت سفر آخرتش توان گفت بربست و بماہ شعبان
سال مذکور دران بلدہ رسیدہ بکار متعلقہ خود مصروف بود کہ ناگاہ عارضہ سل و دق بماہ صفر المظفر
سن ہشتاد و پنجم بعد صدی دوازدہم بجثہ لطیفش عارض شدہ بتاریخ بست و نہم شعبان المعظم
روز دوشنبہ سال مذکور طائر روح پر فتوح آو از قفص عنصری پرواز نمودہ بشاخسار جنان نشیمن
گرفت و حسب وصیت در پائین قبر شاہ یوسف قادری کہ از کبار اولیائے دکن اند مدفون گشت
شعرائے وقت قطعات عدیدہ متضمن تاریخ رحلتش بسلک نظم کشیدند از انجملہ مولوی عبد الرحمن
صاحب گنج الحنین گفتہ ؎ العالم والعارف باللہ تعالیٰ ٭ قد قرا الی اللہ بحمد و ثنا ٭ الہمت بعالم المتوفی
بیقین ٭ قد شرفہ اللہ بقصر و لقا ٭ و دیگری این مصرعہ گفتہ ؎ واقف راہ خدا مولوی عبد الحلیم و در
لفظ غفرہ نیز تاریخ وفاتش یافتہ اند تصانیفہ الرائقہ التحقیقات المرضیہ حل حاشیہ میر زاہد رسالہ
القول الاسلم حاشیۂ شرح سلم ملاحسن کشف المکتوم فی حاشیۂ بحر العلوم۔ القول المحیط فیما یتعلق
بالجعل المؤلف والبسیط حل المعاقد فی شرح العقائد۔ التعلیق الفاضل فی مسئلۃ الطہر المتخلل۔
معین الغائصین فی رد المغالطین۔ الایضاحات لمبحث المختلطات کشف الاشتباہ فی شرح

السلم لمحمد للہ۔ البیان العجیب فی شرح ضابطۃ التھذیب۔ کاشف الظلمۃ فی اقسام الحکمۃ۔ العرفان در منطق لمی نظم الدرر فی سلک شق القمر۔ التحلیہ شرح التسویہ مؤلفہ شیخ محب اللہ آلہ آبادی۔ نور الایمان فی آثار حبیب الرحمن۔ برکات الحرمین۔ ایقاد المصابیح فی صلوٰۃ التراویح۔ آلالمادسفے تحقیق الدعا۔ غایۃ الکلام فی بیان الحلال والحرام۔ خیر الکلام فی مسائل الصیام۔ القول الحسن فیما یتعلق بالنوافل والسنن۔ عمدۃ التحریر فی مسائل اللون واللباس والحریر۔ قمر الاقمار حاشیہ نور الانوار حاشیہ نفیسی شرح موجز۔ الاقوال الاربعہ۔ و دیگر کتب مثل حاشیہ ہدایہ و حاشیہ بدیع المیزان و حاشیہ حاشیہ قدیمہ ناتمام ماندند کہ اجلش در رسید عطر اللہ روحہ

مولوی عبد الحمید خان رام پوری ابن ملا غفران رام پوری از برادر خود ملا محمد عمران و نیز مولوی ارشاد حسین رامپوری اکتساب علوم نمودہ بدرس و افادہ طلبہ اشتغال دارد بسال دوازدہ صد و نود و ہشت ہجری در قصبہ سندیلہ جہت لقای مولوی حافظ شوکت علی رئیس سندیلہ قدم آوردہ بود سلمہ اللہ تعالےٰ

مولوی عبد الحمید بدایونی ابن مولوی محمد سعید بدایونی بسال یازدہ صد و پنجاہ و دو ہجری ولادت یافتہ از مولوی محمد لبیب برادر کلان خود تحصیل علوم متداولہ نمودہ شرف بیعت از حضرت شاہ سید آل احمد قادری مارہروی قدس سرہ حاصل ساختہ کامل و مکمل شدہ بسال دوازدہ صد و سی و پنج ہجری رحلت فرمود روح اللہ روحہ

مولوی عبد الحی دہلوی شاگرد و داماد مولانا شاہ عبد العزیز قدس سرہ العزیز از جملہ معاونان نامی سید احمد مجاہد بریلوی بود در فقہ حنفی دستگاہی کامل داشت رسالہ نکاح ایامی و فتاوای متفرق از تالیف اوست تاریخ ہشتم شعبان روز یکشنبہ سال دوازدہ صد و چہل و سہ ہجری بعارضہ بواسیر رحلت فرمود

مولوی عبد الحی فرنگی محلی ابن مولوی عبد الحلیم ابن مولوی محمد امین از اولاد امجاد ملا قطب الدین سہالوی بود کنیت او ابو الحسنات است بمقام باندا در عشرہ اخیرہ ذیقعدہ سال شصت و چہارم از صدی سیزدہم ہجری ولادت یافتہ از عمر پنج سالگی بحفظ قرآن مجید مشغول شدہ بدہ سالگی ازان فارغ گشت و بجامع مسجد جونپور اولاً امامت تراویح کردہ در یازدہ سالگی بخدمت

والد خود تحصیل علوم متعارفہ آغاز نمودہ بہ ہفدہ سالگی فارغ شدہ بافادہ طلبہ بجنب او ستاد
مے پرداخت و کتب علم ریاضی از مولوی نعمت اللہ فرنگی محلی خال والد خود کہ از مہرہ آن علم بود
تحصیل کردہ ۱۲۸۰ھ والد ماجدش ہنگامیکہ بحیدرآباد میرفت مؤلف اوراق بمقام ریوان از دیدارش
سرور شدہ وی دران حال کہ صغیر السن بود ذکاوت طبع وجودت حافظہ از جبینش می درخشید
وے رحمۃ اللہ علیہ دو مرتبہ بزیارت حرمین شریفین زادہما اللہ شرفاً و تعظیماً مشرف ومباہی
گشتہ اولا بسال دوازدہ صد وہفتاد ونہ ہجری بمعیت والد خود وثانیاً در سال دوازدہ صد و
نود و دو ہجری و از سید احمد دحلان شیخ الشافعیہ بمکہ معظمہ اجازت جمیع ما حصل لہ من الشیوخ
وہمچنین از والد خود یافتہ عالم از تعلیم و درسش فیضیاب گشت وبسے افاضل نامدار از سایہ
دامن فیضانش برخاستند بالجملہ صاحب ترجمہ علیہ الرحمۃ کثیر الدرس والتصنیف بہ آن مرتبہ بود کہ
صیت افاضہ واشاعت علومش در حیات وی اکناف عالم را برگرفت قریب بہ مجددیت رسیدہ
بست ونہم ربیع الاول سال چہارم صدی چہاردہم ہجرت یوم دوشنبہ وقت شب بعارضہ صرع
بمقام لکھنؤ این جہان بی بود را پدرود فرمودہ ہمانجا مدفون گردید جز دختری عقبی نگذاشت آن صبیہ
دو صد روپیہ ماہوار از نظام حیدرآبادی یابد سید عبد العلی شرفی تخلص تاریخ فوتش چنین گفتہ ع
ہاے مولانا محمد عبدالحی ۞ شاد در خلد از میان ما برفت ۞ آستانش سجدہ گاہ خلق بود ۞ قبلۂ ہندوستان ما
برفت ۞ گفت شرفی مصرع سال وفات ۞ وای اوستاد زمان ما برفت ایضاً از مولوی
محمد سعید عظیم آبادی حسرت تخلص ع کرد رحلت جناب عبدالحی ۞ فاضل لکھنوی فطین و ذکی
گفت سال وفات او حسرت ۞ شد فرنگی محل ز علم تہی تصانیفہ الرائقہ عمدۃ الرعایہ حاشیہ
شرح وقایہ ۞ مجموعہ خطب سالتمام ۞ الفلک المشحون فی الانتفاع بالمرہون ۞ نزہۃ الفکر فی سبحۃ الذکر ۞
تحفۃ الطلبہ فی تحقیق مسح الرقبہ ۞ الرفع والتکمیل فی الجرح والتعدیل ۞ القول الجازم فی
سقوط الحد بنکاح المحارم ۞ نفع المفتی والسائل بجمع متفرقات المسائل ۞ الفلک الدوار فی رویۃ
الہلال بالنہار ۞ القول المنشور فی ہلال خیر الشہور ۞ الافصاح عن شہادۃ المرأۃ فی الارضاع ۞
تحفۃ النبلاء فی جماعۃ النساء ۞ الکلام الجلیل فیما یتعلق بالمندیل ۞ الاجوبۃ الفاضلہ للاسولۃ
العشرۃ الکاملہ ۞ السعی نقض الوضوء بالقہقہہ ۞ خیر الخبر فی اذان خیر البشر ۞ سباحۃ

الفکر فی الجہر بالذکر۔ النافع الکبیر لمن یطالع الجامع الصغیر۔ رفع الستر عن کیفیۃ ادخال المیت
وتوجیہہ الی القبلۃ فی القبر۔ طرب الاناامل فی تراجم الافاضل۔ ترویح الجنان تشریح حکم شرب الدخان
ردع الاخوان عن محدثات آخر جمعہ رمضان۔ آکام النفائس فی اداء الاذکار فی لسان الفارس
زجر الناس علی انکار اثر ابن عباس۔ الانصاف فی حکم الاعتکاف۔ امام الکلام فیما یتعلق بالقراۃ
خلف الامام۔ غیث الغمام۔ الآثار المرفوعہ فی الاخبار الموضوعہ۔ دافع الوسواس فی اثر ابن
عباس رسالہ احکام غیبت اردو۔ فوائد البہیہ فی تراجم الحنفیہ۔ امتحان الطلبہ فی الصیغ المشکلہ۔
التبیان فی شرح المیزان۔ چہار گل در صرف۔ خیر الکلام فی تصحیح کلام الملوک ملوک الکلام۔
ازالۃ الجمد فی اعراب الحمد للہ اکمل الحمد در نحو۔ ہدایۃ الوری الی لواء الہدی تعلیق حاشیہ
غلام یحییٰ بر حاشیہ زاہدیہ قطبیہ۔ مصباح الدجی فی لواء الہدی۔ نور الہدی تکملۃ لواء الہدی۔
علم الہدی۔ حل المغلق فی تحقیق المجہول المطلق۔ الکلام المتین فی تحریر البراہین۔ میسر العسیر فی
مبحث المثناۃ بالتکریر۔ الافادۃ الخطیرۃ فی بحث نسبۃ سبع عرض شعیرہ۔ التعلیق العجیب لحل
حاشیۃ الجلال علی التہذیب۔ تکملہ حاشیۃ والدخود بر نفیسی۔ الہدیۃ المختاریۃ شرح الرسالۃ العضدیہ
در مناظرہ۔ القول الاشرف فی الفتح عن المصحف۔ زجر ارباب الریان عن شرب الدخان۔ احکام
القنطرہ فی احکام البسملۃ۔ غایۃ المقال فیما یتعلق بالنعال در علم فقہ۔ حسرۃ العالم بوفات مرجع العالم
در ترجمہ والد خود۔ افادۃ الخیر فی الاستیاک بسواک الغیر۔ مقدمۃ الہدایہ۔ مذیلہ الہدایہ۔ تحقیق
العجیب فی التثویب۔ تحفۃ الاخیار فی احیاء سنۃ سید الابرار۔ الحجۃ علی ان الاکثار فی التعبد
لیس ببدعۃ۔ الکلام المبرور فی رد القول المنصور ہدایۃ المعتدین فی فتح المقتدین۔ وغیر ان از
تعلیقات متفرقہ بر کتب متعددہ وسیدہ کتب دیگر اند کہ صاحب ترجمہ در رسالہ نافع کبیر اسامی
آنہا تحریر فرمودہ **اسمائے گرامی تلامذہ** مولوی عبدالحی فرنگی محلی کہ بعد تکمیل و فراغ بحصول
سند ممتاز شدند مولوی عبدالعزیز ساکن بھیرہ ضلع اعظم گڈھ مولوی بدیع الزمان لکھنوی مولوی
وحید الزمان لکھنوی مولوی محمد عبدالاحد الہ آبادی مولوی سید مرتضے شیعی ساکن نوتارپارہ
ضلع غازی پور مولوی عبدالباری ساکن نگرنہسہ مولوی محمد حسین الہ آبادی مولوی علی حیدر خان
ساکن خالص پور پرگنہ ملیح آباد مولوی ساکن عبدالکریم پنجابی مولوی بشارت کریم

مولوی عبدالغفور سکنہ رمضان پور مولوی عبدالغنی بہارے مولوی فدا حسین ساکن محی الدین نگر مضافات بہار مولوی ابوالحسن مرحوم ترہتی مولوی عین القضاۃ حیدرآبادی مولوی عبدالعزیز فرنگی محلی مولوی نظام الدین فرنگی محلی مولوی عبدالرحمن ساکن صاحب گنج مولوی حافظ محمد شعیب ولایتی مولوی اکبر خان مرحوم ولایتی مولوی محمد اسحاق ساکن امیٹھی مولوی سلیمان ساکن پھلواری ضلع عظیم آباد مولوی عبدالقادر ولایتی مولوی سید امین نصیر آبادی مولوی محمد ہارون نصیر آبادی مولوی ظہور الاسلام فتحپوری مولوی لطف الرحمن عظیم آبادی مولوی منظاہر الحق عظیم آبادی مولوی محمد ابراہیم الہ آبادی مولوی محمد تقی اعظم گڈھی مولوی محمد تدبیر لکھنوی مولوی شیر محمد ولایتی مولوی آزاد خان مرحوم مولوی عبدالغنی بہاری مولوی محمد یسین آروی مولوی قادر بخش سہسرامی مولوی محمد حسین نصیر آبادی عرف صاحب میان مولوی سید محمد رسان کابلی مولوی عبداللہ ساکن چاند پارہ ضلع اعظم گڈھ مولوی ابوالفضل محمد حفیظ اللہ ساکن بندی ضلع اعظم گڈھ مولوی محمد عثمان ساکن چیارہ ضلع اعظم گڈھ مولوی انعام اللہ فرنگی محلی مولوی عبدالماجد بہاگل پوری مولوی قاسم یار ساکن کڑہ ضلع الہ آباد مولوی سید اعجاز حسین ساکن سونتی مولوی محمد عثمان ساکن کہنڈا ضلع اعظم گڈھ کذا فی کنز البرکات مصنفہ مولوی محمد حفیظ اللہ سابق الذکر سلمہ اللہ کہ سند علمی در سال اخیر صدی سیزدہم از مولوی عبدالحی مرحوم یافتہ اند۔

مولوی عبدالرب فرنگی محلی پسر خرد مولانا عبدالعلی بحرالعلوم از خرد سالے ہمراہ والد خود در شاہجہان پور و رام پور و بہار و مدراس ماند و مولانا کوشش بلیغ در تعلیم و تدریس او نمود و کتب درسیہ تمام و کمال باو تعلیم ساخت و شب و روز متکفل امور او می بود با لجملہ مولانا او سا با موال خطیر بغرض کتخدائش بوطن فرستاد وے بہ لکھنؤ آمدہ از نکاح خود فارغ گردید و زر کثیر کہ از مدراس آوردہ بود ہمہ بفضولے و مسرفے وی بر باد رفت کہ افلاسش رو نمود بعد وفات مولانا بحرالعلوم وے و برادر زادہ اش عبدالواحد بمدراس رفتند چنانچہ تفصیل آن بذیل ترجمہ مولوی عبدالواحد خواہد آمد آخر کار ترک تدریس و درس کردہ بیافتن دو صد روپیہ از سرکار نواب مدراس و یک صد و ہفتاد و پنج روپیہ از سرکار انگریزیہ معاوضہ جاگیر راضی شدہ تدریس بمولوی عبدالواحد سپردہ بہ لکھنؤ آمد و تا حیات خود علوفہ مذکورہ بتوسط رزیڈنٹ لکھنؤ مے یافت

کنا فی الاغصان الاربعہ

مولوی عبدالرب دہلوی جامع معقول ومنقول ماہر فروع وصول کامل فنون علم وادب حاوی اسرار لغت عرب کہ وعظ پر تاثیرش شہرہ آفاق بود مسجد جامع بمقام سہارنپور بصرف زر کثیر تعمیر فرمودہ بماہ محرم سال نجم صدی چہار دہم ہجری بمقام دہلی رحلت فرمود طاب اللہ ثراہ بیدل سہسرامی تاریخ وفاتش چنین گفتہ **قطعہ تاریخ** جناب مولوی عبدرب آن ٭ کہ وقت وعظ دل می شد شکارش ٭ درین ماہ محرم جان بحق شد ٭ زہے رحمت کہ بارد بر مزارش ٭ رقم زد سال رحلت کلک بیدل ٭ درود ایزدی باد انثارش

مولوی عبدالرزاق فرنگی محلی ابن مولوی جمال الدین احمد بن مولوی علاء الدین فرنگی محلی بسال دوازدہ صد وسی وہفت ہجری متولد شدہ چون ہشت سالہ گشت پدرش مولوے جمال الدین بمدراس رفت وے بمقتضای فطرت بتحصیل علوم اشتغال نمود در اوائل از مولوے نور کریم دریا باوے کتب مختصرہ خواندہ بقیہ کتب بخدمت مفتی محمد اصغر ومفتی محمد یوسف فرنگی محلی تکمیل فرمود وکتب درسیہ حدیث وتفسیر بخدمت مولوی حسین احمد ملیح آبادی گذرانیدہ وتمامی کتب حدیث از مرزا حسن علی محدث لکھنوی قرأت نمود ازان بعد جملہ کتب حدیث از حضرت ملا محمد حسن مدنے قرأت نمود کہ مولوی حسین احمد ومرزا حسن علی مع دیگر محدثین سماعتش می فرمودند وکتب عقائد وسلوک وتصوف از مولوی عبدالوالی مرشد خود استفاضہ نمودہ ازان بعد قرآن مجید در یکسال حفظ نمودہ بسال دوازدہ صد وپنجاہ وچہار ہجری فراغ کلی حاصل کرد واجازت بیعت سلسلہ قادریہ وچشتیہ از مولوے عبدالوالی ونیز پدر خود یافتہ بعد وفات مرشد خود سلسلۂ درس وتدریس منقطع فرمودہ اشتغال بیاد حق شعار ودثار خود ساخت در سن سیزدہ صد وہفت ہجری در اواخر ماہ صفر انتقال فرمودہ در باغ مولوے انوار صاحب مدفون شدند

مولوی سید عبدالرحمن لکھنوی عالم متصوف بیعت وخلافت سلسلہ چشتیہ داشت ودر مسجد ٹیلہ شاہ واقع بلدہ لکھنؤ مقیم بود ہمدرانجا بتاریخ ششتم ذیقعدہ سن دوازدہ صد وپنجاہ ونہ ہجری وفات یافتہ در صحن مسجد مذکور مدفون گردید روح اللہ روحہ وایشان عالم وخادم سادات وقانع ومتوکل وعزلت نشین بودند ورسالہ کلمۃ الحق ورسالہ کاسرۃ الاسنان در توحید از تصانیف

شان ہست و مولع و حریص سرود و غنا بسیار بودند

مولوی عبدالرحمٰن ساکن قصبہ بھدوہی ضلع مرزاپور عالم متقی واعظ تارک الوطن کہ در مسجد نارگھاٹ واقع شہر مرزاپور متوکلانہ بسر می برد در سال دوازدہ صد و ہشتاد و پنج ہجری رحلت نمود

مولانا عبدالرحیم دہلوی عمری نسب حنفی مذہب نقشبندی مشرب جامع فنون عقلی و نقلی حاوی علوم اصلی و فرعی محدث بود از اخلاف امجادش مولانا شاہ ولی اللہ دہلوی و مولانا شاہ اہل اللہ دہلوی ہستند ع این خانہ تمام آفتاب است ؛ دوازدہم صفر در سال یکہزار و یکصد و سی و یک ہجری وقت چاشت رحلت فرمود

مولوی عبدالرحیم صفی پوری ابن عبدالکریم صفی پوری دانشمند متبحر در علوم ادبیہ حظی وافر داشت از تصانیف او شرح قصیدہ سبعہ معلقہ و غایۃ التبیان فی علم اللسان در بیان قواعد صرفیہ و المسالک البھیہ فی القواعد النحویہ و ضرورۃ الادیب فی المؤنث السماعی و منتہی الارب فے کلام العرب ترجمہ قاموس در چہار جلد مشہور اند تاریخ وفاتش معلوم نشد

مولانا عبدالرشید جونپوری ابن شیخ مصطفٰے ابن عبدالحمید لقب او شمس الحق بود و شمسی تخلص میکرد شاگرد شیخ فضل اللہ جونپوری و مرید پدر خود شیخ مصطفٰی مرید شیخ محمد مرید نظام الدین امیٹھوی قدس اللہ اسرارہم از اولیای کبار و علمای کرام بود در اوائل حال بتدریس و افادہ علوم شغل داشتی زان بعد ترک کردہ بمطالعہ کتب حقائق اکتفا کرد و از اختلاط امرا و اغنیا احترازی داشت شاہجہان بادشاہ اوصاف حمیدہ او شنیدہ مشتاق ملاقاتش گشت فرمان بدست وکیلی بطلب وے فرستاد مولانا قبول نکرد و از گوشۂ عزلت پاے خود بیرون ننہاد تصانیف مفیدہ دارد منجملہ آن رشیدیہ در مناظرہ و زاد السالکین فی شرح اسرار الخلوۃ و رسالہ محکوم مربوط و حاشیہ شرح مختصر عضدی و حاشیہ فارسی بر کافیہ ابن حاجب و مقصود الطالبین و رسالہ اوراد و دیوان شعر فارسی مشہور اند و حادثۂ وفاتش ایجنین مشہور ست کہ بعد فراغ سنت فجر چون در فرض آغاز کردہ وقت گفتن تحریمہ طائر روحش باشیان جنت بسال یکہزار و ہشتاد و سہ ہجری پرواز نمود ادخلہ اللہ بحبوحۃ الجنان

مولوی محمد عبدالسبحان ابن شیخ محمد محسن ساکن احمدآباد تارہ فاضل علام حاجی بیت اللہ الحرام طبیب حاذق حامل قرآن از بدو سن شعور بصلاح و تقوی آراستہ بلکہ مؤلف اوراق میلادنامہ

کہ از بلوغ تا وقت اخیر صلوٰۃ فریضہ از و فوت نشدہ باشد و جملہ علوم ظاہریہ و باطنیہ و خلافت ارشاد از مولوی فخر الدین احمد الہ آبادی حاصل نمود تمام عمر شریف بہ ہدایت و ارشاد و بدرس علوم مثل اوستاد خود بسر بردہ مولوی عبد الحمید خلف مولوی حیدر حسین جونپوری و مولوی محمد عبد الکافی برادر زادہ صاحب ترجمہ از شاگردان اوشان صاحب استعداد و لیاقت موجود اند منجملہ کتب مصنفہ شان رسالہ اسرار الصلوٰۃ۔ قصہ منظومہ حضرت اسمعیل ع۔ قصہ منظومہ حضرت سلیمان ع۔ التہدید فی وجوب التقلید۔ دلائل قاطعہ در تحقیق فرقہ ناجیہ۔ خیر المقالہ فی اذالۃ العجالہ۔ مطبوع شدہ شائع اند آخر کار بعمر شصت و سہ سالگی تاریخ بست و یکم محرم الحرام یوم جمعہ سال یکہزار و سہ صد و سہ ہجری بمقام الہ آباد از دار فانی بعالم جاودانی رخت زندگی بربست و در گلاب باڑی کہ مقبرہ اہالیان دائرہ شاہ اجمل مرحوم است مدفون شد غفر اللہ لہ

ملا عبد السلام لاہوری شاگرد میر فتح اللہ شیرازی فقیہ و مفسر بود از شاگردان وی ملا عبد السلام ساکن قصبہ دیوہ مضافات لکھنؤ مشہور ست بر تفسیر بیضاوی حواشی برجستہ دارد بسال یکہزار و سی و ہفت ہجری وفات یافتہ

قاضی عبد السلام بدایونی ابن عطاء الحق محدث و مفسر بود تفسیر زاد الآخرۃ منظوم بزبان اردو قریب ۔ و لکہ شعر بسال دوازدہ صد و چہل و چہار ہجری تصنیف کردہ از زاد الآخرۃ سال تالیفش برمی آید در سال دوازدہ صد و پنجاہ و پنج ہجری ازین جہان فانی بعالم جاودانے شتافت نور اللہ مرقدہ

مولوی عبد السلام ساکن ہسوہ ابن سید شاہ ابوالقاسم نقشبندی ساکن قصبہ ہسوہ کہ متصل فتح پور ست در سال دوازدہ صد و سی و چہار ہجری ولادت یافتہ نام تاریخی اوسید ریاض الحسن مردی متقی بود کہ از بدو سن شعور ورع و تقوی را وثار خود کردہ بعد حفظ قرآن ابتدا اکثر کتب درسیہ از عم خود مولوی سراج الدین احمد خواندہ بعدہ از مولوی معین الدین کڑوی و مولوی محمد معین لکھنوی وغیرہ تکمیل نمودہ و سند صحاح ستہ از مولانا شاہ عبد الغنی دہلوی گرفتہ در سال دوازدہ صد و شصت و یک ہجری فراغ علمی حاصل نمود و بخدمت شاہ احمد سعید مجددی بیعت و خلافت سلسلۂ نقشبندیہ یافتہ و در سن دوازدہ صد و ہشتاد و دو ہجری مشرف

حج اکبر و زیارت روضۂ منورہ شد ہمدرانجا از شیخ احمد دحلان مکی شافعی تکمیل حدیث نمود با فادہ وانام
خلایق می پرداخت بعارضۂ وبل در ماہ شوال سال دوازدہ صد و نود و نہ ہجری رحلت فرمودہ
شیخ محمد علی طلیق تخلص ساکن قصبہ ہنسوہ در فقرہ نور اللہ تربتہٗ تاریخ وفاتش یافتہ

ملا عبد الشکور بتلو کشمیری از علماے نامدار صاحب ورع و تقوی بود پیش خواجہ حیدر چرخی
وغیرہ علماے وقت تلمذ نمودہ بتدریس منقولات اشتغال داشت اورنگ زیب عالمگیر بادشاہ
زر کثیر کہ جہت قوت علماے کشمیر فرستادہ بود ازان چیزی قبول نکردہ بسال سیزدہم از صد سے
دوازدہم ہجری رحلت فرمود ملا محمد اشرف شاگرد و استاد زادۂ او قصیدۂ عربی در مرثیہ او گفتہ
دران قصیدہ مادۂ تاریخ وفاتش چنین یافتہ ع لامات بوفاتہ علوما

قاضی عبد الصمد چڑیاکوٹی ابن قاضی ابو الحسن بن ملا محمد ماہ بن قاضی منصور عباسی طبع عالی
و ذہنی صافی داشت بعد تحصیل علوم از پدر دانش آموز برای حصول سند قضا کہ منصب موروثے
او بود بحکم پدر بزرگوار بدہلی شتافتہ و در انجا بمجمع علما در فضل و کمال امتیاز یافتہ تا آنکہ ارکان شاہے
ویرا در فقہ و اصول و دیگر علوم منقول و معقول یگانہ دیدند و بحکم محمد شاہ فرمانروای شاہجہان آباد
بمنصب قضای پرگنہ چڑیاکوٹ و دیگر مقامات پسندیدند مگر او رحمۃ اللہ علیہ قضای پرگنہ خود کہ آبای
کرامش از عہد قدیم بران مامور بودند قبول فرمود و دیگر مقامات را بہ مستحقان قدیم ارزانی نمود و از دہلی
بچڑیاکوٹ مراجعت کرد و در خوبی فصل خصومات و حسن تعلیم فنون درسیہ گنج نیکنامی بدست آورد
یگانۂ آفاق حافظ محمد اسحاق از تلامذۂ اوست صاحب ترجمہ علیہ الرحمہ در سال ہفتاد و یکم از صدی
دوازدہم ہجرت درگذشت قاضی منصف مادہ تاریخ وفاتش یافتہ اند رحمۃ اللہ علیہ و علی اسلافہ

شیخ عبد العزیز دہلوی ابن حسن بن طاہر جونپوری از مشاہیر مشائخ چشتیہ و از اکابر علماے
صوفیہ صافیہ رضوان اللہ علیہم مظہر معرفت و محبت و بعلوم شریعت و طریقت و حقیقت عالم بود
و بسماع و تواجد وظیفہ داشت مرید پدر خود شیخ حسن بود ہموارہ معتکف بودی ہمجامع رداے
خلائق کوشش بلیغ نمودی و در علوم ظاہرہ ہم کامل مکمل بود و تفسیر عرائس و عوارف و فصوص را بحکم
و شرح بش بتلامذہ درس گفتی و صاحب تصانیف مشہورہ است از انجملہ رسالہ عینیہ است کہ در مقابلہ
رسالہ غیریۂ شیخ امان پانی پتی نوشتہ و بسیاری از مسائل غامضۂ وحدت وجود موافق کشف

ارباب شهود در انجا مذکور شده ملا عبد القادر بدایونی مؤلف منتخب التواریخ نیز از وی بعض کتب و رسائل تصوف استماع و استفاده نموده وی رحمة الله علیه در جونپور بسال هشت صد و نود و هشت هجری متولد شده بعمر یک و نیم سالگی همراه والد خود بدهلی تشریف آورده تاریخ ششم جمادی الاخری سن نهصد و هفتاد و پنج هجری شهباز روحش باوج بقا پرواز نمود قطب طریقت نماند ماده تاریخ فوتش یافته اند و چون مشار الیه در تصانیف و مکاتیب خود را ذره ناچیز عبد العزیز می نوشت لهذا ذره ناچیز نیز تاریخ رحلتش یافته مے شود

مولانا عبد العزیز دهلوی ابن مولانا شاه ولی الله محدث دهلوی در سال یازده صد و پنجاه و نه هجری ولادت یافته و به **غلام حلیم** اسم تاریخی موسوم گشت و بعمر یازده سالگی بخدمت والد ماجد خود از تحصیل علوم عقلیه و نقلیه و تکمیل کمالات خفیه و جلیه فارغ شده بعد پدر بزرگوار متکی اریکه درس و ارشاد گردید بالجمله وی جامع علوم بلکه آیتی از آیات الٰهی بود هر آنچه در توصیفش خامه و زبان بطراز دمشی هست از خرواری و اندکی هست از بسیاری رساله سر الشهادتین و بستان المحدثین و تحفه اثنا عشریه و عجاله نافعه و فتح العزیز تفسیر سورهٔ بقره و دو پاره اخیر قرآن مجید از تصانیف شهیره وی اند هفتم شوال سال دوازده صد و سی و نه هجری ازین جهان بے بنیان بعالم جاودان رحلت فرمود شاعرے تاریخ فوتش چنین گفته ع بے سر و پا گشته اند از دست بیداد اجل فضل

دین لطف و کرم فضل و هنر علم و عمل

ملا عبد العلی بحر العلوم لکهنوی ابن ملا نظام الدین بن ملا قطب الدین الشهید السهالوی در اواخر عمر پدر بوجود آمده بعمر هفده سالگی از جمله کتب درسیه و علوم متعارفه بخدمت پدر بزرگوار فراغ حاصل نموده بعده پدرش همان سال رحلت فرمود بعد وفات پدر بمطالعه کتب معقول و منقول مشغول گشت و مطالب غامضه بخدمت ملا کمال الدین که تلمیذ خاص پدرش بود پیش می کرد در اوائل حال صاحب ترجمه علیه الرحمة را سانحه عظیم بوطنش لکهنو پیش آمده که بدان سبب روانه شاهجهانپور گشت حافظ الملک حافظ رحمت خان رئیس آن شهر قدومش را مغتنمات شمرده باعزاز و اکرام تمام پیش آمده وجه معقول برای مصارف وے مقرر ساخت تا حیات حافظ الملک همدرانجا مقیم بوده بتدریس طلبه اشتغال داشت بعد کشته شدن حافظ الملک مرحوم نواب

فیض اللہ خان رئیس رامپور ملای موصوف را برامپور برد و رانجا نیز بہ تعلیم و تدریس مشغول بود
لیکن بوجہ قلت کفاف مولانا برخاستہ خاطر می بود کہ درین اثنا منشی صدرالدین بہاری وے را
برای تدریس مدرسہ خود کہ در بہار بنا نہادہ بود خرچ معتد بہ فرستادہ طلبید چنانچہ ملا عبدالعلی
از رامپور جانب بہار روانہ شدہ در اثنای راہ از رای بریلی ملا ازہار الحق را کہ در انجا مقیم بود ہمراہ
خود بہ بہار برد منشی صدرالدین باعزاز و اکرام پیش آمدہ چہار صد روپیہ ماہوار برای ذات خاص
مولانا و یک صد روپیہ ماہوار برای ملا ازہار الحق علاوہ مصارف طلبہ مقرر کردہ داد
مدتے در انجا رونق افروز مسادۂ تدریس ماند بعد چندی مفتریان وقت در میان وے و
منشی صدرالدین رنجشی پیدا کردند انجام برخاستہ خاطر گردید این خبر بہ نواب والاجاہ محمد علی خان
رئیس کرناتک وغیرہ رسید خطی بطلب مولانا مع خرچ بخدمتش فرستاد کہ مولانا روانہ مدراس
شد چون آنجا رسید نواب موصوف مع عزیزان و امیران استقبالش نمودہ باعزاز تمام بہ محل خود
برد و مدرسہ کلان بنا نمودہ مولانا در ان مدرسہ بتدریس طلبہ مشغول گشت و از سرکار نواب
موصوف بحر العلوم خطاب یافت بعد وفات نواب محمد علی خان پسرش عمدۃ الامرا و بعد او عظیم الدولہ
نبیرۂ محمد علی خان بر مسند ریاست نشستند و عمر مولانا بہ ہشتاد و سہ سالگی رسیدہ بعوارض جسمانی
مبتلا گشتہ دوازدہم رجب سال دوازدہ صد و سی و پنج ہجری رحلت فرمودہ در مدراس
مدفون گشت بجایش مولوی علاء الدین کہ شاگرد و داماد ش بود مقرر گردید **تصانیفہ الشہیرۃ**
ارکان اربعہ در اصول فقہ و حاشیہ بر میرزاہد رسالہ و حاشیہ بر حاشیہ زاہدیہ بر شرح تہذیب
جلالیہ و حواشی ثلاثہ بر حاشیہ زاہدیہ امور عامہ جدیدہ و قدیمہ و شرح سلم مع حاشیہ منہیہ و عجالہ نافعہ
مع منہیہ و فواتح الرحموت شرح مسلم الثبوت و تکملہ بر شرح ملا نظام الدین بر تحریر ابن ہمام و تنویر
الابصار شرح فارسی منار و حاشیہ بر شرح صدرای شیرازی و شرح مثنوی مولانا روم و
شرح فقہ اکبر و نہایۃ العرف و رسالہ در احوال قیامت و رسالہ توحید وغیرہ

مولوی عبدالعلی فرنگی محلی بابو تراب شہرت داشت پسر چہارم مولوی عبدالجامع بن
مولوی محمد نافع ابن مولوی عبدالعلی بحر العلوم ہست بعد حفظ قرآن مجید جملہ کتب درسیہ تحصیل کردہ
فاتحہ فراغ خواند صاحب استعداد و مرید مولوی عبدالوالی فرنگی محلی بود درس سے ماہ درس

میں شباب بعارضہ سل و دق بتلا شدہ بتاریخ دوم جمادی الاول سال دوازدہ صد و نود و دو ہجری لاولد بہ لکھنؤ وفات یافت رحمہ اللہ

مولوی حافظ عبد العلی نگرامی در سال دوازدہ صد و سی و دو ہجری بہ قصبہ نگرام از مضافات لکھنؤ متولد شدہ در اوائل کتب مروجہ درسیہ از خال خود مولوی حافظ علیم اللہ نگرامی تحصیل کردہ پس ازان بہ لکھنؤ رفتہ از چند علماے وقت مستفید شدہ فاتحہ فراغ علی پیش مولوی انور علی لکھنوی خواندہ و اجازت جملہ علوم ظاہریہ از حافظ علیم اللہ سابق الذکر عن مرزا حسن علی محدث لکھنوی عن مولانا شاہ عبد العزیز دہلوی یافتہ مرید قاضی سید عبد الکریم بریلوی بود و از شاہ گلزار کشنوی خلیفہ قاضی ممدوح تلقین و اجازت جملہ خاندانہای طریقت حاصل کردہ اسامی کتب مؤلفہ صاحب ترجمہ اینست تفسیر آیات الاحکام رد المبتدعین تحقیق الامور فی الفاتحۃ والنذور التحریر فی المزامیر التسکین المسلول علی من انکر کون مسح الرقبۃ من سنۃ الرسول۔ تحقیق فی المولد و القیام۔ نور الایمان فی تائید مذہب النعمان۔ الیواقیت اللطیفہ فی تائید مذہب ابی حنیفہ رسالہ در باب حفاظ شیعہ۔ ہدایۃ الانام الی خرقۃ المشائخ العظام رسالہ تقریر حق۔ رسالہ مولد شریف مسودہ اوراق در سن دوازدہ صد و شصت و چہار ہجری بمقام لکھنؤ بخدمت صاحب ترجمہ مشرف شد بحدی خلیق و منکسر النفس یافت خدا اندیش بیادر زد واقع شب بست و ہشتم ماہ شوال سال ہزار و دو صد و نود و شش ہجری رحلت فرمود بہ نگرام مدفون گشت انا للہ وانا الیہ راجعون نگرام بنون مفتوح و کاف فارسی ساکن و رای مہملہ مفتوحہ و الف و میم موقوف۔

مولوی عبد العلی خان رام پوری ابن ملا محمد عمران بن ملا محمد غفران رام پوری شرف تلمذ بخدمت جد امجد خود یافتہ حافظ و قاری بود در سن دوازدہ صد و نود و ہفت ہجری رحلت فرمود

مولوی عبد العلی قنوجی ابن مولوی علی اصغر قنوجی شاگرد برادر خود مولوی رستم علی قنوجی عالم علوم عقلیہ و نقلیہ بود حاشیہ شرح منار در اصول فقہ از تصانیف اوست بموضع بندگی متصل کوڑا جہان آباد ضلع فتح پور ہسوہ رحلت فرمود سال فوتش معلوم نہ شد

مولوی عبد العلی اسلام آبادی ابن منت علی از شرفای اہل اسلام چاٹگام ہست بروز پنجشنبہ دہم شہر دوازدہ صد و شصت و دو ہجری ولادت یافتہ کتب درسیہ فارسیہ پیش اساتذہ وقت گذرانیدہ بعمر

چهارده سالگی میزان الصرف آغاز کرده بمدت نه ماه از درس مجموعه صرف و نحو فارغ شده بکلکته شتافت و بمدرسه سرکار انگریزی معمور شده طرح اکتساب علوم انداخت و بهر سالی از جماعتی بجماعتی ترقی می شد و اساتذه هر جماعت بر و شفقتها ارزانی داشتند تا بر جمیع مماثلان خود گوی سبقت می ربود و بیافتن انعام مباهی می گشت و در اثنای تحصیل علوم متداوله اهل اسلام بزبان انگریزی هم مهارت معتد به پیدا کرد و بعد ازان بمدرسه بمنصب مدرس زبان فارسی مقرر شد الحال عربی پروفیسر مدرسه هوگلی است سلمه الله تعالی کتاب صحیفة الاعمال در مرآة الاحوال مصنفه اوست مشتی است از خرواری و شطریست از طومارے

اسلام آباد نام چاٹگام مضاف ممالک بنگال است

ملا عبد الغفور لاهوری لقب او رضی الدین از عمده ترین تلامذه مولانا عبد الرحمن جامی قدس سره السامی بود حاشیه فوائد ضیائیه به متانت تمام نوشته که تکملهٔ آن ملا عبد الحکیم سیالکوٹی نموده است

در سن نهصد و دوازده هجری جان بجان آفرین سپرد طاب الله ثراه ۔

شیخ عبد الغفور اعظم پوری از علماے مشاهیر وقت مرید شاه عبد القدوس چشتی صاحب کمالات صوری و معنوی بود در متابعت حضرت ختمی پناه صلعم توفیق رفیق داشت اکثر اوقات درس علوم دینیه فرمودی بحسن صورت و خوبی سیرت سرآمد اهل زمان بود هر یه گرفتی خلائق را وعظ و نصیحت فرمودی در تصوف رسائل متعدده نوشته چون عمرش بدایره ابناء الثمانین عتقاء الله قدم نهاد بسال نهصد و هشتاد و پنج هجری بدار البقار حلت فرموده باعظم پور مدفون گشت اعظم الله شانه

اعظم پور قصبه ایست از توابع سنبهل

شیخ عبد الغنی بدایونی از علماے صوفیه قدس الله اسرارهم در ترک دنیا ادهم وقت و در تجرید شبلی روزگار بود باوائل که طلب علم در بدایون میکرد حال بر و غالب می آمد و احیاناً یکپاس کم و بیش در عین سبق خوانی از شنیدن نغمه بے شعور می ماند بالجمله بنا بر بعضی علائق که سر راه طالبان آگاه میگیرد

ع در راه خدا که رهزنانند ❊ آن راه زنان همین زنانند ❊ در طلب کفاف بدهلی رفت و بملازمت تاتارخان حاکم آنجا که در لباس اهل جاه از اهل الله بود رسید و از سادات بشیخ عبد العزیز دهلوی آورد و تحصیل تمام کتب متعارفه و متداوله در خدمتش نمود و سالها درس گفت بیکبار جذبه عنایت ازلی گریبانگیر او شد و از همه اشتغال بر آمده چندگاه در خانقاه شیخ خود در سلک درویشان

مرتاض انتظام یافتہ بہ مجاہدت و ریاضت اشتغال گرفتہ بعد از تحصیل کمال بیرون الہ آباد دانے بجانب قدمگاہ حضرت رسالت پناہ صلعم در مسجدی کہ مشہور بمسجد خان جہان است سکونت ورزیدہ پیوستہ باعتکاف مے گذرانید و باآنکہ عیال بسیار داشت راہ سلوک را بقدم توکل می سپرد چون در سن یکہزار و سہ ہجری خانخانان بخدمتش رسیدہ التماس نصیحتی نمود فرمود کہ اتباع سنت محمد صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم لازم گیر

مولوی عبد الغنی دہلوی ابن ابو سعید العمری بماہ شعبان سال دوازدہ صد و سی و پنج ہجری در دہلی متولد شدہ اولاً حفظ قرآن مجید نمود بعد از والد خود مولوی شاہ ابو سعید و مولوی مخصوص اللہ ابن مولانا رفیع الدین دہلوی و مولوی محمد اسحاق دخترزادہ مولانا عبد العزیز و شیخ محمد عابد سندی و شیخ ابو زاہد اسمعیل رومی اخذ علوم کردہ بدرس حدیث مشغول گشت مرید و خلیفہ والد خود بود و حاشیہ بر سنن ابن ماجہ تالیف نمودہ نامش انجاح الحاجۃ است علاوہ آن دیگر مؤلفات دارد بعد بغاوت و تسلط انگریزان بر دہلی بمکہ معظمہ رفتہ و از انجا بمدینہ منورہ رخت اقامت انداخت ہمدران بقعہ متبرکہ بماہ محرم سال دوازدہ صد و نود و شش ہجری رحلت فرمود **قطعہ تاریخ وفات**

شاہ عبد الغنی وحید زمان ❊ نازش علم و عارف باللہ ❊ سال نقلش شنیدم از ہاتف ❊ بہترین محدثین ای آہ ❊

مولوی سید عبد الفتاح گلشن آبادی ابن سید عبد اللہ حسینی ناصلوات نقویہ ساکن گلشن آباد عرف ناسک عالم باعمل فاضل اجل بخدمات موالی وقت مثل سید میان سورتی و مولوی شاہ عالم ساکن بروده و مولوی بشارت اللہ کابلی و ملا عبد القیوم کابلی و مفتی عبد القادر تھانوی و خلیل الرحمن ساکن مصطفے آباد عرف رامپور و مولوی فضل رسول بدایونی و مولوی محمد اکبر کشمیری و معلم ابراہیم باعکلظ تحصیل علوم متعارفہ و متداولہ نمودہ در سن دوازدہ صد و شصت و چہار ہجری بعد امتحان سند افتا یافتہ در سال دوازدہ صد و ہفتاد و یک ہجری بہ منصب افتاے عدالت ضلع خاندیس ممتاز گشت و در سال دوازدہ صد و ہشتاد و چہار ہجری بمدرسہ انفلسٹن واقع بندر بمبئی مدرس عربی و فارسی شدہ اکنون از سرکار انگلشیہ پنشن یافتہ بوطن مالوف خود مقیم اند و نیز از سرکار سابق الذکر بہ خطاب جسٹس آف پیس و خان بہادر معزز و مباہی است مدام بتدریس و موعظت و تالیف کتب مفیدہ اوقات عزیزش بسر مے برد

سلمہ اللہ تعالی مولوی سید نظام الدین و شیخ قطب الدین و قاضی سید بچو میان خان بستی تلامذہ وئید
ویرا دو فرزند ارجمند ہستند مولوی سید امام الدین احمد و سید سراج الدین محمد رقاہما اللہ مدارج العلوم
تصانیفہ الانیقہ۔ تحفہ محمدیہ فی رد وہابیہ تائید الحق جامع الفتاوی در چہار جلد تخزینۃ العلوم در دو
جلد فارسی آموز دو حصہ۔ تشریح الحروف فارسی خزینہ دانش کلید دانش فارسی کلید دانش ہندی
اشرف القوانین مصادر الافعال۔ مجامع الاسما تعلیم اللسان۔ تحفۃ المقال۔ اشرف الانشا
جغرافیہ عالم۔ باقیات الصالحات۔ دیوان اشرف الاشعار۔ رحمۃ للعالمین۔ تاریخ روم
تاریخ اولیا وغیرہ

مولوی شاہ عبد القادر بدایونی ابن مولوی شاہ معین الحق فضل رسول بدایونی ولادت
شان در ہفتدہم رجب سال دوازدہ صد و پنجاہ و سہ ہجری علی صاحبہا الصلوۃ والسلام وقوع
یافتہ مظہر حق نام تاریخی ولیست اللہم اجعلہ کاسمہ الشریف اکثر کتب درسیہ پیش مولوی نور احمد بدایونی
و بعض کتب ہمچو شروح سلم العلوم و شرح اشارات و محاکمات وغیرہ بخدمت مولانا فضل حق خیرآبادی
گذرانیدہ مشار الیہ بین الاقران گشت و بشرف بیعت و خلافت از والد خود سعادت اندوز گردید
و ہمراہی والد خود ہنگام زیارت حرمین شریفین زادہما اللہ تشریفاً بخدمت شیخ الفقہا والمحدثین مولانا
شیخ جمال عمر مکی اخذ حدیث فرمودہ بافادۂ علوم دینی و تالیف کتب دینیہ مے پرداختند
رسالہ احسن الکلام فی تحقیق عقائد الاسلام بزبان عربی و رسالہ سیف الاسلام المسلول علی المناع
بعمل المولد والقیام بزبان فارسی و رسالہ حقیقۃ الشفاعۃ علی اہل السنۃ والجماعہ و شفاعۃ السایل
بتحقیق المسایل مشتمل بر جواب دو صد سوال در فقہ و عقاید و دیوان عربی در نعت شریف نبوی
صلعم کہ در اثنای راہ سفر مدینہ طیبہ مشتمل بر ذکر آثار خیر الامصار مسنوح خاطر عاطر شدہ از تصانیف
شان مرغوب اہل العلم اند ما سوای مذکور الصدر دیگر کتب و رسائل زیر تالیف اند اللہم تممہا بالخیر
الغرض ذات جامع البرکات حضرت سابق الصفات از مغتنمات توان شمرد اللہم زد و فی معالیہ
و بارک فی ایامہ و لیالیہ خصوصاً امدادیکہ در تالیف این کتاب بہیچمدان از آنجناب رسید ادای شکر
آن بقول شخصی ؎ اگر ہر موی تن گردد زبانم ٭ ادای شکر او کی می توانم ٭ تا گزیر بدین فقرہ دعائیہ
ختم کلام می نمایم عمر اللہ الوقت بحیاتہ وافاض علیہ سجال سیاتہ

شیخ عبدالقادر پٹنی ثم المکی بن شیخ ابوبکر مفتی مکہ معظمہ از احفاد شیخ محمد طاہر پٹنی فصیح و بلیغ دانشمند جید و فقیہ مستند بود اکتساب علوم از شیخ عبداللہ انصاری مکی شافعی کردہ از تصانیف شریفہ او فتاوی در چہار جلد و مجموعۃ المنشآت مشہور ہست در یازدہ صد و ہشتاد و سہ ہجری رحلت فرمودہ

شاہ عبدالقادر اورنگ آبادی متخلص بہ مہربان معروف بہ فخری اصلش از سادات نقویہ نیشاپور ست بعض اسلافش از آنجا بہ قصبہ کنتور مضاف لکھنؤ آمدند والد ماجدش شرف الدین خان بہ اورنگ آباد وارد شدہ قاضی بلدہ روضہ گردید و در انجا صاحب ترجمہ در سال یازدہ صد و چہل و سہ ہجری متولد شدہ و حفظ قرآن مجید و اکتساب علوم عقلیہ و نقلیہ کردہ بتدریس می پرداخت و خرقہ قادریہ در بر داشت در شاعری شاگرد غلام علی آزاد بلگرامی بود تمام عمر شریفش در ہدایت و ارشاد بسر کرد در اواخر صدی دوازدہم بمدراس رفت نواب والاجاہ رئیس آن دیار بہ بزرگی و حسن عقیدہ بوی پیش آمدہ ہمانجا در سال دوازدہ صد و چہار ہجری وفات یافتہ در خانقاہ واقع قصبہ میلاپور مضاف مدراس مدفون گردید

مولوی عبدالقادر لکھنوی ابن شیخ سلطان از اولاد مولانا قطب الدین محدث ابن مولانا خضر محدث مردے بود بزرگ بغایت متقی از دنیا زیادہ بر قدر مایحتاج اختیار نکردی و از محاصل جزوے مدد معاش کہ قریب موضع کسمنڈی پرگنہ ملیح آباد بود صرف مایحتاج خود و فقرا می ساخت چون در اہل فطرتش نشاء تقوی و ورع غالب بود مردانہ قدم در ساحت کسب علوم گذاشت و جا بجا خصوصاً بہ بلدہ لاہور تحصیل و تکمیل علوم نمودہ مکرم و مبجل شدہ با برکت و کرامت بوطن مالوف لکھنؤ معاودت فرمود وی در زمان خود بفضل و علم مشار الیہ اقران بود و عادت معہودہ داشت کہ بعد نماز عشا تا کہ مردم بیداری بودندمی خسپید چون مردم می خفتند او برخاستی و تا بامداد بنماز و اشغال باطن مشغول بودے بعد نماز چاشت بتعلیم و افادہ طلبہ می پرداخت تا چہل سال بر مسند درس و افادہ جا داشت شیخ پیر محمد لکھنوی و اکثر علماے شہر و جوار از تلامذۂ وے اند صاحب ترجمہ چہار خلف الصدق خود گذاشتہ رحلت فرمود سال رحلتش دریافت نشدہ غالباً در اواسط صدی یازدہم بودہ باشد مرقدش بہ لکھنؤ بجوار خانۂ ویست برد اللہ مضجعہ۔

مولوی عبدالقادر سلہٹی ابن مولوی ابوالنصر محمد ادریس صدر الصدور بن مولوی ابوسعید

محمد محمود ندیم نواب مرشد آباد والملقب بعاقبت محمود بن مولوی محمد کلیم خلیفہ مرزا مظہر جانجانان قدس سرہ ابن محمد رفیع بن محمد صالح بن عبد الکریم فاروقی مدنی ثم الہروی ثم النہدی النقشبندی المجددی السلطی کنیت وے ابو محمد است علوم متعارفہ بخدمت مولوی رمضان اللہ اکتساب کردہ وے تلمیذ مولوی فضل الرحمن قاضی القضات شاگرد مولوی غلام سبحان قاضی القضاۃ بنگال و وے شاگرد مولوی معظم الدین تلمیذ مولانا عبد العلی بحر العلوم بود صاحب ترجمہ شام و پگاہ خود بدرس علوم و تصانیف بسر می برد منجملہ کتب مصنفۂ او کہ بنظر راقم الحروف گذشتند رسالہ رد المعقول در رد فرقہ وہابیہ و الفوائد القادریہ فی شرح العقائد النسفیہ و الجوامع القادریہ در عقائد اہل سنت و الدر الازہر فی شرح الفقہ الاکبر مشہور اند سلمہ اللہ تعالیٰ

شیخ عبد القادر احمد آبادی بن عبد اللہ العیدروس یمنی حضرموتی ہندی کنیت او ابو بکر لقبش محی الدین بود بروز پنجشنبہ بستم ربیع الاول سال نہصد و ہفتاد و ہشت ہجری در احمد آباد گجرات متولد شدہ بخدمت علماے وقت اکتساب علوم نمودہ دانشمند متبحر گشت و علوم عجیبہ و فنون غریبہ بتصانیف و تالیف شائع کرد کہ از و یادگار ماند و بسال ہزار و سی و ہشت ہجری در احمد آباد رحلت فرمود **تصانیفہ** الفتوحات القدسیہ فی الخرقۃ العیدروسیہ الحدائق الخضرۃ فی سیرۃ النبی و اصحابہ العشرۃ المنتخب المصطفیٰ فی مولد المصطفیٰ الدر الثمین فی بیان المہم من الدین اتحاف الحضرۃ العزیزہ بعیون السیرۃ الوجیزہ المنہاج الی معرفۃ المعراج الانموذج اللطیف فی اہل بدر الشریف اسباب النجاۃ والنجاح فی اذکار المساء والصباح الحواشی الرشیقۃ علی العروۃ الوثیقۃ المنح البارے بختم البخاری تعریف الاحیا بفضائل الانبیا عقد اللآل بفضائل الآل بغیۃ المستفید شرح تحفۃ المرید النفحۃ العنبریۃ فی شرح تبیین العنبریہ غایۃ القرب فی شرح نہایۃ الطلب اتحاف اخوان الصفا بشرح تحفۃ الظرفا صدق العرفا بحق الاخفا النور السافر فی اخبار القرن العاشر و غیرہا و غیرہا۔

مولانا عبد القادر دہلوی بن مولانا شاہ ولی اللہ محدث دہلوی در تفسیر و حدیث و فقہ شانے بلند داشت موضح القرآن ترجمہ قرآن مجید بزبان اردو بکمال فصاحت تحریر فرمود کہ بر ماہران محاورہ اردو مخفی نیست نہم رجب سال دوازدہ صد و چہل و دو ہجری رحلت فرمود

مولوی عبد القادر سندیلی ابن مولوی شاہ جمیل الدین بن مولوی اظہر علی ابن مولوی اصغر علی بن مولوی حمد اللہ سندیلی نوزدہم محرم سال دوازدہ صد و سی و چہار ہجری یوم پنجشنبہ در قصبہ سندیلہ

متولد شده از حافظ مولوی شوکت علی سندیلی و مولوی سید فقیه الله سندیلی و مولوی عبدالحکیم فرنگی محلی و مولوی تراب علی لکھنوی اکتساب علوم متعارفه نموده فراغ علمی حاصل ساخت و مرید والد خود بود بمقامات ناگود و جھانسی وغیره بذریعه نوکری تعلیم قیام داشت بسیاری از طلبه او مستفید شدند واقع نوزدهم ذیحجه سن دوازده صد و هفتاد و دو هجری وفات یافته قریب مزار والد خود پیش دروازه مدفون گشت

ملا عبدالقادر بدایونی ابن ملوک شاه از اکابر بلده بدایون شاگرد شیخ مبارک ناگوری بفضل و کمال متصف بود بملازمان اکبر شاه منسلک شده در محفل خلوت بار داشت اکثر بانتخاب و ترجمه کتب هندیه مامور می شد کتاب راماین بفارسی ترجمه کرده و تاریخ کشمیر منتخب نموده در تاریخ گوئی مهارتی وافر داشت کتاب منتخب التواریخ که آن را تاریخ بدایونی نیز میگویند بر حسن گوئی و فضل و کمال او دلیلی است واضح کتاب مذکور بتاریخ بست و سوم جمادی الثانی سال یکهزار و چهار هجری اتمام پذیرفته تاریخ اتمامش صاحب ترجمه چنین یافته **قطعه** شکر لله که باتمام رسید . منتخب از کرم ربانی . سال تاریخ زول جستم و گفت . انتخابی که ندارد ثانی . مراد از ثانی دو حرف اند یکی نون که ثانی حرف اول هست دوم یای مثناة تحتانی که ثانی حرف آخر هست چون اعداد دو حرف مذکور که شصت اند از لفظ انتخابی خارج شوند سال اتمام کتاب بر می آید ترجمه سنگاسن بتیسی موسوم بنامه خرد افزا که از آن تاریخ ترجمه مے بر آید نیز از صناعت اوست

شیخ عبدالقدوس گنگوهی صاحب علم و عمل از اکابر علمای صوفیه صافیه مرید شیخ محمد بن شیخ عارف بن شیخ احمد عبدالحق ردولوی بود و اعتقاد کامل بروحانیت شیخ احمد عبدالحق ردولوی داشت کتاب انوار العیون قریب هفت فن از تصانیف اوست در سال نهصد و چهل و پنج هجری رحلت فرمود رضی الله عنه

مولوی عبدالقدوس فرنگی محلی پسر اکبر مفتی محمد یعقوب بن ملا عبدالعزیز حافظ قرآن بود کتب معقول از پدر خود و کتب منقول از ملا محمد حسن تحصیل کرده جامع معقول و منقول شد و به تعلیم و تدریس مے پرداخت و از وفات پسر خود عبدالسلام که استعداد خوب در خط مرغوب داشت رنجها کشیده وفات یافت

ملا عبدالکریم کاکوروی ابن حافظ شهاب الدین ابن شیخ بهکهاری کاکوروی بعمر سیزده سالگی

از کتب درسیہ فراغ یافتہ بطور سیاحت بدہلی رسید و بمزار فائض الانوار خواجہ قطب الدین او شے چندی مراقب بودہ بحلقہ خواجہ باقی باللہ قدس سرہٗ نیز نشستہ بکاکوری تشریف آوردہ عمر گرانمایہ تبہذیب و ارشاد خلائق و اذکار باطنی بسر مے برد تا آنکہ برحمت حق پیوست سال وفاتش بسیاقت نرسید

حاجی عبدالکریم لاہوری عالم باعمل و فاضل بی بدل مرید شیخ نظام الدین بلخی بود شرح نصوص الحکم فارسی و اسرار عجیبہ در بیان ذکر و شغل چشتیہ از تصانیف اوست در سال یکہزار و چہل و پنج ہجری

ازین جہان رحلت کرد علیہ الرحمۃ والغفران

ملا عبدالکریم پشاوری ابن ملا درویزہ پشاوری باخوند کریم داد شہرت داشت علوم ظاہر و باطن از والد ماجد خود اخذ کردہ محقق افغانستان گشت فاضل صوفی مشرب بود از میر سید علی خواول خرقہ خلافت یافتہ وی صاحب شریعت و طریقت بود کتاب مخزن الاسلام از تصانیف اوست از خوارق او منقول است کہ وی ہر شب یک جزو کاغذ سفید بحجرہ خود می برد و بغیر روشنی چراغ وغیرہ تحریر فرمودہ علی الصباح بیاران خود میداد تا آنکہ کتاب مذکور باختتام رسید در سال ہزار و ہفتاد و دو ہجری وفات

یافتہ بعلاقہ یوسف زئی مدفون گشت

قاضی سید عبدالکریم رای بریلوی ابن سید محمد مقیم رئیس قدیم رای بریلی کہ جد مادریش قاضی محمد آصف صوفی نگرامی بود بحلیہ علم و عمل آراستہ و بصلاح و تقوی پیراستہ از خاندان نقشبندیہ بامولوی سید عبدالکریم جوراسی خلیفہ شاہ لال رای بریلوی بیعت نمود و باشتغال و اذکار نقشبندیہ مستفیض شدہ بخدمت مولانا سید عبدالرحمن نزیل لکھنؤ حاضر شدہ اجازت و خلافت دیگر سلاسل چشتیہ و قادریہ و سہروردیہ و اویسیہ و قلندریہ حاصل کرد فیض تمام برداشت و رسائل متعددہ تالیف فرمودہ کہ تفصیل آن در ذیل مذکور ہست وسیلۃ النجاۃ فی احکام الاموات۔ الکلام المتین فی کشف اسرار الحق والیقین رسالہ در بیان مراتب ولایت و خاتم آن۔ رسالہ در محاکمہ بحث وجود مطلق و وجود عام۔ رسالہ در فرق میان بروز و تناسخ بتاریخ بست و دوم رجب سال یکہزار و دوصد و چہل و ہشت ہجری در

رای بریلی وفات یافتہ مدفون گشت نور اللہ مرقدہٗ

شیخ عبدالکریم سہارنپوری انصاری سہارنپوری مردی صاحب وجد و حال بود در جمیع علوم و فنون مہارتی کامل داشت بتاریخ چہاردہم محرم سال ہزار و بست و چہار ہجری فوت شد عزیزی

شمع ارشاد حق تاریخ فوتش یافتہ مؤلف حین تالیف کتاب آنرا منظوم ساختہ وھو ہذا شیخ عبدالکریم
انصاری ٭ بود از خطۂ سہارنپور ٭ از محرم چو چار وہ بگذشت ٭ رخت بربست سوی رب غفور ٭
شمع ارشاد حق بگفت کسی ٭ سال نقل و رحال آن مبرور ٭

ملا عبداللطیف سلطانپوری از علمای اورنگ زیب عالمگیر بادشاہ بود در معقولات ومنقولات مہارت تمام داشت سال یکہزار وسی وشش ہجری وفات یافت ع آفتاب علم را آمد کسوف ٭ مادہ تاریخ فوتش یافتہ اند۔

میر عبداللطیف قزوینی از سادات حسنی سیفی است در علوم عقلی ونقلی بہرہ تمام داشت واباعن جد سلسلۂ ایشان تاریخی آمدہ چونکہ سادات سیفی ہمہ سنی متعصب بودہ اند لہذا شاہ طہماسب فرمانروای ایران ضیاع وعقار ایشان را کشیدہ گرفت میر موصوف از ولایت عراق در سال نہصد وشصت ونہ ہجری متوجہ ہند شدہ سعادت خدمت اکبر شاہ دریافتہ بادشاہ پیش ایشان سبقی چند از دیوان حافظ وغیرآن خواندہ اند در رابع پنجم رجب سن نہصد وہشتاد ویک ہجری در معمورۂ جدید فتح پور سیکری بدار الخلد انتقال نمودہ بالائے قلعہ اجمیر در جوار میر سید حسین خنگ سوار مدفون گشت
قاسم ارسلان فخر الیس تاریخ فوتش یافتہ

مولوی عبدالمجید بدایونی ابن مولوی عبدالحمید ابن مولوی محمد سعید ابن مولوی محمد شریف ابن مولوی محمد شفیع بدایونی بتاریخ بست ونہم رمضان سال یازدہ صد وہفتاد وہفت ہجری متولد شدہ ظہور اللہ نام تاریخی وی یافتند از صغر سن بخدمت مولانا محمد علی بدایونی تربیت یافتہ برکمال ورع وتقوی وتعلم علم دین مجبول بود واکثر کتب متداولہ مروجہ بخدمتش تحصیل نمودہ بعد وفاتش بقیہ کتب درسیہ بخدمت مولانا ذوالفقار علی ساکن قصبہ دیوہ مضاف لکھنؤ کہ تلمیذ مولانا نظام الدین ابن ملا قطب الدین سہالوی بودند تکمیل فرمود وبعد فراغ علمی در وادی طلب مرشد کامل پاے استقامت نہاد وبہرجا بتلاش شیخ کامل میرفت چونکہ اتباع شرع شریف در بسیاری از مشائخ وقت نمی یافت تنفری ازین طائفہ بخاطرش جا گرفت اما از آنجا کہ طالع بیدار داشت بخواب دید کہ در مجلس حضرت ہادی المضلین سید المرسلین صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم جناب محبوب سبحانی غوث صمدانی شیخ عبدالقادر جیلانی ومخدوم الانام کان نمک وگنج شکر شیخ فریدالدین ودیگر اولیاء اللہ قدس اللہ تعالی اسرارہم

حاضر اند پس باشارہ حضرت رسالت پناہی صلعم جناب غوث الاعظم دست صاحب ترجمہ بدست
سید شاہ آل احمد مارہروی دادند چون وی رحمۃ اللہ علیہ بیدار شد راہ مارہرہ گرفتہ بخدمت پیر دستگیر
خود رسیدہ کمال ورع و تقوی و اتباع شرع را بہم یافتہ شرف بیعت حاصل نمود و بخلافت ممتاز
گشت و از حضور پیر بلقب عین الحق مباہی شد زان بعد بعمر ہشتاد سالگی بزیارت حرمین شریفین
زادہما اللہ شرفا بہرہ اندوز گردید کتاب مواہب المنان شرح جواہر الرحمان کہ عبارت از
ملفوظات غوثیہ ہست و رسالہ رد روافض بزبان فارسی و رسالہ رد وہابیہ در ہندی و دیگر رسائل
از تصانیف شان اند و منجملہ تلامذہ ارشد وی شاہ آل رسول مارہروی و مولوی افتخار الدین ہستند
صاحب ترجمہ علیہ الرحمۃ بتاریخ ہفتدہم محرم الحرام سال دوازدہ صد و شصت و سہ ہجری رحلت فرمودہ
علماے دیار و شعراے امصار قطعات تاریخ نوشتہ برشتہ نظم کشیدند از انجملہ مفتی سعد اللہ مرادآبادی
آشفتہ تخلص چنین یافتند ؎ جناب مقدس شہ کاملین ؛ امام ہدی قبلۂ اہل دین ؛ بعلم و عمل یادگار سلف
زفیضش منور دل عارفان ؛ سر اولیا شاہ عبد المجید ؛ خدا یش دہد جنت حور عین ؛ بماہ محرم شب
ہفتدہم ؛ بسوی جنان شد غریبت گزین ؛ رقم کردہ آشفتہ تاریخ آن ؛ کہ گردید و اصل بخلد برین -

قاضی عبد المقتدر دہلوی ابن قاضی رکن الدین الشریحی الکندی الدہلوے خلیفہ شیخ
نصیر الدین محمود اودہی دانشمند فیاض و درویش کامل و استاد قاضی شہاب الدین ہست بغایت
فصیح و بلیغ بود قصائد و غزلیات دارد قصیدۂ او کہ در معارضہ لامیۃ العجم بمدح آنحضرت صلعم گفتہ
دلالت دارد بر کمال فصاحت او و او دایم درس می گفت و بافادۂ علم مشغول بود کہ طریقۂ شیخ
نصیر الدین محمود و اکثر خلفای ایشان ہمین بود و صیت او بطالبان اشتغال علم و حفظ شریعت بود
گفتی فکر در یک مسئلہ شرعی فضل دارد بر ہزار رکعتی کہ مشوب بہ عجب و ریا کنند گویند کہ وی اوان
طالب علمی پیش شیخ نصیر الدین محمود میرفت و بحث میکرد و شیخ او را و بحثہای او را نیکو دوست داشتی
و او را تحریص کردی بر تحصیل علم تا انجام کار مرید شیخ شد و نعمت باطن را با فضیلت ظاہر مقرون گردانید
یکے از معتقدان ایشان کتابے نوشتہ ہست مسمی بہ مناقب الصدیقین در ان می نویسد کہ روزے
قاضی شہاب الدین زری یافتہ بود با مادر خود گفت این زر را در جای گور کنم این بگفت و در مجلس
قاضی عبد المقتدر رفت وے بمجرد آنکہ نظر بر قاضی شہاب الدین افگند گفت شما کہ در گور کردن

زر بید با علم کجا بر دار بید قاضی شہاب الدین بر گفتار خود متنبہ شد قاضی عبد المقتدر می گفت پیش من طالب علمی می آید کہ پوست او علم و مغز او علم و استخوان او علم است واز این طالب علم قاضی شہاب الدین رامی خواست بتاریخ بست و ششم محرم سال ہفتصد و نود و یک ہجری بعمر ہشتاد و ہشت سال وفات یافتہ قبرش بمقام خواجہ قطب الدین بختیار اوشی جانب جنوب حوض شمسی است نور اللہ مرقدہ

شیخ عبد النبی صدر الصدور گنگوہی بن شیخ احمد بن عبد القدوس گنگوہی چند مرتبہ بحرمین شریفین رفتہ علم حدیث را خواند و بعد از ان کہ بازگشتہ آمد از روش آبا و اجداد کرام خود سماع و غنا را منکر بود و بروش محدثین سلوک می نمود و بتقوی و طہارت و نزاہت و عبادت ظاہرے اشتغال داشت پدرش در اباحت سماع رسالہ نوشتہ او نیز در انکار سماع رسالہ ساختہ لاجرم باعث ایذا و تکلیف بسیار شدہ این باعث شہرت او گشت اکبر بادشاہ دران زمان صدری میخواست کہ بصفت علم و دیانت موصوف باشد بتوسط بعض وسائل او را در سال نہصد و یک صدر الصدور مقرر ساخت او بر عہدۂ خود کوس استقلال زد و از مال و جاہ و اعتبار زائد از انچہ گفتہ شود نصیب او گردید کہ در زمان ہیچ بادشاہی آنچنین صدری نگذشتہ و بادشاہ را چندگاہ نسبت او آنچنان اعتقاد پیدا شدہ بود کہ کفش پیش پای او می نہاد آخر بوجہ مخالفت مخدوم الملک ملا عبد اللہ سلطانپوری و دیگر علما آن قضیہ منعکس شد و مزاج سلطانی بسبب بعضی حوادث از وی منحرف گشتہ در سال نہصد و ہشتاد و ششم از منصب صدارت معزول شدہ آخر بعد خرابی بسیار او را و ملا عبد اللہ سلطانپوری را کہ باہم مخالف بودند بصورت رفیق یکدیگر ساختہ بمکہ معظمہ فرستادند تاہم میان ہر دو رفع کدورت صورت نہ بست آخر بی صبری کردہ از مکہ معظمہ ہر دو بدیار ہند رجوع نمودند مولانا ملا عبد اللہ در دیار گجرات بسال نہصد و نود و یک ہجری وفات یافتہ و شیخ عبد النبی بدرگاہ بادشاہ آمد مدتے در بندی خانہ محبوس ماند ہم دران حبس بسال نہصد و نود و دو ہجری رحلت کرد رسالہ بعبارت عربی در رد طعن امام قفال مروزی شافعی کہ بر امام ابو حنیفہ کردہ بود از تصانیف اوست

عبد النبی شطاری نامش عماد الدین محمد عارف العثمانی الصوفی الشطاری نسبۃً و خرقۃً الحنفی مذہبًا پیرو شرع و مرید شیخ عبد اللہ صوفی شطاری اکبر آبادی از علمای عظام صوفیہ کرام بود تصانیف رائقہ از وی یادگار ماند از انجملہ فواتح الانوار شرح لوائح الاسرار ملا جامی و سوانح شرح لوائح مختصر فواتح مذکور

ذریعۃ النجاۃ شرح المشکوٰۃ۔ شرح الفصوص۔ شرح ترجمہ فصوص۔ شوارق اللمعات فی شرح اللمعات
شرح خلاصۃ العشق۔ شرح جام جہاں نما۔ شرح اللطیفۃ الغیبیہ۔ شرح نخبۃ الفکر۔ شرح آداب حنفی۔ شرح
معمای میر حسن۔ شرح جواہر خمسہ۔ شرح کلید مخازن۔ شرح تحفۃ حل لودود۔ فیض الخبیر شرح حاشیہ
سید شریف بر عضدی۔ رسالہ در تعریف فقر۔ رسالہ کشف الجواہر۔ رسالہ در اسم ذات۔ رسالہ
در شرح حدیث خیر الاسماء عبد اللہ و عبد الرحمٰن۔ رسالہ کنوز الاسرار فی اشعار الشطار۔ جوامع کلم الصوفی
مقامات العارفین۔ فتوحات المغیبہ۔ حدائق الانشاء۔ رسالہ ناسخ و منسوخ مسمی بدستور المفسرین۔
بحر الکرم شرح عین العلم۔ حاشیہ شرح جامی از بحث حال تا مجرورات۔ سواطع الالہام شرح تہذیب
الکلام۔ شرح حدیث الصلوٰۃ معراج المؤمنین۔ شرح حدیث کنت کنزاً مخفیا۔ دستور السعادۃ فی
بیان الولایۃ۔ فیض القدوس منتخب نقد النصوص۔ مطالع الانوار الخفی شرح اجوبۃ الولی جواہر الاسرار
شرح الفصوص الفارابی فیض الملک المبین شرح حق الیقین۔ حاشیہ بر نقد النصوص۔
لوامع الانوار فی مناقب السادات الاطہار۔ رسالہ سماع۔ رسالہ در جواب اسولہ فاضل تارنولی
شرح جواب شیخ ابن سینا کہ بر مکتوب ابو الخیر مولانا ابو سعید نوشتہ۔ مواہب الٰہی شرح صول ابراہیم شاہی
شرح ارشاد النحو قاضی شہاب الدین۔ روح الارواح شرح حکمۃ اشراقیہ۔ رسالہ ایمان فرعون۔ رسالہ
خلوات الوجود۔ رسالہ ناسخ التناسخ۔ شرح حضرات خمس وغیرہا سال وفاتش دریافتہ نشدہ در خاتمہ
فواتح الانوار کہ بتاریخ ہشتم ذیحجہ یوم جمعہ سال ہزار و بست ہجری تصنیف نمودہ می نویسد قد وقع
الفراغ یوم الجمعۃ ثامن ثانی عشر من عشرین من حادی عشر من الہجرۃ تجاہ مرقد الشیخ الوالد الواقع ببلدۃ
آگرہ صانہا اللہ من جمیع مایکرہ و تاریخ اتمامہ انفصال حق انتہی بلفظہ ازیں عبارت زمانہ حیات صاحب
ترجمہ چنانکہ مذکور شد دریافت می شود واللہ اعلم بالصواب

ملا عبد النبی احمد نگری ابن قاضی عبد الرسول العثمانی الاحمد نگری گجراتی علامہ زمان یگانہ
دوران شاگرد و مرید شاہ وجیہ الدین علوی احمد آبادی بود بسیاری از تصانیف او بر صفحہ روزگار یاد
از مرتبہ علمی وی می دہند از انجملہ کتاب جامع الغموض منبع الفیوض شرح بسوط کافیہ نحو بعبارت
فارسی است کہ در سال یازدہ صد و چہل و چہار ہجری بمقام احمد نگر مضاف ممالک گجرات دکن تالیف
نمودہ و نیز حاشیہ بر شرح تہذیب یزدی نوشتہ شکر اللہ سعیہ

شیخ عبدالواحد بلگرامی شاہدی تخلص صاحب فضائل و کمالات و ریاضت و عبادات بود اخلاق مرضیہ و صفات رضیہ داشت نام پدرش ابراہیم بن خطیب بود وطن اصلی وی بلگرام است مگر بعض اجدادش بقصبہ ہاڑی قیام ورزیدند او بہ بلگرام آمدہ رخت اقامت انداخت نسبت ارادتش بسید حسین سکندہ میرسد مصنفات در حقائق و معارف دارد از آن جملہ حقائق ہندی و حل شبہات و شرح کافیہ تا بحث غیر منصرف کہ آنرا بطور معانی تصوف کشیدہ و شرح نزہۃ الارواح و سبع سنابل در تصوف اند اکبر شاہ دیرا تعظیم تمام طلبیدہ زمینی در سیور غال مرحمت فرمود مؤلف نفائس المآثر ویرا از اکابر قنوج شمردہ ہمانا کہ بلگرام سرکار قنوج بود از منظومانش مناظرہ انبہ و خربزہ باہل مذاق شیرینی و چاشنی میدہد عمرش از صد متجاوز شدہ وفاتش شب جمعہ سوم رمضان سال یکہزار و ہفدہ ہجری در بلگرام وقوع یافتہ ہمانجا مدفون گردید عزیزی تاریخ فوتش چنین یافتہ **ع** چو رفت واحد صوری و معنوی گفتم؛ نہزار و ہفدہ شب جمعہ ماہ صوم سوم؛ مصرعہ ثانی تاریخ صوری و معنوی است بیانش آنکہ بست عدد کہ بحساب جمل در مصرعہ ثانی زاید می شود آنرا بلطافت تخرجہ کردہ یعنے واحد صوری کہ عددش نوزدہ است و واحد معنوی کہ یکی است مجموعہ آن بست شد آنرا اخراج کردہ یکہزار و ہفدہ کہ سال وفاتش بود باقے ماند

میر عبدالواحد بلگرامی واحد و ذوقی تخلص داشت شعر بزبان ہندی و فارسی می گفت کتاب شکرستان خیال مشتمل بر نظم و نثر در وصف حلویات بدستور دیوان مرتب کردہ دوم محرم یازدہ صد و سی و چہار ہجری روز جمعہ در معرکہ زمینداران لاہور بقتل رسید

مولوی عبدالواحد فرنگی محلی پسر کلان مولوی عبدالاعلی بن مولانا عبدالعلی بحر العلوم اولاً بخدمت ملا ازہار الحق فرنگی محلی تحصیل علوم کردہ بقیہ کتب درسیہ پیش جد خود درس گذرانیدہ فراغ حاصل نمودہ بارادہ حصول منصب قضا و افتا بہ کلکتہ رفتہ با ہارنگٹن حاکم عدالت بنگال ملاقی شد مگر حصول مرام صورت نہ بست بعد فتح دہلی مفتی ضلع روہتک بمشاہرہ دو صد و پنجاہ روپیہ بسفارش حاکم مذکور مقرر گردید و از آنجا تبدیل شدہ بپانی پت رفت و بعد چندی رحلت کرد

مولوی عبدالواحد خیرآبادی شاگرد و ہمشیرزادہ مولوی محمد اعلم سندیلی بود از تلامذہ وے مولوی فضل امام خیرآبادی صدر الصدور دہلی بسن ما مو شدہ رحمۃ اللہ علیہما مولوی عالم العالم مرحوم خیرآبادی شارح قصیدہ بردہ از احفاد امجادش ہم سبق مؤلف اوراق بدقت طبع و حدت ذہن

مشارالیہ اقتران بود غفراللہ لہٗ۔

مولوی عبدالواجد فرنگی محلی پسر خرد مولوی عبدالاعلی ابن مولانا عبدالعلی بحرالعلوم در صغر سن بخدمت جد خود بمدراس رفتہ مختصرات از عم خود مولوی عبدالرب و متوسطات از دیگران و مطولات بخدمت جد خود مولانا عبدالعلی تحصیل نمودہ بہ لکھنؤ آمد وی و عم خرد ش مولوی عبدالرب در لکھنؤ بودند کہ مولانا عبدالعلی بحرالعلوم بمدراس رحلت فرمود خبر وفاتش یافتہ مولوی عبدالواجد و عمش مولوے عبدالرب بمدراس رفتند و مستدعی جای مولانا مرحوم شدند چون مولوی علاءالدین پیش ازین بجایش مقرر شدہ بود عزل وی رئیس وقت مناسب ندانست بدین وجہ مدرسہ خاص کہ مملوک مولانا مرحوم بود بہ مولوی عبدالرب پسر مولانا مرحوم داد و مولوی علاءالدین را جای دیگر دادہ مشاہرہ مولانا مرحوم نصف بمولوی عبدالرب و نصف بہ مولوی علاءالدین مقرر ساخت مولوی عبدالرب برادرزادہ خود یعنی مولوی عبدالواجد را قائم مقام خود کردہ کنارہ کش گشت ازان وقت مولوی عبدالواجد مدرس مدرسہ مولانا مرحوم نیابۃً گردید و لاولد درگذشت

حاجی عبدالولی طرخانی کشمیری دانشمند کامل و محدث بود از وطن خود طرخان واقع ترکستان بحرمین شریفین رفتہ و باداے مناسک حج مشرف شدہ در مدرسہ دارالشفا از شیخ ابوالحسن سندھے اجازت حدیث و تفسیر حاصل کردہ بکشمیر قدوم آورد و تتمۃ الحواشی ملا کو سج تحفۃً بخدمت شیخ الاسلام مولانا قوام الدین محمد گذرانید و اجازت کتب حدیث و تفسیر بوی دادہ مدتی بمکان او مقیم ماند آخر الامر از دست ظلمہ بسال یازدہ صد و ہفتاد و یک ہجری شربت شہادت چشید

مولوی عبدالوالی فرنگی محلی ابن محمد ابوالاکرم ابن مفتی محمد یعقوب بعد تکمیل تحصیل علوم بیعت از عم مادری خود ملا انوارالحق نمودہ خلیفہ برحق و مجاز مطلق از و گشت و جملہ عمر عزیزش بیاد الٰہی و عبادات و ریاضات بسر برد و شب بست و دوم شعبان سال دوازدہ صد و ہفتاد و نہ ہجری بعمر نود سالگی بجوار رحمت الٰہی پیوست مولوی عبدالباسط در کنت کنزاً مخفیا تاریخ وفاتش یافتہ

مولوی عبدالوحید فرنگی محلی ابن مولوی عبدالاحد پسر کلان مولوی عبدالاعلی بن مولوے عبدالعلی بحرالعلوم کتب درسیہ بخدمت مولوی قدرت علی و مولوی سراج الحق و مولوے ولی اللہ و عم خود مولوی عبدالواجد ساکنہ فرنگی محل تحصیل کردہ بتاریخ پنجم شعبان سال دوازدہ صد و نہ ہجری لاولد وفات یافت

حاجی سید عبدالوہاب بخاری از اولاد سید جلال بخاری بزرگ است که جد سید جلال الدین مخدوم جہانیان بود سید جلال مذکور را دو پسر بودند یکے سید احمد دیگر سید محمود مخدوم جہانیان پسر سید محمود است و حاجی عبدالوہاب از اولاد سید احمد است وی رحمۃ اللہ علیہ بزرگ بود موصوف بعلم و عمل و حال و محبت در اوایل حال کہ ہنوز در ملتان توطن داشت روزی در خدمت پیر و استاد خود سید صدرالدین بخاری نشستہ بود از وی شنید کہ میگفت دو نعمت در عالم بالفعل موجود اند کہ فوق جمیع نعمتہا است ولیکن مردم قدر آن دو نعمت نمی شناسند و بدان پی نمی برند و از تحصیل آن غافل اند یکے آنکہ وجود مبارک سیدنا محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بصفت حیات در مدینہ موجود است و مردم این سعادت رانمی یابند و دیگر قرآن مجید کہ کلام پروردگار است و وی سبحانہ تعالیٰ بیواسطہ بدان تکلم و خلق از ان غافلند سید عبدالوہاب بمجرد شنیدن این کلام از پیش پیر برخاست و رخصت زیارت مدینہ درخواست و براہ خشکی بزیارت پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بشتافت واین سعادت رادریافتہ باز بوطن اصلی عود نمود بعد از ان بتقریب بعضی سوانح روزگار در عہد دولت سلطان سکندر لودی بدہلی آمد سلطان سکندر را بوی اعتقاد عظیم پیدا شد وانچہ از شرائط تعظیم و تبجیل بود رعایت نمود و بار دیگر ہم از دہلی قصد زیارت حرمین شریفین کرد و مکرّرا باین سعادت عظمیٰ رسید و بہ بشارتہا حضرت خاتم الرسل صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اشارت یافتہ باز بدہلی عود فرمود وی را تفسیر یست کہ اکثر قرآن مجید بلکہ تمام آن را ارجاع بنعت پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و ذکر او کردہ و بسیاری از دقائق عشق و اسرار محبت در ان درج کردہ است غالبًا وقوع آن در غلبۂ حال و استغراق وقت بودہ باشد سخنی چند از وی شیخ المحدثین دہلوی در اخبار الاخیار انتخابًا درج فرمودہ و آغاز تصنیف تفسیر مذکور شہر ربیع الثانی سال نہصد و پانزدہ ہجری و اتمام آن بروز دوشنبہ تاریخ ہفتدہم ماہ شوال سال مذکور بظہور پیوستہ وی رحمۃ اللہ علیہ در سال نہصد سی و دو ہجری وفات یافتہ کہ عدد عبارت شیخ حاجی موافق آنست و مقبرہ وے در جوار مقبرہ شاہ عبداللہ در دہلی است و او را بادشاہ عبداللہ بحالت حیات نسبت محبت و نیاز چنان بود کہ آنچہ میگویند کہ فنا فی الشیخ می باشد این چنین خواہد بود

میر عبدالوہاب منورآبادی ابن میر ہاشم عالم عامل و فقیہ کامل متورع و متقی بود تمام عمر شریف بذکر قال اللہ و قال الرسول بسر کردہ بعمر ہشتاد و سالگی در سن یازدہ صد و پنجاہ و دو ہجری رحلت فرمود (ت)

شیخ عبدالوہاب قنوجی المخاطب بنواب منعم خان بہادر ساکن محلہ راجگیر محلات بلدہ قنوج فاضل جلیل و عالم نبیل در علوم متعارفہ ید طولی داشت تصانیف مفیدہ بعلوم درسیہ دارد ازانجملہ مفتاح الصرف و بحر المذاہب در علم کلام و کتاب الصدرہ در عقائد نشان می دہند

سید عبدالوہاب سالوری ابن سید عبدالمجید گویند ویرا علم وہبی بود بمطالعہ کتب و تدریس علم اشتغال داشت در سال نہصد و شصت و پنج ہجری وفات یافتہ در سالورہ مدفون گشت

شیخ عبدالوہاب متقی ابن شیخ ولی اللہ مندوی برہانپوری در صغر سن والدین شان در گذشتند ازہمان زمان قائد توفیق الٰہی رفیق حال ایشان شدہ در طلب حق براہ فقر و تجرید مسافرت و سیر عالم کشید غالب سیر ایشان در نواحی گجرات و اکناف ولایت دکن و سیلان و سرندیب بود و زیادہ از سہ روز در ہیچ مقام اقامت نمی کردند مگر در بعضی بلاد کہ بجہت تحصیل علم و تقریب صحبت مشائخ و صلحا بمقدار استیفائے غرض و انقراض حاجت اختیار اقامت ضرورت می افتاد و در عنفوان شباب بماہ جمادی الاولےٰ سن نہصد و شصت و سہ ہجری بمکہ معظمہ آمد شیخ علی متقی باستماع خبر آمدنش بسابقہ تعارف کہ بوالد ماجد شان داشتند پیش ایشان آمدہ مہربانیہا کردند و استدعای صحبت نمودند وی رحمۃ اللہ علیہ بمقتضای استغنای ذاتی اولا گفتند انشاء اللہ ببینیم تا نصیب چیست در آخر بمشاہدہ فضل و کمال شیخ اختیار صحبت نمودند و بکتابت تالیفات شیخ و تصحیح و مقابلہ آنہا مشغول شدند و تا دوازدہ سال بمصاحبت شیخ در فقہ و حدیث وغیرہ علوم شرعیہ مہارت کامل حاصل کردہ از کاملین اولیا اللہ شدند و بعد وفات شیخ تا سی و شش سال بمکہ معظمہ نشر علوم ظاہر و باطن میکرد در ایام اقامت حجی نوت نشدہ شیخ عبدالحق دہلوی بمکہ معظمہ از ایشان سند صحاح ستہ حاصل کردہ مرید شان شد ندوی رحمۃ اللہ علیہ بسال ہزار و یک ہجری ازین دار فانی بعالم جاودانی شتافت مندو سابقا دار الخلافہ سلاطین مالوہ بود اکنون زیر حکومت ریاست دہار است و بماندو گڈہ شہرت دارد

شیخ عزیز اللہ تلنبی صاحب ارشاد و ہدایت دانشمند متبحر در عہد سلطان سکندر لودی از ملتان در سنبھل آمدہ رخت اقامت انداخت طبعی فیاض و استحضاری غریب داشت کہ متعلم متفطن ہر طور کتابی مشکل منتہیان را کہ می خواند بی مطالعہ درس می گفت ومیگویند بارہا بامتحان پیش آمدہ کہ اسولہ لا مدفع لا آوردہ اند و شیخ آنرا در وقت افادہ مشاغل ساختہ میان حاتم سنبھلی از ارشد تلامذہ او بود

از تصانیف رایقہ مشہورہ اند آنجملہ رسالہ عینیہ است کہ بمقابلہ رسالہ غیریہ شیخ امان اللہ پانی پتی نوشتہ در سن نہصد و ہفتاد و پنج ہجری رخت ہستی از ینجہان بعالم جاودان برد انا للہ وانا الیہ راجعون

تلنبہ بضم تای مثناۃ فوقانی و فتح لام و سکون نون و فتح بای موحدہ با آخرہای ہوز شہری است قریب ملتان

مولوی عسکر علی سندیلی خلف اکبر مولوی حمد اللہ سندیلی از والد ماجد خود تحصیل علوم نمودہ فراغ حاصل کرد و بتوسل وی باریاب بارگاہ شاہ دہلی شد و از دربار شاہی بخطاب خیر اللہ خان مباہی گردید و چند مواضع بجاگیر یافتہ بنابر تعمیر مدرسہ مامور شد و تعمیر مدرسہ مذکور حسب الحکم شاہی باہتمام نواب ابو المنصور خان صوبہ دار اودہ در سن یازدہ صد و چہل و شش ہجری باتمام رسیدہ بمدرسہ منصوریہ شہرت یافتہ و تاریخ تعمیرش در لفظ خیر المدارس بمناسبت خیر اللہ خان یافتہ اند ہمدران مدرسہ بدرس و افادہ طلبہ مشغول بود کہ باواخر صدی دوازدہم ازین جہان فانی بعالم جاودانی رخت ہستی بربست علیہ الرحمۃ والغفران

ملا عصمۃ اللہ سہارنپوری از مشاہیر علمای ہندوستان است اگرچہ بظاہر بینائی نداشت اما در باطن چشم بصیرتش روشن بود تمام عمر خود در خدمت علم و تدریس بسر کردہ تصانیف رائقہ دارد از انجملہ شرح خلاصۃ الحساب و حاشیہ فوائد ضیائیہ یعنی شرح ملای جامی است در سن ہزار و سی و نہ ہجری برحمت حق پیوست

مولوی عصمت اللہ لکھنوی خلف اکبر مولوی عبد القادر و مرید شیخ پیر محمد سلونے وی حافظ قرآن و عالم علوم غریبہ بود و در علم و عمل از برادران خود فوقیت داشت لباس سپاہانہ را غشاوۂ حال خود ساختہ بصورت اغنیا در صحبت بادشاہ وقت مستور بود دوم رجب سال یکہزار و یکصد و سیزدہ ہجری شب شنبہ براہ دکن در موضع بربندہ وفات یافتہ و ہفتدہم شوال سن مذکور بروز جمعہ در موضع بہدانوہ متصل بلدہ لکھنو مدفون کردندش خلد اللہ دار النعیم تاریخ رحلت و لیست

مولانا علاء الدین نیلی از علمای اودہ بود روشنی پاکی و صفای تمام داشت پیش شیخ اللغا فرید الدین شافعی کہ شیخ الاسلام اودہ بود تفسیر کشاف می خواند و مولانا شمس الدین یحیی اودہی و دیگر علمای اودہ سامع بودند زیرا علما داشت اما باوصاف تصوف موصوف بودی اگرچہ از سلطان المشائخ نظام الدین اولیا مجاز مطلق بود اما یک مرید ہم نگرفت و از خدمت پیر خود غایت محبت بود

قبرش در دہلی نزدیک چبوترہ یاران است رحمۃ اللہ علیہ

ملا علاء الدین لاہوری پسر شیخ منصور لاہوری از دانشمندان مشہور و مدرس است مدتے در صحبت خانخانان معزز و مکرم بود چون بملازمت محمد اکبر شاہ رسید نیز خیلی اعتبار یافت و ہر چند تکلیف سپاہگری نمودند قبول نکردہ بدرس و افادہ مشغول ماند و ہرچہ از جاگیرے حاصل می شد ہمہ صرف طلبہ می کرد و حاشیہ مشہورہ بر شرح عقاید از تصنیفات معتبرۂ اوست بزیارت حج مشرف شدہ ہمانجا داعی اجل را لبیک اجابت گفتہ جان بجان آفرین سپرد

ملا علاء الدین فرنگی محلی برادر عینی ملا نور الحق ابن ملا احمد انوار الحق بن ملا احمد عبد الحق تحصیل علم چندے بخدمت ملا محمد مبین فرنگی محلی نمودہ نزد بعد از عم خود ملا احمد ازہار الحق در بالس بریلی افادہ بر داشتہ ہنگامیکہ ملا عبد العلی بحر العلوم در بہار بمدرسہ منشی صدر الدین مدرس بود بہمراہی عم خود ملا ازہار الحق در آنجا رفتہ فاتحہ فراغ خواندہ بوطن مراجعت نمود و از والد خود بیعت حاصل کردہ باشتغال باطن می کوشید و اندکی درس و تدریس نیز می کرد چون مولانا عبد العلی بحر العلوم بمدراس رفت وی ہم در انجا بخدمتش پیوست و تا حیات مولانا در حضرتش تکمیل علوم می نمود بعد وفات مولانا بوجہ امادیش بسرکار نواب مدراس مدرس مقرر گشت و بخطاب ملک العلماء ممتاز گردید از تصانیف او شرح فصول اکبری است دہم شوال سال دوازدہ صد و چہل و دو ہجری در مدراس وفات یافتہ آنجا مدفون گشت

مولانا علاء الدین لاری صاحب حاشیہ بر عقاید نسفی از بیشتر علماء زمان بآگرہ آمدہ اشتغال بدرس علوم نمود و مدرسہ از خس ساخت و مدرسہ خس تاریخ آن یافتند و در سال نہصد و شصت و نہ ہجری

بحج رفتہ و ہمدران سفر رخت سفر آخرت بربست رحمۃ اللہ علیہ

مولوی علی اصغر قنوجی ابن مولوی عبد الصمد از اکابر علمای قنوج در سال ہزار و پنجاہ و یک ہجری متولد شدہ از ملا محمد قنوجی و ملا عصمۃ اللہ سہارنپوری مختصرات و متوسطات و مطولات خواندہ فاتحہ فراغ بخدمت ملا محمد زمان کاکوروی خواند جامع علوم عقلیہ و نقلیہ و امام تصوف و سلوک مرید و خلیفہ شاہ پیر محمد لکھنوی بود تا شصت سال عمر شریف خود در تدریس طلبہ گذرانیدہ جم غفیر از علما و فضلا نیز دامن تربیتش بمرتبۂ فضیلت رسیدند تصانیف ذیل ازو یادگار ماند اللطائف العلیہ فی المعارف الالٰہیہ ۔ تبصرۃ المدارج در سلوک ۔ القصیدۃ المیمیۃ فی النفحۃ المحمدیۃ ۔ شرح قصیدہ

مذکورة النفایس العلیہ فی کشف اسرار المیمیہ تفسیر ثواقب التنزیل کہ در اختصار و ایجاز ہم پلہ جلالین ہست و در علوم ادبیہ و مسائل شرعیہ برکشاف و بیضاوی تفوق میخواہد شرح فصوص الحکم وے بسال یازدہ صد و چہل ہجری رحلت فرمود غلام علی آزاد بلگرامی تاریخ وفاتش بنظم آوردہ **مولوی زمان علی اصغر**

از وفاتش کمال شد معدوم * سال تاریخ او نوشت خرد * شد نہان آفتاب صبح علوم

قاضی علی اکبر چریاکوٹی ابن قاضی عطار رسول ابن قاضی غلام مخدوم عباسی در سال بست و نہم صدی سیزدہم متولد شدہ ہرچند سلسلہ تحصیل وا ز استاد باتمام نرسیدہ و سرمایۂ اکتسابش از فوائد ضیائیہ جامی تجاوز نگردیدہ مگر از انجا کہ جودت ذہن و قوت حافظ اش آیتے بود از آیات الٰہی و موجی بود از بحر فیض نامتناہی بذکر بعض حالاتش می پردازم و آیۂ کریمہ ذلک فضل اللہ یوتیہ من یشاء ورد زبان مے سازم والد ماجدش قاضی عطار رسول گو صاحب علم و استعداد بود در فرائض و فقہ مہارتے معتدبہ داشت مگر چونکہ از حکومت انگلشیہ گاہی بہ منصب منصفی و گاہی بعہدۂ تحصیلداری مامور بودہ در تعلیم صاحب ترجمہ علیہ الرحمۃ نظر توجہ نمی گماشت وی بشوق جبلی خود کہ از مبدٔ فیاض بدلش ودیعت بود کتاب گلستان از استاد باتمام رسانید انگاہ استعدادے و قوتے فراہم آورد کہ بدان جملہ کتب متداولہ فارسی را بے مدد استاد حل میکرد بعد ازان بتحصیل صرف و نحو عربی پرداخت و از مقامات مختلفہ مختصرات ابتدائی را حاصل کردہ بنا ر قوت مطالعہ را استوار ساخت از ہمسالانش منقول ہست کہ او را ہنگام تحصیل بہ بذل جہد مشغول ندیدیم مگر جواب ہر سوال از وبے تامل می شنیدیم کتاب کافیہ محشی بدستش اوفتاد شبہا بمطالعہ آن سپری کرد تا آنکہ کتاب مذکور را بذر حواشی باتمام رسانید سبقش آن فوائد ضیائیہ از مولوی احمد علی چڑیاکوٹی کہ رابطۂ مصاہرت بزنہ داشت قریب چہل سبق ازان کتاب آموخت و ما بقی را بمطالعہ خود باخر رسانید ہمچنین از جاہای عدیدہ نبذی از منطق و کلام خواندہ باین قلت تحصیل استعداد سخن فہمی را بمرتبہ رسانید کہ مسائل دقیقہ فلسفہ و کلام از شرح مواقف و صدرا وغیرہ می گرفت و از رائے نادرہ رائے خود داد تحقیقات انیقہ میداد و گرہ از معضلات فن می کشاد ہر بحثے کہ می گرفت گاہے از دست نمی داد و ہر کتابیکہ یکبار از ابتدا تا انتہا مطالعہ کردے در ہیچ باب بعد ازان حاجت بمراجعتش نمی افتاد منقول ہست کہ روزی صاحب ترجمہ با وستادے و مولائے مشہور مولانا محمد شکور مغفور مچھلی شہرے در بحث چو ہر فرد بمناظرہ درآمد مولائے ممدوح

با بطال ترکیب اجسام از امثال این اجزاء در گفتگو بکشاد و وی از جانب متکلمان سلف سنگ منع و مناقضہ در راہ می نہاد بالجملہ تا ہفتہ درین باب مکالمہ فیمابین جاری ماند و گفتگوی طرفین بطوالت کشید در انجام کار مولای ممدوح لب بہ تحسین وی کشاد و داد جوہر شناسی داد کہ در مسئلہ مختلف فیہا کہ بجانب منع آن تسلیم دلیلی نبود تقریر را بجای رسانید کہ متاخرین متکلمین از ان اغماض کردہ اند۔ قاضی مشار الیہ صاحب ثروت و مال و ہم مطرح انظار عز و وقار حکام انگلشیہ بود بایام غدر ہندوستان بصلہ خیر سگالی از سرکار انگریزی وظیفہ و انعام و منشور برات اخذ اسلحہ بدست آوردہ با انہمہ ہمیشہ تحصیل کمال را می پسندید و حصول جاہ و منال را بدیدۂ اعتداد و طلب نمی دید و بفرزندان خود مولوی عنایت رسول و مولوے محمد فاروق کہ ہر یک ان مرات کمال بدر اند تاکید تحصیل علم و ہنری فرمود و گاہی تحریص اکتساب سیم و زر نمی نمود بہ تصانیف و تالیف رغبتی نداشت دو رسالہ از مصنفاتش موجود اند یکے در رد بعض مزعومات اہل فرنگ یعنی مسئلہ جذب و انجذاب دوم در رد بعض اعتراضات شیعہ وی رح بسال ہشتاد و سوم از صدی سیزدہم رحلت فرمود ادخلہ اللہ فی اعلی علیین

مولوی علی احمد دختر زادہ حافظ شاہ ابو اسحاق سجادہ نشین آستانہ بھیرا ضلع اعظم گڈھ در ورع و زہد چون جد خود یگانہ روزگار است ولادت با سعادت وی در سال دوازدہ صد و بست و نہ ہجری بظہور پیوستہ اکثر کتب درسیہ از فاضل ادیب مولوی محمد سلیم مچھلی شہری مرحوم آموختہ و سندی از ان از مولوی احمد علی عباسی چریاکوٹی رحمۃ اللہ علیہ گرفتہ فاضلے ذوی الحفظ والادراک از ثقات آن دیار است مولوی محمد فاروق عباسی چریاکوٹی سلمہ اللہ در مراسلہ ممدانہ زیب رقم فرمودہ کہ راقم سطور بیش از سی سال بخدمت سراپا برکتش طرف سعادت می بندد تا ایندم کلامیکہ وال بر ذم کسی باشد از زبانش نشنید و مجلسش را گاہی خالی از ذکر الٰہی ندید تا این زمان بہ صلاح حال و ممدوحیت السنہ رجال و بہ التزام و مداومت محاسن اعمال مقرون است ادام اللہ برکاتہ

مولوی علی بخش خان بدایونی از عمائد علما و روسای بلدۂ بدایون است تلمذ بخدمت مولوی فیض احمد بدایونی و شرف بیعت بخدمت مولوے شاہ عبد الحمید عین الحق بدایونی داشت با وجود تعلق منصب صدر الصدوری کہ از سرکار انگریزی بدان مباہی بود در تعلیم طلبہ و تالیف کتب دینیہ مشغول می ماند رسالہ شہاب ثاقب و رسالہ تائید الاسلام در رد فرقہ نیچریہ و رسالہ در رد مذہب شیعہ

ازتالیف وی مطبوع شده شائع ومطبوع طبع حق پسندان اند لبقیه توالیف مفیده اش هنوز زیر طبع نرسیدند در سال سیزده صد وسه هجری رحلت فرموده بعالم جاودانی شتافت علیه الرحمة والرضوان -

مولوی علی عباس چریاکوٹی ابن شیخ امام علی ابن شیخ غلام حسین ابن شیخ سعد اللہ برادر زاده مولوی احمد علی عباسی است واز جانب مادر بافاضل باب اللہ جونپوری می پیوند داز افاضل دهر د اذکیای عصر بود کتاب بیبندی ازمولوی ابوالحسن منطقی گرفته وبقیه کتب درسیه از عم مکرم ممدوح الصدر آموخته قوت حافظه اش بغایت عتیق بود وذهن وفطنتش بمرتبه اعلی انیق باالجمله این فاضل جلیل المنازل هم ذکا وجودت داشت وهم فطانت وحدت لاجرم در عهد تحصیل بمناظره وجدل مدام بر حریف میچربید ودر میزان بحث کسی با وبرابری نسنجید هر کتابی که میخواند با اوستاد بمجارات فرس مناظرت میراند تا آنکه تحصیلش بتربیت نظامی چون بحواشی زاهدیه متعلقه رساله قطبیه رسید استعدادش بمطالعه کتاب وتنقید مضامین هر باب تام وکامل گردید پس دست از تحصیل باز کشید وبمطالعه کتب قدما وهم متاخرین بجدیکه روز در شب می کشید وشبش بروز میرسید در چند سال بجودت حافظه وحسن فطانت به مسائل اکثر کتب درسیه وغیر درسیه حاوی گشته وازکتب مشهوره کمتر بود که از نگاهش نگذشته اکثر کتب درسیه را بی مراجعت بحواشی طالبان را محققانه می آموخت هرگاه بر مسائل درس نظامیه واقف گردید عنان عزیمت لسوی تکمیل ادب وحفظ لغات عرب گردانید تا آنکه برادای مضامین هم نظم وهم نثر خطی وافی بدست آورد واکثر مسائل منطقیه ونحویه را منظوم کرد بحث وجدل بر طبیعتش غالب بود وهر سخنی که بر زبان آوردی هر چند دران برسر خطا بودی مگر خصم را بندر جدال ساکت کردی روزی در مثال جنت زیدٌ لفظ جنت را فعل متعدی وزید را مفعول به فرموده یکے از اذکیای محصلین دران باب با او راه مخالفت پیموده و دیگر معاصران هم بالحصل مذکور موافقت کردند تا آنکه سلسله جدل درازی کشید وبعد اختتام جهد زبان نوبت بتکمیل کلک بیان رسید پس مولوی ممدوح دران باب رساله ترتیب ساخت آنگاه کسے از محصلان به تحریر جوابش نپرداخت ومولوی ممدوح در قضیه شرطیه که انقسامش بتقسیم غیر حاضر متصل ومنفصله مشهور ست قسمی جدید پدید آورد ونامش شرطیه عباسیه کرد ومثال قام زید ثم قعد عمرو فرموده باالجمله فاضل ممدوح بقوت نقادهٔ خود مسائل هر علم را بمیزان نظر مے سنجید و در تحقیق نفس الامر حکیمانه می کوشید چنانچه نقض واحکام او در مسائل متداوله بسیار اند این مختصر

ذکر آنها برنتابد از فنون متداوله در فن تواریخ و سیر کامل بود و بفن ادب و انشا و نظم و نثر بطور عرب
هم مهارتی معتدبه داشت و از علوم دیگر هم بے بهره نبود در اوائل حال برسم سیاحت بحیدرآباد دکن
رفته و بمدح امرای دولت قصائد غرا انشا کرده مگر حظی برنداشت و طرفی نه بست ازانجا واپس آمده
قصیده مشتمل بر هجو آن مرز و بوم بقلم آورده و این شعر از همان قصیده است ؎ من حیدرآباد اهدن
والتقم ٭ فیها فواد اولی المکارم یصدم ٭ بعد ازان بریاست بھوپال شتافته و درانجا بالتماس نواب سکندر بیگم
والیه ریاست جائزه ها برداشته و سالی چند درانجا اقامت داشت بسببے بر بنیادی که بمخالفت بعضی
ارکان آن دولت بوطن باز آمد و روزگارے چند در وطن به بیکاری بسر برد ازانجا که شهره
کمالش آفتاب وار بر جهانی تافته والی حیدرآباد بمشاورت ارباب دولت او را بعزت و جلالت
تمام بخوانده و بمنصب و پایگاه بلندش نشانده روزی چند بعمل منصبی خود مقیم بوده بعد ازان ترک
عمل کرده بر دو صد ماهانه وظیفه بلا شرط خدمت قناعت نموده تا آنکه در سن دوم صدی چهاردهم هجرت
بوطن رسیده باواخر ذیحجه سال مذکور رحلت فرموده ولادتش بگمان غالب سال سی ام صدی
سیزدهم است از اشعار اوست ؎ لو کان ندی فی الزمان فمانحه واخیره الکان فی میقاته المهین
قصیده در مدح شمس الامرا گوید ؎ ولم یکن شمس السما سمیه ٭ ما هتدی لخفواته ٭ و غیر از اشعار اوست
؎ ثغورک و الحواجب المحیاة ٭ سنمار بلا لات ثریا انتهی فقیر مؤلف بسال دوازده صد و شصت و سه
هجری بزمره طلبه علوم وارد بیت السرور غازیپور بود در ان هنگام بفرودگاه مولوی محمد ظهور مچھلی شهری
صدر الصدور شهر مذکور خدمت صاحب ترجمه که بپاس بقیه مولوی ابو الحسن خلف سندیله تشریف
آورده بود دریافت در حقیقت همان اوصاف در وجود بودند مگر با وجود این همه قابلیت بعلت
حدت طبع و فساد جودت قریحه نقاد بقبولیت نه پیوسته و از مقبولیت اقران دور افتاده و من فاقد
الاستعداد آنوقت حاشیه عبد الغفور بر شرح جامی و شرح تهذیب یزدی پیش مولانا مولوی ابو الحسن
مزبور میگذراندم همدران زمان کتاب نبراس الفطانه مصنفه صاحب ترجمه بنظر گذشته الحق که دران داد
قابلیت داده عامله الله بلطفه الخفی

مفتی علی کبیر مچھلی شهری شاگرد سید تفضل حسین خان کشمیریست مدتی بمنصب قضا و حکم
ولایت سائر در سرکار انگریزی سرفراز بوده هم ازان منصب حق تقاعد حاصل نموده خانه نشین گردید

جامع الاوراق ہرگاہ در سن دوازدہ صد و شصت ہجری بجرگہ تلامذہ مولانا محمد شکور مرحوم و مغفور
مچھلی شہری کہ ہمشیرہ زادۂ وی بودند بمچھلی شہر رسید ویرا دید کہ ضعیف و نحیف شدہ محض استخوانی و پوستی
داشت وقد شریفش بکثرت پشتی پیچ و خم یافتہ گشتہ غالبا بنود سالگی دران زمان رسیدہ باشد گاہی ما طلبہ
کہ بخدمتش میرفتیم بتمامی اخلاق حمیدہ و پرسش احوال پیش می آمد کتابیکہ می طلبیدیم بہمون ہیئت کہ داشت
برخاستہ از الماری برآوردہ می داد و میگفت ع کتابم میدہم لاکن باین شرط کہ طبل و بوق نصندوقش نسلی

قاضی علی محمد بیجاپوری از اکابر علمای عہد سلطان ابراہیم عادل شاہ محدث و مفسر و فقیہ بود بہ لقب
اوستاد الاولیا شہرت داشت از گجرات بہ بیجاپور آمدہ دران بلدہ افتتاح مدرسہ نمود کہ اکثر از طلبہ علوم
ازو مستفیض شدند منجملہ تلامذہ وے شاہ برہان و شیخ ابوتراب مدراسی و سید محمد مدراسی و
قاضی ابراہیم زبیری مشہور اند در عہد سلطان سابق الذکر بمنصب قضای بیجاپور امتیازے داشت
چہارم ماہ ذیحجہ سن ہزار و ہفتاد ہجری رحلت فرمودہ در بیجاپور مدفون گشت

ملا علی محدث سمرقندی برادر ملا صادق حلوای علم حدیث در عرب تحصیل کردہ بغایت متقی
و پرہیزگار بود بہندوستان آمدہ در سال نہصد و ہشتاد و یک ہجری بجوار رحمت ایزدی پیوست
ملا عالم کابلی این تاریخ یافت **قطعہ** دریغا کہ ناگاہ ملا علی براہ بود از میان دستبرد حوادث بلی
سال تاریخ او سال دیگرہ بگو مرد ملا علی محدث

شیخ علی متقی برہانپوری ابن حسام الدین بن عبد الملک بن قاضی خان المتقی لقبا
القادری الشاذلی المدینی الچشتی مشربا الجونپوری وطنا البرہانپوری مولدا المکی منزلا در سال ہشت
صد و ہشتاد و پنج ہجری در برہانپور دکن متولد شدہ حالات بابرکات شان شیخ عبد الحق محدث
دہلوی در اخبار الاخیار تفصیل تمام تحریر فرمودہ ملخص آن اینست کہ وی رحمۃ اللہ علیہ در ہفت
و ہشت سالگی پدرش بخدمت شاہ باجن برہانپوری مرید ساختہ خود بسفر آخرت خرامید و بعد
وفات پدر چندی بصحبت امرا و سلاطین وقت بسر بردہ در عین شباب بہ مقتضای جاذبہ ازلی
بخدمت شیخ عبد الحکیم بن شاہ باجن رسیدہ خرقہ خلافت سلسلہ چشتیہ پوشید از برہانپور بملتان
مطیہ سفر کشایندہ بخدمت شیخ حسام الدین متقی ملتانی رسیدہ تفسیر بیضاوی و عین العلم را بخدمت
ایشان مطالعہ نمود و سلوک طریقہ ورع و تقوی را بامداد برکات صحبتش پیش گرفتہ ہمراہ زاد تقوے

راحله ورع توفیق عزیمت حرمین شریفین یافته بخدمت شیخ ابوالحسن بکری شرف تلمذ حاصل نموده ودیگر
علماے عصر آن دیار را دریافت ومستفید گشت واز شیخ محمد بن محمد بن محمد السخاوی خرقه خلافت
قادریه وشاذلیه در بر کشیده بمکه معظمه رخت اقامت انداخت وعالمی را بانوار طاعات ومجاهدات
وبآثار افاضات وافادات علوم دینی وفنون یقینی منور ومستفید ساخت وبجمع وتصنیف کتب و
رسائل علم حدیث وتصوف پرداخت از انجمله جامع صغیر وجمع الجوامع شیخ جلال الدین سیوطی را که مرتب
بحروف هجا بود مبوب بابواب فقهیه فرموده بار دیگر از ان منتخبی گرفته آنهم بغایت مهذب ومنقح آمده و
رساله تبیین الطرق ومجموعه حکم کبیر در تصوف از تصانیف وی است ومجموع تصانیفش از صغیر وکبیر و
عربی وفارسی از صد متجاوز از تاریخ دوم جمادی الاولی سال نهصد وهفتاد وپنج هجری بمکه معظمه
رحلت فرموده علیه رحمة ربه الودود در لفظ شیخ متقی تاریخ فوتش یافته اند

ملا علی مهائمی ابن شیخ احمد از قوم نوائت بروزن ثوابت از تجار سیر زمان صاحب عرفان متفرّد
توحید وجودی بود مصنفات معتبره دارد از انجمله تفسیر رحمانی که آنرا تفسیر مهائمی نیز گویند و
زوارف شرح عوارف المعارف وشرح فصوص الحکم وشرح نصوص مصنفه شیخ صدر الدین قونوی
وادلة التوحید ورساله در بیان وجوه اعراب قوله تعالی الم ذلک الکتاب لا ریب فیه هدی للمتقین که
دوازده کرور وهشتاد وسه لک وچهل وچهار هزار وپانصد وبست وچهار وجه بیان نموده صورتش
در هندسه اینست ۱۲۸۳۴۴۵۲۴ بماه جمادی الاولی سال هشت صد وسی وپنج هجری وفات یافت
بمهائم مدفون شد قدس سره مهائم بروزن عظائم بندریست از بنادر کوکن که تام ملکی هست در دکن
بر کنار سمندر ـ نوائت بروزن ثوابت قومیست در بلاد کوکن می گویند که هرگاه حجاج بن یوسف ثقفی
پنجاه هزار سادات واولیاء وعلماء وغیره بکشت گروهے از قریش مدینه طیبه جلا وطن شده بساحل بحر هند رسیده
وسکونت ورزیدند از اولاد آنها فرقه نوائت هست ـ

سید علیم الله جالندهری جامع علوم ظاهر وباطن مرید شاه ابوالمعالی وخلیفه سید بهیکه بود
انهار الاسرار ونزهة السالکین وشرح اخلاق ناصری وزبدة الروایات ونثر الجواهر ترجمه فارسی
نظم الدرر والمرجان عربی مؤلفه مرزا جان بیگ محدث از تصانیف مشهوره وی اند بسال یکهزار و
دو صد ودو هجری وفات یافت

مولوی حافظ علیم اللہ بلگرامی صاحب علم و فضل متقی متقشف بود مرید مولانا شاہ عبدالرحمن نبیل لکھنؤ
بود چون ہمتش ہمواره بحصول اشتغال داشت بنابران بجز ترجمۂ رسالۂ مرشد خود مسماة بجهد المقل تالیفی
نکرده در سال یکہزار و دو صد و پنجاه و پنج ہجری از دار فنا بعالم بقا شتافت روح اللہ روحہ

مولوی علیم اللہ قنوجی ابن مولوی فصیح الدین قنوجی در فضائل نمونۂ سلف صلحا و در عربیت
یادگار عرب عربا تلمیذ مولوی عبدالباسط قنوجی بود از تصانیف لطیفۂ اوست کتاب دار الفضائل
فی شرح الشمائل و چند رسائل در منطق و کتاب عین الہدی شرح قطر الندا که بسال دوازده صد و
یازده ہجری تالیف نمود سال رحلتش معلوم نیست

امیر کبیر سید علی ہمدانی ابن سید شهاب الدین در دوازدهم رجب روز دوشنبه سال هفتصد و چهارده
ہجری متولد شده مخزن علوم ظاهر و باطن مظهر تجلیات ربانی و مرید علاء الدوله سمنانی بود اکثر ممالک دنیا
را سیر کرده و بخدمت یکہزار و چهار صد اولیاء اللہ رسیده مستفید گشت و در سن هفتصد و هشتاد و یک
ہجری از ہمدان با هفتصد کس سادات و رفقا بخطۂ کشمیر تشریف آورده بمحلۂ علاء الدین پوره که در آنجا
خانقاه وی است رخت اقامت انداخت و لفظ مقدم شریف او تاریخ قدومش یافته اند قطب الدین
شاه والی کشمیر بکمال ارادت بوی پیوسته بود رحمة اللہ علیه بغایت سرگرمی اشاعت اسلام بخطۂ کشمیر
فرموده بعمر هفتاد و سه سالگی بمیان کبیر که نام مقامی است بتاریخ ششم ذیحجه سال هفتصد و هشتاد و شش
ہجری وفات فرموده نعشش را در ختلان مدفون کردند چون که وقت انقطاع نفس بسم اللہ الرحمن الرحیم
بر زبان مبارکش بر آمده بود بعضی کلام اخیر تاریخ فوتش یافته اند رحمة اللہ علیه و علی اسلافه **تصانیف**
جمع الاحادیث . شرح اسمای حسنی . ذخیرة الملوک . شرح فصوص الحکم . مرآة التائبین . شرح قصیدۂ خمریه
فارضیه . آداب المریدین . اوراد فتحیه وغیره اند

شیخ علی کشمیری رفیقی بن یحیی بن معین الدین بروز سه شنبه چهارم رمضان سال یازده صد و
پنجاه و دو ہجری ولادت یافته از پدر بزرگوار و برادر کلان خود شیخ اسلم اخذ علوم کرده فقیه و محدث گشت
و هر سه پسران خود یعنی عبدالاحد و بهاء الدین و شیخ ثنا و برادران عمزاده خود یعنی ابو الطیب احمد و
عبداللہ و اخوند عبدالرسول را تعلیم علوم نمود عامل و عارف زاهد و متورع بود بتاریخ دهم محرم
الحرام سال دوازده صد و چهارده رحلت فرمود

شیخ علای مہدوی بیانوی بن شیخ حسن از مشائخ کبار بنگاله بود و برادر خردش شیخ نصر الله که از فحول علما بود از بنگاله بزیارت مکه معظمه رسیده و از انجا بهند آمده در خطه بیانه رحل اقامت انداختند مجاز نصر الله والفتح تاریخ قدوم ایشان یافتند شیخ حسن بارشاد وهدایت و شیخ نصر الله بفتوی و درس قیام داشت شیخ علاے که ارشد اولاد شیخ حسن واز عهد صبا اثر نجابت و صلاح بر لوح پیشانی او عیان بود در ملازمت پدر خود کسب علوم ظاهری و باطنی و تهذیب اخلاق نموده در اندک زمانی کتب متداوله را مطالعه کرده بتدریس و افاده مشغول شد بعد وفات پدر ترک تدریس گفته بر جاده طاعت و نهج ریاضت و سجاده مشیخت استقرار گرفته طالبان راه را تلقین و ارشاد مینمود لیکن هنوز بقیه از آثار نفس اماره داشت و می خواست که بوے شیخی دیگر دران شهر شرکت مکانی نداشته باشد آخر طریق آبا و اجداد خود ترک داده بخدمت عبد الله نیازی مرید خلیفه سید محمد جونپوری موجد طریق مهدویه آمده روش وی آموخت و جمعی کثیر بادی شدند و راه سلوک بقدم توکل سپردند و با این همه اسلحه و آلات حرب برای دفع مخالفان همیشه با خود مے داشتند و هر جا در شهر و بازار نامشروعی دنهی که میدیدند جبرا و قهرا گرفته احتساب میکردند و خوف حاکم نداشتند و حکام موافق امداد وش میکردند هرگاه سلیم شاه پسر شیر شاه سور بر سریر سلطنت هند جلوس نمود آوازه شیخ علاے بسمع او رسید میر سید رفیع الدین محدث و میان ابو الفتح تهانسیری و دیگر علماے آگره را احضار فرموده باغوای مخدوم الملک ملا عبد الله سلطانپوری شیخ علای را از بیانه طلب داشت او با جمعی از اصحاب مخصوص که همه یکتاپوش و مسلح بودند بدرگاه آمده بر سوے که در مجلس ملوک می یافتند مقید ناشده بوجه مسنون بر همه اهل مجلس سلام کرد و سلیم شاه جواب بکره گفته بر مقربان او وضع شیخ بسیار گران آمد و مخدوم الملک پیش از ین خاطر نشان سلیم ساخته بود که این بتدرع دعوے مهدویت میکند و سر خروج دارد واجب القتل است آخر و زبسفارش عیسی خان نجات از ان یافته سلیم شاه حکم باخراج شیخ علاے نموده بهنڈیه رفته که بسرحد دکن است و اعظم همایون شروانی حاکم آنجا او را چندی پیش خود داشت در انجا هم خلائق بدو گرویدند مخبران این خبر بسلیم شاه رسانیدند تا که بار بطلب وی حکم صادر فرمود چون وی حاضر آمد سلیم شاه بوی گفت که تو از عقیده خود توبه کن شیخ سخن شاه گوش نکرد و سلیم بسزای تازیانه حکم فرمود شیخ که از بیشتر ناتوان بود در تازیانه

سوم جان بجان آفرین سپرد نعش او بپای فیل بسته دوانیدند و حکم کردند که بیرادفن نکنند این واقعه
بسال پنجاه وهفتم صدی دهم رو داد آرد وسے معلی بازاریکه پیش دروازه شاهی باشد
معتمد الملوک سید علویخان حکیم دهلوی اصل اش محمد هاشم بن حکیم محمد هادی قلندر بن سید
مظفر الدین علوی از اولاد محمد بن حنفیه است ولادت او بماه رمضان سن هزار و هشتاد هجری در دار العلم
شیراز شده در سن یازده صد و یازده هجری بهند آمده در پای قلعه ستاره بملازمت عالمگیر بادشاه
بخلعت و منصب سرفراز گردیده بخدمت شاهزاده محمد اعظم تعین گردید و در عهد شاه عالم بهادر شاه
بخطاب علویخان و اضافه منصب جاگیر امتیاز یافت و محمد شاه بادشاه را معالجات خوب کرده
بادشاه موصوف وی را به نقره سنجیده به منصب شش هزاری و نقدی سه هزار روپیه ماهوار و بخطاب
معتمد الملوک سرفراز فرمود نادر شاه باعزاز تمام همراه خود برد و از انجا به حج بیت الله رفته در سن
یازده صد و پنجاه و شش هجری به شاهجهان آباد واپس آمد از تصنیفات او کتابی است جامع الجوامع
در علم طب که اسم باسمی است بتاریخ بست و پنجم رجب سن یازده صد و شصت هجری در شاهجهان آباد
بمرض استسقا فوت شده وی را حسب وصیتش در حوالی درگاه حضرت نظام الدین اولیاء مدفون کردند
ملا عماد الدین عثمانی لبکنی عالم متبحر ذہانت جبلی و ذکاوت طبعی داشت شاگرد رشید
ملا عبد العلی بحر العلوم بود هرگاه ملا موصوف بحرمین شریفین رفت ملا عماد الدین بقیه شرح چغمینی
پیش ملا محمد حسن خوانده از تصانیف او عقده وثیقه در بیان چند مباحث معقولیه عیره و عشره کامله
و مبحث علم مع منهیه آن و رساله مقوله عشره در شرح ابیات محقق طوسی متضمن بیان مقولات عشره
بر سرمایه علمی او گواه اند لبکن بفتح لام و سکون بای موحده و کاف عربی مفتوح و نون نام دهی است
در ضلع بانس بریلی ملک روهیلکهند۔

مولانا عماد الدین غوری از اکابر مشایخ دیار نارنول واز اولاد مولانا عماد است که در عهد
محمد تغلق بود آبا و اجداد وی از عرب بغور آمدند و از انجا بعض از بزرگانش همراه سلطان شهاب الدین
غوری بهندوستان رسید میگویند که وی در عنفوان شباب در کسب علم نکوشیده بود و بسیار زور بازو
داشت در هنگامها با پهلوانان کشتی گرفتی روزی پهلوانی مشهور را که از وی قوی تر بود بزمین آورده بود
مست و مغرور بخانه می آمد یکے از علمای عصر او را باین حالت دیده تاسف خورد و او را باین حال

طعنہ زد ہمیتی و غیرتی بجال او راہ یافت و انسان وضع کہ داشت پشیمان شد و خواست کہ تحصیل علم کند اما چون در خردی اینکار نکردہ بود سعی وی درین باب بے فائدہ نمود ناچار ملازمت روضۂ شیخ محمد ترک نارنولے اختیار کرد و شب و روز در انجا با طہارت افتادہ بودے نوافل خواندی و ذکر و تلاوت قرآن کردے چون از طہارت بدن نیامدی و از روحانیت شیخ برای حصول علم استمداد کردی دوازدہ سال ہمبرین منوال گذرانید تا شبی براسے طہارت بدر می آمد شخصی پیدا شد و او را از عقب در گرفت و گفت بخواہ ہر چہ خواہی وے طالب طریقہ اجداد خود بود و علم و تقوےٰ درخواست آن مرد گفت برو کتاب بخانہ بزرگان خود بیش گیر و بر دم درس بگو حق سبحانہ تعالےٰ ابواب علوم دینیہ بروی فتح کرد وے رحمۃ اللہ علیہ مردے بزرگ بود کمال اتباع داشت کہ ہیچ سنتی از سنن سید المرسلین صلعم ترک نمی کرد و فقر و فقرا را بسیار دوست مے داشت رحمۃ اللہ علیہ

شیخ عماد الدین رفیقی کشمیری بن عبد الرسول بن اسلم بن یحییٰ رفیقی کشمیری در دوازدہ صد و چہل و نہ ہجری ولادت یافتہ علوم متعارفہ از اساتذہ وقت حاصل کرد و صحیح بخاری پیش شیخ محمد واعظ گذرانیدہ مرید شیخ احمد تاریلی بود و بعزم زیارت بیت اللہ سفر اختیار کردہ و اکثر بلاد را سیاحت نمودہ بحج بیت اللہ مشرف گشت شیخ نظام الدین و شیخ حمزہ بنی اعمام او ازو مستفید شدند بروز جمعہ وقت عصر ہشتم رمضان سال سیزدہ صد ہجری جان بجان آفرین سپرد۔

عمر غزنوی بن اسحاق بن احمد ہندی غزنوی کنیت او ابوحفص و لقب سراج الدین بود علم فقہ را از امام زاہد وجیہ الدین دہلوی و شمس الدین خطیب دہلوی و ملک العلما سراج الدین ثقفی دہلوی و رکن الدین بدایونی اعزہ تلامذہ ابوالقاسم تنوخی شاگرد حمید الدین ضریر حاصل کردہ و بمصر رفتہ قاضی القضاۃ شد بسیاری از تصانیف عمدہ و معتبرہ یادگار ماندند از انجملہ تو شیخ شرح ہدایہ و زبدۃ الاحکام فی اختلاف ائمۃ الاعلام و شامل در فقہ و شرح بدیع الاصول و شرح مغنی و غرۃ المنیفہ فی ترجیح مذہب ابی حنیفہ و شرح زیادات و شرح جامع صغیر و شرح جامع کبیر ناتمل و شرح تائیۃ ابن الفارض و کتاب الخلاف و کتاب التصوف و شرح منار و شرح المختار و لوائح الانوار و لطائف الاسرار و عمدۃ الناسک فی المناسک و شرح عقیدۃ الطحاوی و اللوامع فی شرح جمع الجوامع مشہور اند بقول کفوی در سال ہفت صد و شصت و سہ ہجری و بقول سیوطی و صاحب

کشف الظنون در سال ہفتصد و ہفتاد و سہ ہجری وفات یافتہ واللہ اعلم بالصواب ۔

عنایت اللہ قادری لاہوری قصوری ثم اللاہوری الشطاری کنیت وی ابوالمعارف جامع علوم ظاہر و باطن بود غایۃ الحواشی حاشیہ شرح وقایہ در دو جلد متضمن فروع کثیرہ و ملتقط الحقائق شرح کنز الدقائق کہ در آن مسنونیت اشارۂ سبابہ را ترجیح دادہ از تصانیف او یادگار ماند وفاتش بسال یازدہ صد و چہل و یک ہجری بظہور آمدہ

ملا عنایت اللہ سال کشمیری از علمای کشمیر فقیہ و محدث و متقی و متورع بود اکتساب علوم از مولوی ابو الفتح و ملا عبد الرشید زرگر و فرزندان خواجہ حیدر چرخی کردہ باندک زمانی فائق الاقران شد سی و شش مرتبہ مذاکرہ صحیح بخاری از اول تا آخر نمود و مثنوی مولانا روم بکمال ذوق و شوق میخواند و از مشائخ وقت خرقہ خلافت یافتہ و تمام عمر گرامی بتدریس و تذکیر بسر برد طبع موزون داشت اشعار صوفیانہ میگفت بعمر شصت و ہشت سالگی آخر ماہ شعبان سال یازدہ صد و بست و پنج ہجری رحلت فرمود

مولوی عنایت رسول چریاکوٹی از علمای فحول ماہر معقول و منقول واقف اسرار نفوس و عقول نافذ انظار فروع و اصول ابن قاضی علی اکبر ابن قاضی عطار رسول است بسال چہل و چہارم از صدی سیزدہم ہجرت در مرز و بوم یوسف آباد چریاکوٹ بعائلۂ بنی عباس متولد شدہ و در صغر سن رسائل ابتدائی از صرف و نحو بخدمت والد بزرگوار خود و دیگر اکابر گذرانید چون بکافیہ ابن حاجب رسید بذیل تعلیم مولوی احمد علی چریاکوٹی متمسک گردید وی بحکم صلہ رحم بمہر و کرم تمام بہ تعلیمش میکوشید و در سفر و حضر با او رفیق بود از مولوی نجم الدین بسلک مرافقت می کشید بالجملہ چون از تکمیل تحصیل ہندسہ و حساب و مناظرہ و ہیئات و دیگر علوم ریاضیہ و حکمیہ فراغتی بدست آورد رو بجانب احادیث نبی علیہ السلام کردہ بخدمت مولوی حیدر علی مرحوم بریاست محمد آباد ٹونک پیوستہ و در انجا از تحقیقات مسائل نقلیہ دہم عقلیہ طرفی بست و بوطن باز آمد روزی چند بوطن مالوف مقیم شدہ بشوق آموختن زبان عبری بکلکتہ رفتہ و در انجا سالے چند پا بدر اقامت گشتہ از احبار یہود زبان عبر را بجمیع الوجوہ آموخت و از آیات تورات و زبور و غیرہ زبر و لین بشارات و پیشین گویہا نسبت حضرت سید المرسلین بپایۂ اثبات رسانید و بسال ہفتاد و یکم از صدی سیزدہم ہجرت الثان دیار مراجعت وطن فرمود باز قدم سہنور و سے بجانب نفر سود و بہ تعلیم ستنے چند از طلبہ

علوم میکوشید کثرت وہجوم طلبہ گاہی نہ پسندید با این ہمہ انزوا و استغنا آوازہ کمالش بگوش سید احمد خان نجم الملک رسید کرد بہمہ تن بدیدارش کوشید و دست بدامن استفادہ او آویخت و موصوف التزجمہ جرعہ افادہ خود بجام طلبش ریخت و راز پوشیدہ کتب قدیمہ در کیسۂ خیالش نہاد نجم الملک عفی اللہ عنہ داد گوہر شناسی داد۔ مولوی مرقوم از چند سال بہ تہذیب و تسہیل علوم متعارفہ بدل متوجہ ہست نخستین علم صرف را بہ تہذیب لطیف و تحقیق دقیق درسی جزو مرتب نمودگرہ معضلاتش بناخن فکرت کشود بعد ازان بہ تحریر تنقیح ہندسہ وحساب ومساحت پرداخت و جملہ اشکال و مسائل فنون مذکورہ بدلائل سابقہ و افکار لاحقہ مرتب ساخت و اعمال حسابیہ وہندسیہ و مسائل مناظر و انعکاس باسلوب خوب وطریق مرغوب از یرود السنہ غیر بزبان مروجہ ہند جلوہ ظہور و بروز داد و این کتاب را بخدمت والی حیدر آباد فرستاد کہ مہرہ فنون بچشم قبول دیدند و بمرتبہ نہایت پسندید سلمہ اللہ تعالیٰ

ملا عیاض رامپوری تلمیذ مفتی شرف الدین رامپوری مردے بحاث بود کہ از ہرکسی بحث ومناظرہ میکرد او را کتابے ہست موسوم دستور المنتہی در صرف کہ بمقابلہ دستور المبتدی تالیف کردہ بجاے سوال وجواب لفظ شک و فک دران اختیار کردہ

شاہ عیسی جند اللہ برہانپوری از اکابر علماء و اعاظم عرفاء برہان پور بود انوار الاسرار تفسیر قرآن مجید بزبان عرب در چہار مجلد از تصانیف شہیرہ او ست یرد اللہ مضجعہ

حرف الغین المعجمۃ

مولوی غلام اللہ لاہوری فاضل اجل و عالم اکمل از علمای لاہور بود فیض علمی از ذات بابرکاتش شرقا وغربا رسیدہ مفتی غلام سرور لاہوری مصنف گنج تاریخ وغیرہ از تلامذہ او ست احمد دین نو حمید دین دو عقب گذاشتہ در سال دوازدہ صد و ہفتاد و دو ہجری در گذشت

مولوی غلام حسنین قنوجی ابن مولوی حسین علی بن مولوی رستم علی قنوجی در سال دوازدہ صد وبست ویک ہجری متولد شدہ غلام علیم نامش تاریخی است شاگرد مولوی محمد سعادت خان فرخ آبادی و مولوی ولی اللہ فرخ آبادی بود در سال دوازدہ صد و پنجاہ و پنج ہجری از حج بیت اللہ الحرام مشرف شدہ بمدینہ منورہ از شیخ محمد عابد سندھی اجازت کتب صحاح وسنن یافت مطالعہ کتب تصوف اکثر اوقات خودش صرف نمود حاشیہ کتاب المنازل الاثنا عشر مؤلفہ

مولوی رستم علی جدش از تالیفات او دست ورا داخر عمر مرتبه دوم که سفر بیت الله اختیار کرده بعد فراغ حج هنگام مراجعت در بندر بمبئی سفر آخرت اختیار نموده داعی اجل را لبیک اجابت گفت در ابجد العلوم مطبوعه در سال وفاتش حرف هند سه دوازده نوشته از صفر هم صفر است ندانم بکدام سال وفات یافت

مفتی غلام حضرت لکهنوی علامه زمان فقیه دوران مفتی عدالت بلده لکهنؤ بود بسال دوازده صد وسی وچهار هجری وفات یافته شاعری تاریخ فوتش بنظم گفته وهو هذا مصرع مفتی غلام حضرت افسوس کو بود بشهر لکهنؤ حاکم شرع * سال تاریخ رحلت آن مرحوم * فرمود که بود او حاکم شرع ع-

مولوی غلام رسول لاهوری از عمده ترین افاضل لاهور شاگرد وپسر مولوی غلام فرید لاهوری بود علماے پنجاب به تلمذ وی فخر میکردند بسال دوازده صد وپنجاه وفات یافته۔

مولوی غلام رسول پنجابی از علماے پنجاب در فقه وحدیث وتفسیر فاضل کامل اکثر اوقات وعظ میگفت مرید شیخ محمد نصیر مجددی بود بسیاری از تصانیف او بزبان پنجابی اند در سال دوازده صد ونود ویک هجری در گذشت

حسان الهند سید غلام علی آزاد بلگرامی ابن سید نوح حسینی نسباً واسطی اصلاً حنفی مذهباً وچشتی مشرباً وبلگرامی مولداً ومنشاً تاریخ بست وپنجم صفر روز یکشنبه سال یکهزار ویکصد وشانزده هجری در بلگرام متولد شده کتب درسیه از اول تا آخر از سید طفیل محمد اترولوی خواند ولغت وسیر نبویه صلعم وسند احادیث شریفه واشعار عربیه وفارسیه از جد مادری خود سید عبد الجلیل بلگرامی گرفته وعروض و قوافی ودیگر فنون ادبیه از خال خود سید محمد بن سید عبد الجلیل استفاده نموده ومرید سید لطف الله بلگرامی بود بزیارت حرمین شریفین فائز گشته وصحیح بخاری از شیخ محمد حیات سندهی در مدینه منوره قرأت کرده اجازت صحاح سته ازو گرفت وبهندوستان واپس آمده بمصاحبت نواب نظام الدوله ناصر جنگ ابن نواب نظام الملک آصف جاه حیدر آبادی رسید منجمله تصانیف عربیه او ضوء الدراری شرح صحیح بخاری تا کتاب الزکوة وتسلیة الفواد در قصائد خود وتراجم علما ودیوان عربی که در هر دو دیوان سه هزار اشعار اند وهفت صد اشعار عربی که در کتاب سبحة المرجان بطور مثال درج کرده وسبحة المرجان فی آثار هندوستان واز تصانیف فارسیه او ید بیضا وسرو آزاد وخزانه عامره در تذکرهٔ شعرا وروضة الاولیا تذکرهٔ بعض اولیا ومآثر الکرام تاریخ بلگرام در ذکر اولیا

وفضلا وشعرای بلگرام وسند السادات فی حسن خاتمۃ السادات ودیوان فارسی ومظہر البرکات وسبعہ سیارہ وغیرہ ازویادگار ماند درسال یکہزار وصد ہجری ازین جہان رحلت نمود نور اللہ ضریحہ

حافظ غلام علی چریاکوٹی ابن شیخ نجابت اللہ عباسی از سلائل مولوی محمد احسن عباسی است در اوائل حال یکے از سلحشوران عساکر بود روزی یکے از بزرگانش فرمودای کاش درخاندان ما کسی بودی کہ بجای فن تیغ وتبر سرمایہ علم وہنر بدست آوردی وبجای دشنہ وسپر کسب احادیث وخبر کردی بسماع این کلام نبض غیرتش درحرکت آمد تا آنکہ ردای رہنوردی بر زانکہ امل بستہ وبطلب گوہر علم برواحلہ عجل نشستہ از یار ودیار بریدہ آستانہ فیض کاشانہ مولانا شاہ عبدالعزیز دہلوی پیوستہ ودرانجا تا دیر باز قیام ورزیدہ از علم درسیہ فراغتی بدست آوردہ بوطن رسید وبتعلیم برادران قوم کوشید طرز تعلیم مفید وپسندیدہ داشت ودر صرف ونحو رسائل نغز ودلکش دارد صاحب تجرد ستودہ اخلاق کریمہ بود درسال چہل وہشتم صدی سیزدہم جہان فانی را وداع نمود

مولانا غلام علی دہلوی از سادات علوی ومریدان مرزا مظہر جانجانان عارفے بود کامل جامع علوم ظاہر وباطن ولادتش درسن یازدہ صد وپنجاہ وشش ہجری بوقوع آمدہ چنانچہ شاعری تاریخ میلاد شریفش چنین یافتہ ؎ چہ نجم برج ہدی حضرت غلام علی ۔ شدہ ظہور فگن درجہان جہان بشگفت ۔ بسن ولاد شریفش چو جست رافت دل ۔ ہمہ سپہر ہدایت شدہ طلوع بگفت ؛ وبتاریخ بست ودوم صفر سن دوازدہ صد وچہل ہجری ازین جہان فانی رحلت فرمودہ درپہلوی مرشد خود مدفون گشت از عبارت نوراللہ مضجعہ سال وفاتش برمی آید مسود اوراق کہ تاریخ رحلتش تخرجہ منظوم ساختہ اینست ؎ چو ماہ چرخ ہدی حضرت غلام علی ۔ برخ کشید ز ابر عدم نقاب ونہفت ۔ گزیدہ پیر خرد لب بحسرت وافسوس ۔ ہمہ سپہر ہدایت نہفت سال بگفت

قاضی غلام غوث گوپاموی فاضل افضل وفقیہ اکمل از احفاد قاضی مبارک شارح سلم بود بخدمت ارتضا علی خان اکتساب علوم نمودہ مدام بدرس وتدریس مشغول بودی چندی در ضلع کنتور ملک مدراس بروسادہ قضای آنجا رونق بخش بودہ ودو جلد فتاوی از تصانیف وے مشہور اند درسال دوازدہ صد وسی ودو ہجری بجیدر آباد رخت ہستی بسوی عدم بربستہ ہمدرانجا مدفون شد

مولوی غلام فرید لاہوری سہروردی عالم اجل فاضل اکمل جامع کمالات ظاہر وباطن

عابد زاہد ذاکر شاغل بود تمام عمر بتدریس و تعلیم طلبہ علوم بسر بردہ واز دنیا و اہل آن سروکارے
نداشت تحریر و تقریرش بر طبع گراں بش غالب بود بسال دوازدہ صدو شانزدہ ہجری جان بجان آفرین سپرد

شاہ غلام قطب الدین الہ آبادی مصیب تخلص ابن شاہ محمد فاخر زائر ابن شیخ

خوب اللہ الہ آبادی مرید و خلیفہ پدر خود بود تولدا و بغرۂ محرم سال یکہزار و یکصد وسی و ہشت ہجری لفظ
تاریخ ولادتش از نیک بخت ازلی بادامی برآید تکمیل علوم ظاہر بخدمت مولوی برکت اللہ الہ آبادی کرد
در ایام حداثت سن ہنگامیکہ والد ماجدش بمکہ معظمہ رفت مسند آرای خلافت شدہ از تصانیف او
دیوان فارسی کہ نہایت مربوط و مضبوط است و مثنوی نان و قلیہ در جواب نان و حلوا و بستان حقیقہ
یادگار علم و ہنر در آخر عمر خود جہت حج بیت اللہ رفتہ بتاریخ سلخ ذیقعدہ سال یکہزار و یکصد
ہشتاد و ہفت ہجری در بلد الحرام وفات یافتہ در قبہ ام المومنین خدیجہ کبری جانب راست مدفون
گشت تاریخ فوتش منشی جوگل کشور شاگردش بنعمیہ گفتہ وہو ہذا سہ ذات پاک غلام قطب الدین
رخت بربست زین جہان افسوس ٭ دل سنداں من سوال نمود ٭ سال این غم زنوحہ خوان افسوس
با دل زار سوختہ گفتم ٭ قطب الدین رفت زین جہان افسوس ۱۱۸۷

مفتی غلام محمد لاہوری

از اولاد امجاد شیخ بہاء الدین ذکریا ملتانی و پدر مفتی غلام سرور لاہوری
جامع علوم و فنون بود مدام بکار تدریس و طبابت سرگرم می ماند و قوت حلال از کتاب قرآن مجید
حاصل میکرد در سال دوازدہ صد و ہفتاد و شش ہجری وفات یافت

مولوی غلام محمد خان ساکن کوٹ

ولد رحمت خان عرف خان محمد از گروہ کھوکھران ساکن
کوٹ بخدمت بابرکت مولانا محمد سلامت اللہ کشفی کانپوری رسیدہ اکتساب علوم متعارفہ کردہ
ورع و تقوی شعار و دثار خود ساختہ و تنہا نشینی مطبوع طبع شریفش بود بعد فراغ علمی اعزہ و اکابر
موضع مذکور مستدعی قدومش بدان قریہ شدند وی گفت تا وقتیکہ ہمقوم ما ترک سودخواری و احتجاب
زنان از نامحرمان اختیار نخواہند کرد بدان موضع قدم نخواہم نہاد ہرگاہ مردم ہمقوم او ہر دو شرط را
تلقی بقبول کردند وی بوطن آمدہ تا حیات خود ہمہ را پابندی شریعت غرا ہدایت نمود و مسجدی
دران موضع تعمیر کردہ آخر کار بحکم کل نفس ذائقة الموت واقع چہارم ربیع الاول روز یکشنبہ
سال اول صدی چہاردہم ہجرت رحلت فرمودہ بمسکن خود مدفون گشت علیہ الرحمة والغفران

کهوکهر بکاف تازی مضموم مخلوط بها و واو ساکن و فتح کاف تازی مخلوط بها و رای مهمله ساکنه گروهی است از اهل اسلام که لقب خانی دارند و اصل شان از پنجاب است چنانکه از تاریخ فرشته وغیره مستنبط میشود و انیان خود را شیخ میدانند و لفظ خان بر خود خطاب ای انکار ندو همه سنی مذهب اند کوٹ بضم کاف تازی و واو ساکن مجهول و تای هندی دیهی است در دوابه گنگ و جمن متصل جانب چپ دریای جمن اکنون بضلع فتحپور هسوه تعلق دارد

قاضی غلام مخدوم چریاکوٹی ابن قاضی عبد الصمد عباسی بفطانت و ذکا چون پدر مشهور بود و بکرم و سماحت بالسنه مردم مذکور بعد تکمیل علوم متداوله شوق تعلم زبان سنسکرت در دلش پدید آمد تا آنکه در تحصیل زبان مذکور حظی وافی برگرفت و بمقام بنارس که معدن مهرهٔ زبان مرقوم است میان ماهران این فن امتیازی کافی یافت طبعی سخن سنج داشت بزبان فارسی دیوانی ترتیب داد چون زمان وداع دنیا نزدیکش رسید همه را بجز همیه دهٔ آتش سوزان نهاد اشعارش که بر صفحه السنه مردم ملفوظ بوده اند کی از انجمله اینست ع بباغ دهر نه گل ماند و نی سمن باقیست * ز عندلیب بری چند در چمن باقیست * دلم بسوخت تنم سوخت و استخوان هم سوخت * تمام سوختم و ذوق سوختن باقیست * فیض خان مکرم خوشم نیم محتاج * درون سینه دلی حسرت وطن باقیست * صدیقی الصدوق مولوی محمد فاروق چریاکوٹی که سلسله نسبتش بدو واسطه بصاحب ترجمه میرسد غزلی بجواب غزل مذکور انشا فرموده برای تربیت ناظرین سخنور بزبان قلم سپرده می آید **غزل** نه آن پیاله نه آن می نه آن چمن باقیست * مگر ز بخت و بیم قصهٔ کهن باقیست * بهجران گداخته ام من که غیر یاد تو نیست * ز من هر آنچه در آغوش پیرهن باقیست * بهر چه داد خداوند شادم و لیکن * درون دل هوس طائف و یمن باقیست * خجل ز منت دشنام تو شدم ای جان * که بر زبان تو زین حیله یاد من باقیست - الغرض موصوف الترجمه بجای پدر بزرگوارش بعهده قضا مامور بوده بسال پنجم از صدی سیزدهم هجرت بعمر پنجاه سالگی جهان فانی را بدرود فرمود غفر الله تعالی -

مولوی غلام محی الدین بگوی ابن حافظ نور حیات بن حافظ محمد شفا بن حافظ نور محمد بگوی عالم اجل فاضل اکمل فقیه و محدث جامع کمالات صوری و معنوی بود بروز دوشنبه ماه محرم سال دوازده صد و سه هجری متولد شده قرآن شریف از حافظ حسن نظراً قرات کرده بعده بماه مبارک رمضان یک یک پاره روزانه حفظ کرده بشب در تراویح میخواند تا اینکه دریکماه حافل

قرآن گشت و بتحصیل علوم متوجہ شد چونکہ ذہن وذکای کامل داشت بملک پنجاب کسی ویرا تعلیم دادن نتوانست بالآخر او مع برادر خورد مولوی احمد الدین کہ ہشت سالہ بود بدہلی قدوم آوردہ از علمای دہلی علوم معقول ومنقول خواندہ علم حدیث بخدمت مولوی محمد اسحاق تحصیل نمودہ سند آن از مولانا شاہ عبد العزیز یافتہ ہرگاہ فارغ التحصیل گشت بلاہور رسیدہ در لال مسجد تا سی سال بتدریس طلبہ علوم اشتغال داشت پس بوجہ بیماری استرخا بمسکن خود موضع بگا متعلقہ بہیرا مضاف لاہور آمدہ تا چہاردہ سال بیمار ماند وہم درانحالت باب تدریس وتعلیم مفتوح داشت دبشب دوشنبہ ماہ شوال سال دوازدہ صد وہفتاد وسہ ہجری وفات یافتہ در موضع بگا مدفون شد ودو فرزند خلف الصدق عقب خود گذاشت یکی حاجی مولوی غلام محمد کہ امام جامع مسجد لاہور است دوم مولوی عبد العزیز کہ امام جامع مسجد بہیرا است سلمہما اللہ تعالی

حافظ سید غلام میر سندیلی ابن سید قلندر بخش بن مولوی عبد اللہ ابن سید زین العابدین مخدوم زادہ سندیلہ بخدمت مولوی حیدر علی سندیلی ومولوی ظہور اللہ لکھنوی ومولوی عبد الواجد خیرآبادی تحصیل علوم کردہ اکثر بنواح کلکتہ تاجرانہ بسر می برد باز بسندیلہ مراجعت نمودہ بدرس طلبہ پرداخت سوم ذیقعدہ سال دوازدہ صد وشصت وچہار ہجری وفات یافتہ بمقابر امرہرہ واقع قصبہ سندیلہ مدفون گشت

مولوی غلام نجف حقانی سندیلی ولد احمد شاہ ولد حافظ عنایت اللہ حقانی از شیوخ قصبہ سندیلہ دانشمند کثیر الدرس وحامل قرآن سریع التلاوۃ بود واکثر ماہ رمضان المبارک بیک شب ختم نمودی در سال دوازدہ صد وپانزدہ ہجری رحلت نمود

شیخ غلام نقشبند لکھنوی ابن شیخ عطاء اللہ یگانہ روزگار جامع شریعت وطریقت بود وی رحمۃ اللہ علیہ تلمیذ میر محمد شفیع دہلوی شاگرد شیخ عطاء اللہ مذکور است وشیخ عطاء اللہ شاگرد شیخ پیر محمد لکھنوی بود لاکن شیخ غلام نقشبند فاتحہ فراغ بدست شیخ پیر محمد لکھنوی کہ استاد پدرش بود خواندہ وتمام عمر گرامی خود بافادہ وتدریس طلبہ علوم بسر بردہ جمعی کثیر از افاضل نامدار بسایۂ تربیتش بمراد خود رسیدند وسلسلہ تعلیم اکثر علمای ہندوستان بدوی پیوند وشاہ عالم ابن اورنگ زیب عالمگیر پادشاہ شہرۂ کمالش استماع کردہ اورا بجود طلبید وباعزاز واکرام تمام پیش آمدہ منجملہ تلامذہ

استاد او سید عبدالجلیل بلگرامی است که ذکرش گذشت تفسیر ربع قرآن مجید مع حاشیہ آن و نیز تفسیر
چند سور قرآنی و فرقان الانوار و رسالہ لامعہ عرشیہ در وحدت وجود و شرح قصیدہ خزرجیہ وغیرہ
از تصانیف معتبرہ دستندہ وی بند واقع سلخ رجب سال یکہزار و یکصد و بست و شش ہجری
این جہان بی بود را پدرود فرمود و بہ لکھنؤ مدفون گشت نور اللہ مرقدہ

مولوی غلام یحیی بہاری مسقط راس و موضع اکیر متصل قصبہ نگرنہسہ از توابع بہار است
کہ از بہار بفاصلہ ہشت کروہ مابین پٹنہ و بہار واقع شدہ دانشمند تبحر و سرآمد علمای روزگار بود و
در ذہانت و منطق دانی گوی سبقت بر اماثل و اقران خود ربودہ از تصانیف او حاشیہ بر میر زاہد
رسالہ متداول علمای زمان است در سال یازدہ صد و بیست و ہشت ہجری وفات یافتہ در بہار
بیرون احاطہ درگاہ مخدوم شرف الدین قدس سرہ مدفون گشت رحمۃ اللہ علیہ۔ اکیر بکسر اول
و فتح کاف عربی و سکون یای تحتانی معروف و رای ہندی در آخر۔ نگرنہسہ بفتح نون و کاف فارسی
و سکون را و نون مضموم و ہای ساکنہ و سین مفتوحہ در آخر ہای مختفی

میر غیاث الدین قزوینی محمد ابن میر عبداللطیف قزوینی از عمدہ ترین افاضل عہد جلال الدین
اکبر پادشاہ بود در علم سیر و تواریخ و اسماء الرجال و سائر محاضرات آیتی بود از آیات پروردگار و
برکتی بود از برکات روزگار در قوت حافظہ دیرا ثانی لوح محفوظ باید شمرد در خدمت بادشاہ
بخواندن علم تاریخ و سائر کتب نظم و نثر شبانہ روز اشتغال داشت بخطاب نقیب خان ممتاز بود

حرف الفاء

ملا فتح اللہ اودہی در اوائل حال از علمای نامور دہلی بود سالہا در مسجد جامع دہلی کہ پایین
منار شمسی است بر مسند درس و افادہ جا داشت و در آخر مرید و خلیفہ شیخ صدر الدین حکیم شد
و بسلوک این طریق مشغول گشت گویند کہ وی ریاضات بسیار کشید و لیکن نفحاتی بمشام جانش
نرسید شکایت این حال پیش پیر خود بہ د فرمود کہ ترک درس کن و کتب از ملک خود بدر کن او
ہمچنان کرد مگر کتابی چند کہ بسمت نفاست و لطافت موسوم بودند نزد خود نگاہداشت ہنوز
فتح باب معرفت در توقف بود تا بقیہ کتب را نیز از خود جدا کرد و او را دیدند کہ بر لب آبی نشستہ
اجزا را می شست و آب از چشم او میرفت تا لوح ضمیرش از نقش ما سوی اللہ پاک شد و د

بمل آن علم باطن نسبت یافت شیخ قاسم اودہی دہلوی از مریدان اوست رسالۂ دارد مسمے
باداب السالکین رحمۃ اللہ علیہما

میر فتح اللہ شیرازی شیعی مذہب از سادات شیراز اعلم العلمای زمان بود جمیع علوم عقلی
و نقلی و حکمت و ہیئت و ہندسہ و نجوم و رمل و حساب و طلسمات و نیرنجات و جر اثقال نیکو میدانست
و لیاقت رصد بندی داشت و در علوم عربیت و حدیث و تفسیر و کلام نیز نسبت ادسا و
است شاگرد غیاث الحکما و دو تصانیف خوب دارد میر موصوف اگرچہ در مجالس بغایت
خلیق و متواضع نیک نفس بود لیکن آن ساعت کہ بدرس اشتغال داشتی بشاگردان غیر از
فحش و الفاظ رکیکہ و ہجو بر زبانش نرفتی ازین جہت کم مردم بدرس او میرفتند و شاگردے رشید
ہم از و برنخاستہ چند سال در دکن پیش عادل خان حاکم آنجا بود چون در سن نہصد و نود ہجرے
بملازمت اکبر شاہی آمد بعضد الملک مخاطب گردیدہ بملک کشمیر در نہصد و نود و ہفت ہجری
وفات یافتہ بمقام تخت سلیمان مدفون شد

از مصنوعات او آسیائی بود کہ خود حرکت میکرد و آرد سائیدہ می شد و آئینۂ کہ از دور
و نزدیک اشکال غریبہ در وے می نگشت و بندوقیکہ بیک گردش دوازدہ آواز مے داد

بابا فتح محمد برہانپوری عالم علوم عقلیہ و نقلیہ محدث و عارف باللہ مدام در برہانپور درس
دادی علم فقہ و حدیث و تفسیر از والد ماجد خود مولانا عین العرفا شاہ محمد عیسی جند اللہ برہانپوری
اکتساب نمودہ جداد شیخ محمد قاسم سندہی بلقب رئیس المحدثین شہرت داشت و قدش بمکہ معظمہ است

مولوی فخر الدین زرادی بنگی بود جامع علوم و تقوی و در امر دین صلابتی تمام و عظمتے
وافر داشت در اوائل حال پیش مولانا فخر الدین ہانسوی در شہر دہلی تعلیم میکرد و بجوش طبعے
وقت سخن و فصاحت عبارت از ممتازان اہل شہر بود عاقبت مرید و خلیفہ سلطان المشایخ
حضرت نظام الدین اولیا قدس سرہ شدہ از میان متعلمان برآمد و در سلک درویشان
منسلک گشت و بیشتر احوال در سفر بودی و در صحاری و بیابانہا عبادت خدا کردی و صوم
دائم داشتی در زمانیکہ در عہد محمد تغلق شاہ بادشاہ دہلی مردم دہلی را بدیوگیر میفرستادند او نیز رفت
از انجا بزیارت خانہ کعبہ رفت و از انجا بہ بغداد رفتہ علم حدیث بحث کرد ہنگام بازگشت مرکب

غرق آب شد و مولانا بدرجهٔ شهادت رسید در صرف کتابی ازو مشهور است رحمة الله علیه

مولوی فخر الدین احمد اله آبادی از اولاد امجاد شاه رفیع الزمان مرحوم اله آبادی که یک دائره منجملهٔ دوازده دائره گانهٔ اله آباد بنام نامی شان به محلهٔ یحیی پور مشهور هست رکنی بود از شرفای شهر اله آباد بشهر لکهنؤ در خدمت علمای عصر یعنی مفتی محمد یوسف و مولوی نعمت الله و مفتی محمد صغر و مولوی حسین احمد محدث لکهنوی فرنگی محلی و آخون شیر محمد ولایتی تحصیل علوم متعارفهٔ متداوله نموده بعد فراغ علمی مراجعت به اله آباد وطن خود فرموده وساده آرای مسند ارشاد حسب خاندان خود گردیده و به حج بیت الله الحرام شرف اندوز شد علاوه آن افادهٔ درس بطلبه و افاضهٔ معالجه بمرضی نیز میفرمود بوجه حذاقت و شهرت معالجه ملقب بحکیم بادشاه شد اکثری از خلفای طریقت و تلامذهٔ علوم ببرکت فیض شان نامی و گرامی شدند مثل مولوی مسیح الدین احمد خاف و خلیفه موصوف الذکر و مولوی محمد عبد السبحان ساکن احمد آباد نازه و برادر زادهٔ شان مولوی حافظ عبد الکافی وغیرهم منجملهٔ تصانیف ممدوح الذکر رسالهٔ تفرقة البدعة والسنة وکف الالسنة عن تکفیر الفرقة الرفضة و رسالهٔ بتفسیر و نذیر و رسالهٔ مولد شریف و رسالهٔ مناسک الحج و رسالهٔ ازالة الشکوک والاوهام بجواب تقویة الایمان و فاتحه فی جواز الفاتحه مشهور اند بالجمله بمصداق آیهٔ کریمه کل من علیها فان بعمر هفتاد و دو سالگی بتاریخ بست و سوم ربیع الثانی یوم جمعه سال یکهزار و سه صد و سه هجری از دار فنا بدار بقا رحلت فرموده بمحلهٔ یحیی پور منمحلات شهر اله آباد مدفون شد علیه الرحمة والغفران

فرید واحد العین از شاگردان سید شاه میر سامانه بود و او را جهان نشان میدهند که با آنکه تحصیل چندان نکرده بود اما هر مسئلهٔ مشکل و بحث دقیق و غامض را از هر کتاب مستفتیانه که از وی می پرسیدند در لحظه قلم و دوات گرفته در سلک تحریر کشیده حل می ساخت اما توت بالتقریر بلکه قرأت آنچه خود می نوشت نه داشت

مولوی فرید الدین احمد بن سید محمد راجی بن مولوی سید یاد علی مشهدی کروی ذهن و ذکای جبلی دارد با دائل در خدمت مولانا محمد سلامت الله کشفی کانپوری و دیگر علمای وقت اکتساب علوم متداوله نموده متوجه به تعلم قوانین انگریزی شد و در قانون دانی و معاملات فهمی مشار الیها ماثل و اقران و مورد عنایات حکام والاشان گشت چندی بوکالت هائی کوٹ زمان بعد بعهدهٔ سب جج امتیاز داشت الحق اگر بعد تحصیل علوم بخدمت علمی کمر بستی کم از ملا حسن سهالوی و ملا عماد لکهنی نبودے در بنحالت هم متاع و عقار که وی دارد دیگر همچشمان را کم داده اند با این همه اعزه و اقربا پروری

شعار خاص اوست بتقریب جوبلی ملکہ انگلستان و قیصر ہند او نیز بخطاب خان بہادر امتیاز یافتہ سلمہ اللہ تعالےٰ

مولوی فضل امام خیرآبادی شیخ فاروقی شاگرد رشید مولوی سید عبد الواجد خیرآبادی بمنصب صدر الصدوری شاہجہان آباد از سرکار انگریزی عزت و امتیاز داشت بر میرزاہد رسالہ و میرزاہد ملا جلال حواشی متینہ نوشتہ و در علوم عقلیہ گوی سبقت ربودہ آمدنامہ کہ در ان قواعد فارسی بیان کردہ و نیز ترجمہ چند علمای جوار لکھنؤ تحریر فرمودہ بس مفید بمتبدیان ست پنجم ذیقعدہ سال دوازدہ صد و چہل و سہ ہجری داعی اجل را لبیک اجابت گفتہ بفردوس برین شتافت

مولوی فضل اللہ سندیلی ابن سید شاہ غلام علاء الدین مخدوم زادہ سندیلہ در اوائل از مولوی زین العابدین سندیلی تحصیل علوم کردہ تکمیل آن در قصبۂ گوپاموٴ بخدمت علمای عصر آنجا نمودہ مرید و سجادہ نشین والد خود بود بہدایت و ارشاد طالبین میپرداخت با واخر صدی دوازدہم وفات یافتہ بمقبرہ کریم باغ اندرون روضۂ پدر خود واقع قصبۂ سندیلہ مدفون گشت

مولوی فقیہ اللہ سندیلی ابن سید صلح اللہ بن سید غلام علاء الدین مخدوم زادۂ سندیلہ در سال دوازدہ صد و سہ ہجری متولد شدہ بخدمت مولوی احمد بخش سندیلی و مولوی ہادی ساکن دیوا و مولوی غلام حسین بنگالی و مولوی اسلم بلگرامی و مولوی نور الحق لکھنوی و مولوی محمد حیدر فرنگی محلی لکھنوی و مولوی سراج الحق فرنگی محلی لکھنوی و مفتی محمد اصغر فرنگی محلی و مولوی محمد جعفر ساکن کسمنڈی اکتساب علوم نمودہ و بیعت ارادت از والد خود حاصل کردہ ہموارہ درس میداد و وعظ میفرمود بتاریخ بست و دوم صفر سال دوازدہ صد و پنجاہ و نہ ہجری وفات کرد بصحن مسجد مخدوم صاحب واقع قصبۂ سندیلہ مدفون گردید

شاہ فضل اللہ برہانپوری بلقب نائب رسول اللہ شہرت داشت اصلش از جونپور است و برہانپور وطن اقامت اوست کہ در انجا متوطن شدہ مدرسہ بنیاد نہاد و مدام بدرس فقہ و تفسیر و حدیث و تصوف مشغول می بود مصارف مدرسہ و طلبہ بادشاہ وقت خود میداد وفات وی در سن ہزار و پنج ہجری در برہانپور وقوع یافتہ ہمدرانجا مدفون گشت

مولانا فضل رحمٰن اوصاف حمیدہ و خصائص پسندیدۂ شان بحدانند کہ قلم مقطوع اللسان

شمہ ازان بر صفحۂ قرطاس بی اساس برنگارد و انسان ضعیف البنیان راچہ یاراکہ عشر عشیر آن بمعرض بیان آردہ لا یدرک الواصف المطری خصائصہ وان یک سابقًا فی کل ما وصفا ۵ بالجملہ نام والد ماجد شان اہل اللہ بن محمد فیاض متوطن قدیم قصبۂ ملانوان ضلع اونام ممالک اودہ از اولاد امجاد مخدوم شیخ محمد ملانوان مصباح العاشقین ہست حضرت شان بذات خود قصبۂ مراد آباد ضلع اونام راکہ از ملانوان سہ کروہی فاصلہ دارد بقدوم سکونت رونق بخشیدہ اند وبعض اولاد شان ہنوز بقصبۂ ملانوان مقیم اند حضرت موصوف الالقاب در سال دوازدہ صد وہشت ہجری ولادت یافتند چنانچہ فضل رحمن بدون الف ولام تعریف مالف بعد میم نام تاریخی او شان ہست برین حساب عمر شریف تا سال سیزدہ صد و پنج ہجری کہ زمانۂ تالیف مجموعۂ ہذاست نود وہفت سال می شود اللہم متع المسلمین بطول بقائہ تحصیل علوم درسیۂ رسمیہ بخدمت اساتذۂ وقت کہ مشہور ترین آنہا مولانا شاہ عبد العزیز دہلوی و مرزا حسن علی کبیر محدث لکھنوی و مولوی محمد اسحاق دہلوی اند فرمودند ورع وتقوی واتباع فقہ وحدیث شعار و دثار او شان ہست ارادت بیعت و اجازت خلافت از حضرت شاہ محمد آفاق دہلوی و نیز از حضرت شاہ غلام علی دہلوی قدس اللہ سرہما دارند چون از بدو سن شعور طبع گرامی بشغل باطن مجبول شدہ اتفاق تدریس وتصنیف نہ افتادہ در اوائل حال گاہی بہ تذکیر و موعظت می پرداختند الحال بوجہ ضعف جسمی کہ لازمۂ این عمر است آنہم نمی شود مگر تاہم فی زماننا مرجع خلائق اند صغیر وکبیر و توانگر و فقیر مشہور و غیر مشہور از نزدیک و دور رسمے آیند و بشرف بیعت بہرہ یاب سے شوند ادام اللہ فیضہ علی رؤس المسترشدین مؤلف اوراق بماہ فیجہ سال سیزدہ صد ہجری از وطن مالوف بارادۂ استلام سدۂ منیفہ تا بکانپور رفتہ در انجا بدریافت آمد کہ از او نام تا مراد آباد آب باران سر بطغیانی دارد کہ عبور بسواری عرابہ و پالکی وغیرہ دشوار ہست ناچار بزبان حال شعر مشہور آوردہ بریوان واپس آمدم ۵ تہی دستان

قسمت راچہ سود از رہبر کامل ٭ کہ خضر از آب حیوان تشنہ می آرد سکندر را

مولوی **فضل رسول بدایونی** ابن مولوی شاہ عبد المجید قدس سرہما بماہ صفر سن دوازدہ صد و سیزدہ ہجری متولد شدہ نام تاریخی وی ظہور محمد است تکمیل وتحصیل کتب درسیہ متعارفہ بخدمت مولوی نور الحق فرنگی محلی خلف مولوی انوار الحق شاگرد ملک العلما بحر العلوم ملا عبد العلی

نموده به قصبهٔ رودلی پیشگاه مزار پر انوار مخدوم شاه عبدالحق قدس سره واکابر علمای وقت مثل
مولوی عبدالواسع و مولوی عبدالواجد خیرآبادی و مولوی ظهور الله فرنگی محلی وغیرهم رسم دستاربندی
ادا فرمودند زان بعد علم طب از حکیم سید ببر علی خان موهانی و علم حدیث و تفسیر از شیخ المکه عبدالله
سراج و شیخ المدینه شیخ عابد مدنی و علم تصوف از والد ماجد خودش حاصل نموده و نیز بیعت و
خلافت در سلسلهٔ قادریه چشتیه از والد خود یافته چند بار بحرمین شریفین رفته از حج و زیارت
مشرف گشت یکبار از دهلی احرام بسته پیاده تا بمبئی رسیده و از انجا بسواری جهاز بجده فرود آمد
و از جده بمدینه پیاده رفته همچنین به کمال جذب و ارادت به بغداد خیر البلاد رفته سجاده نشین و سادهٔ
غوثیه حضرت سید علی هم از خود اجازت خاص بوی عطا فرموده بالجمله همواره بهدایت و تعلیم خلائق
و تدریس می پرداخت و در بیخ کنی وهابیه کوشش بلیغ می نمود بسیاری از علمای و فضلای نامی بسایهٔ
تربیتش نشو و نما یافتند از انجا مولوی فیض احمد بدایونی و مولوی سخاوت علی جونپوری و مفتی اسدالله
اله آبادی و مولوی شاه احمد سعید رامپوری و مولوی عنایت رسول چریاکوٹی هستند سوم
جمادی الثانی سال دوازده صد و هشتاد و نه هجری روز پنجشنبه بعد نماز ظهر بعمر هفتاد و هفت سالگی
جهان فانی را پدرود فرموده در بدایون مدفون گشت برد الله مضجعه مولوی عبدالسلام مرادآبادی
تاریخ وفاتش در فقرهٔ انا فضل الرسول یافته تصانیفه المشهورة بوارق محمدیه - تصحیح المسائل -
معتقد منتقد سیف الجبار - فوز المومنین تلخیص الحق - احقاق الحق - شرح فصوص الحکم - رسالهٔ طریقت

حاشیه میر زاهد - حاشیه ملا جلال - طب الغریب رسائل دیگر بمسائل شتی

مولوی فضل حق خیرآبادی عمری حنفی ماتریدی چشتی در سال دوازده صد و دوازده هجری
ولادت یافته شاگرد پدر خود مولوی فضل امام است حدیث از مولانا عبدالقادر دهلوی اخذ کرده و
قرآن مجید در چهار ماه یاد گرفته و فراغ علمی بعمر سیزده سالگی حاصل نموده مرید شاه دهومن دهلوی
بود در علوم منطق و حکمت و فلسفه و ادب و کلام و اصول و شعر فائق الاقران و استحضارے
فوق البیان داشت لقلش زائد بر چهار هزار اشعار شاهد بود از بلاد بعیده طلبهٔ علوم آمده ازو
مستفید می شدند بسال دوازده صد و شصت و چهار هجری مولف هیچمدان بمقام لکهنؤ بخدمتش
رسیده دید که در حین حقه کشی و شطرنج بازی تلمیذی را سبق افق المبین میداد و مطالب کتاب بلا

بہ متعلم باحسن بیانی وملل الثنین می نمود تالیفات رائقہ واسعانگوزان ادرا بزمانہ فساد ہند قید کردہ بجزیرۂ رنگون فرستادند ہمدرانجا بتاریخ دوازدہم صفر سال دوازدہ صد وہفتاد وہشت ہجری وفات یافتہ **تصانیفہ** الجنس الغالی فی شرح الجواہر العالی حاشیہ شرح سلم قاضی مبارک حاشیہ افق المبین حاشیہ تلخیص الشفا۔ الہدیۃ السعیدیۃ درحکمت طبعی۔ رسالہ تحقیق العلم والمعلوم۔ الروض المجود فی تحقیق حقیقۃ الوجود۔ رسالہ تحقیق الاجسام۔ رسالہ تحقیق کلی طبعی وتشکیک درماہیات وتاریخ غدر ہندوستان خلف رشیدوی مولوی عبدالحق کہ آئینہ کمال پدر لیست بریاست رامپور تعلق دارد

شیخ فضیل کالپوی پسر کلان شیخ جلال واصل کالپوی درواد ی عربیت دستگاہی غریب داشت اشعار وقصائد عربیہ بفصاحت تامہ ازوست این مطلع قصیدہ ولیست کہ درجواب معین الدین طنطرانی گفتہ ؎ یاجمیل الوجہ وجہی عن قدیم الحال حال ٭ راح ردحی بالنوی والدمع کالسلسال سال ٭ ومطلع قصیدہ طنطرانی اینست ؎ یاخلی البال قد بلبلت بالبلبال بال ٭ بالنوی زلزلت قلبی فہو بالزلزال زال ٭ ودر شیخ فضیل موصوف توضیح نثر ونظم عربی کہ بر تفسیر شیخ فیضی نوشتہ دلالت بر کمال او دارد

مولوی فقیر محمد جہلمی بن حافظ محمد سفارش بموضع چتن کہ از شہر جہلم بفاصلہ دو میل جانب غرب است بروز پنجشنبہ در دوازدہ صد وشصت ہجری متولد شدہ تحصیل علوم عرفی درسے بخدمت میاں قطب الدین ساکن تالیاں والہ ومیاں غلام محمد ساکن موضع بادہ ودو نوے نور احمد ساکن موضع کہائی ڈٹلی وغیرہ علمای عہد تحصیل کردہ رفتہ رفتہ بسلک تلامذہ مفتی صدر الدین خان صدر الصدور دہلی منسلک گشتہ باندک زمانی فارغ التحصیل گشت وبوطن مالوف واپس آمد ودر رد مذہب نصاری کوشش بلیغ دارد الحال مالک ومربی مطبع سراج المطابع واقع جہلم است ترجمہ تصدیق المسیح وحاشیہ صیانۃ الانسان عن وسوسۃ الشیطان وحدائق الحنفیہ در تذکرۂ علمای حنفی وزبدۃ الاقاویل فی ترجیح القرآن علی الاناجیل ورسالہ آفتاب محمدی از تصانیف وی سلمہ اللہ تعالی

مولوی فیض احمد بدایونی ابن حافظ غلام احمد بن مولوی شمس الدین ابن مولانا محمد علی بدایونی ولادت وی در صد دوازدہ صد وبیست وسہ ہجری روداد حمل علوم عقلی ونقلی بخدمت خال خود مولوی شاہ فضل رسول بدایونی بکمال تحقیق وتدقیق تحصیل نمود مرید مولانا شاہ

عبدالمجید بعد مادری خود بود تشریح کمالات علمیہ و حالات قدسیہ وی درین مختصر گنجائش ندارد منجملہ تالیف او حاشیہ صدرا و حواشی فصوص فارابی و دواوین ثلثہ عربی و فارسی دارد و در مناقب حضرت غوث الاعظم قدس سرہ بود ند کہ اکثر از انہا در فتنہ عامہ ہند ضائع شد ندوی رحمۃ اللہ علیہ در حدود سال دوازدہ صد و ہفتاد و چہار ہجری رحلت فرمود

ملا فیروز کشمیری معروف بہ بیجا گنائی والد بابا نونی گنائی بعنفوان شباب انزیارت حرمین شریفین مشرف شدہ واپس بہندوستان آمدہ در بدایون باکتساب علوم کوشش نمود لیکن بے سود بود آخر بر ہنموئی طالع بخضر علیہ السلام دوچار گشت از و استدعای علم کردہ وی اورا تعلیم علوم نمود صاحب ترجمہ بہ فقہ و حدیث و تفسیر وغیرہ فائق اقران گشتہ بعہدہ افتای کشمیر عز امتیاز یافت و مرید میر حمزہ کشمیری شدہ در عہد حسین شاہ والی کشمیر بسال نہصد و ہفتاد و سہ ہجری بعمر ہفتاد سالگی از دست اہل تشیع کشتہ شد شیخ یعقوب صیرفی در تاریخ فوت او فرمود

انسپے تاریخ در دین وحید گفت شد از بہر دین ملا شہید از فرزندانش ملا عبدالوہاب دانشمندی صاحب تالیف بود بر حاشیہ تو نی و شرح مواقف و شرح شمسیہ حواشی نوشتہ

حرف القاف

قاضی خان ظفر آبادی نامش یوسف نا دبوم ظفر آباد مرید خلیفہ شیخ حسن ابن طاہر جونپوری جامع علوم ظاہرہ و باطن و بصفت قناعت موصوف بود نصیر الدین محمد ہمایون شاہ ہر چند از وی التماس قبول نذری کرد وی قبول نکرد و گفت

از خدا خواہم و از غیر نخواہم ہیچ چند انکہ نیم بندہ غیر و نہ خدای دگر است

چون فرمان معافی پیش شیخ عبد اللہ کہ اکبر اولاد او بود بر دند وے نیز قبول نکرد و گفت پسر باید کہ بر متابعت پدر رود وفات قاضی خان پانزدہم صفر سال نہصد و ہفتاد بود مرقدش در ظفر آباد سواد جونپور است

قاضی قاضن بھکری ابن قاضی ابو سعید بن قاضی زین الدین بھکری سر آمد علمای وقت باتواتر فضائل حفظ قرآن و علم قرأت نکو آراستہ بود در فقہ و تفسیر و حدیث و تصوف و عربیت انشا مہارتی کافی نو اشت و در اوائی سلوک بسے ریاضات کشیدہ و بزیارت حرمین شریفین رسیدہ سیر و سفر بسیار کردہ بالآخر در سلک مریدان سید محمد جونپوری مدعی مہدویت منسلک گردید

لهذا علمای وقت بروطعن داشتند از مرزا شاه حسن حاکم سند قضای بهکهر یافته بجای موروثی نشست
در کبر سن از و استعفا جسته به برادرش قاضی نصر الله سپرد و ندوی بسال نهصد و پنجاه وهشت هجری در
گذشت بهکهر به بای موحده مفتوح مخلوط بها و کاف عربی مشدد مفتوح مخلوط بهای هوز و رای مهمله
نام شهریست از مضافات سند

ملا قاسم کاهی تخلص از علم تفسیر و هیأت و کلام تصوف و یرا بهره تمام بود و هم در موسیقی تصنیف
دارد اگرچه صحبت مشائخ متقدمین و زمانه مولانا جامی قدس سره السامی وغیر ایشان دریافته اما تمام عمر
بالحاد و زندقه صرف کرده مع ذلک صفت وآراستگی وآزادگی و بذل و ایثار بروجه اتم داشت دیوان
اشعار او مشهور هست و گل فشان نام مثنوی در جواب بوستان سعدی قافیه بقافیه گفته مطلع آن نسبت
ـــه جهان آفرین را بجان آفرین ؛ بجان آفرین صد جهان آفرین ؛ از عهد همایون شاه تا عهد اکبر شاه
زنده بود تاریخ فوتش بدر یافت نرسید

سید قطب الدین محمد بن الحسنی الکروی ابن سید رشید الدین احمد بن الغزنوی که سلسله نسب
پدری وی بحضرت امام حسن بن امیر المومنین علی رضی الله عنهما می پیوند د عالم متبحر و فقیه نحریر صاحب
ولایت و مجاهد فی سبیل الله بود در پانصد و هشتاد و یک هجری متولد شده بعهد سلطان قطب الدین
التمش از غزنی بدهلی قدوم آورده و از انجا بموضع کڑا بضم کاف عربی و رای مهمله مشدده مفتوحه در آخر الف
که قریب قصبه سوه بمسافت نیم فرسنگ واقع هست و به کڑا سادات شهرت دارد رخت اقامت انداخت
پس از ان بنیت غزا و جهاد بخطه کڑا بفتح کاف عربی و رای هندی و الف که مقامیست برلب گنگ
محاذی مانک پور رونق افروز شده با راجه جی چند غزا فرموده غالب آمد و بعمر نود و شش سالگی بمقام
کڑا سوم رمضان سال ششصد و هفتاد و هفت هجری رحلت فرمود سه پسر عقب خود گذاشت سید
نظام الدین سید قوام الدین مقیم دهلی سید تاج الدین قاضی بدایون اولاد امجاد سید موصوف الرحمة
در قصبات کڑا و نصیر آباد و ردولی و کونهن پٹی واجهوا و رسول پور وکروی و منعم آباد و راجو پور و گوالیار
و کرپٹی و جبیز او دهلی و بدایون و هسوه وغیره سکونت دارند بسادات قطبیه مشهوراند -

ملا قطب الدین شهید سهالوی از شیوخ انصاری است که نسبش بسیدنا ایوب انصاری
رضی الله عنه صاحب رسول الله صلی الله علیه وسلم می پیوندد یکی از بزرگانش از مدینه طیبه بهرات آمده

متوطن شد و او از اولاد امجادش خواجه عبدالله انصاری مشهور و معروف در هرات مدفون است از
احفاد خواجه موصوف شیخ علاء الدین انصاری بهند آمده بجوار دهلی سکونت ورزیده وفات یافت
از احفاد علاء الدین صدر الذکر ملا نظام الدین بقصبه سهالی مضافات اوده رخت اقامت انداخت
وی به پشت هشتم از ملا قطب الدین شهید بود ملای صاحب ترجمه امام الاساتذه و مقدام الجهابذه معدن
علوم عقلیه مخزن فنون نقلیه بود اخذ علوم از ملا دانیال جورسی شاگرد ملا عبدالسلام ساکن دیوه و
از قاضی گهاسی شاگرد شیخ محب الله اله آبادی کرده عمر عزیزش بشغل درس بسر برد گویی ریاست
علمی بجوار لکهنو برو ختم شد و سلسله تلمذ اکثر علمای هند بدو منتهی می شود. در قصبه سهالی دو فریق از شیوخ
یکی عثمانی دوم انصاری مقیم و فائض بودند هر دو فریق او بوجه مشارکت زمینداری قصبه سهالی باهم نزاع
موروثی داشتند در سال یازده صد و سه هجری شیوخ عثمانی وقت شب بخانه ملا قطب الدین انصاری
هجوم کرده او را از جان کشتند و مکانش سوختند مسوده حاشیه شرح عقائد دوانی مصنفه وی بهمان
هنگامه تلف شد و کتاب تلویحات از تصانیف اوست و او چهار فرزند ارجمند عقب خود گذاشت
که اولاد آن هر چهار تا تحریر کتاب هذا در فرنگی محل واقع لکهنو و ضلاع بنارس و مرزاپور موجود اند ابقاهم الله
ابهی ماشاء الله اولاد هر یکی از فرزندانش صاحب علم و عمل بوده اند بقول شخصی ع این خانه تمام
آفتاب است * در تمامی هندوستان تا حال چنین خاندانی که در آن علم موروثی ابا عن جد باشد یافته نمی شود
بجز خاندان ملای شهید برخی از احفاد امجادش که بوفور علم و کثرت درس و تصانیف خود شهرهٔ آفاق
بودند ذکر شان درین اوراق ثبت کرده شده سهالی بکسر سین مهمله و های هوز و الف و لام مکسوره
و یای تحتانی معروف قصبه ایست از توابع لکهنو جوراس بفتح الجیم الفارسی و سکون الواو و رای
مهمله مفتوحه و الف و سین مهمله قصبه ایست از قصبات ملک اوده دیوه بکسر دال مهمله و
سکون یای تحتانی و فتح واو و های هوز در آخر قصبه ایست از قصبات ملک اوده فرنگی محل
اکنون محله ایست از محلات شهر لکهنو دار الاماره صوبه اوده سابق قطعه زمین بود که در آن تاجری
از فرنگستان سکونت داشت ازین وجه آن قطعه زمین بفرنگی محل شهرت گرفت بعد مرور ایام
بوجه نماندن اعقاب تاجر فرنگی زمین مذکوره در نزول شاهی در آمد بعد قتل ملای شهید
اولاد شان جهت قیام خود جای مذکور معاف یافتند و در آنجا هنوز اولاد شریفش قیام پذیر اند

و آن موقع به فرنگی محل شهرت دارد

مولوی قطب الدین شمس آبادی اصلش از سادات اٹیھی است از انجا بشمس آباد آمده اقامت ورزید اعلم علمای زمان بود اولاً از علمای زمانه خود اکتساب علوم کرده بعده بزمرهٔ تلامذه ملا قطب الدین سهالوی داخل شده فراغ علمی حاصل کرد و تمام عمر بشمس آباد بر مسند افاده و درس متکی بوده بعمر هفتاد سالگی در سال یکهزار و یکصد و بست و یک هجری در گذشت نور الله مرقده۔ اٹیھی بفتح همزه و کسر میم و یای تحتانی ساکن مجهول و تای هندی مخلوط بهای هوز و یای تحتانی معروف قصبه ایست از قصبات لکھنؤ و شمس آباد قصبه از نواح قنوج

نواب قطب الدین خان بهادر محدث دهلوی در دوازده صد و نوزده هجری ولادت یافته فقیه و محدث و مفسر قامع شرک و بدعت بود علوم دینیه خصوصاً حدیث و اصولش از مولوی محمد اسحاق دهلوی حاصل نمود و نیز از فیض علمای حرمین شریفین مشرف گشته در دوازده صد و هفتاد و نه هجری بمکه معظمه وفات یافته **تصانیفه** مظاهر حق ترجمه اردو و شرح اردو مشکوٰة۔ جامع التفاسیر ظفر جلیل ترجمه اردو حصن حصین۔ مظهر جمیل۔ مجمع الخیر۔ جامع الحسنات۔ خلاصه جامع صغیر۔ هادی الناظرین۔ فقه سلطان۔ معدن الجواهر۔ وظیفه مسنونه۔ تحفة الزوجین۔ احکام الضحی۔ فلاح دارین۔ تنویر الحق۔ توقیر الحق۔ تحفة العرب و العجم۔ احکام العیدین۔ رساله مناسک۔ خلاصة النصائح۔ گلزار جنت تنبیه النساء۔ حقیقة الایمان۔ مراد المعاد۔ تذکرة الصیام۔ تذکرة الربا و غیر ذلک۔

مولوی قطب الهدی ساکن رای بریلی بن سید محمد واضح بن سید محمد صابر بن سید آیة الله بن سید شاه علم الله قدس الله اسرارهم از اکابر علمای وقت متشرع و متدین بود کتب درسیه از افاضل لکھنؤ خوانده و حدیث و تفسیر و جز آن از دینیات بخدمت مولانا شاه عبد العزیز دهلوی برادران ایشان و از شاه عبد القادر مصنف موضح القرآن قرأت و سند کرده دستگاه تمام عالی در بین علوم حاصل فرمود و اخذ معارف و لطائف بخدمت شاه غلام علی دهلوی نمود و بعد از تکمیل تحصیل معاودت بوطن مالوف گوشه عزلت اختیار کرده در تدریس دینیات و تربیت طالبان مولی تعالی می پرداخت و وفاتش در چهل سالگی بتاریخ نوزدهم ربیع الآخر سن دوازده صد و بست و شش هجری واقع شده از تصانیف وی رحمه الله غیر از رساله موسومه بجانب الشرقی فی اثبات کفر

فرعون الغرقے یافتہ نہ شد

سید قمر الدین حسین اورنگ آبادی بن سید منیب اللہ بن سید عنایت اللہ اصل او از سادات خجند است در سال یکہزار و یکصد و بست و سہ ہجری متولد شدہ علوم عقلیہ و نقلیہ از علمای نامدار آن دیار حاصل کردہ بحفظ قرآن مجید توفیق یافت و خرقۂ نقشبندیہ از پدر خود پوشید عالم باعمل و فاضل اجل بود تاریخ بستم جمادی الاولی سال یکہزار و یکصد و ہفتاد و چہار ہجری بارادۂ زیارت حرمین شریفین از اورنگ آباد مع دو فرزندان خود میر نور الہدی و میر نور العلی روانہ شدہ اولاً بمدینہ طیبہ از جدہ متوجہ شدہ ہفتدہم ذیقعدہ سال مذکور بمدینہ سکنہ داخل گردید بزیارت نبوی صلعم شرف یاب گشت و تاریخ چہارم ذیحجہ سن مذکور بمکہ معظمہ رسیدہ مناسک حج ادا کردہ بوطن خود اورنگ آباد واپس آمدہ کتاب مظہر النور در مبحث وجود از تصانیف اوست کہ در سال یکہزار و یکصد و شصت و چہار ہجری تصنیف کردہ تاریخ دوم ربیع الاول یکہزار و یکصد و نود و سہ ہجری رحلت فرمودہ در اورنگ آباد مدفون گردید غلام علی آزاد تاریخ وفاتش در لفظ موت العلماء ثلمۃ یافتہ

سید قوام الدین دہلوی ابن اوسط سید قطب الدین محمد بن الحسنی عالم عامل و فاضل متدین و کامل بود بدختر سلطان التمش کدخدا شدہ بدہلی اقامت ورزید ولادتش بسال ششصد و بست و ہفت ہجری بلطف در پیوستہ و بعمر ہشتاد و سہ سالگی در سال ہفتصد و دہ ہجری رحلت فرمود

از تلامذہ او سید رکن الدین بن سید نظام الدین بن سید قطب الدین محمد بن الحسنی بود

مفتی قوام الدین محمد کشمیری بن مولوی سعد الدین صادق ابن مولوی معز الدین بن امان اللہ شہید بن مولوی خیر الدین چہارم شعبان سال دوازدہ صد و پنجاہ و دو ہجری ولادت یافتہ محدث و فقیہ جامع کمالات ظاہر و باطن بود بعد ختم قرآن مجید بخدمت شیخ رحمہ اللہ ولا مقیم السنۃ توبہ گرد بصغر سنی کسب علوم و فنون کردہ محسود اقران گشت و اجازت حدیث از میر قاری تلمیذ شیخ القراء و حاجی عبد الولی طرخانی تلمیذ شیخ ابو الحسن سندہی مدنی و حاجی نعمت اللہ نوشہری و بابا محمد محسن بلچہری تلمیذ مولوی امان اللہ شہید یافتہ بخانقاہ سید محمد امین اویسی ہنگامہ درس و تدریس گرم ساخت و رفتہ رفتہ بقضای کشمیر و شیخ الاسلامی آنجا رسیدہ و بصحبت شاہ زین العابدین قادری و میان زکریا لاہوری و شیخ الاسلام احمد اکبرلی و خواجہ عبد الرحیم بیجکمان مدتہا

مستفید و مستفیض شده کتاب صحائف سلطانی که مشتمل بر بیان شصت علوم از تصانیف اوست نهم ماه ذیقعده سن دوازده صد و نود و ده این جهان را پدرود نمود۔

حرف الکاف

مولوی کرامت الله چریاکوٹی ابن احمد ملیح عباسی از ماهران علوم و نام آوران آن مرزبوم بود بصغر سن بعمارزگ بید وطن را وداع نمود و بطلب علوم بجونپور ورود فرمود و آنجا بخدمت ملا محمد عسکری شیعی تبذی از کتب درسیه با تمام رسانید بعد ازان بپیش ملا احمد الله سندیلی رسیده از کسب علوم و معارف بهر تلید و طارف فارغ گردید و خواست تا برسم دستاربندی پردازد و غلغله شهرت خود باطراف ملک و چارسوی گیتی اندازد گویند مجلسی آراسته شد و قریب سی صد از علمای امصار و طلبه هر دیار گرد آمدند و هر کسی ازان ابنوه مسئله از مسایل علوم مختلفه همی پرسید آن فاضل عالی پایگاه بجواب هریکی ازان تحسین بیکران و آفرین بی پایان می شنید بعد تحصیل علوم بطلب دنیا کوشیده از بعض امرای لکھنؤ بوجه کفاف نسیئے که محاصلش دو هزار روپیه بود موظف گشت و تمام عمر بجاه و جلالت تمام و مرجعیت خواص و عوام بسر برده در سال پنجاه و یک از صدی سیزدهم هجرت بصد سالگی جهان فانی را پدرود فرمود

مولوی کرامت علی جونپوری صدیقی متشرع و متورع واعظ کثیر التصانیف والدرس مرید سید احمد بریلوی در هدایت و ارشاد خلائق بغایت می کوشید خصوصاً مردم ممالک ڈھاکه و بنگاله ازو مستفیض و مستفید شدند و دران دیار طریق اسلام ازمین و برکت او شیوع یافته بتاریخ سوم ربیع الآخر روز جمعه وقت صبح صادق سن یکهزار و دو صد و نود هجری وفات فرموده بمقام رنگ پور مدفون گشت شکر الله سعیه مولوی حافظ احمد فرزند ارجمند آن هدایت مآب و مولوی محمد محسن برادر زاده شان یادگار وید سلمها الله تعالی تصانیفه المفیده مفتاح الجنة۔ زینة المصلی۔ دعوات مسنونه قرة العیون۔ تزکیة لنسوان۔ زاد التقوی۔ راحت روح۔ نور علی نور۔ فیض عام۔ تزکیة العقاید۔ مراد المریدین۔ قوة الایمان۔ نسیم الحرمین۔ احقاق الحق۔ تنویر القلوب۔ حق الیقین۔ قول الحق۔ مرأة الحق۔ رفیق السالکین۔ عکازة المومنین بطرد المعاندین۔ براهین قطعیه فی مولد خیر البریه۔ کرامة الحرمین فی ازالة شبهة الفریقین۔ ملخص القول الامین۔ اطمینان القلوب۔ هدایة الرافضین

برہان الاخوان مخارج الحروف۔ زینۃ القاری۔ شرح ہندی جزری۔ شرح شاطبی۔ ترجمہ مشکوٰۃ جلد اول۔
ترجمہ شمائل ترمذی۔ فتح باب صبیان۔ کوکب دری۔ نور الہدی۔ حجب قاطعہ۔ مکاشفات رحمت۔
دافع الوسواس۔ مصباح الظلام۔ رسالہ بیعت۔ قامع المبتدعین۔ استقامت۔ رد البدعۃ۔ قوت
روح۔ سبیل الرشاد۔ القول الثابت۔ رسالہ محمودیہ وغیرہ

مولوی کرم اللہ محدث دہلوی پدرش از ہنود بود۔ بدست مولانا شاہ عبد العزیز دہلوی خلعت
اسلام پوشیدہ وی بعد تحصیل علوم ظاہر از شاہ غلام علی دہلوی خرقہ خلافت یافتہ اکثری از اہل دہلی
بفن قرأت شاگردش بودند یک مرتبہ بحج مشرف شدہ بوطن واپس آمد و بر واپسی خود تاسفہا کردہ باز بزیارت
حرمین شریفین شتافت و در اثنای راہ بسال دوازدہ صد و پنجاہ و ہشت ہجری وفات یافتہ مورد
آیہ کریمہ و من یخرج من بیتہ مہاجرا الی اللہ الآیہ گشت روح اللہ روحہ

مولوی کریم اللہ دہلوی ابن مولوی لطف اللہ فاروقی بخدمت مولانا شاہ عبد العزیز دہلوی
و مولانا رشید الدین خان دہلوی و مولوی محمد کاظم دہلوی اکتساب علوم رسمی نمودہ دست ارادت
بدست سید آل احمد مارہروی عرف اچھے میاں دادہ نقد خلافت بدست آوردہ کثیر الدرس والتصانیف
بود چہارم شوال سال نود و یکم صدی سیزدہم ہجرت بعمر نود سالگی از دار فنا ہجرت فرمود

مولوی کریم الزمان سندیلی ابن خواجہ جمال الدین از خواجہ زادگان قصبہ سندیلہ کہ نسب
وی بحضرت عبید اللہ احرار علیہ الرحمہ می پیوندد بماہ صفر سال دوازدہ صد و سی ہجری ولادت یافتہ
بخدمت علمای عصر ہمچو مولوی تراب علی لکھنوی و مولوی سعد اللہ مراد آبادی تحصیل نمودہ بدرس و افادہ
طلبہ علوم بسر می برد و بتاریخ بست و نہم ربیع الثانی سال دوازدہ صد و نود و ہفت ہجری بمرض فالج وفات یافتہ

مولوی کلیم اللہ جہان آبادی دانشمندی متبحر مرید شیخ یحیی مدنی بود کتب معتبرہ در علوم مختلفہ
و علم حقائق تصنیف کردہ سواء السبیل و کشکول و مرقع از تصنیفات بدیعہ اوست در سن ہزار و
یکصد و چہل ہجری جان بجان آفرین سپرد نور اللہ مرقدہ

ملا کمال الدین سہالوی از اجل تلامذہ مولانا نظام الدین بن ملا قطب الدین الشہید السہالوی است
جامع معقول و منقول حاوی فروع و اصول افضل ترین اذکیای عصر بود تصانیف انیقہ بسیار دارد
از انجملہ عروۃ الوثقی و شرح کبریت احمر و حاشیہ کمالیہ بر شرح عقاید جلالیہ بسوط و مشہور اند و تعلیقات

حاشیہ تاہدیہ کہ بر شرح تہذیب جلالی ہست نوشتہ وفات وی سیزدہم محرم الحرام سال ہفتاد و نہم صدی دوازدہم ہجرت وقوع یافتہ فقرہ بر وا لوودود مضجعہ مادہ تاریخ رحلتش یافتہ اند انعمہ اللہ بکمالہ۔

کمال الدین علامۂ دہلوی خواہرزادۂ شیخ نصیر الدین محمود چراغ دہلی و خلیفہ او بود سلسلہ نسبتش بہ سیدنا حسن بن علی رضی اللہ عنہما می پیوندد و چونکہ وی بحدیث و تفسیر و فقہ و اصول یگانۂ روزگار بود ویرا علامہ می گفتند باحمدآباد گجرات قدوم آوردہ و مدتی بہ ہدایت و افادۂ خلائق بسر بردہ بسال ہفت صد و پنجاہ و شش ہجری وفات یافتہ در دہلی مدفون گشت نور اللہ مرقدہ

مولانا کمال الدین زاہد دہلوی دانشمند متبحر بکمال ورع و تقوی و دیانت موصوف بود شیخ نظام الدین اولیا مشارق الانوار کتاب حدیث را پیش او سند کردہ و او پیش مولانا برہان الدین بلخی و او پیش مصنف کتاب سلطان غیاث الدین بلبن آمدہ و کردہ کہ مولانا کمال الدین زاہد سا امام خود فرماید مولانا انکار فرمود رحمۃ اللہ علیہ

ملا کمال الدین لاہوری برادر مولانا جمال الدین جامع علم و عمل و زہد و تقوی بود مدتی مدید در لاہور و سیالکوٹ بر مسند تدریس و تلقین متمکن بودہ افادہ و افاضہ خلائق می نمود شیخ احمد مجدد الف ثانی و ملا عبد الحکیم سیالکوٹی از ارشد تلامذہ ویند بسال ہزار و ہفدہ ہجری در بلدۂ لاہور وفات یافتہ مگر فی زماننا قبرش مفقود ہست تاریخ نوتش چنین است مصرعہ طلحق حق قطب و تاج اولیا ملا کمال

حرف اللام

مولوی لال محمد ساکن ہسوہ از سادات قطبیہ قصبہ ہسوہ ضلع فتحپور عالم متبحر جامع علوم عقلیہ و نقلیہ کثیر التصانیف بود بر اکثر کتب شروح و حواشی نوشتہ کتابی در نسب نامہ سادات عرب و عجم تحریر کردہ و تمام عمر بقصبۂ ہسوہ بافادۂ علوم عقلی و نقلی بسر بردہ لاولد وفات یافت ملفوظات قطبیہ از تالیفات ولیست نسب پدری وی بہ سید قطب الدین محمد المحسنی کہ ذکرش بحرف قاف زیب تحریر یافتہ بدین نہج می پیوندد سید لال محمد بن فیض اللہ بن سید ملوک ابن سید علی بن سید جان بن سید طاہر بن سید رکن الدین بن سید قطب الدین بن سید اخوند بن سید بڑا بن سید قوام الدین بن سید صدر الدین بن رکن الدین بن سید نظام الدین بن سید قطب الدین محمد المحسنی المدنی الغزنوی الدہلوی الکڑوی۔

شاه لطف الله انبالوی مرید شاه بهکهه چشتی لاهوری صاحب علم وعمل بود ثمرة الفواد در ذکر
کرامات وخرق عادات مرشد خود تالیف کرده در سال یکهزار ویکصد وهشتاد وشش هجری
وفات یافت نور الله مضجعه

حرف المیم

قاضی مبارک گوپاموی مرید وشاگرد شیخ نظام الدین امیٹهوی قدس سره بود کسب علوم وتهذیب
اخلاق در خدمت شیخ موصوف نموده علمی بدرجه اتم ودیانتی وامانتی بمنصب قضا داشت وتا آخر عمر
معزز ومحترم ومکرم زیست وهمچنان بجانب آخرت رحلت گزید از ارشد تلامذهٔ او میان مخدوم بدابن
میان ابوالفتح خراسانی است که اکثر نسخ درسیه را درس میفرموده ودیگر سید محی الدین است که همین نسبت
داشت کذا فی منتخب التواریخ لملا عبد القادر البدایونی

شیخ مبارک ناگوری از فحول علمای روزگار بود در مبادی احوال پیش خطیب ابوالفضل کازرونی ومولانا
عماد طارمی در گجرات کسب علوم نموده پیوسته بدرس علوم دینیه اشتغال داشت وفن شعر ومعما وغیره
سائر فضائل خصوصاً علم تصوف را خوب ورزیده وشاطبی را یاد گرفته درس می گفت وقرآن مجید را
بقرآت عشره حفظ کرده در آخر عمر تفسیر قرآن مجید بچهار مجلد موسوم به منبع العلوم نوشته وجز آن نیز مؤلف
شریفه دارد قریب پنجاه سال در آگره بافاده وافاضه طلبه علوم گذرانیده فرزندانش شیخ ابوالفضل
علامی وملک الشعرا شیخ ابوالفیض فیضی فیاضی وشیخ ابوالخیر وغیره فخر زمانه بودند هفتدهم ذیقعده سال هزار و
یک هجری در لاهور برحمت حق پیوست

سید مبارک بلگرامی حسینی واسطی شاگرد شیخ نور الحق فرزند وتلمیذ شیخ المحدثین شیخ عبدالحق محدث
دهلوی بود عمر عزیزش در افادهٔ علوم دینی خاصة فن حدیث ودرس طلبه صرف نموده بسال یک هزار وصد
ویازده هجری طائر روحش از قفس عنصری پریده بشاخسار روضهٔ رضوان نشیمن گرفت رضی الله عنه

قاضی مبارک گوپاموی شارح سلم العلوم ابن شیخ محمد دائم او هم فاروقی که بر منطقیت وی شرح سلم
گواه عدیل است معاصر مولوی حمدالله سندیلی ومولوی قاضی احمد علی سندیلی بود وبهر دو قاضی مناظره و
مباحثهٔ علمی بظهور آمده بسال یازده صد وشصت ودو هجری رحلت فرموده کذا فی بحر زخار قاضی
بخاتمه شرح خود عبارتیکه نوشته است بجنسه منقول می شود قد تم الشرح بفضل من الله تعالی وتبارک من عبده

محمد مبارک فی سنۃ الف و مایۃ واربعین وثلث من الہجرۃ النبویۃ فی سلخ شہر ربیع الاول یوم الخمیس
فی بلدۃ شاہجہان آباد والحمد للہ رب العالمین حمداً کثیراً طیباً مبارکاً فیہ والصلوٰۃ علی نبینا محمد خیر البریۃ
وعلیٰ آلہ وازواجہ واصحابہ المومنین والمومنات برحمتک یا ارحم الراحمین

مولانا شیخ محب اللہ الہ آبادی دانشمند شہیر از مشاہیر علمای صوفیہ در علوم ظاہر و باطن
سرخیل امثال واقران خود بود وطن اصلی او قصبہ صدیپور توابع خیرآباد منضافات اودھ است نسبتش
بحضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ بوساطت شیخ فرید شکر گنج می پیوند ودست ارادت بشیخ ابوسعید گنگوہی
دادہ خرقۂ خلافت حاصل فرمود تحقیقات وتدقیقاتش در علم تصوف بمرتبۂ اجتہاد رسیدہ بلکہ می سزد
کہ شیخ محی الدین عربی را شیخ اکبر ودیرا شیخ کبیر گویند ورا تصانیف عمدہ در حقائق وتوحید بسیار اند کہ آن را
خزینہ دقائق وگنجینۂ حقائق اسرار الٰہی توان شمرد از جملہ تصانیف او کہ مشہور اند بذیل مذکور می شوند
شرح فصوص عربی ۔ شرح فصوص فارسی ۔ رسالہ ہفت احکام ۔ غایۃ الغایات ۔ مغالیط عامہ ۔
سر الخواص ۔ عبادۃ الخواص ۔ طرق الخواص ۔ عبادۃ اخص الخواص ۔ مناظر اخص الخواص ۔ رسالہ تسویۃ
رسالہ سہ رکنی ۔ رسالۂ وجود مطلق ۔ نہم رجب سال ہزار و پنجاہ وہشت ہجری قریب غروب آفتاب
آن آفتاب عالمتاب در پردۂ عدم متواری گشت مزار شریفش در الہ آباد زیارت گاہ ارباب
بصیرت است واولاد امجادش بدایرہ شاہ حجۃ اللہ قدس سرہ رونق افروز اند از جملہ مولائی ومرشدی
مولانا حافظ حکیم حاج الحرمین الشریفین مولوی محمد حسین سلمہ اللہ رب المشرقین چراغ این دودمان
عالی است ند ارشد تلامذہ وخلفای شیخ محب اللہ قدس سرہ قاضی گھاسی الہ آبادی میر سید کبیر قنوجی
ومیر سید محمدی فیاضی امروہی بودند رحمۃ اللہ علیہم وعلی اسلافہ واخلافہ

قاضی محب اللہ بہاری ابن عبد الشکور بموضع کڑا متعلقہ محب علی پور مضاف بہار در قبیلہ
ملک متولد شد بحری بود از بحار علوم وبدری بود بین النجوم در اوائل کتب درسیہ از علمای عصر خواندہ
آخر بزمرۂ تلامذۂ ملا قطب الدین شمس آبادی منسلک شدہ فراغ حاصل کرد بعدہ بدکن رفتہ بملازمت
عالمگیر بادشاہ بعہدہای قضای لکھنؤ وحیدرآباد از یکی بعد دیگری مباہی گشت بعدہ بتعلیم نبیرہ بادشاہ
موصوف یعنی رفیع القدر بن شاہزادہ محمد معظم ملقب بشاہ عالم مامور گردید ودر عہد محمد معظم شاہ عالم
بعہدۂ صدارت ممالک ہند وخطاب فاضل خان ممتاز شد آخر کار در سال یازدہ صد ونوزدہ

ہجری وفات یافتہ اندرون احاطۂ مزار شاہ فریدالدین طویلہ بخش بہ محلہ چاندپورہ محلات شہر بہار
مدفون شد تاریخ فوت او از مصرعہ قاضی مولوی محب اللہ ونیز از مصرعہ رفتہ سوی ارم محب اللہ
بر می آید سلم العلوم وافادات در منطق ومسلم الثبوت در اصول فقہ مع منہیۂ آن والجوہر الفرد در بیان
جزء لا یتجزی در رسالۂ مغالطہ عامۃ الورود از تصانیف او مقبول و متداول علما اند از لفظ مسلم الثبوت
تاریخ تالیفش بر می آید یعنی یازدہ صد و نہ ہجری بہار بکسر بای موحدہ وہای ہوز مفتوح والف ورای
مہملہ شہریست در ممالک شرقی ہندوستان بعہد شاہان عائلۂ تیموریہ بنام صوبہ بہار مشہور بود کرا
بفتح کاف عربی ورای مہملہ والف مقصورہ نام دہی است از توابع محب علی پور علاقہ بہار

انتباہ

سید غلام علی آزاد بلگرامی در سبحۃ المرجان نوشتہ کہ محب اللہ بہاری شاگرد ملا قطب الدین شمس آبادی
بود و مولوی عبدالحلیم لکھنوی در حاشیۂ شرح ملا حسن نسبت تلمذ او بہ ملا قطب الدین شہید سہالوی
بیان کردہ اند واللہ اعلم بحقیقۃ الحال

مولوی محمد احسن عباسی چریاکوٹی از عمدہ ترین اذکیای دہر وگرانمایگان عصر بود برای
تکملۂ علوم عقلیہ وفنون نقلیہ بخدمت جامع علوم اولین وآخرین ملا نظام الدین لکھنوی فرنگی محلی
شتافتہ ودر انجا از معارف عقلیہ ودقائق نقلیہ نصیبی وافی یافتہ قوت حافظہ وصفائی ذہنش
بمرتبہ بود کہ ہر کتابیکہ می خواند عبارت آن بجمیع الفاظہ ومعانی ہنگام مطالعہ بلوح حافظہ وی محفوظ
می بود وگرہ ہمہ نکات ودقائق متعلقہ سبق بناخن فکر رسش می کشود لاجرم پیش اوستاد سبق خود ہر روز
کتاب ناکشودہ می خواند ودر بحث دقائق وکشف معضلات دقیقہ در نظرش مخفی نمی ماند ہمہ دانستند
کہ کتاب ناخواندہ نمی خواند بلکہ مضامین باجمالہا اجاثت دقیقہ وتحقیقات انیقہ از پیشتر می داند **لطیفہ**
روزی شارح سلم العلوم ملا محمد حسن مرحوم بدو گفت کہ از تو عجبی تر کیست کہ کتاب خواندہ میخوانی وی
بجوابش گفت کہ تولی زیرا کہ من نادانی خود را دانستم تا باصلاحش کوشیدم وتو این ہم ندانستی کہ من تا دانم
لاجرم ہمچنان در تیرگی نادانی ماندی بالجملہ وی بعد تکمیل علوم بدہلی در آمدہ بخدمت ارکان دولت
شاہی عزتے عظیم وقدرے فخیم بدست آورد وعلماے شہر باو طرح جدال انداختند وعلم
منازعت افراختند عاقبت ہمہ سپر انداختند وبہ خجالت وندم ساختند از انجا کہ ذات والا یش

اعجوبۂ روزگار و نادرۂ امصار بود آوازۂ بوالعجبیش بوالی شہر رسید و آن قہرمان حدیث کمالش را بگوش
دل بشنید و خواست تا بحضورش خواند و از خاک مذلتش برگرفته بر کرسی دولتش نشاند چون حاسدان
شنیدند بہ بلا کشش کوشیدند و خون جگر خوردند و زہر در طعامش کردند کارش تمام گردید **مصرعہ**
ای روشنی طبع تو بر من بلا شدی ؛ میگویند ہرگاہ زہر قاتل برگ و پی آن مظلوم سرکشید نامہ از وطنش
رسید وی دہان کشاکش سوی پر فتوح درجوابش باین شعر کفایت ورزید و بربید رجوعش بپای رضا
و تسلیم بحضرت عزت سرمدی و دولت ابدی دوید **فرد** از حیاتم رمقی بود کہ یادم کردی ؛ بہر تشخیص
نفس آئینہ شد نامۂ تو

مولوی محمد احمد فرنگی محلی پسر و جانشین مولوی احمد انوار الحق ہر چند اتمام تحصیل کتب درسیہ
چنانکہ باید نکردہ لاکن کسب اذکار و اوراد از والد خود نمودہ مدام بعبادت الٰہی مشغول بود بیازدہم
صفر روز یکشنبہ سال دوازدہ صد و شصت و نہ ہجری بجلد برین شتافت **مصرعہ** نور انوار رفت
از دنیا ؛ مادۂ تاریخ وفات اوست

مولوی محمد ادریس نگرامی ابن مولوی حافظ عبد العلی نگرامی شاگرد و خلیفہ پدر خود است
بحکم الولد سر لابیہ بجو والد ماجد خود تدریس و ہدایت و ارشاد مردمان می کند خداوند کریم اورا
بحفظ و امان خود نگاہداشتہ بر جادۂ استقامت و ہدایت مستقیم دارد کتب مفصلۂ ذیل از تصانیف
رائقۂ وی اند - ابراز الکتمان من تکمیل الایمان ۔ تحفۃ النبلا فی آداب الخلفا ۔ القول المتین فی التامین
الکلام الموطا فی تحقیق الصلوٰۃ الوسطی ۔ مواہب القدوس فی احکام الجلوس ۔ طریق الفلاح الی
الاضطجاع بعد رکعتی الصباح ۔ تحصیل المرام تبویب مسند الامام ۔ اربعین من مرویات نعمان ۔ سید محمد المہتدی
الکلام النفیس فی ترجمۃ محمد ادریس ۔ تحفۃ الحبیب فی تحقیق المعوذۃ ۔ والکلام بین یدی الخطیب
الکلام المبین فی تحقیق محدثی الامین ۔ اخفاء السیآت باقامۃ الصلوات ۔ قمع العیون عن مدعی ایمان فرعون

ملا محمد سعید سہالوی خلف اکبر ملا قطب الدین الشہید السہالوی شاگرد پدر خود و علامۂ عصر
از حین حیات پدر بپیشگاہ محی الدین اورنگ زیب عالمگیر بادشاہ حاضر بودہ خدمت صدر الصدور مملکت
برہانپور حاصل نمودہ سربلند بود بعد از آن اشاعہ نسبت بوی ملا قطب الدین را شیوخ عثمانی
سکنۂ سہالی از جان کشتند وی رحمۃ اللہ علیہ در دکن وفات یافتہ

مولانا شیخ محمد اسعد حنفی مکی از تلامذۂ شیخ تاج الدین مالکی نزیل آرکاٹ علامۂ وقت بود از مکہ معظمہ بہندوستان آمدہ زمانی برفاقت نواب نظام الدولہ ناصر جنگ بسر برد و نواب موصوف تعظیم و تکریم او میکرد و بعد قتل نظام الدولہ ناصر جنگ ہمشیرہ زادہ او مظفر جنگ مالک ملک شد شیخ محمد اسعد بزمرۂ رفقای مظفر جنگ منسلک گردید پس ازان درمیان مظفر جنگ و افاغنۂ قاتلین ناصر جنگ نفاق پیدا شدہ نوبت بجنگ طرفین رسید مظفر جنگ و رؤسای افاغنہ مقتول شدند ہمدران معرکہ شیخ محمد اسعد بتاریخ ہفدہم ربیع الاول روز یکشنبہ وقت ظہر سال یکہزار و یکصد و شصت و چہار ہجری بقتل رسیدہ بمیدان جنگ سرزمین کرپہ مدفون شد غلام علی آزاد بلگرامی کہ دران معرکہ حاضر بود تاریخ نوکش چنین گفتہ ع مضی خیرنا اسعد الاتقیا ؛ الا لا یری مثلہ واحد لقد الہم اللہ تاریخہ ؛ قضی نحبہ عالم ماجد ؛

مولانا محمد اسحاق دہلوی کنیتش ابو سلیمان دختر زادۂ مولانا شاہ عبد العزیز دہلوی شاگرد و جانشین جد مادری خود بود در حدیث و تفسیر و فقہ مہارتی تام داشت مؤلفاتے چند مثل مسائل اربعین و فتاوی ہندی از و یادگار اند از ہند بمکۂ معظمہ ہجرت فرمودہ ہمدرانجا بسال دوازدہ صد و شصت و دو ہجری برحمت حق پیوستہ رحمۃ اللہ علیہ

قاضی محمد اسلم ہروی از احفاد ملا خواجہ کوہی خراسانی است بہرات متولد شدہ در کابل نشو و نما یافت و اکتساب علوم متعارفہ بخدمت شیخ بہلول لاہوری نمودہ بعد از فراغ علمی پیش نور الدین محمد جہانگیر بادشاہ آمدہ چون قاضی از اقربای میرکلان محدث استاد جہانگیر بود بادشاہ بالتفات پیش آمدہ ویرا بمنصب قضای کابل نامزد فرمود قاضی عہدۂ خود را بامانت و دیانت تمام انجام داد جہانگیر او را بحضور خود طلبیدہ قضای اردوی معلی بدو سپرد و در عہد شاہجہان ابن جہانگیر نیز ہمان منصب مستقل بودہ بمنصب ہزاری سرفراز گردید تا سی سال بعہدۂ قضای لشکر سرفراز ماندہ مورد مراحم سلطانی بود روزی شاہجہان ویرا بروپیہ وزن فرمود شش ہزار و پانصد روپیہ کہ ہم پلۂ قاضی شدند بدو بخشید قاضی علاوہ علوفۂ قضا جاگیر دہ ہزار روپیہ سالانہ از بارگاہ سلطانی می یافت و بسال شصت و یکم صدی یازدہم ہجری بلاہور وفات یافت پسرش محمد زاہد صاحب زواہد ثلاثہ است

محمد اسمٰعیل محدث لاہوری از سادات عظام بخاراست در عہد سلطان مسعود غزنوی باوا آخر سال سہ صد و نود و پنج ہجری بلاہور آمدہ متوطن شد ماہر علوم فقہ و حدیث و تفسیر و جامع ظاہر و باطن بود وی اول واعظان اسلام است کہ در لاہور بہ تذکیر و موعظت لب کشادہ واز تاثیر وعظ وی ہزارہا کفار مشرف باسلام شدند در سال چہار صد و چہل و ہشت ہجری وفات یافت بیرون بلدۂ لاہور جانب جنوب مدفون گشت

مولوی محمد اسمٰعیل دہلوی ابن مولوی عبد الغنی بن مولانا شاہ ولی اللہ در دیانت و رسائی فکر یگانۂ روزگار و مشار الیہ علمای کبار بود ہمراہ سید احمد مجاہد ساکن رای بریلی رحمۃ اللہ علیہ نام غزا فی سبیل اللہ بدست گرفتہ مساعی جمیلہ بظہور آوردہ بتاریخ بست و چہارم ذیقعدہ سال دوازدہ صد و چہل و شش ہجری متصل بالاکوٹ ملک پنجاب شربت شہادت چشیدہ بریاض رضوان خرامید رسالۂ اصول فقہ و رسالۂ توحید و صراط مستقیم و تنویر العینین و تقویۃ الایمان از مصنفات مشہورہ اوست طاب اللہ ثراہ

مولوی محمد اسمٰعیل لندنی ساکن قدیم مراد آباد از چندی سکونت لکھنؤ اختیار کردہ مردی ذہین و ذکی الطبع بود خصوصاً در علم ادب استعداد کامل داشت مولوی تراب علی لکھنوی از تلامذۂ اوست وجہ شہرتش بلندنی اینست کہ نصیر الدین حیدر فرمان روای لکھنو برسم سفارت اورا بپیشگاہ شاہ لندن فرستادہ بود و در لندن با زنی عیسائی کہ آنرا مس ڈف می گفتند نکاح کردہ بلکھنؤ باز آمد چونکہ طبع آزاد داشت ہرگاہ بعدن رسید زوجہ عیسائیش گفت بزیارت بیت اللہ کہ ازینجا قریب است چرا نمی روی بجوابش گفت مرا بدیوارہای سنگین اعتقادی نیست اعوذ باللہ من سوء الاعتقاد منجملہ تصانیفش حاشیۂ شرح تہذیب یزدی و حاشیۂ میبذی مشہور است ہیجدہم ربیع الاول سن دوازدہ صد و پنجاہ و سہ ہجری فوت شدہ تجاوز اللہ عنہ

ملا محمد اشرف تنتو کشمیری خلف خواجہ محمد طیب از احفاد خواجہ حیدر کشمیری ذہین و ذکی بود اعلا از بزرگان خود اکتساب کمالات نمودہ بخدمت ملا محمد محسن فقہ وغیرہ تعلیم کردہ دانشمند متبحر گشت تصانیف رائقہ در علم قرأت و رد شیعہ و دیگر فنون از وی یادگار ماند کتاب جواہر الحکم منجملۂ آن شہرت دارد بسال یازدہ صد و بست و سہ ہجری وفات یافت

مولانا محمد اشرف لکھنوی ابن قاضی نعمت الله خوشنویس ولد محمد معظم ولد احمد علی صدیقی بزرگانش از لاهور آمده مقیم لکهنو شده وی رحمة الله شاگرد مولوی نور الحق لکهنوی فرنگی محلی و مولوی سید مخدوم لکهنوی و مرید سید احمد مجاهد بریلوی بود بتدریس و تصنیف عمر عزیزش بسر برده در تالیف تاج اللغات که بحکم والی لکهنو مؤلف شده او هم شریکے داشت اصول راسخه و شرحش در وجه شامخه و قسطاس الصرف و تفسیر قرآن مجید عربی و تاریخ علماء و مشایخ و سلاطین هند ناتمام که مسوده آن بخط شریفش بنظر مؤلف کتاب هذا گذشته از تصانیف او هستند مولانا ثابت علی مرحوم ساکن موضع بهکا ضلع اله آباد از تلامذه او و از اساتذه جامع الاوراق اند صاحب الترجمه بتاریخ هفتدهم صفر سن دوازده صد و چهل و چهار هجری بمرض هیضه رحلت فرموده در حجره مسجد خود واقع جهوائی توله من محلات لکهنو مدفون گردید شرفه الله بتشریف الغفران

مولوی محمد اصغر فرنگی محلی ابن مفتی احمد ابو الرحم ابن مفتی محمد یعقوب عالم و حافظ قرآن و بتدریس طلبه اشتغال داشت و بمنصب افتای عدالت دیوانی شهر لکهنو سرفراز بود بتاریخ نوزدهم رجب بسال دوازده صد و پنجاه و پنج هجری وفات فرمود

مولوی محمد اعلم سندیلی قاضی زاده قصبه سندیله از اولاد عمر فاروق رض شاگرد ملا کمال الدین سهالوی بود فاتحه فراغ بخدمت مولوی حمد الله سندیلی خواند و بتدریس و تصنیف مشغول گشت از مشاهیر تلامذه او مولوی سید عبد الواجد خیرآبادی همشیره زاده اش و مولوی محمد سعدان کاکوروی اند حاشیه بر شرح منار و حاشیه بر صدرا صغیر و کبیر و اکبر و رساله تشکیک از تصانیف او مشهور و مستند باواخر صدی دوازدهم رحلت فرموده بمحله ملکانه من محلات قصبه سندیله مدفون گشت

خواجه محمد اعظم ڈومری ابن خیر الزمان کشمیری مجددی از علمای نامدار و مشایخ کبار کشمیر بود از ملا عبد الله شهید و مراد بیگ کامل بیگ میر هاشم وغیرهم کسب علوم کرده و دست ارادت بدست شیخ محمد مراد مجددی داده در شعرگوئی و تاریخ نویسی مهارت کامل داشت تاریخ اعظمی معروف به تواریخ ڈومری در حالات بادشاهان و مشایخ و علما و شعرای کشمیر بسال یازده صد و چهل و هشت هجری تالیف نمود و واقعات کشمیر نام تاریخی آن کتاب است و نیز کتاب فیض مراد در حالات و مقالات پیر خود و فوائد المشایخ در بیان نقر و رساله اثبات الجهر و تجربة الطالبین و اشجار الخلد و ثمرات الاشجار

وشرح کبریت احمر از و یادگار ماند در سن یازده صد و ہشتاد و پنج ہجری رحلت فرمود

مولوی محمد اعظم عباسی ابن مولوی نجم الدین عباسی چریاکوٹی ولادت باسعادت وی در سال دوازده صد و شصت و شش ہجری بظهور پیوسته اکثر کتب درسیه رسمیه از عم خود مولوی محمد فاروق عباسی چریاکوٹی و نیز از مولوی علی عباس عباسی خوانده و بقیه از مقامات مختلفه باتمام رسانیده اکنون بخدمتی معتد بها بحیدرآباد دکن ماموراست سلمه الله و بقاه الی ما تمناه

مولانا شیخ افضل جونپوری افضل الفضلای عصر و اعلم العلمای دهر جامع علوم عقلیه و نقلیه متشرع و متقی خوش خلق سلیم المزاج بود اوقات عزیزش دایماً در خدمت علم صرف میکرد چون ملا محمود جونپوری که ارشد تلامذهٔ او بود رحلت عالم بقا کرد مولانا را از مرگش حزنی عظیم دامنگیر شد که تا چهل روز بر آن هم تبسم نفرمود و بعد چهل روز بهمان رنج و الم در سال هزار و شصت و دو ہجری جان بجان آفرین سپرد انا لله و انا الیه راجعون

شیخ محمد افضل الٰه آبادی ولادت او شب دهم ربیع الاول سال سی و هشتم از صدی یازدهم بوطن اصلیش قصبه سیدپور که تابع غازیپور زمانیه بظهور پیوسته در اوایل حال بجونپور آمده و از ملا نورالدین تحصیل علوم متعارفه را بانجام رسانیده تا شش ماه بدرس و تدریس علوم اشتغال داشت و دفعه جذبهٔ عشق الٰهی بر و غالب آمد ترک آن وادی نموده بکالپی رفت و بخدمت میر سید محمد قدس سرهٔ مشرف شده شرف بیعت و اجازت سلسلهٔ چشتیه و قادریه و سهروردیه و مداریه و نقشبندیه یافته با اینهمه بمجوز شیخ خود تمام عمر متبع سنت نبویه علی صاحبها التحیه و پیرو طریق نقشبندیه ماند حسب ایمای مرشد خود رحل اقامت باله آباد انداخته بکمال توکل بر مسند هدایت و ارشاد نشسته مرجع انام گشت در سال هزار و هشتاد ہجری مسجدی باله آباد تعمیر فرموده تاریخ آن بقعهٔ افضل یافته اند و تاریخ بنای خانقاهش که در سن هزار و نود و دو بنا نهاده مقام افضل است با وجود مشاغل هدایت و ارشاد بسیاری از تصانیف عمده بعبارت عربی و فارسی دارد از انجمله شرح گلستان ـ شرح بوستان شرح زلیخا ـ تذکیر دلپذیر ـ شرح فصوص الحکم مسمی بشرح الفصوص علی وفق النصوص ـ فتح الاغلاق ـ رسالهٔ عربیه و فارسیه در بحث ایمان فرعون ـ شرح قصاید خاقانی ـ سیر منظوم شرح مثنوی معنوی وغیره اند که از انجمله بجلد مجلد او رسیده وی رحمة الله علیه بعمر هشتاد و هفت یا نود و دو سالگی پانزدهم ذیحجه روز جمعه

سال یازده صد و بست و چهار هجری جان بمشاهدهٔ جانان تسلیم نموده این جهان بی بنیان را پدرود فرمود سال وفاتش از کان الشیخ قطباً برمی آید مدفنش باله‌آباد است یزار و یتبرک بعدش شیخ محمد یحیی عرف شاه خوب الله برادرزادهٔ او زینت بخش وساده ارشاد گردید

شیخ محمد آفاق لکھنوی عارفی مجرد و محقق بلند همت و فضیلت علوم ظاهر و باطن آراسته و در طریقت و مجاهدات صادق دم و راسخ قدم بود و وی از اکابرزادگان صوبهٔ بهار ساکن موضع تلاده مضاف پٹنه بود در اوائل کتب متداوله بخدمت شیخ وجیه الدین گوپاموی گذرانید و بعد از ان قدم بکوی فقر و فنا نهاده اسم و رسم سود و زیان بباد فنا برباد داده و بصحبت شریف شیخ پیر محمد لکھنوی مشرف شده دست ارادت بدست وی داده بسیاری از مشائخ وقت را دریافته و از خدمت شاه مجاهد پوری نیز استفاده علوم طریقت نموده و رساله مصباح الطالبین شیخ عبد الرسول کجھندوی که خلیفه شاه مجاهد بود بحکم پیر خود تعریب نموده و دران رساله جمیع اذکار و افکار مشرب علیه قلندریه مندرج است همه را شیخ محمد آفاق بعمل آورده بود الغرض بعد وفات شیخ پیر محمد قدس سرهٔ چند سال جانشین او بوده و او از تکلفات رسم و عادات مبرا بود و از تعلق تزویج معرا قبرش در لکھنؤ پایین پیر خود است یزار و یتبرک به

حاجی محمد افضل سهرندی ابن شیخ محمد معصوم بن شیخ احمد مجدد سهرندی دانشمند متبحر و محدث بود بعد تحصیل علوم ظاهر مرید شیخ حجة الله نقشبندی شد و ازان بعد از شیخ عبد الاحد خلیفه شیخ احمد سعید مستفید گشت و بزیارت حرمین شریفین مستفیض شده از انجا با فیوضات و برکات بی شمار واپس آمده بتدریس علوم دینی و تلقین اسرار باطنی می پرداخت مولانا شاه ولی الله دهلوی سند حدیث از وی یافته هرچه از فتوحات بوی میرسید ازان کتب هر فن خریده وقف می نمود وفاتش در یازده صد و چهل و شش هجری بظهور پیوسته

مولوی محمد اکبر کشمیری از اکابر علمای وقت بود تا سی سال در مدرسه محمدیه متعلقه جامع مسجد ببمبئی درس میداد بسیار از تلامذهٔ وی بملک کوکن هنوز موجود اند از انجمله مولوی سید عبد الفتاح گلشن آبادی و مولوی سید عماد الدین و مفتی عبد اللطیف نامی و گرامی هستند در سال دوازده صد و هفتاد و دو هجری رحلت فرموده به بندر بمبئی مدفون شد

ملا محمد امین کشمیری دانشمند متبحر کثیر الدرس و التصنیف بود ملا عنایت الله شال و ملا محسن و غیره علمای کشمیر از تلامذهٔ ویند بر شرح تهذیب و غیره کتب متداوله حواشی و شروح دارد بماه رمضان

بروز لیلة القدر سال نهم از صدی دوازدهم وفات یافت نور الله مرقده

مولوی محمد امجد قنوجی از اکابر فضلا و اعظم علمای قنوج شاگرد رشید مولوی علی اصغر قنوجی کثیر الدرس والتالیف بود حاشیه صدرا در علم حکمت از تآلیف شهرهٔ اوست تاریخ وفاتش معلوم نه شد

محمد بیرم خان خانخانان از اولاد مرزا جهان شاه است بوفور دانش و سخا و صدق و حسن نطق و نیاز و انکسار گوی سبقت از همگنان برده در ابتدای حال بخدمت بابر شاه و در وسط بملازمت همایون شاه نشو و نما یافته بخطاب خانخانانی سرفرازی یافت و در اخیر جلال الدین محمد اکبر شاه بایام سلطنت خود در القابش فرزندی بنفسه درویش دوست علم دوست و صاحب حال و نیک اندیش بود بهمین سعی و جلادت و حسن تدبیرش هندوستان در مرتبه ثانی مفتوح شد و فضلای جهان از اطراف و اکناف رو بدرگاه او آورده از کف بحر مثالش شاداب می رفتند و بارگاه آسمان جاهش قبلهٔ ارباب فضل و کمال زمانه را بوجود شریفش تفاخر بود لاکن ارباب نفاق مزاج بادشاه از وی متغیر ساخته بودند ناچار وی بقصد زیارت حرمین شریفین با توابع از راه ناگور روانهٔ گجرات گردیده براهی که در ان انبوهی از درخت مغیلان بود میگذشت ناگاه گوشهٔ دستارش بخاری بند شده از سر افتاد چون این را بشگون بد می شمارند خانخانان را فی الجمله تغیری در بشره رو نمود حاجی محمد خان در بدیهه خواند ع در بیابان چون بشوق کعبه خواهی زد قدم ٭ سرزنشها گر کند خار مغیلان غم مخور ٭ آن قبض به بسط مبدل گشت چون به پتن گجرات رسید روزی در حوض سهس لنگ در کشتی نشسته سیر میکرد ناگاه مبارک خان افغان نامبارک که در ابتدای فتح هندوستان خانخانان حکم بقتل پدر او فرموده بود موقع انتقام خیال کرده بوقت نماز شام که خانخانان از کشتی فرود می آمد با جمعی از اوباش به بهانه ملاقات آمده بیک ضربت خنجر آبدار شربت شهادتش چشانید این واقعه در سال نهصد و شصت و هشت هجری بظهور پیوسته عظام او را حسب وصیتش بمشهد بردند تاریخش چنین یافته اند **رباعی** بیرم بطواف کعبه چون بست احرام ٭ در راه شهید گشت تا یافته کام ٭ تاریخ شهادتش ز دل پرسیدم ٭ گفتا که شهید شد محمد بیرام ٭ خانخانان رقیق القلب و سخندان اکابر مشایخ رضی الله عنهم معتقد بود و همیشه در مجلس شریفش سخن از قال الله و قال الرسول می راندند روزی در سیکری بدیدن درویشی گوشه نشین رفت و از معنی آیه کریمه تعز من تشاء و تذل من تشاء پرسید چون درویش تفسیر ناخوانده بود جواب نداد خانخانان خود گفت تعز من تشاء بالقناعة

وتنزل سن گشتہ با لسوال نماز جمعہ و جماعت از خانخانان فوت نمی شد لیکن بہ تفضیل مائل بود بحافظ محمد امین خطیب میگفت کہ در القاب حضرت امیر کرم اللہ وجہہ کلمہ چند بیشتر از دیگر اصحاب بیفزاے

لطیفہ — شبے ہمایون شاہ مخاطبہ با بیرم خان داشت و در الظاہر غنودگی دست داد بادشاہ اورا متنبہ فرمود کہ ہان بیرم با تو میگویم وی گفت بلی بادشاہم حاضرم اما چون شنیدہ ام کہ بملازمت بادشاہان محافظت چشم و بپیش درویشان نگاہداشت دل و نزد عالمان حفظ زبان باید کرد بنا بران درین فکر بودم کہ چون حضرت ہم بادشاہ وہم درویش وہم عالمند کدام را نگاہ خواہم داشت بادشاہ را این ادا از و خوش آمد و تحسین فرمود ویرا دیوان اشعار بزبان فارسی و ترکیست و رمنقبت حضرت امیر کرم اللہ وجہہ قصیدہ گفتہ کہ مطلعش اینست — شہی کہ بگذرد از نہ سپہر افسر اوﺷ اگر غلام علی نیست خاک بر سر اوﺷ محبت شہ مردان مجو ز بی پدری ﺟ کہ دست غیر گرفتست پای مادر اوﺷ

مولوی محمد جعفر سندیلی ابن شاہ ولی اللہ بن شاہ غلام علاء الدین بن سید روح اللہ مخدوم زادہ سندیلہ بخدمت مولوی اظہر علی سندیلی و مولوی وارث علی سندیلی و مولوی فقیہ اللہ سندیلی و مولوی انعام اللہ سندیلی و مولوی تراب علی لکھنوی تلمذ نمودہ بہ نوبت تدریس و تصنیف برسیدہ تاریخ سیزدہم رمضان سن دوازدہ صد و شصت و یک ہجری در لکھنؤ رحلت فرمود نعشش را بقصبہ سندیلہ آوردہ در کریم باغ دفن کردند

مولوی محمد جونپوری خلف اکبر مولوی سخاوت علی عمری جونپوری مہاجر و مقیم مکہ معظمہ بآبیاری تعلیم پدر خود سرو علمش بالیدگی و تازگی یافتہ در علم و فضل و زہد و تقوی و ورع و وعظ و افتا و بدیہہ گوئی و حاضر جوابی و تحریر دلپذیر و تقریر پر تاثیر یگانۂ آوان و ممتاز بین الامثال والاقران بود تحریریکہ در تعریف بیع املا نمودہ یادگار قابلیتش میدہد در عین شباب ازین عالم اسباب بحیات ہمہ سابق الالقاب تاریخ دوم شوال سال دوازدہ صد و ہفتاد و سہ ہجری رخت ہستی بسوی روضۂ رضوان کشید اللہم اغفرلہ ولوالدیہ

مولوی حکیم محمد جنید جونپوری خلف دوم مولوی سخاوت علی عمری جونپوری ہمراہ والد بزرگوار بملک حجاز تشریف فرما شدہ و تا حیات پدر از فیضان علمی و عملی وی مستفیض بود بعد رحلت پدر بجونپور آمدہ بخدمت مولوی عبد الحلیم فرنگی محلی کہ مدرس مدرسہ حاجی امام بخش جونپوری بود

بعض کتب درسیہ خواندہ بخدمت مفتی محمد یوسف فرنگی محلی فراغ علمی حاصل نمودہ متوجہ بہ تحصیل فن طبابت گشتہ و پیش حکیم اولاد علی کاہش مطب کردہ دران فن مہارتی وحذاقتی اکتساب نمود معہذا بدرس وتذکیر و امداد طلبہ وافتاء وتداوی مرضی مشغول می بود در عین جوانی ازین جہان فانی بسال دوازدہ صد وہشتاد و یک ہجری بعالم جاودانی شتافت خلفی بنام مولوی محمد معروف گذاشت وی بخدمت مولوی عبد اللہ ساکن چھپرا کتب درسیہ گذرانیدہ فارغ است سلمہ ربہ

جمیل

قاضی محمد جمیل برہانپوری عالم کامل وفاضل باجل مدرس مدرسہ حیدرآباد دکن بود در سال دوازدہ صد وہفتاد و چہار ہجری وفات یافتہ غفر اللہ لہ

مولوی محمد حامد فرنگی محلی پسر وجانشین مولوی احمد در ماہ رجب سال دوازدہ صد وہشتاد وسہ ہجری رحلت فرمودہ بجایش مولوی لمعان الحق پسر مولوی برہان الحق سجادہ نشین گردید

شیخ محمد حسن جونپوری بن شیخ محسن بن طاہر جونپوری از عرفای روزگار جامع بود میان حال وقال وبمظاہر صوریہ نیز تعلقی داشت اصل نسبتش از جانب پدر بسلسلہ چشتیہ بود لیکن ارتباط او بسلسلہ علیہ قادریہ بر ہمہ غالب آمدہ سالہا در حرم مدینہ منورہ علی صاحبہا الصلوۃ والتحیۃ مجاورت کردہ از مشائخ قادریہ بیعت واجازت یافتہ از خوارق او مشہور است کہ چون از خلوت می برآمد ہندو ومسلمان ہر کرا نظر بر روی او افتادی بیساختہ صدای تکبیر برآوردی وتعجب کردی او را المکتوبات ورسائل مریدان بسیار اند ولادتش بجونپور ووفاتش باگرہ بود بتاریخ بست وہفتم رجب سال نصد وچہل وچہار ہجری وفات یافتہ در دہلی زیر نخل مندل برابر مرقد والد ماجد خود مدفون گشت قدس سرہ

ملا محمد حسن بن قاضی غلام مصطفی بن ملا محمد اسعد خلف اکبر ملا قطب الدین الشہید السہالوی تلمیذ ملا نظام الدین بن ملا قطب الدین شہید در ذہن وذکا بر برادران خود سبقت بردہ در تحقیقات معقول ومنقول نظیر ومثیل خود نداشت کثیر الدرس والتصانیف بود شرح مسلم الثبوت تا مبادی الاحکام ومعارج العلوم در منطق وغایۃ العلوم در طبعی وحاشیہ بر شرح ہدایۃ الحکمۃ صدر الدین شیرازی وحاشیہ شمس بازغہ وحواشی زواہد ثلثہ وشرح سلم العلوم از تصانیف انیقہ وی مشہور اند بعد مراجعت از دہلی بفرنگی محل استقامت ورزیدہ تدریس علوم میکرد مگر بوجہ بعضی لواحق کہ قصہ عظیم بر دادہ قیام وطن مالوف مناسب ندانستہ جانب رہیل کھنڈ رخت غربت بربست در عہد نواب فیض اللہ خان

برام پور رفته در محله موسومه مدرسه اقامت گزید و در انجا نکاح ثانی بزنی غیر کفو کرده از بطن او مولوی
عبد الله و عبد الرزاق بوجود آمدند چنانچه اولاد شان از زوجه ثانیه رام پور موجود اند زوجه سوم دختر
صفی پور بود از و پسری موسوم غلام دوست محمد متولد شده که پسرانش مولوی غلام یحیی و مولوی غلام محمد
و مولوی غلام زکریا مقیم بنارس بسرکار سانگیندی برعهدهای جلیله ممتاز بودند بالجمله ملا حسن در رام پور
وفات یافته همانجا مدفون است تاریخ وفاتش به دریافت نرسیده از شاگردانش مولوی محمد مبین لکهنوی
و مولوی عماد الدین لبکنی مشهور اند

مولوی محمد حیدر لکهنوی بن ملا محمد مبین بن ملا محب الله فرنگی محلی تحصیل علم بخدمت پدر بزرگوار
خود نموده بتدریس مشغول بود و بتذکیر و هدایت خلق اشتغال ورزیده و از شاه نجابت الله مرحوم
بیعت نموده همچو والد خود مقبول خلایق بود از سرکار نواب سعادت علیخان سه روپیه یومیه کفاف
می یافت بعزم حج بیت الله روانه شده بعد قطع تکالیف سفر بتاریخ دوم جمادی الاول سال دوازده
صد و چهل هجری بمکه معظمه رسیده از سید یوسف بطاح مکی و شیخ عمر مکی تحصیل صحیحین کرده بماه جمادی الثانی
سوی مدینه طیبه رخت سفر بسته در انجا از علمای وقت سند حدیث حاصل نمود در آخر ماه شعبان باز
بمکه آمد قرآن شریف که در اثنای راه حفظ نموده بود بماه رمضان در بیت الله خواند و بعد ادای ارکان
حج بتاریخ بست و هفتم ذیحجه سن مذکور از مکه معظمه روانه شده بهزار خرابی بعد نوزده روز به بمبئی رسیده
قصد وطن نمود چون بحیدرآباد بتقریبی داخل شد هزار روپیه ماهوار از سرکار نواب نظام برای وی
مقرر شد احفادا و مولوی ظهور حسن و مولوی فضل حسن هنوز در حیدرآباد دکن موجود بودند و جاگیر
چهار هزار روپیه سالانه از سرکار نظام مے یابند کذا فی الاغصان الاربعه

شیخ محمد حیات سندهی از علمای ربانیین و عظمای محدثین عالم باعمل بود نام پدرش ملا فلاریه
از قبیله چاچر ساکن اطراف عادل پور محروسه ملک سنده شیخ محمد حیات از وطن خود بحرمین شریفین
در عنفوان شباب رفته مناسک بیت حرام دریافت و بمدینه طیبه رخت اقامت انداخت و سوای
توکل اسباب معیشت ذخیره نساخت و همان حالت موجوده به تحصیل علوم پرداخت و بالازمت شاگردی
مولانا ابو الحسن سندهی مقیم مدینه سکینه برداشت و علم علوم در سینه بیامن او برافراخت و اجازت
حدیث از مولانا عبد الله بن سالم بصری یافت و تمام سرمایه عمر خود بدرس حدیث نبوی در باخت

بروز چهارشنبه تاریخ بست و ششم صفر سال یکهزار و یکصد و شصت و سه هجری رخت هستی از دار فنا بدار بقا برداشت و طائر روحش جسد پاکش را بجنة البقیع سپرده بروضهٔ رضوان نشیمن ساخت اعطاه الله الحسنات۔ فلاریه بفای مفتوحه اسم سندهی است چاچر بدو جیم فارسی مفتوح درمیان آن الف و در آخر رای مهمله قوبیست در ملک سنده عادل پور شهریست خرد از توابع بهکهر

مولوی محمد رضا لکهنوی خلف اصغر مولوی عبد القادر لکهنوی در اوایل حال بخدمت شیخ پیر محمد لکهنوی و نیز برادر کلان خود قاضی محمد وارث تلمذ کرده و بعد فراغ از تحصیل علم ضروری بتصفیه قلبی مشغول شد و ریاضتهای شاقه از اربعین نشینی و اسفار بعیده بر خود گوارا فرموده از مشائخ و فقرای وقت مستفید بیشد در صحراها و بیابانها بعبادت مولی پرداختی و آخر بقدم تجرد و تفرد براه خشکی بزیارت حرمین شریفین مشرف شده در بلده مصر بست و دوم رمضان سن یازده صد و هفت هجری رحلت نموده همانجا مدفون گردید۔

ملا محمد رضا سهالوی پسر چهارم ملا قطب الدین الشهید بعد والد خود بخدمت ملا نظام الدین برادر کلان خود تعلیم و تربیت یافته فراغ حاصل نموده در جنب برادر خود تدریس طلبه میکرد از حضرت سید شاه عبد الرزاق بانسوی بیعت کرده روانه مدینه منوره گشت و بعد زیارت روضه شریفه بحج بیت الله مشرف شده ببغداد آمد و هم در انجا جان بجان آفرین سپرد

شیخ محمد رفیقی کشمیری بن مصطفی بن معین الدین رفیقی کنیت وی ابو الرضا بود بسال دوازده صد و پنجاه و چهارم هجری متولد شده فقیه و محدث و مفسر صوفی المشرب بود علم معقول و منقول از برادر خود مقیم السنة ٹوپیگر و خال خود علامه نور الهدی ٹوپیگر اخذ نمود و حدیث از عم وی بزرگوار خود رشیده و کتاب عوارف به پیش نعمت الله بن رضا ٹوپیگر و گذرانیده و بسے مردمان بخدمتش مستفید شدند در تصوف رسائل متعدد ازو یادگار اند بروز چهارشنبه شانزدهم جمادی الاخری سال بست و هشتم از صدی سیزدهم وفات یافت

میر محمد زاهد هروی ابن قاضی محمد اسلم هروی کابلی در هند متولد شده تربیت یافته اند پدر خود و دیگر علمای هندوستان اکتساب علوم کرده ذهن ثاقب و فکر صائب داشت در تحقیق و تدقیق گوی سبقت از سابقین ربوده و در حاضرین و لاحقین متفرد بود شاهجهان بادشاه او را بمنصب

وقائع نگاری کابل منصوب فرمود در عہد عالمگیر بادشاه محتسب اردوی معلی شد زمان بعد
عالمگیر بادشاه حسب خواہش او مشارالیہ را بصدارت کابل مامور گردانیده در انجا علاوه منصب
خود افاده علوم میداد تصانیف غرا دارد از انجملہ شرح مواقف و حاشیہ شرح تہذیب علامہ دوانی
و حاشیہ رسالۂ تصور و تصدیق مصنفہ ملا قطب الدین رازی و حاشیہ شرح الہیاکل اند بشہور سال
یازده صد و یک ہجری بکابل وفات یافت

مولوی محمد باقر مدراسی تخلص باگاه اصلش از بیجاپور ست بسال پنجاه و ہشتم از صدی
دوازدہم ہجرت در ویلور متولد شده بمدراس نشو و نما یافته پیش مولانا سید ابوالحسن قربی علوم ظاہر
اکتساب نموده عالم علوم عجیبه ماہر فنون غریبه گشت در شعر گوئی و ادب عرب ید طولی داشت گویند
شافعی المذہب بود ممالک مدراس و کرناٹک بفیوض ظاہر و باطن او بہ پست بست و چہارم ذیحجه
سال دوازده صد و بست ہجری رحلت فرموده بخاک مدراس مدفون گشت **تصانیفه الانیقه**
تنویر البصیر نفایس النکات القول المبین الدر النفیس دیوان اشعار عربی النفحة العنبریه
کشف الغطا اتحاف السالک جلاء البصایر تبیین الانصاف النقول البدیعة الحجة البدیعه
ریاض الجنان روضة الاسلام وغیرها

مولوی محمد زمان خان شاہجہانپوری جامع الفضائل والکمالات عامل الاحادیث والآیات
محی السنن والحسنات ماحی الشرک والبدعات ابورجا محمد زمان خان تغمده الله بالرحمة والغفران
مدرس مدرسہ حیدرآباد و استاد سید محبوب علیخان نظام الملک رئیس حال بود با فرقه مہدویه عصوبتی
داشت فرقۂ مہدویه پیروی سید محمد جونپوری مدعی مہدویت میکنند و ہلک ڈھونڈھار و گجرات
و حیدرآباد دکن اکثری از ین فرقۂ ضاله سکونت ورزیده بفرق دیگر اسلام تعصب دارند تا انیکه
مرتکب خونریزیہای مسلمانان شدند القصه مسمی سید عیسی عرف عالم میان مہدوی حیدرآبادی
سرگروه آن فرقه رساله کشف الحجب و دلیل متین و ثلاثیه ہر سه رسائل مولفه خود بسال دوازده صد
ہشتاد و دو ہجری و رساله رد شبہات الفتاوی در رد فتوی ابن حجر مکی و غیره ائمه مذاہب اربعه
و رساله معارضة الروایات بعد از یکسال طبع کنانیده باطراف و اقطار ہندوستان مشتہر و منتشر کرد
بر آنہم قانع نماند رسائل مذکوره و رساله دیگر متضمن معتقدات و معمولات خود تالیف نموده

مع رقعہ بخدمت قاضی دلاور علی حاکم دار القضای حیدرآباد از دست خود پیش کردہ مضمون رقعہ اینست کہ ما رسائل مذکورہ محض بنابر دریافت حق باطراف بلاد منتشر کردیم و بخدمت علمای آفاق رسانیدیم و مدتی انتظار کشیدیم لیکن ہنوز علمای وقت از جواب ساکت اند لہذا بخدمت سامی پیش نمودہ اگر خطای بنظر آید حسبۃ للہ مارا مطلع باید فرمود کہ ما یان رجوع بحق نمایم ورنہ اعانت ما و امداد تصدیق و اقرار ما یان نمایند فقط قاضی موصوف رقعہ در رسائل مذکورہ بمعیت عالم میان مسطور پیش مولوی محمد زمان خان فرستاد ہرچند کہ وی علیہ الرحمۃ والغفران از ہمچو منازعات و مناقشات کنارہ کشی میکرد تاہم نظر بہ حمیت اسلامی و غیرت ایمانی اشہب قلم حقیقت رقم را در میدان رد و قدح رسائل مذکورہ جولان داد و نیز از اقوال مسلمہ آن فرقہ دعاوی باطلہ اوشان را مردود و مطرود فرمود کہ مجتہدان آن فرقہ بجوابش سر بزانوی سکوت نہادہ غریق لجہ ندامت شدند نام آن رسالہ ہدیہ مہدویہ است ہرگاہ رسالہ مذکور بعالم میان مجتہد مہدویہ و مصنف رسائل مردودہ رسید بحواریان خود گفتہ ہر کسیکہ مولوی محمد زمان خان را قتل خواہد کرد او را دو مکان مروارید و چہار درخت خرما در بہشت خواہیم داد بشنیدن کلام ابلہ فریب جوانی بست و دو سالہ از ان فرقہ منتظر موقع بود ہرگاہ نواب مختار الملک بہادر بتقریب ملاقات پرنس آف ویلز روانہ کلکتہ شدند آن بی مغز شہر حیدرآباد را از حاکم بیدار مغز ہمچو باغ خود خالی یافتہ ہرگاہ وقت شام روز سہ شنبہ ششم ذیحجہ سال دوازدہ صد و نود و دو ہجری مولوی صدر الذکر حسب معمول خود بمسجد تشریف آوردند بعد ادای نماز مغرب دو زانو نشستہ آغاز تلاوت قرآن مجید کردند آن شقی ممدوح الذکر را اسلام کردہ از پس پشت بضربۂ کنار مجروح ساخت کہ آن مرحوم سر بہ مصحف مجید نہادہ شربت شہادت چشید و خون آن جانباز راہ خدا بر آیۂ کریمہ فانظر کیف کان عاقبۃ المفسدین چکیدہ ہرچند تجسس نمودند سراغ قاتل نرسید سرخیل مہدویان بکونسل سفارت انگریزی خزیدہ و بر جنازہ آن مہر و ماہ انبوہی کثیر از مسلمانان و جم غفیر از دینداران گرد آمدند کہ چہار دہ جماعت متفرق نماز جنازہ ادا کردہ بصحن مدرسہ او بحیدرآباد مدفون کردند شعرای وقت قطعات تواریخ این واقعہ بنظم آوردند از ان جملہ قطعہ تاریخ نوک ریز خامۂ مکرمے محمد عبد الرحمن خان شاکر تخلص و مالک مطبع نظامی زیب ترقیم می یابد و ہو ہذا محمد زمان خان رکن قضا ٭ بجرم شہادت چو شد آشنا ٭ ہمین مصرعۂ سال شاکر نوشت ٭ عبای شہادت حق شد عطا

ایضاً لہٰذا گو چون علی شد بسجد شہید ؛ از منشی عنایت حسین برون رفت از جسم چون جان جان ؛
عنایت بگو شد چو عثمان شہید

سرہندی

شیخ محمد سعید سہرندی نبسی ابن مولانا شیخ احمد مجدد الف ثانی ابن عبد الاحد سہرندی لقب وی خازن الرحمۃ دانشمند متبحر فقیہ و محدث بود علوم ظاہر و باطن از والد ماجد خود آموختہ حاشیہ بر مشکوٰۃ المصابیح نوشتہ در یکہزار و ہفتاد ہجری رحلت فرمود

ملا محمد سعید سہالوی پسر دوم ملا قطب الدین شہید بعد شہادت پدر خود با محضر مظلومی جہت استغاثہ و دادرسی بحضور محی الدین اورنگ زیب عالمگیر بادشاہ بملک دکن رفتہ از بارگاہ شاہ موصوف فرمان معافی فرنگی محل کہ از اکنہ مشہورۂ بلدۂ لکھنؤ بود حاصل نمودہ مراجعت بوطن کردہ بذریعۂ اہالیان نزول تعمیل فرمان مذکور بر فرنگی محل قبضہ نمودہ ہمہ فرزندان ملای شہید را در آنجا مقیم ساخت بعد چندی مرۃً بعد اولی بغرض استحکام فرمان معافی فرنگی محل وغیرہ بخدمت بادشاہ روانہ شدہ بحصول اسناد دیگر کامیاب شدہ آنرا روانہ وطن کردہ بمکۂ معظمہ رفتہ بلحوق عوارض جسمانی ازین عالم فانی بملک جاودانی خرامیدہ **نزول** اکنہ لا وارث و منضبطہ را بمحاورہ اہل نثر لکھنؤ گویند

مولانا محمد سعید بدایونی ابن محمد شریف بن محمد شفیع بدایونی وی از اجلۂ علمای وقت و اکابر اولیای بدایون بود بیعت بخدمت شاہ کلیم اللہ جہان آبادی کہ مزار پر انوارش در دہلی است داشت و از فیض ظاہر و باطن وی عالی کامیاب بود چہارم ذیقعدہ سن یازدہ صد و پنجاہ و ہفت ہجری رحلت فرمود از وی دو خلف الصدق مولوی محمد لبیب و مولوی عبد الحمید عقب ماندند قدس اللہ سرہ السامی

حکیم محمد سرور ساکن احمد آباد نارہ تخلص سرور ابن حکیم حضور احمد طبع سلیم و ذہن مستقیم داشت تعلیم بسمی پیش مؤلف اوراق یافتہ اکثر اشعار نعتیہ میگفت قصہ اویس قرنی رحمۃ اللہ علیہ منظوم از و یادگار ہست فتوح الشام را بہ بحر متقارب می نوشت کہ پیغام اجلش در رسید و بعنفوان شباب بسال دوازدہ صد و نود و چہار ہجری ازین جہان درگذشت چند اشعار نعتیہ تضمین کلام سعدی کہ خاتمہ منظومات اوست بطور یادگار حوالہ قلم مے شوند در حقیقت نام و نشان خود بجز عشق نبوی صلعم دیگر نگذاشت

وھو ہذا

ای نور خدا عجب حسینی	رحمت ز برای عالمینی
محبوب زمان دہم زینی	اللہ اللہ چہ مہ جبینی

گر بر سر و چشم من نشینی
نازت بکشم کہ نازنینی

آگہ ز علوم اولینی	واقف ز رموز آخرینی
کحل از پئے دیدۂ یقینی	اے نعبت مکی و مدنی

گر بر سر و چشم من نشینی
نازت بکشم کہ نازنینی

واللیل ز گیسوے تو تعبیر	والشمس ز روی تست تفسیر
نون از پئے ابروی تو تقریر	ای مہر سپہر عز و توقیر

گر بر سر و چشم من نشینی
نازت بکشم کہ نازنینی

ای باعث خلقت دو عالم	ای موجب فخر نوح و آدم
منظور نگاہِ رب اکرم	ہستی پئے ریش سینہ مرہم

گر بر سر و چشم من نشینی
نازت بکشم کہ نازنینی

ای سرمۂ دیدۂ تو لاش	ای غازہ چہرۂ تماش
بر روے تو دیدۂ تماشا	باز است تو نیز دیدہ بکشا

گر بر سر چشم من نشینی
نازت بکشم کہ نازنینی

ای حجلہ نشین محمل نور	ای شمع ضیاے شعلۂ طور
از نور تو عالم است معمور	ای مردمک دو دیدۂ حور

گر بر سر و چشم من نشینی
نازت بکشم کہ نازنینی

زلفت پی عاشقان جانباز — زنجیر بلاست اے ہمہ ناز
پیشت ہمہ دلبران طناز — ہستند برین ترانہ دمساز

گر بر سر و چشم من نشینی
نازت بکشم کہ نازنینی

زلف تو بلاے جان سرور — درد تو دواے جان سرور
عشقت نام و نشان سرور — نامت ورد زبان سرور

گر بر سر و چشم من نشینی
نازت بکشم کہ نازنینی

اوستادی مولانا محمد شکور مچھلی شہری ابن شیخ امانت علی جعفری در علوم عقلیہ و ادبیہ شاگرد مولانا رشید الدین خان دہلوی و در حدیث و تفسیر مستفید خدمت مولانا شاہ عبد العزیز دہلوی بودند ہموارہ بمناصب جلیلہ از سرکار انگریزی عز امتیاز داشتند ہنگامیکہ بفتح پور ہنسوہ رونق افروز عہدۂ صدر الصدور بودند مؤلف ہیچمدان بنعال برداری تلامذۂ مولانا کامیاب حاصل کرد بسال ششتم از صدی سیزدہم مولانای ممدوح حق تقاعد قبول فرمودہ بوطن مالوف مراجعت فرمودند این حقیر نیز ہمراہ رکاب مچھلی شہر رفتہ کتب متوسطہ درسیہ بخدمت فیضدرجت می گذرانید مولانا ممدوح تمام عمر شریف بدرس علوم صرف فرمودند کتب درسیہ بلا معائنہ کتابی بحالت چہل قدمی درس میدادند بتالیف و تصنیف توجہ نداشتند دو مرتبہ بزیارت حرمین شریفین مشرف شدہ بست و یکم ذیحجہ یوم سہ شنبہ سال سیزدہ صد ہجری از دار فنا بدار بقا شتافتند انا للہ و انا الیہ راجعون ولادت ممدوح بسال دوازدہ صد و یازدہ ہجری بظہور پیوستہ از لفظ تاریخ سال ولادت برمی آید ازین حساب عمر شریف بہ از دونہ سال رسیدہ باشد

غفر اللہ لہ مچھلی شہر قصبہ الیست از توابع جونپور

مولوی محمد شبلی اعظم گدھی مصنف رسالہ اسکات المعتدی فی انصات المقتدی

وحل النعام وغیرہ اسعد جملہ کتب درسیہ متداولہ پیش مولوی محمد فاروق عباسی چڑیا کوٹی گذرانیدہ الکنون بمدرسۃ العلوم علی گڈھ بمنصب مدرس اول قیام وارد سلمہ اللہ تعالی تصانیفہ المامون تاریخ زمانہ مامون الرشید خلیفہ عباسیہ بغداد الجزیہ دربیان حقیقۃ جزیہ گذشتہ تعلیم و راظہار کیفیت تدوین علوم مسلمانان سلف واسامی مدارس قدیمہ شان تصحیح امید دربیان حالت موجودہ

اسلام سیرۃ النعمان تواریخ عمری امام ابوحنیفہ قصاید وغزلیات عربی وفارسی

مولوی محمد شبلی جونپوری خلف سوم مولوی شیخ حبیب اللہ عمری جونپوری بست وہفتم شعبان سال دوازدہ صد و شصت وسہ ہجری تولد یافتہ ہنگام ہجرت فرمودن پدر بزرگوار خود نہایت صغیر السن بود بدینوجہ از رفتن مکہ معظمہ قاصر ماند پیش جد مادری خود قاضی ضیاء اللہ صدر الصدور مرحوم بہ نازونعمت تعلیم و تربیت یافتہ بمقام جونپور از حافظ نعمت اللہ ساکن سرای میر حفظ قرآن مجید نمودہ مکتب درسیہ فارسیہ از بعض اعیان جونپور خواندہ تحصیل علوم عربیہ عنان عزیمت تافتہ مختصرات صرف ونحو وغیرہ از تلامذہ مفتی محمد یوسف فرنگی محلی تحصیل کردہ باندک زمانے بخدمت مفتی موصوف الذکر تمامی کتب درسیہ متداولہ خاندان نظامیہ بہ تحقیق وتدقیق تمام کردہ دستہ فضیلت مفتی محمد یوسف از دست خاص بوے عطا فرمودہ وعلم باطن بخدمت مولوی سید خواجہ احمد نصیرآبادی کہ از تلامذۂ پدر بزرگوار وی بود آموختہ واجازت کتب احادیث از مولوی سید نذیر حسین تلمیذ مولانا محمد اسحاق دہلوی یافتہ بحصول سند ممتاز گشت وبسال دوازدہ صد و ہشتاد وشش ہجری بمعیت جد مادری ومربی خود قاضی ضیاء اللہ از زیارت حرمین شریفین مشرف گشتہ بوطن مالوف معاودت فرمودہ جانشین پدر خود ہست وبواسطۂ مدرسہ قرآنیہ جامع جونپور

وتذکیر خلائق می پردازند سلمہ اللہ وابقاہ واوصلہ الی مایتمناہ۔

مولوی محمد شفیع بدایونی از اجلہ علمای عہد سلطنت محی الدین محمد اورنگزیب عالمگیر بادشاہ است سلسلہ نسبتش بامیرالمومنین سیدنا عثمان ابن عفان رضی اللہ عنہ منتہی میشود وہو مولوی محمد شفیع ابن شیخ مصطفے بن عبدالغفور بن عزیز اللہ بن کریم الدین بن قاضی محمد بن شیخ معروف بن شیخ وودو بن عبدالشکور بن محمد راجی بن قاضی سعدالدین بن قاضی القضاۃ قاضی رکن الدین الملقب بہ شمس الحق بن قاضی دانیال ابن شیخ شہید بن شیخ ابراہیم بن شیخ اسحاق ابن عبدالکریم بن

شیخ شریف بن نور اللہ بن عبد الحی بن شیخ محمد فردوس بن شیخ انیس بن شیخ رافع بن شیخ عبد الکریم بن عبد الرحیم بن عبد الرحمن بن ابان بن سیدنا عثمان بن عفان الاموی القرشی رضوان اللہ علی من اتبع الہدی منہم قاضی دانیال از عراق ہند قدوم آوردہ بقضای بدایون مباہات یافتہ بعد انجا سکونت پذیرفتہ از اولاد امجادش شیخ مصطفیٰ ہست کہ در علم تصوف یگانۂ روزگار خصوصاً در حل غویصات کتب شیخ محی الدین عربی مشار الیہ علمای کرام بود پسرش مولوی محمد شفیع انار شد تلامذہ ویست کہ عمر گرانمایہ خود بدرس وتدریس بسر بردہ بعمر ہفتاد و نہ سالگی روز جمعہ بست و دوم شوال اواخر صدی یازدہم یا اوائل صدی دوازدہم ہجری رحلت فرمود و دو خلف الصدق عقب خود گذاشت یکے مولوی محمد شریف دوم خطیب عبد اللطیف

محمد صدیق لاہوری ابن محمد حنیف بن محمد لطیف فقیہ ومحدث وادیب بود والد ماجد وی از کابل بلاہور آمدہ امامت مسجد وزیر خان میکرد صاحب ترجمہ بروز دوشنبہ تاریخ بست و نہم محرم سال یازدہ صد وبست وہشت ہجری در لاہور متولد شدہ چون بپنج سالگی رسید مولانا محمد عابد صاحب تعلیقات تفسیر بیضاوی رسم تسمیہ خوانی وی ادا کرد و بعد حفظ قرآن مجید بخدمت مولانا محمد عابد ومرزا مہر اللہ وملا حفیظ اللہ ومولوی عبد الصمد وملا ظہور اللہ وملا شہریار وغیرہم علوم متداولہ تحصیل کردہ وسند حدیث از شیخ یحییٰ ابن صالح مکی مدرس مسجد الحرام وشیخ ابو الحسن سندھی مدنی مدرس مدینہ منورہ بسال یازدہ صد وہفتاد یافتہ تصانیف بسیار دارد ودر یازدہ صد ونود و دو ہجری رحلت نمود۔ **تصانیفہ** ـ سلک الدرر بصنعت اہمال در سیرت نبویہ علیہ الصلوٰۃ والتحیۃ ـ مدار الاسلام فی علم الکلام ـ شرط الایمان ـ القول الحق فی بیان ترک الشعر والحلق ـ درر التعسف ـ ہدم الطاغوت فی قصۃ ہاروت وماروت ـ نور حدقۃ الثقلین فی تمثال النعلین ـ شرح النفحات الباہرہ فی جواز القول بالخمسۃ الطاہرہ ـ ازالۃ الفسادات فی شرح مناقب السادات ـ تبییض الرق فی تبیین الحق ـ جامع الوظائف ـ نقطۃ الحطب ـ مزیل الاحزان ـ زبدۃ الفرح ـ جامع طب احمدی ـ ترجمۂ فقہ محمدی ـ ہدیۂ انام وغیرہ

محمد صدیق برہانپوری از علمای دکن کنیتش ابو بکر لقب وی محی الدین بن حبیب اللہ الحسینی البرہانپوری ہست از تصانیف او رسالہ ... ہست ... [illegible]

و خاتمہ ترتیب دادہ مسائل احتضار و تجہیز و تکفین وغیرہ متعلقات میت بیان کردہ دیدہ شد کہ خالی
از زوائد نیست زمانۂ وفاتش بدریافت نرسید

شیخ محمد طاہر پٹنی نامش جمال الدین محمد ابن طاہر است و بہ محمد طاہر شہرت دارد بسال نہصد و
چہاردہ ہجری در بلدۂ نہروالہ گجرات متولد شدہ اولاً از مولانا ناگہ و مولانا شیخ ناگوری و مولانا برہان الدین
سمہوی و مولانا یداللہ سوہی اکتساب علوم کردہ فارغ التحصیل شد من بعد در سن نہصد و چہل و چہار
ہجری بسوی حجاز رخت سفر بست و بشرف زیارت حرمین شریفین زادہما اللہ تشریفاً و تعظیماً مباہات
اندوختہ دران دیار بہ انوار از شیخ عبد اللہ زبیدی و سید عبد اللہ عدنی و شیخ عبید اللہ حضرمی و شیخ
جار اللہ مکی و شیخ ابن حجر مصری ثم المکی صاحب صواعق محرقہ و شیخ علی مدنی و شیخ برخوردار سندھی
و شیخ علی بن حسام الدین المتقی و شیخ ابو الحسن بکری مکی وغیرہ تحقیقات و استفادۂ فن حدیث نمودہ
دست ارادت بدست شیخ علی متقی دادہ در فضل و کمال کامل و مکمل گشت و از انجا بخیر و برکت بوطن
مالوف باز آمدہ با فادہ و تدریس مرجع طلبہ علوم شد چون ذات شریفش آمر بالمعروف و ناہی عن المنکر
بود در قلع و قمع بیخ بدعت و منکرات عموماً بغایت مے کوشید خصوصاً در ازالہ بدعات ہم قوم خود کہ
ہمہ بوہرہ بودند و مذہب مہدویہ اسمعیلیہ داشتند ہمہ تن مستعد بود و نیز عہد کردہ تا وقتیکہ نقش
بدعت و ضلالت از قوم خود زائل نگرداند عمامہ بر سر خود نہ بندد و حسب وصیت مرشد خود
شیخ علی متقی مدد از دست خود حل کردہ با مداد کتب نویسی طلبہ امداد دجہالت درس نیز وسعتش
از حل نمودن سیاہی باز نمی ماند چون جلال الدین محمد اکبر بادشاہ بسال نہصد و ہشتاد ہجری مرز بوم
گجرات را مخیم سرادقات خود ساخت شیخ ہم بشمول علمای وقت ببارگاہ شاہی تقرب یافت
بادشاہ سبب ترک عمامہ بستن پرسید وی رحمۃ اللہ علیہ سبب آنچنانکہ گذشت بیان نمود اکبر بادشاہ
از دست خاص عمامہ بر سرش بست و فرمود کہ نصرت دین متین بذمۂ من است شما در ازالہ بدعت
کوشید خان اعظم مرزا عزیز کوکہ برادر رضاعی اکبر شاہ کہ حاکم گجرات بود تا ایام حکومت خود
ہمہ تن مددگار شیخ بود ہرگاہ مرزا عزیز کوکہ معزول شدہ بجایش عبد الرحیم خان خانان شیعی منصوب
گردید فرقہ بواہیر اسمعیلیہ کہ مجانست بمذہب اہل تشیع دارند قوی باز دشدند شیخ مایوس شدہ
عمامہ از سر خود جدا کردہ جہت عرض حال بیشگاہ بادشاہ جانب آگرہ روانہ شد گروہی از بواہیر

اسمٰعیلیه درپے او درواں شدند هرگاه شیخ بفلاح اوجین بمنزلی که مابین اوجین و سارنگپور واقع است
رسیده گروه اشقیا فرصت یافته او را شهید کردند این سانحه بسال نهصد و هشتاد و شش هجری وقوع
یافته همراهیان شیخ نعش وی را به پٹن آورده در مقابر یگانش بخاک سپردند شکر الله سعیه وجزاه عنا
جزاء شیخ علیه الرحمة در فن حدیث تالیف مفیده دارد از آنجمله کتاب مجمع بحار الانوار است در لغت
حدیث که فی الحقیقة بجای خود شرح صحاح سته می تواند شد دیگر مغنی در تصحیح اسماء الرجال بلا تعرض بیان
احوال بغایة مختصر نوشته و تذکرة الموضوعات در بیان احادیث موضوعه و قانون الموضوعات فی
ذکر الضعفاء والوضاعین نیز از تصانیف وی است بوهره بروزن جوهره لفظ هندی بمعنی تاجر مشتق از
بیوهار بیای موحده مکسوره و یای مثناة تحتانی مجهوله ساکن مخلوط بواو و های هوز والف و رای مهمله
بمعنی تجارت قومی است در دکن که همه تجارت پیشه اند با خودها رابطه معاضدت و اتحاد دارند اغنیای
شان فقرای خود را اعانت کنند رئیس شان در بمبئی فی زماننا ملا نجم الدین است که شفقت پدرانه
بر جمیع بواهیر مرعی دارد و این گروه مهدویه اسمٰعیلیه اند و خود را پیرو محمد بن المهدی بن عبد الله ابن احمد
بن محمد بن اسمٰعیل بن جعفر صادق دانند و محمد بن عبد الله را مهدی آخر الزمان گویند و بغایت تعصب
مذهبی دارند و اسمٰعیلیه چند فرقه هستند داؤدیه و اسحاقیه که سوای دکن هندوستان در ممالک
یمن و الموت و مغرب و ایران و قهستان یافته می شوند مگر بواهیر اسمٰعیلیه بالخصوص بدکن هند
سکونت دارند فرقه مهدویه که خود را پیرو محمد جونپوری گویند اکثر اهل این مذهب بممالک جی پور و
حیدرآباد دکن قیام پذیر اند فرق در میان مهدویه اسمٰعیلیه و مهدویه جونپوریه اینست که مهدویه
اسمٰعیلیه میلان به تشیع دارند و مهدویه جونپوریه مائل به مذهب اند نهرواله معرف النهلواره
نام سابق شهر پٹن است پٹن بفتح بای فارسی و تای هندی مفتوح مشدد و در آخر نون بلد ملک
گجرات دکن شهریست که بزبان پاستان مقر حکومت راجگان هنود بود

مولوی محمد ظاهر بن سید غلام جیلانی بن سید محمد واضح بن سید محمد صابر بن سید محمد آیت الله
بن سید شاه محمد علم الله حسنی الحسینی القطبی النقشبندی از اولاد امام همام حسن المثنی بن سبط الاکبر امام
حسن ابن علی ابن ابی طالب عم رسول الله صلی الله علیه و علی آله وسلم اصل آبای کرامش از مدینه طیبه
مولد و مسکنش تکیه شاه علم الله منجملات رای بریلی ملک اوده است ولادت با سعادت بسال یازده

صد و بست و ہشت ہجری فارغ شدہ وی رحمۃ اللہ علیہ کتب درسیا از عم بزرگوار خود مولوی سید قطب الہدی تلمیذ رشید مولانا شاہ عبدالعزیز محدث دہلوی خواندہ تکمیل علوم حدیث مولوی عبدالجامع سید پوری نمودہ جامع کمالات گشت و بیعت طریقہ بر دست سید احمد مجاہد کرد کہ ذکر پیش ازین ثبت اوراق شدہ و نیز باستحصال خرقہ خلافت طریقہ چشتیہ و قادریہ و نقشبندیہ مجددیہ محمدیہ مستفیض گردید و از ہدایت و ارشاد و تعلیم طریقہ و تصنیف و تالیف عالمے را منور فرمود تصانیف شریف او در تصوف و عقائد و محاکمات سنت و بدعت مثل خیر المسالک و تحریم الحرام و قاطع البدعۃ و رسالہ در بیان وحدت وجود و وحدت شہود و کتابی در بیان فتوحات شام وغیر ذلک بزبان فارسی و اردو بکمال متانت و سلاست نافع و مفید بہ ترتیب احسن واقع شدہ اند حضرت ایشان باوجود مشغلہ تصنیف و تالیف و افتا و تدریس و وعظ و ہدایت و مواظبت و ظائف گاہ گاہ بہ نظم نیز می پرداختند شعر ایشان در ہر زبان فارسی و اردو و ہندی خیلی خوب و ذوقی مرغوب دارد ہنگامیکہ صاحب ترجمہ علیہ الرحمۃ بنا بر تعلیم پسران با ندہی دین بندہ بہادر دیوان ریاست ریوان بمقام ریوان رونق افروز بود مسود اوراق اکثر اوقات شرف قدمبوسیش مے یافت در حقیقۃ حضرت ایشان یادگار سلف صالحین بودند چندی از سکنہ ریوان دست ارادت بداماں بیعتش دادہ اند و برخی از شعری و ہولی طبع نادش بالیتہ بعض سرود سرایان ریوان محفوظ ہست مولوی سید فخر الدین احمد سلمہ ربہ ابن البنت حضرت ایشان در کتاب مہر جہانتاب اکثری ازان نقل فرمودہ و باقی حالات شان مولوی سید محمد عبدالحی خلف الصدق مولوی سید قمر الدین احمد صدر الذکر در نزہۃ الناظر شرحاً تحریر فرمودہ مولوی ولی الدین نصیر آبادی مرید ایشان بودند و مولوی محمد صادق غازی پوری و مولوی لطف اللہ مناظر صاحب تفسیر مظہر العجائب و مولوی فخر الدین احمد ابن البنت حضرت ایشان از ایشان اخذ علوم کردہ اند وفات شریفش در سن دوازدہ صد و ہفتاد و ہشت ہجری بعارضۂ فالج در رای بریلی وقوع یافتہ آہ سید محمد ظاہر مادہ تاریخ وفاتش یافتہ اند رضوان اللہ علیہ و علی اسلافہ

محمد جونپوری مدعے مہدویت در سیادت و شیخختش ارباب تواریخ اختلاف کردہ اند مولف سیر المتاخرین ناقل ہست کہ سید محمد جونپوری ابن سید بڈہ اویسی از فراماں روحانیت

فیض بر گرفتہ در صوری و معنوی علوم حاوی بود از شوریدگی دعوے مہدویت کرد بسیاری مردم
بدو گرویدند و بسا خارق انو بر گزارند انتہی مولوے محمد زمان شاہجہان پوری در ہدیہ مہدویہ از
مطلع الولایت و شواہد الولایت و پنج فضائل و تذکرۃ الصالحین وغیرہ کتب معتبرہ فرقہ مہدویہ نقل
کردہ شیخ جونپور کہ ویرا مہدویان میران سید محمد مہدی موعود میگویند ابتدائش چنین است کہ در بلدہ
جونپور شخصی سید خان نام داشت او را دو فرزند بوجود آمدند یکی احمد دوم محمد ہمان شیخ جونپور است
کہ بسال ہشتصد و چہل و ہفت ہجری متولد شدہ نام مادرش بی بی آغا ملک بود مہدویان بجہت
ادعای مہدویت نام والدین او را میان عبد اللہ و بی بی آمنہ مقرر کردند چون عمرش بچہار سال و چہار
ماہ و چہار روز رسید سید خان پدرش اشراف و اعیان جونپور را بہ تکلف تمام ضیافت کردہ از
زبان شیخ دانیال جونپوری کہ از مشائخ وقت بود رسم تسمیہ خوانی ادا کنانیدہ ویرا جہت تعلیم بشیخ دانیال
مرحوم بسپرد شیخ جونپور و برادر کلانش احمد بخدمت شیخ دانیال حاضر بودہ باکتساب علوم می پرداختند
چون شیخ جونپور طبع بلند و ذہن دل پسند داشت بعمر ہفت سالگی از حفظ قرآن مجید و بدوازدہ سالگی
از علوم درسیہ فراغ حاصل کردہ و از آنجا کہ در موشگافی دقائق علمیہ دلیر و در مباحثہ ہمچو شیر بود شیخ
دانیال جونپوری و علمای دانا پور ویرا بلقب اسد العلما یاد میکردند شیخ جونپور اولاً بسلسلہ چشتیہ بیعت و
ارادت بشیخ دانیال دادہ ہنگام شباب قدم در ساحت فقر نہاد مردم زمانہ باعتقاد تمام بوی
گرویدند سلطان حسین حاکم دانا پور کہ باج گزار دلیپ راو مرزبان گوڑ بود برابطہ اعتقاد بدو پیوستہ
و در مہمی ویرا بخود می برد بالجملہ شیخ جونپور سلطان حسین را از اطاعت دلیپ راو باز
داشتہ مستعد جنگ و جدال گردانید سلطان حسین بجمعیت سی ہزار سوار جنگی مع شیخ جونپور روانہ
جانب گوڑ شد و یکہزار و پانصد سواران مجرد کہ بفوج بیراگیان نامزد بودند در رکاب شیخ داشتہ
دلیپ راو بمجرد شنیدن خبر خروج بسلطان حسین مقابل گشت سلطان حسین بوجہ کمی فوج خود
منہزم شدہ پس پا گردید لیکن شیخ جونپور قدم استقلال از انجا نجنبانید و با پانزدہ صد سواران براگیان
بر دلیپ راو حملہ آوردہ بیک تیغ او را دو پارہ کرد و دستش از تنورہ بدن بدر افتاد میگویند کہ بر دستش
صورت بتی کہ او را دلیپ راو می پرستید منقوش بود این واقعہ موجب ازدیاد خیز بر شیخ گشت
کہ ہرگاہ معبود باطل را چنین اثر است معبود حق را چہ خواہد بود شیخ جونپور تا دوازدہ سال دران

جذبہ بیہوش ماند چون ازآن افاقہ یافت ترک وطن کردہ مع زن و فرزند و مریدان چند از راہ ہندستان
دانا پور بجہان گردی رو نہاد درین سفر بی بی الہدینی زوجہ شیخ و سید محمود فرزندش و شیخ بھیکہ
و میان دلاور نو مسلم ہمشیر زادہ ولیپ رای مقتول ہمراہ شیخ بودند ہمدران ہندستان الہامات
مہدویت خود مرتبہ اول ظاہر کردہ کہ رفقایش تصدیق آن کردند رفتہ رفتہ بشہر چندیری رسید
در انجا مردم آن مرز بوم بتذکیر و بیانش ہجوم آوردند و مشایخ آن دیار بر وحسد بردند جبراً ازانجا
اورا بدر کردند شیخ با تبعہ خود بشہر مندو دار السلطنت مالوہ آمدہ غلغلہ وعظ او گوش زد عالمیان گشت
سلطان غیاث الدین پادشاہ مالوہ کہ دران ہنگام بحکم پسر خود سلطان نصیر الدین بجولانہ زرین
مقید بود شیخ را بعطای انعام کثیر مرفہ الحال ساخت و یکی از امرای سلطان غیاث الدین الہداد
نام کہ بفضیلت علمی و شعر گوئی شہرت داشت ترک دنیا کردہ ہمراہ شیخ گشت مہدویان اورا
خلیفہ ششم میدانند مرثیہ شیخ جونپوری و دیوان مہمل و رسالہ بارامانت و رسالہ ثبوت مہدویت
از تصانیف اوست و صاحب دیوان مہری ابن خواجہ طہ شاگرد ہمین الہداد ہست بالجملہ شیخ
جونپور از مندو تختگاہ مالوہ بشہر چاپانیر عاصمہ گجرات دکن آمدہ بمسجد جامع فرود آمد شہرہ وعظ و ترک
و تجردش آفاق را برگرفت سلطان محمود بیگڈھ ببای موحدہ مکسورہ و یای تحتانی مجہول و کاف
فارسی و دال ہندی مخلوط بہا لقب سلطان محمود گجراتی ہست و در تلقب سلطان مذکور بدین
لقب دو وجہ بیان کردہ اند یکے آنکہ بروتہای سلطان مانند دو شاخ گاو سطبر و پیچدار بودند و
بزبان گجراتی این چنین گاو را بیگڈھ گویند دوم بی بزبان گجرات عدد دو را گویند و گڈہ قلعہ را چون
فتح قلعہ جوناگڈھ و چانپانیر بدست سلطان روی نمود بنابران و یرا بیگڈھ می گفتند مرآت احمدی
مرزبان گجرات خواست کہ حاضر مجلس شیخ شود مگر بممانعت علمای وقت ازان ارادہ باز ماند
میان نظام کہ بمسجد اسلام خان طالب علم بود بحلقہ مریدانش در آمدہ ہمراہش گردید و ہمانجا بی بی الہدینی
زوجۂ کلان شیخ مذکور وفات یافتہ زیر قلعہ مدفون گشت شیخ جونپور ازانجا براہ برہانپور و دولت آباد
بشہر احمد نگر مطیہ سفر خود نشاند احمد نظام الملک بادشاہ آن دیار باعتقاد تمام پیش آمدہ زان بعد
بزمانۂ شاہی ملک برید بشہر بیدر سید شیخ من و ملا ضیاء و قاضی علاء الدین دست ارادت
بدو دادند شیخ جونپور ازانجا بگلبرگہ رسیدہ بعد زیارت سید گیسو دراز قدس سرہ براہ رای باک

برسلی ماہیول رسید و بسواری مرکب تیکبا عازم بیت الله شد بندرگاه بجرم محرم رسید بنادیش آمد که
وے میان رکن و مقام ابراهیم خلائق بر دست مهدی موعود بیعت خواهد کرد زبان خود را به کلمه من تبعنی
فهو مومن گویا ساخت میان نظام و قاضی علاء الدین آمنا گفته دست بیعتش داده گفتند که دو گواه
بسند این واقعه بسال نهصد و یک هجری بظهور پیوسته و بعد معاودت از مکه معظمه بمسجد تاج خان
سالار واقع احمد آباد گجرات رخت اقامت انداخت بتذکر و دعوت پرداخت ملک برهان الدین و
ملک گوهر داخل جرگه مریدانش شدند و هم درین مسجد بسال نهصد و سه هجری بمجمع عام دعوے
مهدویت کرده این دعوی دوم است علما و مشایخ گجرات بسلطان محمود گفتند که شیخ جونپوری بوعظ
خود حقایق و معارف خلاف شرع شریف بیان می نماید سلطان حکم اخراجش صادر فرمود شیخ
ازانجا بدیه سولا سانج منزل گزین گشت میان نعمت که رهزنی سفاک بود بجرم قتل یکے
حبشی گریخته بدو پیوسته دست ارادت بدست شیخ داده بجرگه رفقایش درآمد بالجمله شیخ
جونپوری از سولا سانج بشهر نهرواله گجرات که آنرا پٹن هم گویند بر لب حوض خان سرور فرود آمده
میان خوندمیر و اقربایش درآن مقام بسلک ارادت منسلک شدند و انجا نیز همان آش یکاسه
پیش آمد یعنی فرمان ثانی از بارگاه سلطانی جهت اخراج او صدور یافته شیخ مع توابعین بقصبه
بدلی که از پٹن سه کروهی فاصله داشت رخت اقامت انداخت میان خوندمیر که وزیرا میاز الملک
بوجه بدعقیدگی محبوس نموده بود از حبس گریخته بشیخ پیوست بمقام بدلی مذکور جمله مریدانش دست
استبداد بدامنش زدند که باز دعوی مهدویت کند شیخ زبان خود بدین کلمه گویا ساخت انا مهدی
مبین مراد الله و پیوسته بجسم خود بدو انگشت گرفته گفت هر که از مهدویت این ذات منکر شود
کافر است و من از خدا بیواسطه احکام میگیرم خدا میفرماید که علم اولین و آخرین و بیان معنی قرآن و
کلید خزاین ایمان بتو دادم پذیرنده تو مومن و منکر تو کافر است خوندمیر و تمامی یارانش که سه صد و شصت
بودند صدای آمنا و صدقنا در دادند این دعوے سوم است که در سال نهصد و پنج هجری
از بطون روبه بروز آورده و تا دم مرگ بهمان دعوے قائم ماند این دعوی را مهدویان
دعوی موکدی نامند بشنیدن این دعوی تنی چند از علمای شهر نهرواله بقصبه بدلی آمده مباحثه
بدو پیوستند مگر شیخ از خیالات خود باز نیامد علمای وقت سلطان گجرات را مطلع کردند سلطان

حکم اخراج وی صادر فرمود شیخ با مریدان خود بسوی ملک سنده نهضت نمود و از راه جالور و ناگور و نصیرپور بشهر تهته دار الحکومت سنده فرود آمد و در آنجا هم چند کسان مصدق مهدویت او پیدا شدند چون اهل اسلام سنده بر عقاید شیخ آگاه شدند شاه سنده حکم قتل شیخ مع مریدانش صادر فرمود دربانیان مصاحب شاه سنده بسعی تمام حکم قتل ملتوی کنانیده از محروسه سنده وی را بدر کرد شیخ با مریدان خود که هشت صد مردم بودند بخراسان شتافت منجمله مردم همراهی شیخ سه صد و شصت نفر ملقب باصحاب و مهاجرین بودند چون بقندهار رسید حاکم قندهار مرزا شاه بیگ بعد آگاهی بر حالات شیخ فرمود که بروز جمعه هندی را بمسجد جامع پیش علماے اسلام حاضر آرند ملازمان باشتمال امر حاکم شیخ را گرفتار کرده پیش علمای اسلام بمسجد جامع حاضر آوردند علمای وقت بسختی کلام بروپیش آمدند شیخ تحمل بکار برده وعظ قرآنی آغاز نمود مرزا شاه بیگ که نوجوان بود بسحر بیانش فریفته شد که آن گرمی بسردی مبدل گشت شیخ از آن مهلکه نجات یافته بعد طے منازل بشهر فراه رسید ناگاه یکے از عهده داران آن شهر آمده اسلحه شیخ و رفقایش گرفته هریکان را از گوشه کمان خود شمار کرد و گفت فردا همه بزندان خواهید رفت بعده امیر ذوالنون حاکم فراه بنا بر دریافت ماجرا بذات خاص نزد شیخ جونپوری رسیده گرویده او شد و علمای وقت را فرمود تا امتحانش در مهدویت بگیرند علما باب مباحثه و مناظره وا نمودند امیر ذوالنون صورت حال بپیشگاه مرزا حسین بادشاه خراسان معروض داشت با انتظار جواب تا نه ماه بشهر فراه قیام ورزیده بعمر شصت و سه سال در سن نهصد و ده هجری یوم پنجشنبه داعی اجل را لبیک اجابت گفته سفر آخرت اختیار کرد و درمیان فراه وزر مدفون گشت آلهداد بن جنید که ذکرش گذشت مرثیه شیخ بر قبرش خواند از جمله اشعار مرثیه اینست ؎

فضلش که بر جمیع پیمبر شد از خدا ＊ بادا بروز حشر شفاعت گر از خدا

اعوذ بالله من سوء الاعتقاد

مولانا محمد عابد لاهوری از اولاد ابوبکر صدیق رضی الله عنه فقیه مفسر زاهد زمان عالم کثیر العبادة بود در حلقه مجلس وی روزانه قریب دو صد علما و صلحا می نشستند از لاهور پیاده بحرمین شریفین رفته و بعد ادای مناسک حج و زیارت روضه منوره بلاهور مراجعت فرموده بتاریخ هیژدهم رمضان سال یازده صد و شصت هجری ازین جهان رحلت فرمود

تصانیفہ حاشیہ تفسیر بیضاوی ناتمام۔ شرح خلاصہ کیدانی بزبان فارسی شرح قصیدہ بانت سعاد رسالہ وجوہ اعجاز قرآن۔ رسالہ فی الاربعۃ الاحتیاطیۃ بعد صلوۃ الجمعۃ۔ العشرۃ المبشرۃ فی فضائل الامۃ المرحومۃ

شیخ محمد عابد سندھی ابن احمد علی بن یعقوب سندھی فقیہ محدث جامع علوم عقلیہ ونقلیہ حامی مذہب حنفیہ بود در شہر سیون کہ متصل شہر بوبک بر کنارہ شمالی نہر حیدرآباد سندہ واقع است متولد شدہ وی در زبید ملک یمن از علمای وقت مستفید شدہ وازانجا بصنعای یمن رسیدہ بدرجہ وزیری کتخدا گشت وبجانب امام صنعار بطور سفیر بمصر رفتہ وازانجا بوطن مالوف معاودت کردہ بقصبہ نواطی کہ بملک سندہ قریب کراچی بندر ہست رخت اقامت انداخت باز بمدینہ طیبہ آمدہ والی مصر وی را رئیس العلمای مدینہ منورہ مقرر فرمود وکتاب مواہب اللطیفہ علی مسند الامام ابی حنیفہ وطوالع الانوار علی الدر المختار وشرح تیسیر الوصول الی احادیث الرسول وشرح بلوغ المرام از تصانیف وی مشہور اند بروز دوشنبہ ماہ ربیع الاول سال دوازدہ صد وپنجاہ وہفت ہجری وفات یافتہ در بقیع مدفون گشت۔

میر محمد عسکری جونپوری از سادات عظام بلدہ جونپور شیعی مذہب بود ہرچند تحصیل کتب متداولہ چنانکہ معمول علمای ہندوستان ہست نکردہ مگر بذکای طبعی وزور کتب بینی بجمیع فنون معقول ومنقول وفروع واصول تبحر تمام داشت ودر حسن بیانی وطلاقت لسانی مشار الیہ اقران بود تا مدتے افادہ علوم می داد وبر قلیل معاش قانع ماند مؤلف سیر المتاخرین می نویسد کہ بر شیخ صدر جہان عرف انگنون میان کہ سنی المذہب از فضلاے وقت بود بمسئلہ فضیلت ابوبکر صدیق وعلی ابن ابی طالب رضی اللہ عنہما چیرہ دست آمد واللہ اعلم بالصواب وے بعمر ہفتاد سالگی بسال یازدہ صد ونود رحلت فرمود.

حافظ محمد عظیم پشاوری میگوئید کہ وی در اوائل نہایت غبی بود بہ دعای خضر علیہ السلام ذہین گشت ودر اندک زمانی علوم عقلیہ ونقلیہ فرا گرفتہ عالم نبیل وفاضل جلیل وواعظ بے عدیل گشت وعظ وی نہایت پر تاثیر وبامذاق بود بزبان عربی وفارسی وپشتو وپنجابی ماہر ومقرر بود یعنی طالب العلم یا سامع وعظ ہر زبانے کہ از زبانہای مذکور می فہمید آنرا بہمان زبان تعلیم مے داد

و موعظت میکرد گو بصارت ظاهرش مفقود شده بود مگر بسبب نور باطن وی را احتیاج بینائی ظاهر نبود در دوازده صد و هفتاد و پنج هجری وفات یافته

مولوی سید محمد علی دوکوہی عرف امام علی بن سید غلام محی الدین ساکن دوکوہہ ضلع جالندھر بخدمت مولوی لطف الله ساکن علی گڈھ و مولوی حافظ محمد شوکت علی سندیلی و مولوی محمد کمال عظیم آبادی و مولوی محمد احسن پنجابی مدرس کانپور و مولوی عبد الحمید عظیم آبادے تحصیل علوم متعارفہ کرده بالفعل بمقام عظیم آباد مطب میکند سلمہ الله تعالی

مولوی محمد علی بدایونی بن خطیب محمد لطیف بن خطیب عبد اللطیف بن ملا محمد شفیع عثمانی جدشان عبد اللطیف خطیب مسجد جامع بدایون بود که آنرا سلطان شمس الدین التمش در سن ششصد و بست هجری تعمیر کرده ولادت مولوی محمد علی در سال سی و چهارم صدے دوازدهم هجری بظهور پیوسته از ابتدای سن شعور شوق تحصیل کمال ظاهر و باطن در سرش افتاد خدمت کملاے عهد که مشهور اکناف عالم بودند دریافته مستفیض می شد لیکن اکثر علوم متعارفه پیش قاضی مبارک گوپاموی و قاضی مستعد خان دهلوی تحصیل و تکمیل فرموده و دست ارادت بدامان هدایت میر عبد الله دهلوی بسلسلہ علیہ قادریہ زده مریدش گشت شرح کمالاتش بجندے نسبت که درین مختصر گنجد بالآخر بعمر شصت و سه سالگی تاریخ بست و پنجم ربیع الثانی سال یازده صد و نود و هفت هجری مولوی شمس الدین را عقب خود گذاشته رحلت فرمود شاعری تاریخ وفاتش چنین یافته ؎ از وفات مولوی معنوی ؛ گشت تیره همچو شب روز جهان ؛ از خرد جستم چو تاریخش بگفت ؛ کرد رحلت زین جهان قطب زمان

مولوی محمد علی صدرپوری ابن شیخ رمضان علی متوطن موضع صدرپور پرگنہ ملیح آباد معناف شهر لکھنؤ عالم ربانی شاعر حقانی متخلص به محمد در اوائل عشره ثانیہ صدی سیزدهم از هجرت متولد شده پیش مرزا حسن علی محدث لکھنوی شافعی المذهب کتب تفسیر و حدیث سماعةً و قراءةً گذرانید و بخدمت مولوی شاه بشارت الله بهرائچی مجددی شرف بیعت طریقہ نقشبندیہ مجددیہ یافتہ مستفیض گشت در اشاعت سنت و اضاعت بدعت بغایت می کوشید و خود هم شعار و دثار تقوی می پوشید اکثر مصنفاتش از قصاید و مثنویات مشتمل بر مواعظ و نصایح اند و در نعت

نیز چند تصانیف بطرز نصاب وارد بسال دوازده صد و پنجاه و هشت هجری به ٹونک قدوم آورد
بجرگه ملازمان وزیرالدوله امیرالملک نواب وزیر محمد خان بهادر نصرت جنگ منسلک گردیده بمصاحبت
و مجالست فرزندان رئیس موصوف مخصوص گشت و تا عمر اخیر بملازمت یمین الدوله وزیرالملک
نواب محمد علی خان بهادر صولت جنگ خلف نواب سابق الالقاب بسر برده بتاریخ پانزدهم
رجب سال دوازده صد و هشتاد و نه هجری هنگام نیم شب پنجشنبه از عالم فانی بملک جاودانی
روان گردید مولوے محمد حسن تاریخ رحلتش صوری و معنوی این چنین گفته ؎ دریغا که آن
عالم حق پرست * محمد علی فضل و دانش انیس * ز عیش جهان دل به پرداخته * بگردید با ملاء اعلیٰ جلیس *
محمد حسن صوری و معنوی * رقم کرد تاریخ طرز نفیس * بفردوس رفت آن معلی جناب * ز ماه رجب
نصف لیل الخمیس * تصانیفه آثار محشر در احوال قیامت - دلبر واعظین - تسلی الناظرین در نکاح
بیوگان - بینو نظیر در قصص بزرگان - هدیة الاخیار قصه عاد اولیٰ و عاد اخریٰ - وقائع احمدیه
در حالات سید احمد مجاهد رای بریلی - ترجمه حقیقة الاسلام مصنفه قاضی ثناء الله پانی پتی - نصاب
گوہر منظوم - نصاب سلک گہر - نصاب مصدر الفیوض - نصاب مفتاح الخزائن - نصاب
درج جواهر - نصاب عناقید الاثمار - نصاب کنز المصادر - مثنوی تحفة الاخیار - مثنوی تحفة الاصحاب
قصائد در حمد و نعت - رکاز الهدایت در فقه - مثنوی عبرت افزا قصه
زن دیندار عابده

مولوی شاه محمد علی ساکن بهیرا ابن شاه عبدالعلیم ابن شاه ابی الغوث کرم دیوان ساکن
موضع بهیرا ضلع اعظم گڈھ و برادرزاده حافظ شاه ابواسحاق قدس سره بشوق تحصیل علوم
پای ارادت در جادۂ غربت نهاده بعد طے منازل و قطع مراحل در مدراس بخدمت ابوالعیاش
ملا عبدالعلی بحرالعلوم فرنگی محلی پیوسته دران مرزبوم مدتے قیام ورزیده از تحصیل علوم درسیه
متداوله نقد فراغ بدست آورده بدیار عرب رو آورد و تا سه سال بمدینه طیبه علی صاحبها الصلوٰة
والتحیة رخت اقامت انداخته علم حدیث و اسماء الرجال و اسانید را به تکمیل رسانید و بعد مرور
بست و سه سال بوطن مالوف مراجعت فرمود و بوظیفه دولت مدراس که با و میرسید قانع
بوده روزے چند بوطن بسر برده جهان فانی را پدرود فرمود انا لله و انا الیه راجعون

ملا محمد عمران رام پوری ابن ملا محمد غفران رام پوری شاگرد والد ماجد خود و نیز بخدمت مولوے حیدر علی رام پوری مستفید شدہ در فقاہت مشار الیہ اقران خود بود و تمام عمر شریفش در افادہ تعلیم طلبہ علوم بسر بردہ رسالہ تجہیز و تکفین میت از مصنفاتش مشہور و مطبوع است ہنگامیکہ بمعیت والد خود سمت کلکتہ تشریف مے برد بمقام فتح پور ہسوہ فقیر حقیر خدمت ہر دو بزرگوار دریافتہ پدر و پسر نہایت مسن بودند کہ شخص ناواقف ہر دو را برادر یکدیگرے شمردے بعمر ہفتاد و دو سالہ بسال ہفتاد و یکم از صدی سیزدہم داعی اجل را لبیک اجابت گفتہ بریاض رضوان پیوست

مولوی محمد عمر رام پوری دانشمند متبحر جامع معقول و منقول ذکی الطبع مناظر غالب شاعر فصیح واعظ طلیق اللسان تخلص صولت میکرد حاشیہ عینی شرح ہدایہ و رسالہ طنطنہ صولت در باب سماع از و یادگار اند سوالات عشرہ کہ مولوی محمد حسین لاہوری سر خیل غیر مقلدین مشتہر کردہ بود بجواب ہر یک سوال اجوبہ متعددہ تحریر فرمودہ نامش عشرہ بشرہ نہاد آن رسالہ نیز از تصانیف شریفش شہرتی دارد وی رحمۃ اللہ علیہ بعمر بیست و شش سالگی واقع سیزدہم رمضان المبارک سال دوازدہ صد و نود و پنج ہجری رحلت فرمود

شیخ محمد عیسی جونپوری ابن شیخ احمد عیسی دہلوی در وقتیکہ از آمدن امیر تیمور بصوب دہلی افتاد اکثری اناکا بر بجونپور رفتند شیخ احمد عیسی نیز دران میان بود و محمد عیسی دران زمان ہفت یا ہشت سالہ بود وہم در صغر سن بمقتضای سعادت ازلی و استعداد جبلی مرید شیخ فتح اللہ اودھی شد و باشارت پیر دی پیش ملک العلما قاضی شہاب الدین دولت آبادی تلمذ کردہ شرح اصول بزدوی کہ قاضی موصوف تا بحث امر دارد بتقریب وی نوشتہ است وی بعد فراغ از تحصیل علم ظاہر در خدمت شیخ فتح اللہ بتصفیۂ باطن مشغول شد تا آنکہ از کبار مشائخ جونپور شہرت پذیرفت وہم در انجا مدفون است

ملا محمد غفران رام پوری ابن ملا تائب آخون ابن حافظ سعد اللہ خان رامپوری از افاغنہ ترابی خیل مرید و تلمیذ ملا فقیر آخون ولائتی بود و نیز بخدمت بعض علمای وقت مستفید شدہ فتاوای فقہ در صد جزو نوشتہ کہ بجنگ موسوم و بکتب خانہ رئیس رامپور موجود است علماے نامور از سایہ دامن تربیت و تعلیم او برخاستہ اند بعمر صد سالہ بسال ششم از صدی سیزدہم ہجری

رحلت فرمود مصنف ابجد العلوم وی رابلقب روایت کش یاد کرده العلم عند اللہ تائب بروزن صائب با دال تای مثناه فوقانیه بعد ش الف بعدش ہمزه مبدله بکسوره در آخر بای موحده بمعنی توبه کننده آخون بالف ممدوده وخای معجمه مضمومه وواو معدوله ونون ساکن بمعنی استاد و معلم جنگ بجیم تازی مضموم وسکون نون وکاف فارسی بیاض بزرگ را گویند

شیخ محمد غوث گوالیاری بسلسله شطاریه مرید حاجی حمید ست در ابتدای حال تا دوازده سال در دامن کوه چنار ریاضت شاقه کشیده در غارها مسکن و از برگ اشجار غذا میداشت دعلم دعوت رہنما ومقتدا وصاحب تصرف بود ہمایون بادشاه باو عقیدتے کامل داشت بعد انہزام ہمایون از شیر شاه افغان دسپے آزار شیخ گردید شیخ سفر دکن اختیار کرد سلاطین آن دیار بحلقۂ اعتقادش در آمدند شیخ وجیه الدین گجراتی که عالم ربانی وفاضل متبحر بود مطیع ومنقادش گشت بسال نہصد و شصت وشش ہجری شیخ از گجرات باگره آمده اکبر بادشاه را در سلک ارادت خود کشیده مگر بادشاه زود منحرف شد ونیز صحبتش به بیرم خان وشیخ گدہی راست نه آمد رنجیده بگوالیار رفت وخانقاهی تعمیر کرد ویک کرور تنگه معاش داشت ونہایت منکسر مزاج بود ہر کرا میدید تعظیما قیام مے نمود رساله معراج نامه در عروج حال خود وجواہر خمسه واوراد غوثیه وبحر الحیات از تصانیف او یادگار اند ہرگز لفظ من بزبان او نگذشتی ہمواره تعبیر از خود بفقیر کردی تا اینکه وقت تقسیم غله میگفت که اینقدر میم ونون غله بفلان بدہید بعمر ہشتاد سالگی در سال نہصد وہفتاد ہجری رحلت فرموده رحمة اللہ علیه

شاه محمد فاخر الہ آبادی زائر تخلص بن شاه خوب اللہ الہ آبادی جامع علوم ظاہر وباطن بود اکتساب علوم ظاہر بخدمت برادر کلان خود شیخ محمد ظاہر کرده حق سبحانه تعالی شانه او را شانے عظیم داده بود بعمر بست ویک سالگی بجاے پدر بزرگوار وساده آرای خلافت شده بعمر بیست وہشت ساله بزیارت بیت اللہ مشرف گشت وبمدینه طیبه سند حدیث از شیخ محمد حیات سندی مدنی حاصل نمود چون مرتبه سوم عزم حج کرده در برہان پور داعی اجل را لبیک گفته بتاریخ یازدهم ذیحجه روز یکشنبه سال یازده صد وشصت وچہار ہجری جان بجان آفرین سپرد تاریخ ولادتش خورشید وتاریخ فوتش زوال خورشید یافته اند مزارش در برہانپور بپہلوی شاه عبد اللطیف برہانپوری است یزار ویتبرک دیر التصانیف بسیار اند از انجمله قرة العینین فی رفع الیدین

نور السنة ودرة التحقیق وغیرہ مشہور و مستند شکر اللہ سعیہ

مولوی محمد فاروق چریاکوٹی فرزند خرد قاضی علی اکبر ابن قاضی عطاء رسول عباسی است
کہ بفضل و کمال در اقران و امثال گوی سبقت ربودہ و ساحت علوم عقلیہ و نقلیہ را بگام تحقیق و
تدقیق فرسودہ کتب درسیہ فارسیہ و صرف نحو عربیہ و علوم عقلیہ و نقلیہ از ہمین برادر خود مولوی
عنایت رسول اکتساب نمودہ و علم ہیات از مولوی رحمت اللہ فرنگی محلی و ہدایہ و اصول فقہ
از مفتی محمد یوسف فرنگی محلی و حاشیہ زاہدیہ بر شرح ملا جلال از مولوی ابوالحسن منطقی آموختہ
بالجملہ ہر دانہ کمال از خرمن اساتذہ نامی اندوختہ مطیہ سفر بملک حجاز کشید و بزیارت حرمین شریفین
بہرہ اندوز گردید و بدیدار علمائے اسلام و اکتساب فیوض از فقرای اہل اسلام بہ دعا رولی رسید
در علوم ادبیہ فارسیہ و عربیہ ید طولی دارد و بتعلیم طلبہ علوم می پردازد وی را رسایل بعلوم مختلفہ و
اشعار عرب و مکاتیب و خطب اندازا بجملہ اندکے از بسیار و مشتی از خرواری نگارم از قصائد فارسی
داورا گوہر شناسا اینکم در بزم تو : بحر معنی در دل و گنج سخن در آستین : اطلس افلاک را دانم چو نقش
بوریا : جامۂ عریانیم رو دارد از دیبای چین : ہستم از گنج قناعت مایہ دار خرمی : نیستم دریوزہ گردی
بر در تاش و نگین : مثنوی کہ بمدح استاد خود مفتی محمد یوسف فرنگی محلی در سال دوازدہ صد و
ہشتاد و شش ہجری بسلک نظم کشید و بسمع قبول ممدوح رسید بندی از آن اینست ـــ دلم
در شوق زلفش نالہ ساز است : چہ می نالم غم زلفش دراز است : بدل چون دیگ منعم گرم جوشم : بصورت
صورت نبض خموشم : دلی دارم مشعبد شیشہ بازی : زبانی جادوی افسون طرازی : حدیث
من فسون جان گداز یست : دو چشم صورت خون نابہ ساز یست : نوای من صفیر ہر نشیمن :
حدیثم قصۂ ہر کوی و برزن : بسے این خامۂ سحر آور ژرف : برآرد جادو یہا از تہ حرف : گہی شب
آورد گہ روز بیرون : گہی قاقم نماید گاہ اکسون : گہی این خامہ در لبہای ناشاد : با فسون خندہ
جوش طرب زاد : گہی اندیدۂ دلہای خرم : برآرد چشمہای اشک ماتم : صفا شمعی است در بزم
خیالم : سخن یک نغمۂ ساز کمالم : نمی بینی کہ طرفہ بلبلم من : کزین اعجوبہ سر محفلم من : بہر میدان نمودم
ترکتازی : بخواندم نامہ ترکی و تازی : گہی از لوح رازی خواندہ ام حرف : گہی از حرف تازی بستہ
ام طرف : گہے اندر مقام لحن شیراز : شدم با اہلی و سعدی ہم آواز : گہی در بزمگاہ نغمہ سازی :

سخن راندم بآہنگ حجازی ∴ مسود آن فروزان گوہر من ∴ کہ شمع من بہر بزمے ہست روشن ∴
قلم چون در لغات و حرف راندم ∴ سخن بر کرسی اعلی نشاندم ∴ بہ نحو و ہم بلاغت خامۂ من ∴ بسے
شمع معانی کرد روشن ∴ ز موجودات عالم جستم اسرار ∴ بخواندم دفتر اعداد مقدار ∴ بسی خار عناد ر
پا شکستم ∴ ز سر ز چرخ و انجم طرف بستم ∴ چو کردم راز سر چرخ ظاہر ∴ سخن راندم ز اعراض و جواہر ∴ رخ
معلول و علت وا نمودم ∴ گرہ از وحدت و کثرت کشودم ∴ با حکام عقول و بحث ارواح ∴ بدست
شرع احمد کردم اصلاح ∴ ز تاب نور آن مہر دل افروز ∴ بسے شبہای ظلمت کردہ ام روز ∴
سوی آبای علوی یافتم راہ ∴ شدم از امہات سفلی آگاہ ∴ بنور دیدۂ اہل بصائر ∴ نظر کردم بگلزار
عناصر ∴ بسے بگماشتم ناظور دل را ∴ تماشای بہار آب و گل را ∴ فنا را دست در ہر صورتی دید ∴
ز ہر یک لاجرم رخ بازپیچید ∴ ز فکر این و آن خود را تہی کرد ∴ بسوی ملت بیچون رخ آورد ∴ خیالم
رفت از مہ تا بماہی ∴ پے اسرار آیات الٰہی ∴ بسا جہد طلب آورد در کار ∴ ربودم از طلسم
گنج اسرار ∴ چو گردیدم ز راز شرع آگاہ ∴ ندیدم در میان جز نقش اللہ ∴ بمدح ممدوح
می پردازد — چو بر اوج کمال خود رسیدم ∴ ز سنگ آستانی بوسہ چیدم ∴ چہ سنگی سنگ ایوان
شہ دین ∴ کہ دارد از شریعت ملک و آئین ∴ جناب اوستاد کعبہ جاہ ∴ دلیل راہ مردان حق آگاہ ∴
سحاب ساکب جود النوال ∴ ہمام صائد طود الکمال ∴ کمی فی الوغا لیث الاعادی ∴ کریم فی الندی
غیث الایادی ∴ کریمی یوسف مصر معانی ∴ غزال مرتع فضلش غزالی ∴ چہ یوسف مصر معنی را عزیزی ∴
نیز ز ملک جم پیشش بہ چیزی ∴ بصورت شمع بزم یوسف آمد ∴ بمعنی غیرت بو یوسف آمد ∴
بگیتی در کمال ہمسرش نیست ∴ جبینی خالی از خاک درش نیست ∴ بشوق مکتب درسش
فلاطون منولی دارد چو جام بادہ پر خون ∴ ادب گیرد بہ بستانش رسطو ∴ بہ پیشش بو علی تہ کرد زانو ∴
الی آخرہ بقیہ اشعار آبدارش بحیز تحریر نہ آوردم کہ بحر زخار را بکوزہ آوردن کارے دارد وی را
ماسوای تصانیف رائقہ و خطبہا ادبیہ بزبان عربیہ اندکہ داد فصاحت میدہند و بر کمال بلاغتش
دلیلے اند لامع یکے عنوان خطب جمعہ کہ کتابیست مشتمل بر خطب منظومہ و منثورہ صورتہا
الحمد للہ القاسم الالآء ∴ الجاسم اللادار ∴ المعلی الاسمار ∴ والصلوٰۃ والسلام علی سید الانبیاء ∴
محمد منقذ الاسراء ∴ المخصوص بالاسرار و علی آلہ الطاہرین بالابسار ∴ و اصحابہ القاہرین للاعداء ∴

اما بعد فیقول العبد الخاطی الناسی ؞ محمد فاروق الحنفی العباسی ؞ جعل اللہ من حماۃ ذمار دینہ ؞ و اعطی
کتابہ بیمینہ ؞ انہ قد سالنی بعض من یحبنی و احبہ ؞ و استعید نی ودہ و یتمنی حبہ ؞ آن انشی خطبا ادبیہ ؞
و اجلی للعیون عرباً عربیہ ؞ و مع ذلک استسقی زلالا ؞ ممزوجا بالعسل الفکری ؞ من کاس ادارہا
ابن بنانۃ المصری ؞ لکن لم یسعنی الاجابہ ؞ لما عن لی ہموم ناصبہ ؞ وکان لی ید عن الاعمال خائبہ ؞
و رجل للبلاد جسائبہ ؞ و نفس من معافرۃ العنار ذائبہ ؞ لا کذوب کتب ادرکہ اللاظ ؞ او دلف طال
بہ الجواظ ؞ او بر دمسہ اشواظ ؞ حتے علمت ان الارض منزل کل ہول و عناء ؞ و مصب کل زعزع و
نکباء ؞ و رأیت العلم قد نضب الیوم مائہ ؞ و خن بالامکار لوائہ ؞ و خفیت من النواظر اضوائہ ؞
و نسیت من الضمائر رسمائہ ؞ و الجہل قد ملے للناس انائہ ؞ و رفع فی العراض لوائہ ؞ و اروسے
الجسوم اروائہ ؞ و عفی الرسوم نکبائہ ؞ حتے غدا حمائلہ ذاویہ ؞ و منازلہ علی عروشہا خاویہ ؞
فالناس ینکرون مالم یسع اذہانہم ؞ و یکرہون مالم یسمع آذانہم ؞ فمن صمت فقد ربح فی ہذہ البلاد ؞
و من نطق وقع مسائلہ فی الکساد ؞ ثم بعد ما مضی من الایام و اللیال ؞ الح لدی فی السوال ؞
و کثر الحاحہ و طال ؞ حتے لم یسعنی الا الانجلاح ؞ فاجبت دعوتہ متوکلا علی المولی المناح ؞ **دوم**
خطبہ نکاح مسٹر محمود جج ہائیکورٹ ممالک مغربی و شمالی خلف الصدق سر سید احمد خان نجم الدولہ
بصنعت اہمال زیب ترقیم فرمودہ و ہی **ہذہ** الحمد للہ الصمد الودود ؞ الحکم العدل المحمود ؞ مالک
العہد الموعود ؞ موسع العطاء الممدود ؞ و مر رہط ہود ؞ و امر آل داؤد ؞ ولا عدد عاد لعطائہ ؞ ولا
احد حاد لآلائہ ؞ لا الہ الا اللہ ولا مالوہ للاحم سواہ ؞ اللہم صل سلاما ؞ وکلما دواما رسولک
محمد اکرم الرسل ؞ مکمل الملل مآل الامل ؞ موئل المرمل و الارمل ؞ و ہو سمک اللواء ؞ و ساعد
الاسراء ؞ و صعد السماء ؞ و ساد الرسل الکرماء ؞ و اعلی محل آدم و حواء ؞ و ارحم اللہم آلہ الصلحاء ؞
و اودائہ الرحماء ؞ ما ہمر السماء ؞ و اولم الماء ؞ اعلموا اہل الاسلام ؞ رحمکم اللہ السلام ؞ عمل
الکرام ؞ اعلموا المرء لعامہ الحمام ؞ و مآلہ اعدام ؞ و آمالہ احلام ؞ مراحلہ آسام ؞ دروا حلہ آلام ؞ و
صراط کحد الحسام ؞ صلوا للہ ؞ و اودا المرعود ؞ و اعبدوا الصمد الامر المعہود ؞ و اصلحوا امور الاہل و الآل
و راعوا محل العرس المولود ؞ کما امرکم رسولکم المکرم المسعود ؞ و ہو رسول اللہ ؞ احمد الاواہ ؞
کما احکم امور المعاد ؞ و رسم امر الاصلاح الاہل و الاولاد ؞ و حکم و عمد دوام اصہار الاحرار ؞

وداصل لا اطہار؛ ووادکرام المولد ولاحم اہل الکرم واسوود؛ وسلک مسلک رسو لکم محمد کما عملہ
المولی العادل محمود؛ ولد الحلاحل الکامل احمد وہما کلواحد ہما علی الکرماء روساد؛ وسرور ودہما
السرور والرساد؛ سمار الکرم؛ وداما الہم اسار الکلوم؛ وآس المکلوم؛ اللہم اعط المحمود عمرا طال عہدا
وما لا ما حصر عداء؛ واولہ وعرسہ کل واحد ودا؛ واکرمہما مالا وولدا؛ وسرہما سرورا ما احصاہ
احد امدا؛ بجواب آن سید محمود مکتوبی بزبان اردو باظہار خرسندی طبع نوشتہ ودران
نامہ نگارش نمود کہ اگریہ ہنسی سے کہوں کہ خوب بے نقط سنائی تو کچھ مضائقہ نہیں۔
شیخ محمد فاضل بٹالوی قادری مجددی از علمای نامدار پنجاب در شریعت وطریقت راسخ
قدم بود تمام عمر باشتغال تدریس وتعلیم طلبہ علوم بسر بردہ بسے مردم باکمال از دامن تربیت
او برخاستند بسال یازدہ صد وپنجاہ ویک ہجری وفات یافتہ در بٹالہ مدفون گشت
مولوی محمد قاسم نانوتوی ابن شیخ اسد علی بن غلام شاہ بن محمد بخش بن علاء الدین بن محمد
فتح بن محمد مفتی بن عبد السمیع بن مولوی ہاشم نانوتوی بہ دوازدہ صد وچہل وہشت ہجری ولادت
یافتہ نام تاریخی وی خورشید حسین است بحدت طبع وجودت ذہن مجبول شدہ ابتداء از شیخ
نہال احمد نانوتوی ومولوی محمد نواز سہارنپوری کتب عربیہ وفارسیہ خواندہ بسال دوازدہ صد و
شصت ہجری بدہلی آمدہ کتب درسیہ متعارفہ پیش مولانا مملوک علی نانوتوی مدرس اول مدرسہ
دہلی گذرانیدہ واستناد حدیث بخدمت شاہ عبد الغنی محدث دہلوی کردہ بعد فراغ از تحصیل علوم
چندی بمدرسہ انگریزی واقع دہلی تعلق گرفتہ وبعد ترک آن تعلق در مطبع احمدی تصحیح کتب مقرر شد
ودرسن دوازدہ صد وہفتاد وہفت ہجری بزیارت بیت اللہ مشرف شدہ دست ارادت
بدست ہدایت جناب مولوی وشیخ شیخی حضرت حاجی امداد اللہ تہانوی مہاجر ونزیل مکہ معظمہ
بسلسلہ چشتیہ صابریہ دادہ مراجعت فرمودہ سرپرستی مدرسہ اسلامیہ بذمہ خود گرفت از ان بعد
درسال دوازدہ صد وہشتاد وپنج ہجری ثانیاً بزیارت بیت اللہ الحرام مباہات اندوختہ بوطن
مالوف باز آمدہ در دہلی بتدریس وتنشیر علوم پرداخت۔ پادری تارا چند را در مباحثہ مذہبی
ساکت نمود درسال دوازدہ صد ونود وسہ ہجری بمقام چاندپور ضلع شاہجہانپور مجمعے
بنام زمیلہ خداشناسی فراہم شدہ علمای ہر مذہب دران مجمع بہم آمدہ بودند صاحب ترجمہ

علیہ الرحمۃ علی رؤس الاشہاد ابطال تثلیث و شرک و اثبات توحید و نبوی بیان فرمود کہ حاضرین جلسہ چہ موافق و چہ مخالف ہمہ مہر سکوت بر دہان خود ہا ثبت کردند و بسال دوازدہ صد و نود و چہار ہجری با پنڈت دیانند سرستی مباحثہ وجود و توحید و با عیسایان گنگوہی تحریف کردہ پنڈت مذکور سر بجیب سکوت فرو برد و پادریان عیسائی کتب خود گذاشتہ فرار را بر قرار ترجیح دادند رسالہ حجۃ الاسلام در ینباب مشہور است و ہمدرین سال کرت ثالث بزیارت بیت اللہ الحرام شرف اندوز شدہ مراجعت فرمود بمرض تپ مبتلا گشت و در عین بیماری پنڈت دیانند مذکور در باب استقبال قبلہ بر مسلمانان اعتراض کردہ بجوابش رسالہ قبلہ نما تحریر فرمودند و بروز پنجشنبہ وقت ظہر چہارم جمادی الاولی سال دوازدہ صد و نود و ہفت ہجری بمرض تپ و عسر ض ذات الجنب رحلت فرمودہ بقصبہ نانوتہ مدفون گردید از تلامذہ وے مولوی محمود حسن دیوبندی و مولوی فخر الحسن گنگوہی و مولوی احمد حسن امروہوی مشہور اند و از تصانیف شریفہ او کتب ذیل مطبوع شدہ شائع اند۔ مجموعہ رسایل قاسم العلوم۔ مصابیح التراویح۔ آب حیات تقریر دلپذیر۔ مباحثہ شاہجہان پور۔ ہدیۃ الشیعہ۔ قبلہ نما۔ دیوبند و نانوتہ دو قصبہ شاہجہان پور اند

مولوی محمد لبیب بدایونی ابن مولوی محمد سعید بدایونی علوم متداولہ از پدر بزرگوار خود تحصیل و تکمیل نمودہ جامع العلوم بود خصوصاً در فقہ و فرایض مہارت کامل داشت بعمر ہفتاد و چہار سالگی بماہ محرم سال دوازدہ صد و پنج ہجری رحلت فرمودہ بدار الجنان پیوست رحمۃ اللہ علیہ و علی اسلافہ

مولانا محمد مبین لکھنوی ابن ملا محب اللہ ابن ملا احمد عبد الحق ابن ملا محمد سعید پسر دوم ملا قطب الدین شہید سہالوی شاگرد رشید ملا حسن شارح سلم العلوم عالم علوم عقلی و نقلی و واقف رموز خفی و جلی در جودت ذہن و ذکا و طلاقت معروف بود تصانیف لطیف دارد از انجملہ شرح سلم و شرح مسلم الثبوت و حاشیہ میر زاہد رسالہ و حاشیہ میر زاہد ملا جلال و حاشیہ میر زاہد شرح مواقف و وسیلۃ النجاۃ در حالات اہل بیت نبوی صلعم و ترجمہ حکایات الصالحین و شرح اسمای حسنی و شرح تبصرہ در تصوف و زبدۃ الفوائد در بیان سحر رمضان و کنز الحسنات فی ایتاء الزکوٰۃ و غیر ذلک اند بست و دوم ربیع الثانی سال ہزار و دو صد و بست و پنج ہجری

رحلتش سوی روضۂ رضوان وقوع یافتہ در باغ مولانا احمد انوار الحق واقع بلدہ لکھنؤ مدفون گشت
علیہ الرحمۃ والغفران مصرعہ ماہ برج علوم پنہان گشت * مادہ تاریخ فوت اوست

ملا محمد محسن کشو از علمای کبار خطہ کشمیر شاگرد ملا محمد امین کانی کشمیری بود در علوم عقلیہ
دستگاہی کامل داشت از متعلمانش کسے بی بہرہ نماند بر ہدایہ و مطول حواشی و تعلیقات نوشتہ
و بملا نازک دست ارادت دادہ بسال یازدہ صد و نوزدہ ہجری وفات یافتہ بمقبرہ سید محمد
کرمانی واقع تاشون مدفون شد

حافظ محمد محسن دہلوی مجددی نقشبندی از احفاد شیخ عبد الحق محدث دہلوی و خلفای شیخ
محمد معصوم مجددی است جامع علوم عقلیہ و نقلیہ بود بسال یازدہ صد و چہل و ہفت ہجری وفات یافتہ

خواجہ محمد معصوم سرہندی حضرت عروۃ الوثقی خواجہ مجد الدین محمد معصوم خلف الصدق و
خلیفہ اعظم حضرت قیوم ربانی محبوب صمدانی شیخ احمد فاروقی سرہندی مجدد الف ثانی رضی اللہ
تعالی عنہما ولادت آن جناب در سن ہزار و نہ ہجری واقع شدہ بعمر شانزدہ سالگی بحضور پدر بزرگوار
فارغ التحصیل گشتند آنحضرت جامع علوم عقلی و نقلی و مخزن کمالات صوری و معنوی بودند
بہ بشارت مقام قطبیت و منصب قیومیت از پدر بزرگوار خود مشرف شدند نسبت
طریقۂ احمدیہ مجددیہ بتوجہات ایشان در اطراف عالم شایع گردید و عالمی باحوال بلند و مقامات
ارجمند رسیدہ کشف مقامات الٰہیہ آنچنان بود کہ از ولایات بعیدہ منتسبان خود را اعلام میفرمودند
کہ فلانی بولایت موسویہ رسیدہ و فلانی بولایت محمدیہ مشرف گردیدہ نہ صد ہزار کس بر دست
ایشان مرید شدند و ہفت ہزار کس را آنجناب خلافت دادہ اند در خدمت ایشان طالب
یک ہفتہ بمرتبہ فنا و بہ یک ماہ بکمال ولایت میرسید و بعضی را در یک توجہ بجمیع مقامات
میرسانیدند و ہمچنین فرزندان آنجناب اقطاب وقت بودند و ہفت اقلیم را منور ساختند
نہم ربیع الاول سال ہفتاد از صدی یازدہم ہجرت بریاض رضوان پیوستند

سید معصوم نقشبندی بالاپوری نبیرۂ اماثل و اقران عمدہ مشائخ دوران بقصبۂ بالاپور
مضاف صوبہ برار سکونت پذیرد بہر چند دیہہ معاف عطیہ نظام حیدرآباد قابض بود شیوع
علوم ظاہرہ دران ممالک بہ توفیق ولیست و اکثری از اسلاف او علمای کرام و فضلاے

ذوی الاحترام گذشته اند وفاتش درسال نوزدہم صدی سیزدہم ہجری بظہور پیوسته در قصبه بالاپور مدفون گشت

مولوی محمد معظم ساکن بنه ابن احمد صدیقی جدامجد مولوی محمد اشرف لکھنوی در بنه تولد یافته از والد خود و ملا عبدالحکیم سیالکوٹی اخذ علوم کرده وقرآن مجید مع تفسیر بیضاوی حفظ گرفته در علوم دینیه فائق اقران گشت بهادرشاه بن عالمگیر بادشاه عهده قضای بنه بدوارزانی فرموده چند دیهه بجاگیرش داد مولوی مرقوم بقضا و تدریس مشغول بود از تصانیف او تفسیر قرآن بود که در استیلای سکهان سوخته شد و نیز شرح مثنوی مولانا روم از وست در سن یکهزار و یکصد وپنجاه وهشت هجری وفات یافته در بنه مدفون شد

مولانا محمد مفتی از اکابر علمای عهد جلال الدین محمد اکبر بادشاه صاحب کمالات منجمله مدرسین بلده لاهور بعهده افتا سر بلندی داشت وهرباری که ختم صحیح بخاری ومشکوة المصابیح میکرد مجلس عظیم ترتیب دادی وطبخ بغرا و حلویات میفرمود و بعلمای وصلحا خورانیدی غرض منزل وی مجمع اعیان افاضل زمان بود چون بنود سالگی رسیده و منحنی وضعیف گشته اندرس باز ماند پسرانش همه صاحب کمالات وفضائل بیجو بدربودند رحمهم الله

مولوی محمد مکی جونپوری خلف چهارم مولوی سخاوت علی عمری جونپوری کنیت وے ابوالخیرست در بست ونهم جمادی الثانی سال دوازده صد وهفتاد وچهار هجری بمکه معظمه ولادت یافته زیر دامن پرورش والدهٔ خود یعنی صبیه قاضی ضیاء الله مرحوم بهمراهی برادر علاتی خود مولوی محمد جنید بوطن واپس آمدند و باندک مدتے از حفظ قرآن مجید فراغ یافته بعد تحصیل کتب رسمیه فارسیه اکتساب علوم عربیه بخدمت برادر خود مولوی محمد شبلی آغاز نموده بخدمت مولوے عبدالله ساکن موضع کوپا ضلع چهپرا تلمیذ مولوی مفتی محمد یوسف فرنگی محلی ونیز بخدمت مولوے سعادت حسین عظیم آبادی و مولوی علی اکرم آروی و مولوی محمد عبدالحی فرنگی محلی تکمیل نموده بدرس و تذکیر طلبه وعامهٔ خلائق وانتظام مدرسه ربانیه قرآنیه جامع جونپور که قائم کردهٔ والد ماجد شان است بسر می برند سلمه الله وبقاه الی مایتمناه

شیخ محمد مودود لاری مرید بابا نظام ابدال نزد مولانا عبدالغفور لاهوری الحنفی سمی دانش اندوخت

دازفراوان د ـ ہا دریوزہ گری نمودہ مراتب عیانی وبیانی نیکو میدانست وبر غرائب علوم چون کیمیا وغیرہ آگاہی داشت شاہ نعمت اللہ ولی وشاہ قاسم انوار را دریافتہ بالجملہ از ماہران علم توحید ومتبعان مشرب تجرید وتفرید بود در سال نہصد ہجری بہندوستان قدوم آوردہ شیخ امان پانی پتی پیش وی استفادہ علم توحید وتحقیق کتاب فصوص الحکم وغیرہ میکرد وی درحق شیخ امان گفتی جوہری قابل یافتم لیکن حیف کہ یک چشم دارد و در مخاطبات نیز او را بلفظ کورک بخواندی مدتہا در آگرہ اقامت داشت بعد ازان بعلاقہ محبت شیخ امان در رابطہ خدمت او در پانی پت سکونت اختیار نمود وہمانجا ماہ رمضان سنین نہصد وہفت ہجری واپسین خوابش در گرفت خوابگاہ او ہم پہلوی شیخ امان است

شیخ محمد احمد آبادی بشیخ حسن محمد چشتی احمد آبادی گجراتی شہرت دار وکنیتش ابو صالح فرزند ارجمند شیخ احمد المعروف بشیخ میانجی ابن شیخ نصیر الدین در علوم ظاہر وباطن یگانہ روزگار بود در صغر سن اکتساب کمالات نمودہ بحضور پدر شہرہ آفاق گشت دولت وثروت ظاہری ہم داشت خرچ اعراس بزرگان وطعام درویشان بروجہ استیفا میکرد مسجدی کلان اندرون شہر احمد آباد یک لکھ روپیہ صرف نمودہ بنا فرمود کہ بنای شیخ تاریخ آنست تفسیر محمدی وحاشیہ تفسیر بیضاوی وغیرہ از و یادگار اند چہل ویک سال بر مسند ارشاد متمکن بود بعمر پنجاہ ونہ سال بتاریخ بست وہشتم ذی قعدہ یوم شنبہ سال نہصد وہشتاد ودو ہجری رحلت فرمودہ

سید محمد جعفر بدر عالم احمد آبادی گجراتی ابن سید جلال مقصود عالم قدس سرہما دوازدہم شعبان سال ہزار وبست وسہ متولد شدہ ارادت وخلافت از پدر بزرگوار خود دارند در علوم ظاہر وباطن باکمال خصوصاً در حدیث وتفسیر فائق الاقران بودند از ایشان مصنفات کثیر یادگار اند از انجملہ روضات شاہی کہ مشتمل بر بست وچہار مجلد ہست متضمن احوال بزرگان ودر احادیث وتفسیر وغیرہ ودیگر مصنفات بسیار اند نہم ذیحجہ سال ہزار وہشتاد وپنج ہجری رحلت فرمودہ در احمد آباد پہلوی پدر خود مدفون اند

سید محمد ابو المجد محبوب عالم ابن سید جعفر بدر عالم احمد آبادی گجراتی دوم ربیع الاول سال ہزار وچہل وہفت ہجری متولد شدہ از بدو فطرت وصل جبلت جاذبہ خدا طلبی ومادۂ اکتساب علمی

درسرداشت از مشائخ وعلمای صوفیہ احمدآباد گجرات است تصانیف کثیرہ دارد ازانجملہ تفسیر
یکی فارسی بروایت اہلبیت دوم عربی بطور جلالین ودرحدیث زینۃ النکاۃ فی شرح المشکوۃ
بہ بیان تمسک ہر مذہب یادگار وید علاوہ تدریس ومطالعہ کتب علمیہ بسی ریاضتہا وعبادتہا میکرد
نوزدہم جمادی الاخری سال ہزار ویکصد ویازدہ ہجری رحلت فرمودہ دراحمدآباد مدفون گشت

سید محمد پٹنی گجراتی عرف سید خدابخش بن سید حسین از ملتان بہ پٹن قدم آوردہ واکتساب
علوم صوری ومعنوی از خدمت والد بزرگوار کردہ فقیہ کامل ومحدث عامل وارادت خانوادہ
چشتیہ بخدمت برہان الدین قطب العالم داشت بتاریخ پنجم جمادی الثانی سال ہشتصد وچہل و
ہفت ہجری رحلت فرمود قبرش در پٹن بزار وتبرک بہ

شیخ محمد صالح احمدآبادی گجراتی عرف پیر بابا ابن شیخ نورالدین بن شیخ محمد گجراتی صالح
مادرزاد صاحب علم وحلم وتقوی وسخا مرید وشاگرد وجانشین والد ماجد خود بود از ابتدا تا انتہا
پیش پدر خود تحصیل علوم ظاہری وباطنی نمود در عمر ہفت سالگی تمام قرآن مجید با تجوید یاد گرفتہ
محمد اعظم شاہ ہنگام صوبہ داری گجرات وی را بحضور خود طلبیدہ سورۂ الرحمن شنیدہ خلعت ونقد وغیرہ
تاجپور عملہ پرگنہ بیرم گام از جاگیر خود مرحمت فرمود وفرمان از حضور اورنگ زیب طلبیدہ داد
درعہد فرخ سیر ومحمد شاہ بادشاہ بدہلی مطلوب شدہ رفتہ از ہر یک شاہ دوہزار روپیہ زادراہ
یافتہ واعزاز واکرام وملازمت با اختیار حاصل کردہ مورد عنایات شاہانہ گردیدہ نقد وخلعت
وفیل یافتہ اکثر امرا وفضلای گجرات ودکن بر فضیلت وقابلیت شان مقر ومعترف بودند و
بر امثال واقران مقدم میدانستند بالجملہ بتاریخ شانزدہم جمادی الثانی سال یکہزار ویکصد وچہل و
ہفت ہجری در شاہجہان آباد بحیات پدر بزرگوار سفر آخرت اختیار کردہ نعش او از
شاہجہان آباد آوردہ درمقبرہ جد بزرگوارش مدفون کردند تاریخ وفات او از مراد بخش برمی آید

میر سید محمد قنوجی ہموارہ بدرس علوم دینی ونشر معارف یقینی باشتغال داشت شاہجہان
بادشاہ در آخر ایام سلطنت بخواہش واعزاز تمام طلبیدہ بقربت خویش اختصاص داد بعدش
عالمگیر بکمال نیاز از اکبرآباد طلبیدہ بشرف تخصیص اعزاز مختص فرمود مصنفات حجۃ الاسلام
غزالی خصوص احیاء العلوم پیش وے دیدہ در ہفتہ سہ روز بمذاکرہ علوم در خدمت

شاہی مجلس افادہ گرم داشتی دور تالیف فتاواے عالمگیری مساعی جمیلہ بکار برد۔

حاجی محمد قائم سندھی عالم اکمل و فاضل افضل مجموعہ علم معقول و منقول مہبط فیوض مکتسبی و وہبی شاگرد مخدوم رحمہ اللہ سندھی قرین حاجی ہاشم بود و بیرا با علما در مباحث علمی صحبتہا واقع شدہ بجودت ذہن بر اکثر اقران خود فائق برآمدہ ہر روز وقت عصر بیان حدیث نبوی علیہ السلام کردی و بسا اہل توفیق را بسبیل ہدایت سلوک دادی یکبار بحج رفتہ مراجعت نمود کرت ثانی مع اہل و عیال رفتہ آنجا متوطن شد و بدرس حدیث دران مکان میمون مشارالیہ سائر علما گردیدہ بسال ہزار و صد و پنجاہ و ہفت ہجری در گذشت از تلامذہ وی ملا محمد باقر و اعظم و مخدوم نور محمد مشہور وقت بودند۔

سید جلال مقصود عالم احمد آبادی گجراتی ابن سید محمد مقبول عالم قدس سرہما شب شنبہ پانزدہم شہر جمادی الثانی سال ہزار و سہ ہجری ولادت یافتہ کلمہ وارث رسول تاریخ ولادتش یافتہ اند در یازدہ سالگی قرآن مجید حفظ نمودہ بہ تحصیل علوم مشغول گشت و ابتداے تحصیلش پیش مولانا حسین سیستانی بود و اتمام آن نزد شیخ عبد العزیز مرید و شاگرد پدر خود کردہ و تحصیل علوم باطن از خدمت پدر بزرگوار نمودہ منصب شش ہزاری و خدمت صدارت از حضور شاہجہان بادشاہ داشت باانیہمہ در خلوت بریاضت و مجاہدہ میکوشید و تمام شب بہ بیداری و مناجات می بود ہشتم ربیع الثانی سال ہزار و پنجاہ و نہ ہجری در لاہور رحلت فرمود نعش وی باحمد آباد آوردہ در مقبرہ پدرش مدفون کردند

سید محمد مقبول عالم احمد آبادی گجراتی بن سید جلال الدین ابو محمد ماہ عالم قدس سرہما از مشائخ و علماے صوفیہ گجرات دکن است بچہاردہم رجب سال نہصد و ہشتاد و نہ ہجری متولد شدہ جامع کمالات صوری و معنوی حاوی علوم ظاہری و باطنی بود خرقہ خلافت سلسلہ مغربیہ از پدر بزرگوار خود یافتہ بارشاد و ہدایت عالم را منور فرمود تالیف و تصانیف بسیار دارد از انجملہ جمعات شاہی مشتمل بر اوراد شبانہ روزی مشہور است دوازدہم رجب سال ہزار و چہل و پنج ہجری رحلت فرمودہ مرقدش در احمد آباد زیارتگاہ و متبرک

مخدوم محمد معین سندھی ولد مخدوم محمد امین بن مخدوم طالب اللہ سندھی شاگرد مخدوم

عنایت اللہ جامع جمیع فنون حاوی معقول و منقول نحریر عصر علامہ دہر بود با وجود کمالات علمی آشنا بحر معرفت شدہ بصحبت بسیاری از بزرگان دین رسیدہ بخدمت میان ابوالقاسم نقشبندی ارادت اتم یافت و در اواخر ایام بخدمت سید عبد اللطیف تارک ارادتمندانہ خلاص پیدا کرد میان وی و حاجی محمد ہاشم ہموارہ مواد قال و مقال میرفتہ تصانیف کثیرہ دارد حکام وقت بدیدنش بکمال تعظیم میرسیدند وی نیز بایشان ملاقاتہا نیکو کردی چون سماع دوست بود در عین سماع رحلت فرمود اشعار محققانہ گفتی در فارسی تسلیم و در ہندی بیراگی تخلص کرفتی بسال ہزار و صد و شصت و یک ہجری بحالت سماع رحلت فرمود۔

میرک محمود سبزواری ٹھٹوی بزیور فضیلت و تقوی و سخا و زہد موصوف بود سالہا بلوازم منصب جلیل شیخ الاسلامی علم نیکنامی برافراختہ بسیاری از طلبہ علوم را فیض وافی بخشیدہ در خط نستعلیق ید بیضا نمودی وفاتش در محرم سن نہصد و شصت و دو ہجری و تورع یافتہ رفت میرک آہ آہ تاریخ رحلتش یافتہ اند پسرش میرک عبد الباقی در جمیع علوم کامل بود بتخصیص علم ہیئت و حکمت چنانچہ عبد الخالق گیلانی راکہ قرین مرزا جان و عدیل شاہ فتح اللہ بود بعض دقائق علمی از وحل شدی در اقلیدس دستگاہی پیدا کردہ اکثر اشکال از خود ایجاد نمود کہ پسند طبائع او فتاد

میرک محمد ٹھٹوی پسر میرک محمود بفضائل انسانی منصب در سال نہصد و ہفتاد ہجری درگذشت فتاوای تورانی از و یادگار است۔

مخدوم میران ٹھٹوی ابن مولانا یعقوب جامع علوم معقول و منقول بود مرزا شاہ حسن را چندگاہ درس و افادہ دادہ و اکثر طلبہ علوم اقتباس انوار علم از مشکوۃ طبع منیرش میکردند فوتش در سال نہصد و چہل و نہ ہجری بو تورع یافتہ علامہ وارث الانبیا تاریخ وفاتش یافتہ اند مدفنش کوہ مکلی است

شاہ محمد ناصر آلہ آبادی پسر دوم شاہ خوب اللہ آلہ آبادی مرید شاہ محمد افضل آلہ آبادی و تلقین یافتہ پدر خود او ہم مثل برادر خود علم ظاہر از برادر کلان محمد طاہر و ملا کمال الدین خال خود تحصیل نمودہ از تصانیف او کتب منتخب الاعمال و جواہر نفیسہ و اذکار عشرہ مشہور اند تاریخ بست و یکم جمادی الاولی وقت مغرب روز پنجشنبہ سال یکہزار و یکصد و شصت و سہ ہجری

از عالم فنا بعالم بقا رخت رحلت بربست فقرۂ آہ آلہ آباد ویرانہ شد تاریخ وفات اوست

مولوی محمد نافع فرنگی محلی خلف اوسط مولانا عبد العلی بحر العلوم کتب مختصرات بخدمت والد خود بشاہجہان پور استفادہ نمود بخشی در پدر وپسر پیدا شدہ بہ لکھنؤ آمدہ بقیہ کتب بخدمت مولوی محمد ولی ومولوی محمد یعقوب تحصیل کردہ ذہن رسا داشت لیکن بوجہ ناموافقت پدر بی معاشی داشت نوبت تدریس نرسیدہ ہموارہ بتلاش معاش دوادوش نمودی بجانب ٹونک باشگاہ نواب امیرخان رفت از ناموافقت آب وہوا در انجا باستسقا مبتلا شدہ بقیۃ الدم نحو گذید بست وہشتم شعبان سال دوازدہ صد وبست ودو ہجری رحلت نمود شاعری تاریخ فوتش گفتہ

شعر مولوی نافع آنکہ لیل ونہار ٭ بود مشغول طاعت یزدان ٭ باجیب خودش چو شد واصل ٭ بدزمہ بست وہشتم شعبان ٭ یادل حیا کہ سال رحلت گفت ٭ محو وفات آہ ہاتف از ان

مولوی محمد نعیم فرنگی محلی پسر خرد مولوی عبد الحکیم بن مولوی عبد الرب بن مولوی عبد العلی بحر العلوم بعد حفظ قرآن مجید کتب درسیہ بخدمت والد ماجد خود تحصیل فرمودہ بطریق آباو اجداد خود درس وتدریس میکند ونامی برآوردہ بزیارت حرمین شریفین مشرف شدہ عابد وزاہد صاحب تصنیف است راقم حروف ویرا بحالت تحصیل پیش والد وی دیدہ بود دران عمرہم از حسن اخلاق وشائستگی خالی نبود در تالیف کتاب ہذا امدادے کہ از وی بمن رسید شکر گزارم سلمہ اللہ تعالی وابقاہ

مولانا محمد وارث رسول نما بنارسی وطن قدیم وی غازیپور ہست ولادتش در سال یکہزار وہشتاد وہفت ہجری واقع شد مادہ تاریخ آن خلیفہ رسول اللہ ہست پدرش در عہد عالمگیر بادشاہ خدمت قضای بنارس داشت اکثر اتفاق اقامت او باپدر بزرگوار در بنارس بودی نمودی از سید رفیع الدین ید خود بیعت بسلسلہ قادریہ داشت وبعلوم ظاہری تلمیذ ملا ابراہیم شاگرد مولوی محمد علی تلمیذ میرزاہد بود در دو سال از کتب علوم فقہ واصول وتفسیر وحدیث ومنطق وحکمت وہندسہ ودیگر علوم مروجہ فراغ حاصل ساختہ در بنارس بلباس علما بسر می برد وطلبہ علوم ساودرس میداد بہدایت وتلقین باطن می کوشید تصانیف رائقہ دارد بالجملہ ذات پاکش منبع افادہ ظاہر وباطن بود تاریخ یازدہم ربیع الثانی سال یکہزار ویک صدو

شصت و شش ہجری رحلت فرمودہ بہ محلہ تیلیانالہ محلات بنارس مدفون گردید

ملا محمد ولی فرنگی محلی ابن قاضی غلام مصطفےٰ ابن ملا محمد اسعد برادرخرد ملا محمد حسن مرحوم شاگرد ملا نظام الدین بن ملا قطب الدین سہالوی بمنصب قضای پرگنہ ملاوان مضاف لکھنؤ ممتاز بود از ان منصب مستعفی شدہ پای استقامت بخانہ خود نہادہ بتدریس علوم تا آخر عمر اوقات بسر بردہ عالمی بخدمت وی تعلیم یافتہ بدرجہ تکمیل رسیدند شرح سلم و حواشی زواہد ثلثہ از تصانیف او متداول و معروف اند سال وفاتش بدریافت نرسید

سید محمد ہمدانی فرزند ارجمند امیر کبیر سید علی ہمدانی بوفور علم و زہد و تقوی موصوف بود بعمر بست و دو سالگی باششصد کس از رفقا و خدمہ در عہد سلطان سکندر بت شکن بکشمیر قدوم آوردہ سلطان بی تراخی و تردد دست ارادت بدامن ارشادش رسانیدہ بحلقہ مریدانش درآمد و سہی بسنت ہندوی کہ وزیر و سپہ سالار سلطان بود با جمعی از خاص و عام مشرف باسلام شدہ بملک سیف الدین ملقب گشت دو دختر خود بحبالہ نکاح سید موصوف داد وی رحمۃ اللہ علیہ تا دوازدہ سال بکشمیر رخت اقامت انداختہ بدفع بدعات و ترویج سنن اسلامی بکوشید رسالہ در علم تصوف و شرح شمسیہ در منطق از تصانیف اوست سید محمد حصاری معاصر و معارض او بود سلطان سکندر بت شکن برای سید محمد ہمدانی خانقاہی عالی درسن ہفتصد و نود و ہشت ہجری بنا نہادہ کہ در نود و نہ باتمام رسید تا دو دیہات بنابر مصارف خانقاہ مذکور مقرر فرمود سید موصوف بعد اتمام خانقاہ بقصد ادای مناسک حج سفر حجاز اختیار فرمودہ بعد ادای حج بکولاب معاودت نمودہ رحلت فرمودہ بجوار سید علی ہمدانی برآسود۔

ملا محمد ہروی از ارشد تلامذہ ملا مرزاجان در علوم عقلیہ ممتاز اقران بود علم تواریخ نیکو دانستی درسن نہصد و ہشتاد و چہار ہجری بہند آمدہ مورد مراحم و عنایات جلال الدین محمد اکبر بادشاہ گشت و بسال نہصد و نود ہجری رخت سفر بآخرت برد

سید محمد یوسف بلگرامی ابن سید محمد اشرف الحسینی الواسطی بلگرامی دخترزادہ سید عبد الجلیل بلگرامی و برادر خالہ زاد حسان الہند میر غلام علی آزاد جامع علوم عقلی و نقلی حاوی فروع و اصول بود بست و یکم شوال یوم الاثنین سال شانزدہم از صدی دوازدہم ولادتش بظہور پیوستہ

کتب درسیہ پیش سید طفیل محمد بلگرامی اتر ولی گذرانیدہ ولغت و سیر نبویہ صلی اللہ علیہ وسلم از جد مادری خود سید عبد الجلیل وعلوم ریاضیہ بخدمت بعض اساتذہ دہلی خواندہ کامل ومکمل گشت وعقد بیعت بدست سید لطف اللہ بلگرامی بست طبع موزون داشت اشعار عربی وفارسی میگفت کتاب الفرع النابت من الاصل الثابت در اثبات توحید شہودی از تصانیف رائقہ اوست کہ بسال شصت ودوم صدی دوازدہم تصنیف فرمود وسید غلام علی آزاد بلگرامی در تاریخ آن چنین گفتہ ؎ میر یوسف عزیز مصر کمال ؛ از خم معرفت کشید رحیق ؛ کرد در وحدت شہود رقم ؛ نسخہ تازۂ بفکر عمیق ؛ از احادیث و در کلام اللہ ؛ کرد اثبات حق زہی توفیق ؛ ہست این نسخہ دلنشین الحق ؛ یادگاری زخامۂ توفیق ؛ سال تاریخ این کتاب خرد ؛ گفت شمع مجالس تحقیق ؛ ونیز تاریخی طویل در عربی نظم کردہ در نیجا صرف بمادہ تاریخ اکتفا میرود و ہو مطوق من ریاض القدس الھنی ؛ مورخا ہو فرع مثمر ہدی ؛ سید موصوف الترجمہ تاریخ دوم جمادی الآخر یوم الخمیس سال ہفتاد ودوم از صدی دوازدہم در بلگرام رحلت نمودہ بباغ محمود زیر زمین آسود میر اولاد محمد تخلص ذکا تاریخ رحلتش یافتہ **قطعہ** طراز آن عزیر چراغ دودۂ حیدر ؛ محیط علم وعقل ونقل صاحب نطرت دوران ؛ ذکا تاریخ فوت او عزیزی گفت در گوشم ؛ ز قید ہستی موہوم آمد یوسفی بیرون ؛ حسان الہند آزاد بلگرامی تاریخ فوتش در عربی انشا فرمود وہو مات خیر الزمان یوسفنا ؛ ولہ راحۃ وریحان ؛ از تقاضیت عام رحلتہ ؛ قال قلبی علیہ رضوان ؛

مفتی محمد یعقوب فرنگی محلی بن ملا عبد العزیز بن ملا محمد سعید بن ملا قطب الدین شہید سہالوی وی تحصیل کتب درسیہ بخدمت ملا نظام الدین و نیز ملا محمد حسن نمود وبپایہ تدریس علوم رسیدہ وبر جادہ اسلاف خود قیام کردہ درس علوم دینی میداد وہدایات وامانت نامے برآوردہ تا اینکہ خدمت افتای شہر لکھنؤ وزیر الممالک صفدر جنگ ابو المنصور خان باو دادند بعمر شصت وسہ سالگی بعارضہ استسقا ازین عالم درگذشت

مفتی محمد یوسف فرنگی محلی ابن مفتی محمد اصغر ابن مفتی احمد ابو الرحیم فاضل اجل ومدرس اکمل شب وروز بتعلیم طلبہ علوم مشغول بود بعد وفات والد خود بعہدہ افتاے عدالت

دیوانی شہر لکھنؤ مامور گردید و بکمال امانت و دیانت انجام عہدہ مفوضہ خود تا انقراض سلطنت لکھنؤ بسر برد و تقوی و زہد بجدی داشت بعدہ بمدرسہ جونپور مدرس مقرر گشت و چند سال در انجا بدرس اشتغال داشت درین اثنا ولولۂ شوق زیارت حرمین شریفین در دلش پیدا شدہ عازم بیت اللہ شد و بزیارت روضہ منورہ بمدینہ طیبہ رفت و در انجا علیل شدہ بتاریخ نوزدہم ذیقعدہ سال دوازدہ صد و ہشتاد و شش ہجری مسافر ملک بقا گردید و بجوار قبہ امام حسن رضی اللہ عنہ مدفون گشت آثار رشد تلامذہ او مولوی محمد فاروق چریاکوٹی است

ملا محمود جونپوری ابن شیخ محمد بن شاہ محمد فاروقی در علوم حکمیہ دادبیہ پایہ بلند داشت اگر بوجودش سرزمین جونپور بمرزبوم شیراز تفاخر می جست روا بودی ملا ابتدائی از جد خود مولانا شاہ محمد اخذ علوم کردہ بعدہ بخدمت مولانا محمد افضل جونپوری بعمر ہفتدہ سالگی تکمیل درس نمودہ از جونپور باکبرآباد رفتہ از آصف خان وزیر شاہجہان ملاقی شدہ بجونپور مراجعت فرمود و بافادہ و درس علوم پرداخت تاریخ نہم ربیع الاول سال یکہزار و شصت و دو ہجری بحیات استاد خود مولانا محمد افضل فوت یافتہ استادش ازین سانحہ بجدی اندوہگین شدہ کہ تا چہل روز تبسم نکرد بعد چہل روز نہم رحلت فرمود رحمہما اللہ کتاب شمس بازغہ در حکمت و فرائد فی شرح الفوائد در معانی و بیان کہ سال تصنیف آن از لفظ بلیغ بر می آید مع حاشیہ آن و رسالہ مختصر چہار ورقی بزبان فارسی در بیان اقسام زمان از تصانیف او مشہور اند

قاضی محی الدین کاشانی از مریدان شیخ نظام الدین اولیا قدس سرہ ہست بوفور علم و زہد تقوی موصوف و از دودمان علم و کرامت او ستاد شہر دہلی مشہور بود در ابتدای ارادت از تعلقات دنیاوی دست برداشت و فقر و مجاہدہ بیش گرفت شیخ کاغذی بدست خود نوشت کہ نسخہ آن اینست می باید کہ تارک دنیا باشی بسوی دنیا و ارباب دنیا مایل نشوی و دہ قبول نکنی و صلہ بادشاہان نگیری واگر مسافران بر تو رسند و بر تو چیزی نباشد این را نعمتی شمری از نعمتہای آلہی فان نعلت ما امرتک فظنی بک ان تفعل لک فانت خلیفتی وان لم تفعل فاللہ خلیفتی چون شدت فقر و فاقہ بروی و بر اتباعش کہ کثیر بودند غلبہ کرد این معنی را یکی از آشنایان او بدرگاہ سلطان علاؤ الدین شاہ دہلی رسانید سلطان قضای اودہ کہ موروث وی بود

بدو مفوض داشت قاضی بخدمت شیخ آمد و عرض کرد که این معنی بغیر خواست چنین واقع شده است حکم مخدوم چه باشد شیخ فرمود البته مثل این معنی بخاطر تو گذشته است اگاه انیمعنی برای تو پیش آورده اند قاضی را بدین سبب تشویشی پیش آمد شیخ آن کاغذ نوشته خود از قاضی باز طلبید و تا سالی مزاج شیخ برو متغیر ماند بعد از ان قاضی تجدید ارادت مشرف شده و هم در حیات شیخ در سال هفتصد و نوزده هجری رحلت کرد رحمة الله علیه

مولوی محی الدین بدایونی فرزند اکبر مولوی شاه فضل رسول بن مولوی عبد المجید بدایونی ولادتش در سال دوازده صد و چهل دسه هجری بظهور پیوسته و مظهر محمود تاریخ میلادش یافته اند کتب متداوله رسمی از معقول و منقول بخدمت پدر بزرگوار خود تحصیل نموده فائق الاقران گشت و بیعت ارادت بحضرت جد امجد خود کرد و تصانیف لطیفه دارد از انجمله حاشیه میر زاهد رساله و حاشیه کلیات قانون بو علی سینا و رساله شمس الایمان در رد و ہابیه وغیره رسائل مشهور اند بششم ذیقعده سال دوازده صد و هفتاد هجری در بلده سهارنپور رهنورد عالم قدس گردید

سید شاه محی الدین ویلوری در سال دوازده صد و هفت هجری متولد شده عارف بزرگ و عالم سترگ حافظ قرآن بود در فقه و حدیث و تفسیر مهارت تامه داشت در ویلور مدرسه تعمیر نموده مدام بتدریس و تعلیم طلبه علوم مشغول بود ی الحال که بملک مدراس نور علم ساطع و لامع است پرتو فیض عام اوست تصانیف کثیره رائقه دارد از انجمله جواهر الحقائق و فصل الخطاب و جواهر السلوک وغیره مشهور و متعارف اند سوم محرم الحرام سن دوازده صد و هشتاد و نه هجری بمدینه طیبه علی صاحبها الصلوٰة و التحیة رحلت فرموده فرزند اکبر وے مولوی سید رکن الدین سلمه الله تعالی جانشین اوست

مخدوم مشو ٹھٹوی نامش رکن الدین است از خلفای مخدوم بلال ساکن تلهٹی ممالک سند همواره همت بلند برادای وظائف طاعات و عبادات می گماشت و در علم حدیث غایت مهارت داشت شرح اربعین و شرح گیلانی و رسائل دیگر از مصنفات او مشهور اند بسال نهصد و چهل و نه هجری به ٹھٹه در گذشت مدفنش بر کوه مکلی است

مخدوم اشرف بساوری از افاضل روزگار و جد مادری ملا عبد القادر بدایونی بود بتاریخ

بستم رمضان سال نہصد وہفتاد ہجری وفات یافتہ ملای موصوف فاضل جہان تاریخ فوتش یافتہ

مولوی مخدوم لکھنوی ابن حافظ محمد نواز بن مولوی عبدالسمیع بن سید محی الدین المشہدی جدش از مشہد مقدس بدہلی آمد واز انجا بہ لکھنؤ رخت اقامت انداخت تلمذ بخدمت ملا نظام الدین بن ملا قطب الدین السہالوی دارد وملا عبدالعلی بحرالعلوم ودی سماعۃً وقراۃً ہر دو ہمتاش بودند ونیز بحضرت شاہ ولی اللہ محدث دہلوی مستفید شدہ مدام بدرس وتدریس طلبہ علوم صارف الاوقات بودہ کہ بسے مردمان از وفیضیاب شدند در عمر اخیر کہ فقدان بصارت بوی رو نمودہ ترک تدریس معقولات کردہ بافادہ کتب دینی میپرداخت کتاب گلستان وبوستان را تصحیح نمودہ در سن دوازدہ صد وبست ونہ ہجری بمقام لکھنؤ رحلت فرمود شیخ امام بخش ناسخ تاریخ وفاتش چنین گفتہ ؎ سید مخدوم از جہان رفت باگفتند بزرگ وخرد صد حیف

تاریخ وفات گفت ناسخ ؛ مخدوم زمانہ مرد صد حیف ؛

مولوی مخصوص اللہ ابن مولانا رفیع الدین دہلوی بعد وفات والد خود در وعظ مولانا عبدالعزیز عم خود مقرر بود در سال دوازدہ صد وہفتاد وسہ ہجری وفات یافتہ خصہ اللہ بلطفہ

مولوی مراد اللہ تہانیسری فاروقی نسبا والمجددی المظہری مشربا خلیفہ وجانشین مولوی نعیم اللہ بہرایچی بودند در بلدۂ لکھنؤ زیاد از چہل سال ترویج طریقہ مجددیہ مظہریہ فرمودہ عالمی را از ظلمات شرک وبدعت نجات بخشیدند وبہ ترک وتجرید واتباع سنت سنیہ وتزکیہ نفس وتہذیب باطن رہنمونی فرمود کہ عرفای زمان وصلحای دہر بجلالت منزلت شان متفق بودند بعمر ہشتاد ودو سالگی در دوازدہ صد وچہل وہشت ہجری ازین سرای فانی رحلت فرمود واز اجل خلفای شان مولوی ابوالحسن نصیر آبادی بودند قدس اسرارہم

میر مرتضی شریفی شیرازی نبیرہ میر سید شریف جرجانی است فاضل افضل منیع طبع شعر دوست ودر اشعار تخلص شریفی میکرد ودر علوم ریاضی وحکمت ومنطق وکلام فائق بر اقران بود از شیراز بمکہ معظمہ رفتہ علم حدیث پیش ابن حجر مکی اخذ کردہ اجازت تدریس یافت واز انجا بدکن وا دکن در سال نہصد وہفتاد ودو ہجری باکبرآباد آمدہ در بارگاہ جلال الدین محمد اکبر شاہ بر اکثری از علما وفضلای سابق ولاحق تقدم یافت وبتدریس علوم حکمیہ اشتغال داشت تا درسن

نصد و ہفتاد و چہار ہجری وفات یافتہ اولاً ویرا در دہلی بجوار مرقد امیر خسرو علیہ الرحمۃ مدفون کردند و ثانیاً چون صدور و قاضی و شیخ الاسلام بعرض رسانیدند کہ امیر خسرو ہندی است و سنی و میر مرتضی عراقی است و شیعہ در ینکہ روح ہر دو از صحبت یکدیگر متاذی باشند شکی نیست ؎ روح را صحبت ناجنس عذابیست الیم ٭ پس بموجب حکم عالی نعش را از انجا کشیدہ بہ مشہد بردند میر محسن رضوی تاریخ فوتش چنین گفتہ **قطعہ** رفت تا میر مرتضی اندہر ٭ علم گویا ز نسل آدم رفت ٭ بہر تاریخ رحلتش محسن ٭ گفت علامہ ز عالم رفت ٭

سید مرتضی حسینی زبیدی قادری حنفی نامش سید عبد الرزاق و لقب وی محی الدین و کنیت او ابو الفیض است محدث و فقیہ و لغوی و ادیب جامع علوم عقلیہ و نقلیہ بود در یازدہ صد و چہل و پنج ہجری بقصبہ بلگرام متولد گشتہ و در اوایل عمر بزیارت حرمین شریفین مشرف شدہ و ہم دران دیار بعزم تحصیل علوم کر ہمت بستہ از مشائخ و علماے زبید و مصر و حجاز وغیرہ کسب کمالات ظاہر و باطن کردہ چنانچہ شیخ احمد علوی و عبد الخالق زبیدی و ابو العباس احمد بن علی بنینی دمشقی حنفی و جمال محمد بن احمد حنبلی و ابو عبد اللہ محمد ابن احمد عریانی و عبد الغنی بن محمد بجرانی نزیل مخا و محمد بن زین باسمیط علوی حضرمی و محمد ابن ابراہیم طرابلسی نزیل حلب و عبد القادر بن احمد شلعادی و عمر بن عبد اللہ بن عمر قاضی و عیسی ابن سندیق و سید عبد القادر بن احمد حسینی وغیرہم وی را اجازت حدیث و فقہ وغیرہ علوم دادند چونکہ وے بعد تحصیل علوم تا مدت دراز بزبید مقیم بود بزبیدی شہرت یافت تا اینکہ او را کسی ہندی نمی دانست وا از زبید بمصر قدوم آوردہ افاضہ و افادہ علوم میداد و علاوہ دیگر مسترشدان عبد الحمید خان سلطان روم و محمد پاشا صدر الوزارت از وا اجازت حدیث یافتند بالجملہ بوفور علم و نشر علوم بتوسط کثرت تلامذہ و تصانیف کتب کہ بحیاتش صیت وی اکناف عالم را در گرفتہ اگر وے را مجدد صدی سیزدہم گویند رواست میگویند ہرگاہ شہرتش بغایت رسید و از اقطار بلاد و امصار مردمان کثیر بر وے ہجوم آوردند وے بگوشہ عزلت نشستہ باب ملاقات یاران مسدود کرد و بماہ شعبان بسال دوازدہ صد و پنج ہجری بمرض طاعون وفات یافتہ بدرجہ شہادت فائز گشت و بمزار سیدہ رقیہ رضی اللہ عنہا مدفون گردید **تصانیفہ** عقود الجواہر المنیفۃ فی ادلۃ

امام ابی حنیفہ الآزہار المتناثرہ فی الاحادیث المتواترہ درّ الفرع فی حدیث ام زرع لغۃ العرب مے
مصطلح آثار الحبیب تخریج حدیث شیبتنی ہود المواہب الجلیہ فیما یتعلق بحدیث الاولیہ المرقاۃ الجلیہ
فی شرح الحدیث المسلسل بالاولیہ العروس المجلیہ فی طرق حدیث الاولیہ القول الصحیح فی
مراتب التعدیل والتجریح التحبیر فی الحدیث المسلسل بالتکبیر رسالہ اصول حدیث مناقب
اہل الحدیث تاج العروس فی شرح القاموس تکملۃ القاموس تخریج حدیث نعم الادام الخل
حدیقۃ الصفا فی والدی المصطفی الانتصار لوالدی النبی المختار الفیہ السند امالی حنیفہ مجالس
الشیخونیہ ایضاح المدارک فی الافصاح عن العواتک عقد الجمان فی بیان شعب الایمان
القول المسموع فی الفرق بین الکوع والکرسوع النفحۃ القدسیۃ بواسطۃ البضعۃ العیدروسیہ
العقد الثمین فی طرق الالباس والتلقین حکمۃ الاشراق الی کتاب الافاق شرح الصدر فی شرح
اسما اہل بدر التفتیش فی معنی لفظ درویش رفع نقاب الخفا عمن انتہی الی وفا وابی الوفا زہر الاکمام
المشتق عن جیوب الالہام بشرح صیغۃ سیدی عبدالسلام رشفۃ المدام المختوم البکری من صفوۃ
زلال صنیع القطب البکری رشف سلاف الرحیق فی نسب حضرۃ الصدیق تنسیق قلائد المنن
فی تحقیق کلام المنن النواضح المسکیۃ علی الفوائح الکشکیہ ہدیۃ الاخوان فی حکم شرب الدخان
منح الفیوضات الوفیۃ فیما فی سورۃ الرحمن من اسرار الالٰہیہ ارجوزۃ فی الفقہ طبقات الحفاظ
اسعاف الاشراف اتحاف السادۃ المتقین فی احیاء علوم الدین رفع الکلل عن العلل شرح
حزب الکبیر المسمی تنبیہ العارف البصیر علی اسرار الحزب الکبیر امالی المنی فی سر الکنی القول المثبوت
فی تحقیق لفظ التابوت حسن المحاضرہ فی آداب البحث والمناظرہ رسالہ فی اصول المعمات
کشف الغطاء عن الصلوۃ الوسطی الاحتفال بصوم الست من شوال اقرار العین بذکر من
نسب الی الحسن والحسین الابتہاج بذکر الحاج التعریف بضروریات علم التصریف
اتحاف الاصفیا بسلاسل الاولیا اتحاف بنی الزمن فی حکم قہوۃ الیمن المعاقد الصندیہ فی
المشاہد النقشبندیہ الدرۃ المضیۃ فی الوصیۃ المرضیہ ارشاد الاخوان الی الاخلاق الحسان
شرح الفیۃ السند شرح صیغۃ ابن مشیش شرح صیغۃ السید البدوی شرح ثلاث صیغ لابی
الحسن البکری شرح سبع صیغ المسمی بدلائل القرب تحفۃ العید تفسیر سورۃ یونس لقطۃ العجلان

فیما لیس فی الامکان ابداع مما کان المنح العلیۃ فی الطریقۃ النقشبندیہ کشف الثام عن آداب الایمان والاسلام

مسعود بیگ از اقربای سلطان فیروز نام اصلی وی شیر خان است از علمای صوفیہ کرام بود مدتی در لباس اغنیا واہل دول بسر برد ناگاہ جذبہ حق گریبان گیر حالش گشت وی مرید شیخ رکن الدین بن شیخ شہاب الدین شد بغایت حالت سکر داشت در علم تصوف و توحید تصنیفات بسیار داد از آنجملہ کتاب تمہیدات است کہ بر طبق تمہیدات عین القضاۃ ہمدانی بسیاری از حقائق و دقائق دران نوشتہ و دیوان اشعارش قصائد و غزل و سائر اقسام سخن را شامل است واکثر اشعار و قصائد بجواب امیر خسرو علیہ الرحمۃ گفتہ مگر در بعض مقامات طریق شاعری نادری ماندہ ونیز تصنیفی دارد مسمی بہ مرآۃ العارفین در بیان حقائق و معارف قبرش در مقبرہ پیر اوست قریب مقام خواجہ قطب الدین در دہلی قدس اللہ سرہ

مولانا مسعود لاہوری بن سعد بن سلیمان لاہوری اصل او از ہمدان است پدرش سعد ابن سلیمان از ہمدان در عہد سلاطین غزنویہ بلاہور آمدہ سکونت اختیار کردہ ملازم سلطان ابراہیم شدہ رفتہ رفتہ بمرتبہ عالی فائز گشت پسرش مولانا مسعود از علمای وقت بالکتساب علوم فائق و لائق شد طبع موزون داشت اشعار آبدار میگفت و ہمنشین سیف الدین محمود ابن ابراہیم بود تا سال پانصد و پانزدہ ہجری زندہ بود او صاحب دیوان عربی و فارسی و ہندی است دیوان فارسی در ہند و ایران یافتہ می شود مگر دیوان عربی و ہندی نایاب گردید

شیخ مصطفی رفیقی ابن طیب بن احمد بن مصطفی رفیقی کشمیری کنیت او ابو احمد است در دوازدہ صد و بست و شش ہجری پیدا شدہ عالم عامل و فاضل کامل فقیہ و محدث حسن المحاضرہ بلیغ العبارت شاعر و مورخ بود صحاح ستہ و کتب تصوف از والد ماجد خود خواند و علوم دیگر عقلی و نقلی از علمای وقت استفادہ کردہ و مدام بطاعت الٰہی مشتغل می بود شیخ بہاؤ الدین و شیخ احمد و شیخ احسن و شیخ عبد الشکور رفیقی از اشہر تلامذہ وی اند بروز جمعہ چہاردہم ربیع الاول سن دوازدہ صد و نود و چہار ہجری وفات یافت

مولانا مرزا مظہر جانجانان شمس الدین لقب علوی نسب حنفی مذہب مجددی مشرب المعروف

بہ مرزا مظہر جانجانان ابن مرزا جان نسب شان بنوزده واسطہ بتوسط محمد بن حنفیہ بجناب
ولایت مآب علی رضی اللہ تعالیٰ عنہ می پیوندد والد ماجد وی مرزا جان از منصبداران محی الدین محمد
اورنگ زیب عالمگیر بود اند کن ترک منصب نموده متوجہ اکبرآباد شد در اثنای راه بمنزل کالاباغ
حدود مالوه شب جمعہ یازدہم رمضان سال یازده صد و یازده حضرت مولانا بوجود آمد چون این خبر
بعالمگیر رسید فرمود کہ پسر جان پدر می باشد ازین وجہ نامش جان جانان مقرر کردیم بدین تقریب
وے رحمۃ اللہ علیہ باین اسم موسوم گشت و مظہر تخلص وےست دانشمند متبحر جامع فضائل
صوری و معنوی بود اکتساب علوم از علمای وقت نموده و حدیث از حاجی محمد افضل سیالکوٹی
اخذ کرده و شرف ارادت و خلافت از حضرت سید نور محمد بدایونی مرید و خلیفہ شیخ سیف الدین
مرید و خلیفہ شیخ محمد معصوم عروة الوثقی مرید و خلیفہ شیخ احمد سرہندی مجدد الف ثانی یافتہ قدس اللہ
اسرارہم اشعار بدیعہ و مکاتیب نافعہ ازو یادگار ماند این مختصر گنجائش تفصیل اوصاف حمیده
او ندارد ہفتم محرم الحرام سال یازده صد و نود و پنج ہجری از دست یکی شیعی زخم بندوقہ طپنچہ بر سینہ
مبارکش رسید شام شب دہم محرم سال مذکور شربت شہادت چشید در مصرعہ عاش حمیدا
مات شہیدا تاریخ رحلتش برمی آید۔

مولانا سید معز الدین خلف اکبر سید شاه خیر العلی مشہدی کروی متوطن احمد آباد نارہ بخدمت
علمای لکھنؤ اکتساب علوم فرموده فراغ حاصل نمود ذہن ثاقب و فہم کامل داشت در عین
جوانی سال دوازده صد و پنجاه و پنج ہجری ازین جہان فانی بعالم جاودانی رحلت فرمود و عقبے
بجز اعمال حسنہ نگذاشت مرقد شریفش در احمد آباد نارہ بمقابر بزرگانش یزار و یتبرک شاعری
در تاریخ فوت او قطعہ ذیل گفتہ **قطعہ** شفقی مولوی معز الدین ؛ کرد رحلت چو زین جہان بجنان ؛
سال فوتش چنین رقم کردم ؛ آه او بود بی نظیر جہان ؛

مولوی معشوق علی جونپوری دانشمند مستعد از تلامذه مولوی فتح علی جونپوری بود تصانیف
انیقہ و رشیقہ نظماً و نثراً ازو یادگار ماند عمر شریفش با وجود تعلق عہدۂ منصفی بدرس و تدریس گذرانیده
بسال دوازده صد و شصت و ہشت ہجری بمقام باندا رحلت فرمود شاگردش منشی شیخ خادم علی
سندیلی مؤلف تاریخ جدولیہ تاریخ فوت او چنین یافتہ۔ وہو ہذا عاشق اللہ معشوق علی ؛ ذکر حق

ہر لحظہ نقل محفلش ؛ شد از زین دار فنا بیزار و بست ؛ بہر سیہ ملک عقبیٰ محملش ؛ از دوی بگذشت و
گم شد و یکی ؛ بود وحدت بسکہ در آب و گلش ؛ زین سبب ہاتف یکے کم کرد و گفت ؛

جنت الفردوس باد امنزلش ؛ ۱۲۹۹

مولانا محمد معین لکھنوی ابن مولانا محمد مبین لکھنوی اکتساب علوم درسیہ از مولوے
محمد حیدر برادر کلان خود و مولوی ولی اللہ و مولانا ظہور اللہ لکھنوی کردہ و سند حدیث
از مولانا عبد الحفیظ مکی حنفی علیہ الرحمۃ حاصل نمودہ اشتغال بآن داشت تصنیفات اینقدر دارد
از انجملہ غایۃ البیان فیما یتعلق بالحیوان و شرح رسالہ امام نووی و غایۃ الکلام فی القراۃ
خلف الامام و ابراز الکنوز فی احوال ارباب الرموز در بیان حالات اصحاب رموز کتاب
حصن حصین ناتمام و حاشیہ صدرا تا بحث ہیولی و نیز بر اکثر کتب درسیہ تعلیقات نوشتہ
بتاریخ دوم جمادی الثانی سال ہزار و دو صد و نجاہ و ہشت ہجری از مکتب دار فانی بمدرسہ
ملک جاودانی شتافتہ در باغ مولانا احمد انوار الحق مرحوم واقع لکھنو بخاکش سپردند ادخلہ اللہ بحبوحۃ الجنان

شیخ معین نبیرہ مولانا معین واعظ صاحب معارج النبوت است ملکی بود بصورت بشری
چندی حسب فرمان اکبر بادشاہ بامر قضای بلدہ لاہور اشتغال داشت در ان مدت ہرگز حکم الزام
خصمی نکردہ مدعیان را بالحاح تمام ہدایت بر مصالحہ میکرد و می گفت کہ شما ہر دو دانائید و تنہا من
نادان را با دو دانا کار افتادہ پس مرا شرمندہ درگاہ خداے تعالیٰ می سازید و ہموارہ کتب
نفیسہ قیمتی می نویسایند و آنرا مقابلہ نمودہ و مجلد ساختہ بطالب علمان مے بخشید و مدت
عمرش درین کار بسر شد و ہزارہا مجلد ازین قبیل بر دم بخشیدہ در سن نہصد و نود و پنج ہجری
از سرای محنت آباد دنیا بروضۂ عقبیٰ خرامید نور اللہ مرقدہ

مولانا معین الدین عمرانی دہلوی در عہد سلطان محمد بن تغلق شاہ دانشمندی عظیم مدرس
شہر دہلی بود حواشی کنز و حسامی و مفتاح از تصانیف اوست میگویند وی را محمد ابن تغلق
شاہ دہلی بطلب قاضی عضد بشیراز فرستادہ بود چون پادشاہ شیراز ماجرا واقف گشت
بجدائی قاضی راضی نشد بلکہ از جمیع املاک سلطنت برآمدہ بخدمت قاضی آمدہ التماس نمود کہ شما
بر تخت سلطنت نشینید من خدمت شما کنم جز منکوحہ خود ہر چہ دارم از آن شماست قاضی

چون این ہمہ مروت وہمت اندوی بدید فسخ عزیمت دیار ہند نمود مولانا واپس ہندوستان آمد
مولانا خواجگی مرید وخلیفہ شیخ نصیر الدین محمود از تلامذہ مولانا ہست وانکار مولانا شیخ نصیر الدین
محمود قدس سرہٗ وزوال سرفہ مولانا از خوردن برنج وجغرات حسب فرمودۂ شیخ وتبدل انکار
مولانا باعتقاد شیخ دراخبار الاخیار مذکور ہست

خواجہ معین الدین کشمیری ابن خواجہ محمود نقشبندی کشمیری از علمای کبار ومشائخ نامدار
خطہ کشمیر متبع شریعت ومروج سنت وقامع البدعت بود ودر زہد وتقوی وورع بی نظیر
مقبول علمای وصلحای وقت بود ہمچو ملا محمد طاہر خلف ملا حیدر وملا ابوالفتح کلو وملا یوسف
مدرس ومفتی محمد طاہر ومولانا عبد الغنی ومفتی شیخ احمد وغیرہم علمای کشمیر بدو گرویدگی داشتند
فتاوی نقشبندیہ وکنز السعادت در علم شریعت وطریقت ورسالہ رضوانیے در خوارق والد
بزرگوارش از تصانیف وی یادگار اند در سال ہزار وہشتاد وپنج ہجری رحلت فرمود

مولانا سید معین الدین خلف اوسط سید شاہ خیرات علی مشہدی کردی متوطن وسجادہ نشین
احمد آباد نارہ کنیت شریفش ابو الخیر ہست تحصیل علوم متعارفہ بخدمت مرزا حسن علی محدث لکھنوی
ومولوی ظہور اللہ فرنگی محلی ودیگر علماے وقت نمودہ جامع علوم عقلیہ ونقلیہ خصوصًا در فن
ریاضی شہرہ آفاق بود تمام عمر شریفش بہ تدریس وافادہ بسر برد وبسیاری علمای نامدار از زیر
دامن تعلیمش برخاستند باواسط عمر خود باوجود کثرت درس حفظ قرآن مجید کردہ وبزیارت
حرمین شریفین مشرف شدہ سند کتب احادیث از علماے آن دیار یافتہ مسودا وراق سط
اجازت دلائل الخیرات وحصن حصین از ان جناب حاصل ہست سوم ربیع الاول سال سیزدہ
صد وچہار ہجری باحمد آباد نارہ رحلت فرمودہ ہمدران جا بمرقد بزرگان خود مدفون گشت
روح اللہ روحہ شاعری تاریخ رحلتش چنین یافتہ ع معین جہان کرد چون انتقال ٭
فلک در غم او گریبان درید ٭ فرشتہ خصال وحید الزمان ٭ چنین عالمی کس ندید وشنید ٭
نصیر این بگو مصرعۂ سال فوت ٭ بروحش بود رحمت حق پدید ٭ اندو دو فرزند بوجود آمدند یکے
مولوی سید شاہ قیام الدین کہ بعد فراغ تحصیل بحضور پدر رحلت فرمود دوم مولوی وحکیم
سید شاہ صدر الدین فارغ العلم موجود اند سلمہ اللہ تعالی از مولانای موصوف الرحمہ تصانیف

ذیل مشہور اند تبیان فی شرب الدخان - ہدایۃ المومنین الی سلسلۃ الصالحین - آداب معینہ - مرقاۃ الاذہان فی علم المیزان - ہدایۃ الکونین فی شہادۃ الحسنین - رموز القرآن - تثناۃ بالتکریر حاشیہ صدرا - رسالہ علم باری تعالی - رسالہ علم ہیئت - قرابادین - طب مفردات - طب رسالہ طہر تخلل -

مرزا مفلس اوزبک از شاگردان ملا احمد جند ملای مستعد و مستحضر در علوم جدل و مناظرہ بود اما تقریر فصیح نداشت و در اثنای درس اداہای مضحک از و سر میزد مردی بد قیافہ و کوسہ بود صلاح و تقوی داشت از ماوراء النہر بہند آمدہ در اگرہ بمسجد جامع خواجہ معین الدین فرنخودی درس میگفت و توفیق زیارت حرمین شریفین یافتہ در مکہ معظمہ بعمر ہفتاد سالگی رحلت نمود -

مولوی مقیم الدین ساکن ٹانک ابن سلطان محمد ڈبال تپی سوبہ خیل بن احمد ابن گل محمد ساکن علاقہ ٹانک یعنی موضع کوٹ ممریہ ابتداءً از مولوی دین محمد ساکن ٹانک از میزان الصرف تا بیبذی خواندہ پس ازان بخدمت علمای وقت اعنی مولوی محمد مظہر نانوتوی و مولوی عبد الحق شمس العلما خیر آبادی و مولوی احمد حسن پنجابی مدرس مدرسہ دار العلوم کانپور تکمیل دیگر درسیہ نمودہ بالفعل کہ عمر شریفش سی سال رسیدہ مدرس عربی درجہ اول بمدرسہ شوکت الاسلام سندیلہ مقرر اند سلمہ اللہ تعالی

ملوک شاہ بدایونی از فاضل وقت مرید شیخ بیجو سنبھلی بود تاریخ بست و ہفتم رجب سال نہصد و شصت و نہ ہجری بعارضہ اسہال کبدی وفات یافتہ در قصبہ بساور مدفون گردید پسرش ملا عبد القادر مؤلف منتخب التواریخ تاریخ وفاتش چنین یافتہ **قطعہ** سر دفتر افاضل دوران ملوک شاہ ٭ آن بحر علم و معدن احسان و کان فضل ٭ چون بود در زمانہ بہانی زفضل آن ٭ تاریخ سال فوت وی آمد جہان فضل ٭

مولانا میر کلان محدث اکبر آبادی نبیرۂ خواجہ کوہی خراسانی حاج الحرمین الشریفین مرید شیخ جلال الدین ہروی صاحب کمالات ظاہر و باطن و دانشمند متبحر بود خصوصاً در علم حدیث کہ اجازت آن از سید میرک شاہ شیرازی داشت و میرک شاہ از والد خود سید جمال الدین محدث مصنف روضۃ الاحباب و او از عم خود سید اصیل الدین شیرازی مجاز بود بالجملہ صلاحیت میر کلان مادر زاد و دانش مظہر اسمای حسنی بود جلال الدین محمد اکبر بادشاہ

اورا بتعلیم شاہزادہ نورالدین محمد جہانگیر مقرر فرمودہ بتعظیم و توقیر تمام پیش می آمد میر موصوف بعمر صد سالہ در سال نہصد و ہشتادو سہ ہجری باکبرآباد رحلت فرمودہ ہمدرانجا مدفون گشت یکی از شاگردانش ملا علی قاریست کہ از مصنفاتش اکثر طلبہ علم ہندوستان مستفید می شوند پس نخواستم کہ این کتاب از ترجمۂ شریفش بی بہرہ نباشد ملا علی قاری بن سلطان محمد ہروی حنفی در ہرات متولد شدہ علوم رسمیہ از علماے وقت و بعض احادیث مشکوۃ از مولانا میر کلان محدث اکبرآبادی خواندہ بمکہ معظمہ رسید و ہمانجا اقامت گزید و از ابوالحسن بکری و سید زکریا حسینی و شہاب احمد بن حجر ہیثمی و شیخ عبداللہ سندھی و قطب الدین مکی و غیرہم علمای آندیار اخذ علوم نمودہ جامع علوم عقلیہ و نقلیہ متبع سنت نبویہ یکتای زمانہ گشت در سال چہار دہم از صدی یازدہم بمکہ معظمہ رحلت فرمودہ کتب ذیل مصنفۂ او از و یادگار اند تفسیر قرآن مجید۔ مرقاۃ شرح مشکوۃ۔ شرح الشفا۔ شرح الشمائل۔ شرح النخبہ۔ شرح الشاطبیہ۔ شرح الجزریہ۔ ناموس ملخص قاموس۔ الاثمار الجنیہ فی اسماء الحنفیہ۔ شرح ثلاثیات بخاری۔ نزہۃ الخاطر الفاتر فی ترجمۃ الشیخ عبدالقادر۔ شرح فقہ اکبر۔ ضوء المعالی شرح قصیدہ امالی۔ تخریج احادیث شرح عقائد نسفی۔ رسالہ تکفیر فرعون۔ رسالہ در بیان احوال والدین رسول الثقلین صلعم المنہاج العلوی فی المعراج النبوی۔ الاہتدا فی الاقتدا۔ شرح قصیدہ بردہ۔ نور القاری شرح صحیح بخاری۔ شرح صحیح مسلم۔ حاشیہ تفسیر جلالین مسمی بجمالین۔ شرح شفای قاضی عیاض۔ جمع الرسائل شرح شمائل۔ شرح جامع صغیر۔ حرز الثمین شرح حصن حصین۔ شرح اربعین نووے۔ شرح الوتریۃ والجزریۃ۔ شرح الشرح علی نخبۃ الفکر۔ شرح موطای امام محمد۔ سند الانام فی شرح مسند الامام۔ شرح مناسک الحج۔ تزئین العبارۃ لتحسین الاشارۃ۔ الحظ الاوفر فی الحج الاکبر۔ رسالہ عمامہ۔ رسالہ فی حت الترہ۔ رسالہ عصا۔ اربعین حدیث در نکاح۔ چہل حدیث فضائل القرآن رسالہ ترکیب لا الٰہ الا اللہ۔ رسالہ قراۃ بسملہ اول سورۃ البراۃ۔ المصنوع فی معرفۃ الموضوع کشف الخدر عن امر الخضر۔ معدن العدنی فی فضائل اویس القرنی۔ رسالہ در احکام سب الشیخین سم العوارض فی ذم الروافض۔ فتح باب العنایۃ فی شرح النقایۃ۔ الاحادیث القدسیہ والکلمات الانسیہ۔ اعراب القاری۔ تذکرۃ الموضوعات۔ تبعید العلماء عن تقریب الامراء۔

حرب الاعظم - حاشیہ مواہب لدنیہ شرح عین العلم وغیرہا

میان مخدوم احمد آبادی نامش مولانا شیخ احمد بن شیخ برہان بن ابو محمد بن ابراہیم بن محمد خان غوری است محمد خان از اولاد سلطان معز الدین محمد المشہور بسلطان شہاب الدین محمد غوری بود بحکومت ناگور اتیان داشت مولانا احمد بدعای مستجاب شیخ احمد کھٹو احمد آبادی متولد شدہ بایمای شیخ موصوف بنام احمد موسوم گشت وی از علمای صوفیہ دیار گجرات است علوم ظاہر از مولانا صدر جہان گجراتی اکتساب نمودہ در دوازدہ سالگی بہ شرف ارادت حضرت سراج الدین ابو البرکات سید محمد المشہور بشاہ عالم قدس سرہ مشرف گشتہ و دوازدہ سال در خدمت ایشان صرف نمود و دوازدہ سال دیگر بامور ظاہر و باطن مشغول بودہ بتاریخ بست ودوم ربیع الثانی سال ہشتصد و ہشتاد ہجری بعد طی نمودن شصت و چہار مرحلہ زندگانی بعالم جاودانی ارتحال فرمودہ و بہ محلہ تاج پور محلات احمد آباد گجرات مدفون شد در لفظ آخر الاولیا تاریخ رحلتش یافتہ اند

حرف النون

مولوی سید ناصر الدین محمد ابو المنصور دہلوی امام فن مناظرہ اہل کتاب ابن سید محمد علی ابن سید فاروق علی از علمای اعلام ہندوستان در فن مناظرہ مذہبی دستگاہی کامل دارد و بر امامتش در فن مناظرہ علمای وقت متفق اند کہ تصدیق این بیان از رسالہ عین الیقین شدن می تواند با قسیسان نصاری بارہا در مناظرہ غالب آمدہ وی از اولاد سید عبد الغفور قاضی سکت پور کہ وطن قدیمش قصبہ سید آباد عرف وای پور مضافات قنوج است پدرش سید محمد علی میر منشی رزیڈنسی ناگپور بود ہمدران جا سید ناصر الدین محمد ابو المنصور متولد شدہ اکتساب علوم از والد ماجد و جد امجد خود نمودہ توراۃ و انجیل با تفسیر عربی و یونانی از علماے اہل کتاب خواندہ بسیاری کتب بجواب علمای اہل کتاب تالیف فرمودہ گاہی ملازمت کسی نکردہ مگر چندی بمصاحبت نواب جہانگیر محمد خان رئیس بھوپال امتیازی داشت اکنون عمر شریفش شصت و چہار سال رسیدہ تفسیر قرآن مجید بزبان فارسی می نویسد و تفسیر آیۂ کریمہ باحادیث صحیحہ مطابق می نماید و شہادتش از توراۃ و انجیل سے آرد در حقیقت

کاریست اہم اللہم تمہ سید موصوف الالقاب بدختر مولوی محمد مہدی نزیل کانپور کہ بعلم وفضل خود شہرۂ آفاق بود کدخدا شدہ دو فرزند نامی وگرامی دارد و یکے مولوے سید نصرت علی دوم سید ناصر علی وبالفعل باہل وعیال بدہلی قیام پذیر است سلمہ داولادہ **تصانیفہ العالیہ** نوید جاوید بجواب سوالات مختلفہ عیسائیان دولت فاروقی در تاریخ بیت المقدس عقوبۃ الضالین جواب ہدایۃ المسلمین مصنفہ پادری عماد الدین استیصال جواب رسالہ مسیح الدجال مصنفہ ماسٹر رام چندر رقیمۃ الوداد جواب نیاز نامہ پادری صفدر علی لحن داؤدی جواب نغمہ طنبوری عماد الدین پادری انعام عام جواب آئینہ اسلام ساخت پادری یونس افحام الخصام جواب تفتیش الاسلام مصنفہ پادری راجرس تصحیح التاویل جواب تفسیر مکاشفات پادری عماد الدین اعجاز قرآن جواب اعجاز قرآن مصنفہ ماسٹر رام چندر میزان المیزان جواب میزان الحق پادری فنڈر مجموعہ وعظ یادداشت شلاق فی رد تہذیب الاخلاق حرز جان جواب رسالہ اصلیت قرآن مصنفہ عبد اللہ آتھم عیسائی بنیان بجواب سوالات دوازدہ گانہ نصاری مصباح الابرار فی رد مفتاح الاسرار مصنفہ پادری فنڈر تادیب نمونہ تحریف تشویش القسیس محاکمہ عقوبۃ الضالین وہدایۃ المسلمین تصحیح التاویل تنقیح البیان در جواب تفسیر القرآن مصنفہ سید احمد خان رسالہ الحق مرتجمیل التنزیل تفسیر قرآن زیر تالیف تنزیہ الکاملین انکشاف تریاق

مولوی شاہ نتھن غازیپوری نامش شاہ محمود ابن مولانا شاہ حسام الدین مانکپوری جامع علوم ظاہر وباطن بود بعد وفات والد ماجد خود در سال ہشت صد وپنجاہ وسہ ہجری بطور سیاحت از مانکپور بغازیپور زمانیہ قدوم آوردہ نصیر خان لوحانی حاکم غازیپور بمعاینہ کمالات ظاہر وباطن وی معتقد شدہ دست ارادت بدامن بیعتش زدہ واز بارگاہ دہلی ویرا بعہدہ میر عدل غازیپور مامور کنانید تمامی عمرش بغازیپور بسر گشت ودر سال نہصد وپنج ہجری رحلت فرمودہ بغازیپور مدفون گردید اولادش بمحلہ قاضی ٹولہ منمحلات غازی پور موجود اند۔

مولوی نجم الدین خان کاکوروی ابن مولوی حمید الدین از خاندان ملکزادگان علویہ قصبہ کاکوریست عالم یگانہ جامع فضائل چہارگانہ بمنصب قضی القضاۃ کلکتہ ممتاز بود معہذا بتدریس و افادہ طلبہ علوم بغایت می کوشید تصانیف وتالیف جلیلہ از دیادگار ماند منوچہری از سرمایہ

علی اوست کہ وی رحمہ اللہ تاریخی بدیع در وفات شاہ غلام قطب الدین الٰہ آبادی از آیۂ کریمہ ومن یخرج من بیتہ الآیۃ بہ تعمیہ وتخرجہ برآوردہ خالی از لطافت نیست تقریبش بلفظ بعبارت عربی تفویض قلم سوانح نگار میشود وکما نقلہ المولوی رضا حسن خان الکاکوروی فی رسالہ مطارح الاذکیا وہو حامداً ومصلیاً ومسلماً توفی الادیب المحقق والاریب المدقق وحید دہرہ وفرید عصرہ سند الشعرا وابلغ الفصحا، صائغاً صوغ التبر الاحمر انشائہ الفائق المنیع ؛ وناظماً نظم الدرر والجواہر شعرہ الرائق البدیع ناشراً لمن یحضرہ فی النوادی ؛ لآلی اشعارہ باللسان الفارسی والضادی ؛ الشیخ غلام قطب الدین العباسی الالٰہ آبادی ؛ سلخ ذیقعدۃ المنسلکۃ فی شہور السنۃ السابعۃ والثمانین الواقعۃ فی المائۃ الثانیۃ من الالف الثانی من الہجرۃ النبویۃ علی صاحبہا الآف الصلوٰۃ والتحیۃ بعد ما خرج من وطنہ المالوف مریداً لادراک حج بیت اللہ وزیارۃ قبر نبیہ ومصطفاہ فی رفقۃ صلحاء وتبعتہ القیادُ وطی مراحل البر الے ان قعد غارب مرکب البحر فلما وصل الی بلاد الحجاز ونزل من ظہر ذلک الجماز ولم یکن حینئذٍ آوان الحج وادار نسک الثج والعج فی المکۃ المعظمۃ للعمرۃ فاقام فیہ شہوراً ثم سار فی الطیبۃ الطیبۃ زادہا اللہ تعالیٰ بہاءً ونوراً حتے تشرف بتقبیل عتبۃ النبی علیہ الصلوٰۃ والسلام وزیارۃ قبور بعض صحابتہ واہل بیتہ المدفونین فی ذلک المقام فاذا قرب الموسم فرمی معاوداً الی ام القری فلحقہ فی بعض منازلہا المرض الوبیل وضرب علیہ طبل الرحیل الے ان اماتہ اللہ فی تلک البقعۃ المبارکۃ ودفن ہناک اللہم ارض عنہ منتہی کرمک ورضاک وعددہ وعلیہ سبحانہ اجرہ حیث نعت الآیۃ الکریمۃ ومن یخرج من بیتہ مہاجراً الی اللہ ورسولہ ثم یدرکہ الموت فقد وقع علیہ اجرہ علی اللہ وکان اللہ غفوراً رحیما التی نزلت فی جندب ابن حمزۃ حملہ بنوہ علی سریرہ متوجہاً الی المدینۃ فلما بلغ التنعیم شرف علی الموت نصفق بیمینہ علی شمالہ فقال اللہم ہذہ لک وہذہ لرسولک ابایعک علی ما بایع علیہ رسولک فمات حمیداً کما ذکر فے البیضاوی وغیرہ من کتب التفاسیر مناسبۃ لشان ذلک العالم الہمام والحبر القمقام بل یخرج منہا تاریخ عام وفاتہ بصنعۃ غریبۃ معجبۃ الافہام **وطریقہ** ان یقال فی معنی قولہ تعالیٰ ومن یخرج من بیتہ ان لفظ من باعتبار عددہ الذی ہو تسعون[۹۰] ویخرج من عدد لفظ بیتہ اربع مائۃ وسبعۃ عشر فیبقی ثلثمائۃ وسبعۃ وعشرون مہاجراً الی اللہ ورسولہ والحال انہ یہاجر مجموع ذلک الی اللہ ورسولہ من جہۃ اعدادہ التی ہی اربعمائۃ واربعۃ عشر الے تلک الاعداد الباقیۃ

بعد الاخراج فتصیر سبعمایۃ وواحداً واربعین ثم یدرکہ الموت ای یصلہ عدد لفظ الموت وہو اربعمایۃ و ستۃ واربعون فالمجموع الف ومایۃ وسبعۃ وثمانون الذی ہی سنۃ ارتحال ذلک العلام الی دار السلام ولیعلم ان ذلک تقدیر العزیز العلیم حیث ودع رکاز ہٰذا البدیع فی زوایا کلامہ القدیم لیستخرجہ المعتصم بحبلہ المتین عبدہ محمد نجم الدین غفر اللہ لہ ولابویہ واحسن الیہما والیہ انتہی نجم الدین خان قضی القضاۃ بروز سہ شنبہ سیزدہم ربیع الثانی سال یکہزار ودوصد وبست ونہ ہجری مولوی حکیم الدین صدر الصدور ومولوی علیم الدین صدر الصدور ومولوی خلیل الدین سفیر شاہ اودھ سہ اعقاب سمو الالقاب گذاشتہ رحلت فرمود مولوی فتح علی جونپوری چند قطعہ تاریخ فوتش بسلک نظم کشیدہ ازانجملہ انیست **قطعہ** بحر حکمت شمس ملت نجم دین قاضی قضاۃ ؛ چونکہ زیں باغ جہاں با حور علیین ہمدوش گشت ؛ سر فرو بردم پی تاریخ ودر گوشم رسید ؛ علم وفضل ودرس وزہد ودین ہمہ روپوش گشت

میر نجم الدین بہکری ابن میر محمد رفیع رضوان شاگرد وہمشیرزادہ مخدوم محمد معین جامع فضائل وکمالات بود در حیات استاد مدرسہ علی نحو شایستہ آراستہ جمعی طلبہ را بکمال رسانیدہ تصانیف غریبہ دارد منجملہ آن در تتبع رسالہ منطقیہ موسومہ بیکروزی رسالہ بہ ازو بزرگتر مشتمل علوم شتے دریکروز تصنیف کردہ ودر فارسی طوطی نامہ را بہ ادخشی بقید نثر کشیدہ اشعار نیکو می گفت وعزلت تخلص میکرد در سال ہزار وصد وشصت درگذشت

مولوی نجم الدین چریاکوٹی ابن مولوی احمد علی ابن شیخ غلام حسین ابن شیخ سعد اللہ عباسی چریاکوٹی تمام کتب درسیہ را با ستعداد کاملی ومہارت تام از پدر بزرگوار آموخت ودر تکمیل تحصیل داد داشت مضامین کتب وتوسیع دائرہ بحث مسائل واقامت حجج ودلائل نظیر نبود درابتدا شغل تعلیم داشت کنون بدان وادی توجہی ندارد ایشان نظم ونثر فارسی را بطبع واالیش رجحانی رو دادہ چنانچہ بنثر یگانہ وبنظم نادر زمانہ است از تصانیف انیقہ وی رسالہ ہفت اقسام حسینی در صرف واعراب اربعہ در نحو متداول ومتعارف، آنہا بارہا ست مثنوی فیض الٰہی ہم پلہ نیرنگ عشق ومثنوی چار ضرب بحالات مختلفہ وکتابی در عروض وقافیہ وفسانہ سیلاب تاریخ طغیان آب کہ بسال ہشتاد وہشتم صدسے

سیزدہم ہجرت بمقام اعظم گڈھ از جوش دریای ٹونس پدید آمدہ بود و خمسہ محمدیہ در بیان میلاد رسول اکرم صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نیز از طبع زاد وید مطلع مثنوی فیض آلی انیست ؎ خداوند بجولان معانی ٭ کمیت خامہ ام نادہ روانی ٭ ہم وسان مثنوی بتوصیف قصبہ چریاکوٹ گفتہ ؎ چریاکوٹ خوانندش عوامش ٭ ولیکن یوسف آباد ہست نامش ٭ فلک تا طرح این آباد بنہاد ٭ زخاک پاک جنت کرد بنیاد ٭ چراغ آسمان روشن ز دودش ٭ زجنت میرسد ہردم درودش ٭ ولہ از مثنوی چہار ضرب ؎ سئی حمد زنم بکام قلم ٭ بگردش در آوردہ جام قلم ولہ جنان تنگ شد عرصۂ رزمگاہ ٭ کہ از دیدہ بیرون نمی شد نگاہ ولہ زجا نجنبد و در گردش است قبلہ نما ٭ بجاے خویش غریبیم در وطن بی تو ولہ اگر ز نام من بی نشان چومی پرسی ٭ ہمین بس است کہ آوارہ خانمان ہستم ٭ سلمہ اللہ

مولوی نجف علی جھجری سلمہ اللہ المخاطب بہ تاج العلما محمد نجف علی خان ابن محمد عظیم الدین قاضی قصبۂ جھجر از اکابر فضلای روزگار بہ بارگاہ نواب یمین الدولہ وزیر الملک محمد علی خان بہادر صولت جنگ فرمانروای محمد آباد ٹونک بسلک ملازمان منسلک ووقابلیت واستعداد علمی مشار الیہ اقران ہست ذہن وقاد وطبع شاعرانہ وتصانیف کثیرہ دارد از انجملہ کافل الاسعاد و شرح قصیدۂ بانت سعاد و تکملۂ صولت فاروقی زائد از پنجاہ ہزار شعر بہ بحر متقارب وسحر الکلام شرح مقامات حریری بزبان عربی بصنعت اہمال وتفسیر غریب وشرح دیوان متنبی وشرح حماسہ وحاشیہ مطول وغیرہا شرح وساتیر پازندی زمان وسفرنگ شرح دیگر دساتیر دری زبان وعلاوہ ازین پنجاہ رسائل بالسنہ خمسہ کہ دری وپازندی وعربی وفارسی واردو عبارت ازان است مصنفات مکلمہ وی ہستند وبسال دو ہزار و سہ صد و نود و دو پنج ہجری از بارگاہ آقاے نامدار مامور شدہ ہست کہ قصائد ثلاثہ یعنی بانت سعاد وقصیدہ بردہ وقصیدہ امالی بین الطول والاختصار ہر قصیدہ را سہ سہ شرح بزبان عربی وفارسی واردو بہ نگارد تا عموم افادہ را ضمین وکفیل باشد اللہم یسر ولا تعسر

مولوی نجف علی سندیلی ابن روشن علی بن چودھری نصرت اللہ شاگرد مولوی حیدر علی سندیلی بود مذہب شیعی وپیشہ نوکری داشت کتابی در تاریخ خاندان سانامی وعمول پور تصنیف

نمودہ بتاریخ بست و ہشتم ذیحجہ سال دوازدہ صد و پنجاہ و پنج ہجری بمرض فالج وفات یافتہ۔
مولوی نصراللہ خان ساکن خورجہ از قبیلۂ افاغنۂ خویشگی نامش عبدالعلیم بود بخدمت مولوی احمد علی چریاکوٹی وغیرہ علمای عصر اکتساب علوم متداولہ رسمیہ کردہ استعداد کامل حاصل نمود و مدام بمزاولت علمی می پرداخت در سرکار انگریزی بعہدۂ ڈپٹی کلکٹری معزز بودہ بعد استحصال حق تقاعد ازان سرکار بسرکار نظام حیدرآباد بمنصب صدر تعلقہ دار سرفرازی یافتہ کتاب ارشاد البلید فی اثبات التقلید و شرح رباعیات یوسفی در طب و شرح خلاصہ کیدانی در فقہ وغیرہ رسائل از تو الیف وی اند بسال دوازدہ صد و نود و نہ ہجری وفات یافتہ

مولوی نصرت علی خان دہلوی قیصر تخلص ابن مولوی ناصرالدین محمد ابو المنصور امام فن مناظرہ اہل کتاب بن سید محمد علی ہفتدہم شوال سال دوازدہ صد و شصت و چہار ہجری متولد شدہ علوم رسمی باستعداد حاصل نمود ماہر زبان فارسی و عربی و ترکی و انگریزی بود مہند لیست مطبعی بنام نصرت المطابع اجرا فرمود کہ ازان نصرت الاخبار و ناصر الاسلام و مہر درخشان جرائد ہندیہ و عربیہ و فارسیہ شائع می شوند بالجملہ صاحب ترجمہ بلیاقت ذاتی خود شہرتے تمام در ممالک ہند و ایران و روم و مصر و فرنگستان پیدا کردہ و از بارگاہ سلطان روم بعطاے تمغای مجیدیہ فی زماننا بین الاقران ممتاز ہست تصانیفہ الشہیرہ[۱] مفید عام در تعلیم زبان اردو و فارسی و عربی و انگریزی نصرت اللغات[۲] در لغات اردو و فارسی و عربی و انگریزی مرآت السلاطین در بیان حالات تاریخی سلاطین روی زمین مع تصویر ہر یک نقشہ عمارات مشہورہ جواہر[۳] بی بہا رسالہ خوشنویسی مشتمل بر خط نسخ و نستعلیق و تعلیق و کوفی و شکست و شفیعہ و جنی و طغرا و گلزار وغیرہ سراب[۵] عالم اسباب در ذکر بی ثبات بودن دنیا و ما فیہا تبصریہ[۶] تاریخ سلطنت روم جواہر زواہر[۸] مشتمل بر قطعات مختلفہ ریختہ قلم خوشنویسان نامور احسن الدلیل فی معلومات التوراۃ والانجیل بطور فرہنگ ہر دو گلدستہ[۱۰] شاداب در مناظرہ اہل کتاب کلمۃ[۱۱] الحق قصہ حضرت منصور بہ تطابق حالات عیسیٰ علیہ السلام رحمت[۱۲] عظیم در ذکر اولیاے کرام گلدستہ روسا در حالات تاریخی نوابان و راجگان ذخیرہ[۱۳] حسنات مشتمل بر غزلیات شعرای عربی و فارسی و اردو در مدح سرور انبیا علیہم السلام تاریخ[۱۴] انگلستان صلاح[۱۵] فلاح در ترغیب نکاح ایامی تاریخ[۱۶]

مدینہ منورہ و مکہ معظمہ اتالیق در تعلیم زبان ترکی اردو فارسی عربی انگریزی انشاء نصرت بزبان فارسی و اردو و عربی تعلیم بلا معلم معلم جمیل زبان تحریف الخیل ضیاء النورین خطبہ معیار ذخیرہ نصرت نصرت العلوم والفنون۔

قاضی نصیر الدین گنبدی دانشمند متبحر و درویش کامل بود و چیزی از دنیا نداشت و بار با دنیا التفاتی نمی کرد گویند که طلبہ علوم ایشان زنجیر در خانقاہ گرفتہ می ایستادند تا بسبب ضعف فاقہ بر زمین نیفتند منقول است وقتیکہ قاضی شہاب الدین حاشیہ کافیہ نوشتہ بخدمت او فرستادہ التماس نمود کہ ایشان این حاشیہ را درس گویند تا قبول دیگر یابد وی بجہۃ علیہ اشتغال باطن ما برای سد باب بحث و نزاع نظر اجمالی بران انداخت و گفت خوب نوشتہ اند احتیاج درس گفتن نیست قبرش در جونپور است

مولانا نصیر الدین محمود اودہی ابن یحیی بن عبد اللطیف یزدی در خطہ اودھ ولادت یافتہ اولاً پیش مولانا عبد الکریم شروانی کہ از دانشمندان وقت بود تا ہدایہ و بزدوی تحصیل نمودہ بعد ازان پیش مولانا افتخار الدین محمد گیلانی از علی نصیبی ہم سول آوردہ در بست و پنج سالگی ترک دنیا نمودہ بجرید اختیار کردہ بریاضت و عبادت پرداخت و بعمر چہل سالگی از دیار اودھ بدہلی آمد بسعادت ارادت حضرت شیخ نظام الدین اولیا مشرف شدہ اشہر و اعظم خلفای حضرت موصوف و صاحب ولایت دہلی گشت چنانچہ حالات شگرف وی در اخبار الاخیار و تذکرۃ الاصفیا تفصیلاً مذکور اند تاریخ ہیزدہم رمضان سن ہفتصد و پنجاہ و ہفت ہجری رحلت فرمود رحمۃ اللہ علیہ

قاضی نصیر الدین برہانپوری ولد قاضی سراج الدین از مشاہیر فضلای عصر است در ہیزدہ سالگی شکر اللہ خان مخاطب بافضل خان شیرازی را لازم گرفت و شیخ علم اللہ کہ اعلم علمای آن وقت و نیز خسرش بود با وی بر نیامدی چون قاضی بر قسم حدیث را ترجیح میداد و انکار قیاس می نمود و حدیث علمای امتی کانبیاء بنی اسرائیل را موضوع میگفت شیخ علم اللہ باوجود نسبت دامادیش فتوی بسوختن و کشتنش دادہ محضری نوشت غیر از شیخ محمد فضل اللہ و شیخ عیسی کہ از اعاظم مشایخ آنجا بودند ہمہ علما بران مہر کردند چون خان خانان محمد قاضی بود و آن دو عالم

مہر نکردند مضرتش نرسیده پس وقتیکه جهانگیر بادشاه برخانخانان اعتراض فرموده و مدعیان آن ماجرا بعرض رسانیدند فرمان بطلب قاضی نصیر الدین و شیخ علم الله در رسید شیخ نزد ابراهیم عادل شاه به بیجاپور رفت و قاضی بعربستان شتافته بطوف حرمین و زیارت امکنهٔ شریفه فائض شده بعد پنج سال عزم وطن نمود جهاز بدست فرنگیان رفت فرنگیان کمالات قاضی شنیده نزد بادشاه خود بردند آدابیکه می بایست بجا نیاورد گفتندش چرا خدمت سلطان نکردی گفت آدابیکه شما بجا می آرید از ما نمی آید از انجا رهائی یافته به بیجاپور رسید ابراهیم عادل شاه دو سه کروه استقبالش کرده باخود برد جهانگیر بادشاه این ماجرا شنیده فرمان طلب فرستاد و حکیم خوشحال پسر حکیم همام را تاکید فرمود که ویرا روانه اردو کند طوعاً و کرهاً از انجا روانه شده به برهانپور وطن خود رسید و عزم بالجزم کرد که از خانه بیرون نیاید در خلال این حال شاهجهان از طرف والد خود بصوبگی دکن سرفراز گشته وارد برهانپور شده قاضی را طلب فرمود قاضی از ان ابا نمود آخر بحیله حواله نزد شاهزاده شاهجهان آمد و آداب بجا نیاورد شاهزاده آنرا بخاطر نسنجیده فرموده قاضی مشتاق تو بودیم گفت بچه جهت فرمود کمالات ترا شنیده قاضی گفت آن حالت در من نمانده بالجمله صحبت به ملال کشید قاضی را جبراً روانه درگاه نمودند چون بمستقر الخلافه آگره رسید در راه کسواری بادشاه از باغ سوی دولتخانه میرفت ملازمت نمود اراده تسلیم کرد بادشاه دستش گرفته باغوشش کشید پس از چند روز رخصت برهانپور یافته بقیه عمر در مرضیات الٰهی بسر برده در سن هزار و سی و یک هجری درگذشت

مولوی سید نصیر الدین برہانپوری الملقب بحبیب الله علیه رحمة الله جامع کمالات دینی و دنیوی ماهر علوم صوری و معنوی فاضل افضل و محدث اجل و فقیه اکمل خلف و تلمیذ سید جلال الدین عرف الله والی صاحب برهانپوری است و سید جلال الدین از اکابر عرفای عهد و اعاظم زهاد شاگرد رشید مولانا شاه عبد العزیز دهلوی بود سید نصیر الدین فقه و حدیث و تفسیر از والد ماجد خود اخذ کرده کامل مکمل گشت تصانیف کثیره دارد از انجمله کتب ذیل مشهور اند. ذریعة الاستشفاع فی سیر سید المطاع مستوفی الحقوق فی ذم العقوق. روضة الریحان فی فضائل رمضان صاعقة الزامیه علی الفرقة الوهابیة الکذابیه. ایضاح الارتداد. ساطع الانوار من کلام سید الابرار. تیسیر فی مهمات التفسیر. برهان الهدی فی تفسیر الرحمن علی العرش استوی. لباب النقائح. براهین ساطعه

تنبیہ الاغبیا۔ کشف المعضلات۔ غالیہ۔ مقامتین۔ وغیرہا وفاتش بسال دوازدہ صد و نود و دو ہجری در برہانپور وقوع یافتہ رحمۃ اللہ علیہ

مولانا نظام الدین محمد بدایونی قدس سرہ نام نامیش محمد بن احمد بن علی البخاری ولقب او سلطان المشائخ و نظام الدین اولیا ست وی خلیفہ شیخ فرید الدین گنج شکر از محبوبان و مقربان درگاہ الٰہی بود اوصاف حمیدہ او بدفاتر گنجایش ندارد جد او علی بخاری وجد مادریش خواجہ عرب ہر دو از بخارا آمدہ مدتی بلاہور بودند بعدہ در بدایون سکونت اختیار کردند پدر وی خواجہ احمد در صغر سن از سرش رفت مولانا چون بزرگ شد والدہ ماجدہ او را در مکتب سپرد کلام اللہ خواند و دیگر کتب خواندن آغاز کرد در صغر سن کہ عمرش بدوازدہ سال رسیدہ بود کتب لغت می خواند بعدازان بقصد تعلیم بدہلی آمد و تحصیل علم کرد و پیش شمس الملک کہ صدر ولایت بود تلمذ کردہ علم ادب و حدیث خواند طلبہ علوم وی را نظام الدین بحاث می گفتند زان بعد بشوق ارادت شیخ فرید الدین گنج شکر با جودھن رفت و وی دران زمان بست سالہ بود شش سیپارہ قرآن مجید پیش شیخ فرید الدین تجوید کرد و شش باب از عوارف نیز سند کرد و تمہید ابو شکور سلمی و بعض کتب دیگر نیز پیش شیخ خواند بعدہ بانعمت خلافت مشرف شدہ بدہلی آمد و قبولیتی کہ وی را دست داد اظہر من الشمس است اما تفصیل آن کتب سیر اولیا و ملفوظات و مکتوبات مشائخ کرام مملو اند بتاریخ سیزدہم ربیع الآخر سن ہفتصد و بست و پنج ہجری رحلت فرمودہ بدہلی مدفون گشت یزار و یتبرک

شیخ نظام الدین امیٹھوی در ابتدای حال تحصیل علوم مکتسبہ مروجہ بخدمت شیخ معروف چشتی جونپوری نمودہ کہ مرید مولانا الہداد شارح کافیہ وغیرہ بود چونکہ فطرت عالی داشت ہموارہ چشم بر روی بستہ و دل بحق پیوستہ بود سلوک و جذب در وے بہم پیوستہ از ملازمت ذکر و شغل باطن غافل نبود آخر مرید و خلیفہ شیخ معروف موصوف گشت و از شیخ رخصت ارشاد و تکمیل یافتہ بقصبۂ امیٹھی پا بدامن قناعت کشید جز بمسجد جامع حی جای نرفتی مگر گاہ گاہے بخیرآباد بنا بر زیارت مزار مخدوم شیخ سعد و ملاقات شیخ اللہ دیا خیرآبادی یا بہ گوپامؤ بتقریب آشنای قاضی مبارک گوپاموی قدم رنجہ فرمودی وی از سماع پرہیز کردی و مریدان را نیز ازان منع نمودی و فرمودی کہ در اختلاف چرا باید افتاد اگر تقلید کنند باید کہ تقلید اوائل و

کلان تران کنند مدار وی در عبادات و معاملات بر کتاب احیاء العلوم و عوارف و رساله مکیه و آداب المریدین و امثال آن بود و بیش از نماز جمعه نماز ظهر با جماعت میگذارد بعد از ان نماز جمعه خواندی و در خطبه اصلا مدح پادشاهان نبودی مرید هم بر سبیل ندرت گرفتی و شغل نگفتی و تلقین نکردی ملا عبد القادر بدایونی رحلت وی در سن نهصد و هفتاد و نه و شیخ عبد الحق محدث دہلوی وفاتش در سنه احدی و ثمانین و تسعمائة نوشته باآنکه هر دو معاصر اند و الله اعلم بالصواب

شیخ نظام الدین تھانیسری بن شیخ عبد الشکور عمری تھانیسری جامع علوم ظاهری و باطنی حاوی کمالات صوری و معنوی واقف رموز شریعت و طریقت و معرفت و حقیقت مرید و خلیفه شیخ جلال الدین تھانیسری بود غرائب علوم همچو کیمیا وغیره می دانست چونکه مصارف او از آمدنی زاید بود بسعایت حاسدان اکبر شاه وی را دو بار از هند جلای وطن کرده در اخراج اول بحرمین شریفین رفته بعد شرف زیارت بهند واپس آمد چون به برهانپور رسید شیخ عیسی سندهی مع اعیان خود پا برهنه استقبال او کرد و از و مستفید و مستفیض گشت و در اخراج دوم به بلخ رفته و اهالی آنجا مرید او شدند شرح سوانح امام غزالی و شرح لمعات و تفسیر نظامی و رساله حقیقت و رساله بلخیه وغیره از تصانیف وی یادگار اند بسال هزار و بست و چهار هجری رحلت فرموده مرقدش در بلخ است

ملا نظام الدین سهالوی فرزند سوم ملا قطب الدین شهید سهالوی است تحصیل علوم متعارفه بعد شهادت والد ماجد خود از حافظ امان الله بنارسی و مولوی قطب الدین شمس آبادی نموده فاتحه فراغ پیش مولوی غلام نقشبند لکهنوی خواند بالجمله وی در فرزندان مولانای شهید وحید عصر و فرید دهر جامع علوم ظاهر و باطن بود که بمقابله تدریس او گرمی تدریس همه مدرسین و فضلای دیار فرو نشست مردمان از اقطار و امصار بعیده از اطراف و جوانب مشارق و مغارب بر و آمده تعلیمش مستفید و بهره اندوز شدند تا اینکه در تمام هندوستان کسی باشد که از احاطه تلمذ وی و فرزندانش و شاگردانش بیرون افتد در معقولات و منقولات کتب مبسوطه تصنیف فرموده و بخدمت سید شاه عبد الرزاق بانسوی قدس سره شرف بیعت حاصل کرده استفاده کامل برداشت حضرت سید قدس سره وی را یکی از افراد ان الذین آمنوا و عملوا الصالحات می شمرد و عالمی را از علوم ظاهر و [illegible] باطن خود مستفید گردانید و خلقی کثیر بحلقه بیعت او در آمدند و جمی غفیر از علما و فضلاے نامدار

از دامن تربیت و تعلیم وی برخاستند معنذا وی رحمہ اللہ تعالیٰ بغض نفس و دنی نفسی نظیری نداشت و خود را ناچیز محض می انگاشت و شب و روز بعبادت و ریاضت می پرداخت نہم جمادی الاولی سال شصت و یکم بعد صدی یازدہم ازین جہان فانی بعالم جاودانی شتافت اکرمہ اللہ بنعیم الجنات تصانیفہ الرائقات حاشیہ شرح ہدایہ الحکمۃ مصنفہ علامہ صدرالدین شیرازی شرح مسلم الثبوت صبح صادق شرح منار شرح میازریہ۔ حاشیہ شمس بازغہ۔ حاشیہ شرح عقاید دوانی ملفوظات شاہ عبدالرزاق بانسوی قدس سرہٗ

قاضی نظام الدین احمد آبادی گجراتی ابن مولانا نورالدین بن شیخ محمد حافظ قرآن فاضل محقق و مدقق در فن ریاضی دست رسا داشتہ بہمہ وجوہ لائق و در انشا و شعر از ہمہ فائق بود و بصحبت سلاطین و امرا رسیدہ از حصول خلاع فاخرہ و فیل مباہی شدہ در سال یکہزار و یکصد و پنجاہ و یک ہجری بمنصب قضای احمد آباد و از پیشگاہ شاہ دہلی سرفرازی یافتہ راجع وطن گردیدہ در اجراے احکام شرعیہ بذل جہد نمودہ در سن ہزار و یکصد و شصت و سہ ہجری بتخانہ کفار کہ اندرون شہر بمحلہ شاہ پور متصل مسجد احداث کردہ بودند و ہنگام نماز و اذان ناقوس سے نواختند و مسلمانان را اذیت می رسانیدند با وجود غلبہ کفار بلا اعانت صوبہ دار با جماعت مسلمین بران بتخانہ تاختہ مسمار ساخت از استماع این خبر احمد شاہ بادشاہ دہلی خوش گردیدہ خلعت خاصہ و فیل مادہ فرستاد دوازدہم ذیقعدہ سال یکہزار و یکصد و شصت و پنج ہجری از عالم فانی بسرای جاودانی رحلت فرمودہ در پہلوی پدر طرف شرقی مدفون شد رسالہ تفضیلت عالم در رسالہ میزان الساعۃ و تفصیل الفصول در رسالہ قہوۃ و رسائل دیگر از ایشان یادگار ماندہ

شیخ نظام برہان پوری تلمیذ قاضی نصیرالدین برہانپوری ہر تبۂ اولی کہ عالمگیر بنظم صوبہ دکن بعالم شہزادگی متعین بود شیخ را با خود ملازم گرفتہ شیخ قریب چہل سال بخدمتش ماند بمنصب ہزار و پانصدی سرفرازی یافتہ در فتاوی عالمگیری سعی فراوان نمود از کورنش و دیگر تکالیف معفو بود با آنکہ سنین عمرش از ثمانین تجاوز کردہ در قوی تفاوت نداشت

قاضی نظام بدخشی اصلش از بدخشانست شاگرد ملا عصام الدین نیز از ملا سعید مستفید شدہ اکثر علماء بدخشان و ماوراء النہر بود در تصوف بہرۂ وافی داشت و بخدمت شیخ حسین خوارزمی

بیعت نمودہ نہم جمادی الثانی سال نہصد وہشتاد و دو ہجری بمقام خان پور مضاف جونپور بملازمت
جلال الدین محمد اکبر بادشاہ باریاب شدہ رعایت بی اندازہ یافت ویرا اولا قاضی خان وثانیا
غازی خان خطاب دادند فصیح زبان وخوش بیان بود تصانیف معتبرہ دارد ازانجملہ رسالہ در علم
کلام وبیان ایمان تحقیقی وتصدیقی است وبر شرح عقائد حاشیہ نوشتہ ودر تصوف رسائل متعددہ
تصنیف وتالیف کردہ وی اول کسی است کہ سجدہ تحیت پیش بادشاہ در فتح پور ادا نمود اعوذ
باللہ من شرور انفسنا وبسن ہفتاد سالگی سال نہصد ونود ودو ہجری در اودھ وفات یافت۔

مولوی نعمت اللہ فرنگی محلی بن ملا نور اللہ بن ملا محمد ولی بن قاضی غلام مصطفےٰ تحصیل
علوم رسمیہ بخدمت والد ماجد وعم خود ملا ظہور اللہ نمودہ در ابنای جنس سر برآوردہ بفنون عقلی و
نقلی خصوصًا در حل ریاضیات ید طولی داشت وی از بس نحیف الجثہ ونازک دماغ بود با آہستگی
تمام تکلم می فرمود کہ جلیس قرینش سخن او بدقت می فہمید ابتدا بعہد شاہی منصب عدالت فیض آباد
داشت بعدہ برای چندی بمقتضای اتحاد حکیم کاظم علی خان موہانی ونیز باستدعای رئیس سمت
بردہ ملک گجرات تشریف بردہ در سن ہزار ودو صد ونود ہجری جہان بی بود را پدرود فرمود
رضوان اللہ علیہ

مولوی نعیم اللہ بہرایچی علوی نسبًا حنفی مذہبًا مجددی مشربًا بعد تکمیل علوم ظاہری بقصد اکتساب
طریق باطن کمر ہمت بستہ بر آستانہ فیض آشیانہ حضرت مرزا مظہر جان جانان قدس سرہ جبین
نیاز سودہ در مدت چہار سال اکتساب برکات طریقہ علیہ مظہریہ نمودند وبمرتبہ کمال رسیدہ
اجازت مطلقہ یافتہ بوطن مالوف مراجعت فرمودند ورع وتوکل وقناعت شعار شان بود در
بلدہ لکھنؤ محلہ بنگالی ٹولہ برخی از ایام اقامت فرمودند ومسجدی بنا کردند وبہدایت طالبان حق
می پرداختند از تالیفات اوشان کتاب معمولات مظہریہ مشہور است وفات شان در بلدہ بہرایچ
بسال دوازدہ صد وبست ہجری اتفاق افتادہ ہمدرانجا مدفون شدند رحمۃ اللہ علیہ۔

مولوی نعیم اللہ فرنگی محلی ابن ملا حبیب اللہ ابن ملا محب اللہ فرنگی محلی برادر خورد مولوی
ولی اللہ تحصیل کتب درسیہ بتکمیل رسانیدہ بعہدہ منشی بسر بردہ در علم حساب وفرائض مہارتی
کامل داشت شانزدہم شوال شب شنبہ سال دوازدہ صد وہشتاد ودو ہجری داعی اجل را

لبیک اجابت گفتہ بخلد برین شتافت مولوی لطف اللہ مادۂ تاریخ وفاتش چنین یافتہ
مصرعہ بقصر جنت الماوایش دیدم

حاجی نعمت اللہ نوشہری از اولاد ملا مہدی علی کردی است شاگرد شیخ الاسلام امان اللہ شہید صاحب ورع و تقوی بود بسال یازدہ صد و ہشتاد و دو ہجری وفات یافت

مولوی نقی علیخان بریلوی ابن مولوی رضا علیخان ساکن بریلی روہیل کھنڈ غرۂ رجب سال چہل و ششم صدی سیزدہم ہجرت متولد شدہ بخدمت والد ماجد خود تعلیم و تربیت یافتہ از استفادہ علوم درسیہ فراغ حاصل کردہ ذہن ثاقب و رای صائب و خشیت خالق تعالی و پیاس بعقل معاش و معاد ممتاز اقران آفریدہ بود علاوہ شجاعت جبلی بصفت سخاوت و تواضع و استغنا موصوف بود و عمر گرانمایہ خود باشاعت سنت و ازالۂ بدعت بسر بردہ اعلان مناظرۂ دینی مسمی بنام تاریخی اصلاح ذات بین بتاریخ بست و ششم شعبان سال دوازدہ صد و نود و سہ ہجری ۱۲۹۳ شائع فرمود و در مسئلۂ امتناع مماثلت رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم سعی موفورہ بکار بردہ کہ رسالۂ تنبیہ الجہال بآن خبر میدہد و بسال نود و چہارم صدی سیزدہم بخدمت سید آل رسول مارہروی بیعت نمودہ مثال خلافت و اجازت جمیع سلاسل جدیدہ و قدیمہ و سند حدیث حاصل کرد و بسال نود و پنجم صدی سیزدہم بزیارت حرمین شریفین شرف اندوز شدہ از سید احمد زین دحلان وغیرہ علمای مکۂ معظمہ مکرراً علم حدیث را استناد کردہ سلخ ذیقعدہ سال نود و ہفتم صدی سیزدہم ہجرت داعی اجل را لبیک اجابت گفتہ بروضۂ رضوان پیوست روح اللہ روحہ و نور ضریحہ تصانیفہ الفائقۃ الکلام الاوضح فی تفسیر الم نشرح مجلد بیست ضخیم وسیلۃ النجاۃ در سیر سید عالم صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم سرور القلوب فی ذکر المحبوب خلاصہ وسیلۃ النجا ست جواہر البیان فی اسرار الارکان در بیان صوم و صلوۃ وغیرہ ارکان دین اصول الرشاد لقمع مبانی الفساد در ابطال بدعت نجدی ہدایۃ البریہ الی الشریعۃ الاحمدیہ در رد فرق متعددہ کہ درین زمان بفساد انگریزی انگشت نما اند اذاقۃ الاثام لمانعی عمل المولد والقیام ازالۃ الاوہام بر رد فرقۂ نجدیہ تزکیۃ الایقان سے فی رد تقویۃ الایمان فضل العلم والعلما الکواکب الزہرا فی فضائل العلم و آداب العلما الروایۃ الرویہ فی الاخلاق النبویہ النقادۃ النقویہ سے فی الخصائص النبویہ لمعۃ النبراس سے فی آداب الاکل و

اللباس التمکین[۱۸] فی تحقیق مسائل یا التزئین[۱۹] احسن الدعا لاداب الدعا[۲۰] خیر المخاطبة فی المحاسبة والمراقبه -
[۲۱]ہدایة المشارق الی سیر الانفس والآفاق ارشاد الاحباب اسے آداب الاحتساب[۲۲] اجمال الفکر
فی مباحث الذکر[۲۳] عین المشاهده لحسن المجاهده[۲۴] تشوق الاواة الی طرق محبة الله[۲۵] نهایة السعاده
فی تحقیق الهمة والاراده[۲۶] اقوی الذریعه الی تحقیق الطریقه[۲۷] ترویح الارواح فی تفسیر سورة الانشراح

قاضی نور اللہ شوستری شیعی مذہب بصفت عدالت و نیک نفسی و حیا و تقوی و حلم
و عفاف موصوف و بعلم و جودت فہم و حدت طبع و صفای قریحہ معروف بود صاحب تصانیف
لائقہ از انجملہ کتاب مجالس المومنین ست توقیعی بر تفسیر مہمل شیخ فیضی نوشتہ کہ از حیز تعریف
و توصیف بیرون ست طبع نظمی داشت بوسیلہ حکیم ابو الفتح بملازمت اکبر بادشاہ پیوست
شیخ معین قاضی لاہور کہ بوجہ ضعف پیرانہ سالی معزول شدہ بجایش قاضی نور اللہ بعہدۂ قضاے
لاہور از حضور اکبری منصوب گردید و انصرام آن عہدہ بدیانت و امانت کردہ در سن ہزار و نوزدہ
ہجری وفات یافت

اخوند نور الہدی کشمیری ابن اخوند عبد اللہ مقیم السنة ملقب بہ علامة الوری در یازدہ
صد و بست و نہ ہجری ولادت یافتہ از والد خود و ملا سعد الدین صادق و شیخ رحمة اللہ تحصیل علوم
کردہ بمرتبہ افادت رسید و مدام بنشر علوم و افادۂ طلاب بسر می برد ملا مقصود متو و میر نظام الدین
و بابا اسد اللہ و ملا محمد ولی و شیخ الاسلام مولوی قوام الدین محمد وغیرہ علمای کشمیر از تلامذہ و
وینعی رحمہ اللہ ملا عبد اللہ و ملا محمد انور را کہ ہر دو صاحب علم و فضیلت بودند عقب خود
گذاشتہ بماہ جمادی الثانی سال یازدہ صد و نود و نہ ہجری رحلت کرد

مولوی نور احمد بدایونی ابن مولوی محمد شفیع ابن مولوی عبد المجید بدایونی از اکابر علماء و
صلحای بدایون ست بسال سی و دوم صدی سیزدہم ہجرت متولد شدہ تحصیل و تکمیل علوم عقلیہ
و نقلیہ بخدمت مولوی فیض احمد بدایونی نمودہ مرید شاہ عبد المجید بدایونی بود غیر از تدریس و تعلیم
طلبہ کاری دیگر نداشت شمار تلامذہ وی بالوف رسیدہ باشد وی صاحب برکت بود کسیکہ
سبقی از وی برگرفتہ از علم محروم نماند امروز در بدایون و اطرافش کسی کم یافتہ مے شود کہ از سلسلہ
تلمذ وی بیرون رود بماہ جمادی الاول سال دوم صدی چہاردہم ہجرت بخلد برین شتافت

ادخله الله بحبوحة الجنان۔

میر نور الہدی اورنگ آبادی ابن سید قمر الدین اورنگ آبادی تاریخ ہفتم ربیع الاول سال یکہزار و یکصد و پنجاہ و سہ ہجری در اورنگ آباد متولد شدہ شاگرد و مرید پدر خود بعمر شانزدہ سالگی از تحصیل علوم درسیہ فراغ حاصل کردہ قرآن مجید حفظ نمود و ہمراہ پدر بزرگوار بزیارت حرمین شریفین کامیاب شدہ بوطن مالوف واپس آمد عمر گرانمایہ بافادہ و تدریس گذرانیدہ و بر کتاب مظہر النور مصنفۂ والد خود شرحی نوشتہ سال وفاتش معلوم نیست احسن الله الیہ والی والدیہ

مولانا نور الحق دہلوی ابن مولانا الشیخ عبد الحق محدث دہلوی شاگرد والد خود و مرید خواجہ محمد معصوم مجددی است در عہد شاہجہان بادشاہ رونق بخش منصب قضای اکبرآباد بود وے را تصانیف بسیار اند ازانجملہ تیسیر القاری فی شرح صحیح البخاری و شرح صحیح مسلم مشہور اند بعمر نود سالگی در سن ہزار و ہفتاد و سہ ہجری رحلت فرمودہ انا لله وانا الیہ راجعون

ملا نور الحق فرنگی محلی خلف اکبر ملا احمد انوار الحق بن ملا احمد عبد الحق عالم ظاہر و باطن خلیفۂ خاص والد ماجد خود بود بتدریس علوم و یاد الٰہی مشغول می ماند و بیاسداری خاطر بندگان خدا و انکسار نفس شہرتی داشت بست و سوم ربیع الاول شب یکشنبہ سال دوازدہ صد و سی و ہشت ہجری رحلت فرمودہ شعرای وقت تاریخ فوتش بسلک نظم کشیدند ازانجملہ بسمل گفتہ **قطعہ** پے تاریخ ترحیلش چو بسمل ؛ دُر معنی بہ کلک فکر می سفت ؛ سروش غیب ناگہ بادل زار ؛ بسوی حق برفتہ نور حق گفت ؛ دیگری اینچنین گفتہ **قطعہ** آن نور کہ بود نور انوار ؛ در نور چو آن ظہور پیوست ؛ دل کرد خبر ز نور پاکش ؛ در جلوۂ نور نور پیوست ؛ شاعرے دیگر گفت **قطعہ** علامہ عصر مولوی نور الحق ؛ جا نزا اجل سپرد ہیہات ایوای ؛ تاریخ وفات او نمودم مرقوم ؛ نور الانوار مُرد ہیہات ایوای ؛

نور الدین محمد ترخان سفیدونی نوری تخلص جامع اقسام ہندسہ و ریاضی و نجوم و حکمت و کلام ازجملہ مصاحبان ہمراز نصیر الدین محمد ہمایون شاہ بود بذل وجود و نثار و ایثار و خوش صحبتی داشت بنابران بخطاب ترخان مفاخرت یافت در اشعار دیوانی ترتیب دادہ چونکہ جاگیردار پرگنہ سفیدون از توابع سرہند بود لہذا وی را سفیدونی می گفتند در اوائل عہد

جلال الدین محمد اکبر شاہ سال نہصد و ہفتاد و شش ہجری جوی آبی اندریای جمن کندہ از انجا
کروہ بجانب کرنال بردہ کہ مردم ازان آب زراعت کردند و باعث رفاہ عامہ رعایا گردید چون
آن نہر بقرب ہمان ایام کہ شاہزادہ سلیم بجانب شیخ سلیم چشتی تولد یافتہ باتمام رسیدہ و اکبر شاہ شاہزادہ
سلیم را شیخو بابا میگفت آن نہر را باسم شیخونی موسوم کردند کہ ازان سال تا امش نیز بری آید و نی بکسر
نون و یای شناۃ تحتانی معروف بزبان ہندی جوی را گویند زمانیکہ اکبر شاہ بر سر حکیم مرزا در سن
نہصد و ہشتاد و نہ ہجری لشکر کشید خان مذکور تخلف نمودہ از پنجاب بازگشتہ بجاگیر خود رفت
این معنی موجب بدگمانی بر وشد بعد از مراجعت بفتح پور رسیدہ و یرا بپای حساب کتاب کشید
چند سال آزارش کردند آخر شکستگی تمام از روزگار نادرست بحال و راہ یافتہ چون اکبر شاہ بسال
نہصد و نود و چہار ہجری جانب اٹک تشریف فرما شد وی را تولیت مقبرہ ہمایون نامزد فرمود
ہمانجا بہمان سال وفات یافت

مولانا شیخ نور الدین احمد آبادی گجراتی ابن حاج الحرمین الشریفین شیخ محمد قدس سرہما

ولادت ایشان دہم جمادی الاولی سال یکہزار و شصت و سہ ہجری وقوع یافتہ از بدو فطرت
و اصل جبلت داعیۂ خدا طلبی و طلب علمی در سر داشتہ چنانچہ کتاب گلستان سعدی علیہ الرحمۃ
در صغر سن با معانی پیش والدہ ماجدہ خود در ہفت روز خواندہ بود تحصیل اکثر علوم ظاہری از
اخوند مولانا احمد بن اخوند مولانا سلیمان نمودہ و علم باطنی و قرأت و حدیث در خدمت سید محمد
ابو المجد محبوب عالم باتمام رسانیدہ خلافت و ارادت سلسلۂ سہروردیہ و جمیع سلاسل از آنجناب
داشتند در علم عربیت یگانۂ آفاق بودند شہرۂ علم مولانا در تمام اطراف و اکناف عالم رسید و
مردمان دور و نزدیک از اطراف رسیدہ در مدرسۂ موسومۂ ہدایت بخش سکونت ورزیدہ تحصیل
علم از مولانا مے نمودند و فراخور خود موظف مے بودند ہزارہا مردم از صحبت کثیر البرکت
ایشان برتبۂ کمال رسیدند بالجملہ ذات شریفش نمونۂ بزرگان پیشین بود علاوہ اوراد و وظائف
مقررہ روزانہ یک ختم قرآن مجید میکردند و ہر شب دو بار صلوۃ اللیل میگذاردند و ہر بار کہ پہلو
میگردانیدند ہزار بار درود شریف مے خواندند و از عمر پانزدہ سالگی تا آخر اربعین و اعتکاف
فوت نہ شدہ در ہزار و چہل و سہ ہجری بزیارت حرمین شریفین زادہما اللہ شرفا

وتعظیماً مشرف شده بوطن خود مراجعت نمودند چون عمر گرامی بنود و یک سال کامل رسیده بنصف النهار یوم سه شنبه نهم شعبان سال هزار و یکصد و پنجاه و پنج هجری بوصال ذوالجلال پیوستند و بخانقاه خود متصل مدرسهٔ هدایت بخش زیر زمین آسودند اعظم الاقطاب تاریخ وفاتش یافته اند نور الله مرقده تصانیف و تالیف در هر علم دارند که شمارش یکصد و هفتاد و چند کتب رسیده از انجمله تفسیر مختصر کلام الله و التفسیر النورانی للسبع المثانی دوازده هزار بیت و تفسیر سورهٔ بقر مسمی به تفسیر ربانی سی هزار بیت و حاشیه بر اوایل تفسیر بیضاوی و نور القاری شرح صحیح بخاری و حاشیه قومیه بر حاشیه قدیمه و حاشیه شرح مواقف و حل المعاقد لحاشیه شرح المقاصد و حاشیه شرح مطالع و حاشیهٔ تلویح و حاشیه عضدی و معوّل حاشیهٔ مطول و حاشیهٔ شرح وقایه و حاشیه شرح ملای جامی بر کافیه و حاشیهٔ منهل و حاشیهٔ شمسیه در منطق و حاشیه تهذیب المنطق و طریق الامم شرح فصوص الحکم لابن العربی مدرسه هدایت بخش محمد اکرم الدین مخاطب شیخ الاسلام خان صدر صوبهٔ احمد آباد که مرید و شاگرد مولانا بود بصرف یک لکه و چند هزار روپیه برای مولانا موصوف در سن یکهزار و یکصد و دو هجری بنا نهاده و در سال یکهزار و یکصد و نه هجری باتمام رسید

شیخ نور الدین رفیقی کشمیری ابن عبد الله بن مصطفی رفیقی کشمیری بسال دوازده صد و بیست و پنج هجری متولد شده و از عم زاد خود شیخ طیب بن احمد بن مصطفی علوم معارف اخذ کرده و اکتساب دیگر علوم متعارفه بخدمت مولوی محمد حسن بن نظام الدین نمود و باکثر بلاد سیر و سیاحت کرده بصحبت مشائخ وقت رسیده مستفید گشت و تمام عمر مجرد ماند و طبع موزون داشت اشعار لطیفه و ابیات منیفه ازو یادگار ماند نهم رجب سال دوازده صد و هفتاد و هشت هجری رحلت کرد

ملا نور محمد کشمیری المشهور بنور بابا تبلو شاگرد ملا عبد الستار کشمیری بود و در دهلی از مولوی حسام الدین محمد و قاضی مستعد خان و قاضی مبارک تحصیل علوم کرده بکشمیر آمده بافاده و افاضه طلبه علوم بسر می برد [illegible] مطول و خیالی تعلیقات نوشته چهارم ربیع الاول سال یازده صد و نود و پنج هجری رحلت فرموده در مقبرهٔ داتا گنج بخش واقع کشمیر مدفون گشت

حرف الواو

مولوی وارث علی سندیلی ابن شاه امین الله بن شاه وصف الله بن مولوی فضل الله بن شاه غلام علاء الدین مخدوم زاده سندیله بسال دوازده صد و چهار هجری متولد شده ابتدائ از مولوی احمد بخش سندیلی تعلم نموده زان بعد بخدمت مولوی نور الحق لکهنوی و مولوی سراج الحق لکهنوی و مولوی جعفر علی ساکن کسمنڈی و مولوی مظهر علی سوداگر لکهنوی و حکیم [illegible] زند حسین فرخ آبادی تلمذ کرده بهره وافی برداشت و بتدریس طلبه و مطب مرضی کوشش بلیغ داشت مرید و خلیفه جد خود و سجاده نشین درگاه مخدوم صاحب بود دهم رمضان سال دوازده صد و چهل و هفت هجری رحلت فرموده اندرون احاطه درگاه مخدوم صاحب واقع قصبه سندیله بخاک تسپردند

شیخ وجیه الدین علوی گجراتی بماه محرم نهصد و یازده هجری در جاپانیر مضاف گجرات متولد شده اکتساب علوم ظاهری بخدمت ملا عماد طارمی کرده بحلقه ارادت شیخ قاضی در آمده جامع کمالات ظاهر و باطن گردید حق سبحانه و تعالی ویرا مظهر اسم شافی گردانیده بود هر روز جمعی کثیر و جمی غفیر مرضی باستانهٔ او آمده التماس دعا می نمودند و اثر آن زود می یافتند بالجمله خلائق را پیوسته از انفاس متبرکهٔ او فیض میرسید و منزل او مقصد اقصی اکابر و اخیار روزگار بود با این همه مداومت تدریس و شغل زمام تصنیف از دست نمی داد و در وضع و لباس امتیاز از احاد الناس نداشته بجامه درشت اکتفا میکرد و هر چه از فتوحات بدو میرسید بذل و ایثار می نمود چون بعهد سلطان محمود گجراتی شیخ محمد غوث گوالیاری مصنف جواهر خمسه بگجرات وارد شده شیخ علی متقی که از مشائخ کبار و علمای بزرگوار آن دیار بود فتوی بقتل شیخ محمد غوث نوشت سلطان محمود گجراتی نفاذ آن موقوف بر امضای شیخ وجیه الدین فرموده شیخ وجیه الدین گفت تا که او را نه بینم در باب این فتوی حرفی نزنم هرگاه شیخ وجیه الدین با شیخ محمد غوث دوچار شده [illegible] شیفتهٔ جمال کمالش گردید استفتا را پاره پاره کرد شیخ محمد غوث ازان مهلکه نجات یافته مرجع انام و معتقد علیه حکام آن دیار گشت شیخ وجیه الدین تاریخ بست و نهم صفر روز یکشنبه سن نهصد و نود و هشت هجری رحلت فرموده با حمد آباد گجرات مدفون گردید در آیه کریمه ولهم جنات الفردوس نزلا تاریخ فوتش یافته **تصانیفه العالیه** حاشیه تفسیر بیضاوی شرح النخبه در اصول

حدیث۔ شرح عضدی۔ حاشیہ تلویح۔ حاشیہ بزدوی۔ حاشیہ ہدایت الفقہ۔ حاشیہ شرح وقایہ حاشیہ مطول۔ حاشیہ مختصر۔ حاشیہ تجرید۔ حاشیہ اصفہانی۔ حاشیہ شرح عقاید تفتازانی۔ حاشیہ بر حاشیہ قدیمہ محقق دوانی۔ حاشیہ شرح مواقف۔ حاشیہ شرح چغمنی شرح تحفہ شاہیہ۔ شرح رسالہ ملا علی قوشجی۔ حاشیہ فواید ضیائیہ۔ شرح ارشاد قاضی شہاب الدین دولت آبادی۔ شرح ابیات منہل۔ شرح جام جہان نما در تصوف۔ شرح کلید مخازن۔ رسالہ حقیقۃ محمدیہ صلعم جاپانیر بجیم معجمہ عربی و بای فارسی مفتوحہ بین الفین وکسر نون و یای تحتانی مجہول و در آخر رای مہملہ شہریست از بلاد گجرات دکن۔

مولانا وجیہ الدین پاملی دانشمند متبحر و استاد وقت در زہد و ورع ممتاز بود و در آخر مرید شیخ نظام الدین اولیا قدس سرہ شد و کمال اعتقاد باو داشت قبرش بر سر حوض شمسی در دہلی است بحظیرہ قاضی کمال الدین حیدرخان و قتلغ خان کہ نسبت تلمذ بمولانا داشتند رحمۃ اللہ علیہ

مولوی وزیر علی سندیلی ابن مولوی انور علی ابن مولوی اکبر علی ابن مولوی حمد اللہ سندیلی بمقام کلکتہ تحصیل علوم خصوصاً ادب عربی را کما حقہ بتکمیل رسانیدہ دستگاہی پیدا کرد و چند دیوان اشعار عربی دارد بعہد مدرسہ کلکتہ دو صد و پنجاہ روپیہ مشاہرہ مے یافت و مدرس بود بزمانیکہ نصیر الدین حیدر فرمان روای لکھنو بود بکلکتہ رحلت نمود

سید شاہ ولی اللہ دہلوی ابن سید ابو القاسم متصف بصفات بزرگی در فضیلت و حالت نیک شاگرد مخدوم رحمت اللہ صوفی بود و در املاد انشا و شعر طبع صافی و کافی داشت از نتایج طبع وقادش نسخہ جامع تحفۃ المجالس متضمن چند علوم یادگار رست در ہزار و یک صد و پنجاہ ہجری بموضع جگت پور در گذشت

مولانا شاہ ولی اللہ دہلوی نام نامیش و لقب گرامیش ولی اللہ بن عبد الرحیم العمری الحنفی النقشبندی المحدث الدہلوی بروز چہارشنبہ وقت طلوع آفتاب تاریخ چہارم شوال سال یازدہ صد و چہاردہ ہجری متولد شدہ اسم تاریخی وی عظیم الدین قرار دادہ اند لاکن اعدادش یازدہ صد و یازدہ می شوند بہ پنج سالگی بمکتب نشین شدہ بہفت سالگی قرآن شریف ختم نمود و ہمین سال والد ماجدش وی را بنماز ایستادہ کرد و بصوم رمضان امر فرمود با لجملہ کتب فارسیہ

مختصرات عربیہ خواند و بعمر دہ سالگی شرح جامی آغاز کردہ و در چہاردہ سالگی متزوج شدہ و بہ پانزدہ سالگی شرف بیعت بسلسلہ نقشبندیہ و خرقہ صوفیہ صافیہ و فراغ علمی از خدمت والد ماجد یافتہ مجاز درس گردید والد ماجدش بدین تقریب سامان ضیافت ہر خاص و عام اہل اسلام نمودہ طعام بسیر چشمی تمام خورانید و بہفدہ سالگی وی والد بزرگوارش ازین جہان رحلت فرمود بعد وفاتش سالی چند بدرس و ارشاد بسر برد کہ فضائل ظاہر و باطن ویرا دست داد و طریق فقہای محدثین اختیار فرمودہ در سن یازدہ صد و چہل و سہ ہجری بزیارت حرمین شریفین مشرف شدہ زمانی دران دیار فیض آثار رخت اقامت انداختہ از تلمذ شیخ ابوطاہر مدنی وغیرہ علما و مشائخ حرمین شریفین حظی وافر برداشتہ و در سال یازدہ صد و چہل و پنج ہجری بعد ادای مناسک حج از خیر البلدان بہندوستان مراجعت فرمود و بہدایت و ارشاد خلائق شبا روزی خود صرف می نمود کہ در سال یازدہ صد و ہفتاد و شش ہجری چار فرزند ارجمند کہ ہر یکی او لدسر لابیہ بودند عقب خود گذاشتہ رحلت فرمود رحمۃ اللہ علیہ و علی اسلافہ

اولاد العظام مولانا شاہ عبد العزیز مولانا رفیع الدین مولانا عبد القادر مولانا عبد الغنی قدس اللہ اسرارہم **تصانیفہ الشریفہ** فتح الرحمن ترجمہ فارسی قرآن۔ الفوز الکبیر فی اصول التفسیر المسوی شرح الموطا عربی۔ المصفی شرح الموطا فارسی۔ القول الجمیل فیوض الحرمین۔ انسان العین فی مشائخ الحرمین۔ عقد الجید فی احکام الاجتہاد و التقلید۔ ہمعات۔ الطاف القدس۔ مقالہ وضیہ فی النصیحۃ و الوصیۃ۔ الانصاف فی بیان سبب الاختلاف۔ لمعات۔ سطعات۔ المقدمۃ السنیہ فی انتصار الفرقۃ السنیہ۔ انفاس العارفین۔ شفاء القلوب۔ قرۃ العینین فی تفضیل الشیخین۔ البدور البازغہ۔ زہراوین۔ الخیر الکثیر۔ الانتباہ۔ الدر الثمین۔ حجۃ اللہ البالغہ ازالۃ الخفا عن خلافۃ الخلفا۔ تفہیمات۔ الجزء اللطیف فی ترجمۃ العبد الضعیف۔ وصیت نامہ۔ رسالہ دانشمندی۔ الفتح الخبیر بما لا بد من حفظہ فی علم التفسیر۔ سرور المحزون۔ مکتوبات المعارف الاعتقاد الصحیح وغیرہا۔ وی رحمۃ اللہ علیہ در رسالہ دانشمندی استناد علم خود باین عبارت تحریر فرمود اما بعد فقیر ولی اللہ ابن عبد الرحیم فن دانشمندی از والد خود کسب نمودہ و ایشان از میر محمد زاہد بن قاضی اسلم ہروی و ایشان از ملا محمد فاضل و ایشان از میرزا جان و ایشان از

ملامحمود مشہور یوسف کوسج شیرازی وایشان ازملا جلال الدین دوانی وایشان از والد خود ملا اسعد بن عبدالرحیم واز ملا مظہرالدین گازرونی وایشان ہردو از ملا سعدالدین تفتازانی واز سید شریف جرجانی وایشان از قطب الدین رازی وایشان وملا سعدالدین تفتازانی ہردو از قاضی عضد وایشان از ملا زین الدین وایشان از قاضی بیضاوی وایشان را سند نسبت تا ابوالحسن اشعری درکتب تواریخ مشہور ومعروف انتہی بلفظہ

مولوی ولی اللہ برہانپوری ابن مولوی غلام محمد ابتدار اکتساب علوم متعارفہ از والد ماجد خود کردہ واستناد کتب احادیث بمکہ معظمہ از شیخ ابوالحسن آفندی محدث نمود باز بوطن خود برہانپور معاودت نمودہ تا حیات والد ہمدرانجا بتدریس وافادہ طلاب مشغول بودہ بعد وفات پدر بہ بندر سورت قدم رنجہ فرمودہ متوطن گشت وبافادہ طالبین عمر گرانمایہ صرف کردہ در سن دوازدہ صد وہفت ہجری رحلت فرمودہ بمحلہ سید پورہ محلات بلدہ سورت صورت تدفین یافت

مولوی ولی اللہ فرخ آبادی ابن سید احمد علی عالم باعمل وفاضل اجل تفسیر نظم الجواہر در سال دوازدہ صد وسی وشش ہجری تصنیف فرمودہ فی الحقیقہ نظم جواہر ست واز نامش تاریخ تصنیف مفہوم می شود بسال چہل ونہم صدی سیزدہم رحلت فرمود برد اللہ مضجعہ

مولوی ولی اللہ لکھنوی ابن ملا حبیب اللہ ابن ملا محب اللہ فرنگی محلی مختصرات بخدمت والد ماجد خودش واز متوسطات تا مسلم الثبوت از عم بزرگوار ملا محمد مبین تحصیل نمودہ بعد فراغ از تحصیل تکمیل وتحقیق سعی بلیغ بکار بردہ عمر گرانمایہ بتدریس طلبہ علوم بسر بردہ کہ عالمے ازو فیضیاب شد وی جامع علوم عقلی ونقلی وحاوی فنون فرعی واصلی بود تصانیف کثیرہ لائقہ ازو یادگار ماند ہم صفر سال دوازدہ صد وہفتاد ہجری از دار فانی بعالم جاودانی بعمر ہشتاد وہشت سالگی رحلت فرمود حکیم ظہیرالدین تخلص جواد فتحپوری تاریخ وفاتش چنین گفتہ

؎ کز وفاتش شد نہ بی سرو پا ٭ ورع وشرع وفضل وعلم وعمل ٭ تصانیفہ نفائس الملکوت شرح مسلم الثبوت۔ تفسیر معدن الجواہر۔ حاشیہ ہدایۃ الفقہ بر عبادات ومعاملات۔ حاشیہ برحاشیہ کمالیہ شرح عقاید جلالیہ۔ حواشی زواہد ثلثہ۔ حاشیہ صدرا۔ شرح غایۃ العلوم ومعارج العلوم

تذکرة المیزان۔ تکملہ شرح سلم ملا احمد عبد الحق۔ تکملہ شرح سلم ملا حسن۔ رسالہ تشکیک۔ کشف الاسرار فی خصائص سید الابرار۔ مرآة المومنین وتنبیہ الغافلین فی مناقب آل سید المرسلین۔ آداب السلاطین۔ رسالہ عمدة الوسائل۔ رسالہ اغصان اربعہ

حافظ ولی اللہ لاہوری دانشمند متبحر فقیہ و مناظر و واعظ معتبر بود در رد عقاید نصاری ید طولی داشت علوم متداولہ از مولوی غلام رسول قلعہ والا و مولوی نور احمد ساکن کھای کوٹلی و مولوی احمد الدین بگوی حاصل کردہ مرجع مستفیدیان لاہور بود در جامع مسجد لاہور بہر آدینہ وعظ میگفت مباحثہ دینی و صیانة الانسان عن وسوسة الشیطان و ابحاث ضروری از تصانیف وی یادگار اند بروز جمعہ وقت ظہر بست و چہارم جمادی الاولی سال دوازدہ صد و نود و شش ہجری بمرض اسہال رحلت فرمود

حرف الہاء

ہمایون شاہ نامش نصیر الدین محمد بن بابر بادشاہ موسس بنیان سلطنة تیموریہ در ہندوستان بادشاہی بود بہ ملکی ملکات پیراستہ و بجمیع فضائل و کمالات صوری و معنوی آراستہ و در علوم ہیأت و نجوم و سائر علوم عربیہ بی نظیر و مربی اہل فضل و کمال و مرجع اہل تقوی و صلاح یکدم بی وضو نبودی و نام خدا و رسول صلعم بی طہارت بر زبان نراندی و فحش و دشنام بر زبانش نگذشتی و بحالت نہایت خشم معتوب را بگفتن ای سفیہ کفایت کردی در خانہ و مسجد ہرگز بہ نہادن پای چپ سبقت نکردی حیا و مروت تمام داشت الغرض تاریخ ہفتم ربیع الاول سال نہصد و شصت و سہ ہجری شاہ دین پناہ بالای بام کتب خانہ برآمد و در عین فرود آمدن موذن بانگ نماز برزد بجہت تعظیم اذان بادشاہ بہ نشست و بوقت برخاستن عصا خطا کردہ پائش بلغزید و از چند زینہ باغلطیدہ بزمین افتاد و بیازدہم ماہ مذکور این عالم بیوفا را پدرود فرمود مولانا قاسم کاہی تاریخ رحلتش چنین گفتہ **قطعہ** ہمایون بادشاہی ملک معنی ؛ ندارد کس چو او شاہنشہی یاد ؛ ز بام قصر خود افتاد ناگہ ؛ وزان عمر عزیزش رفت بر باد ؛ پی تاریخ او کاہی رقم زد ؛ ہمایون بادشاہ از بام افتاد ؛ سنین عمرش پنجاہ و یک سال و مدت سلطنت بست و پنج سال و کسری بود

انار اللہ مرقدہ ؛

حاجی ہاشم سندھی ولد عبد الغفور شاگرد مخدوم ضیاء الدین اقدم و اشہر علما برآمدہ بر اکثر علما

باقبال ونسق فائق گردیده هرچند بعلمای عصر مثل مخدوم محمد معین وغیره در مخالفت میرزا مادر تقویت دین سنت وجماعت واحیای سنن نادره زمان بود کارهای قوی که موجب پشتی دین مبین باشد در زمانش بسعی جسته الله بانجاح میر سید بر مشرکین و معاندین عملش خوب جریانی داشت بزمانش صدها مردم از گروه ذمیان بشرف ایمان رسیدند و با سلاطین وقت مثل نادر شاه و احمد شاه راه رسل و رسائل مفتوح داشته احکام تقویت دین باستدعائش حسب دلخواه میر سیدند حسن نفاذی یافتند بالجمله ذاتش از مغتنمات بود در هر علوم تصانیف کثیره دارد بسال هزار و صد و هفتاد و چهار هجری جهان فانی را پدرود فرمود

مولوی بادیعلی لکھنوی ابن شیخ حسین علی ولد شیخ مجیب الدین خلف شیخ غلام قادر از شیوخ لکھنؤ که به بجنوریان شهرت دارند ذی لغایت ذهین وزکی فارغ التحصیل بود و بکار تصحیح کتب در مطابع لکھنؤ امتیازی وافر داشت نسخه گهر منظوم که اسم تاریخی است در بیان خواص ابواب صرفیه و دیگر رسائل از تالیف اوست در سال شصت و چهارم صدی سیزدهم هجری جامع الاوراق بخدمتش رسیده رساله فوائد جلالیه منظومه خود بپیش کرد مستحسن او فتاد

حرف الیاء التحتانیه

سید یاسین گجراتی از بنی اعمام سید شاه میر اکثر کتب متداوله در گجرات بخدمت میان وجیه الدین خوانده مرید شان گشت و بزیارت حج اسلام مشرف گردید و علم حدیث در انجا حاصل کرد و اجازت یافت و بازگشته بهندوستان آمد و چندگاه در لاهور مانده پس لبسر هند در لباس مشیخت گذرانیده خادمان کبود پوش خود را تربیت میکرد باز بجانب بنگاله رفته

مولانا یعقوب شافعی سنجری جامع معقول و منقول صاحب تصانیف بود از ولایت سنجر همراه الف خان سنجر در نهرواله گجرات تشریف آورده متوطن شد تفصیل این اجمال آنکه چون سلطان سنجر الف خان سنجر را با هفتاد هزار سوار و پیاده برای تسخیر پتن نهرواله در زمان حکومت راجه بیر دهول باگهیله فرستاد و تا مدت پنج سال و یازده ماه مقابله و محاصره با او ماند الف خان درین مدت مقابل قلعه ارک مسجد سنگین ساخت هنوز کار با تمام ترسیده بود که خبر وفات سلطان سنجر رسید الف خان از راجه مبلغها گرفته بولایت خویش مراجعت نمود

مولانا یعقوب کہ ہمراہ الف خان تشریف آوردہ بودند ہمیشہ درین مسجد درس مے فرمودند الف خان وقت رخصت دہ ہزار تنگہ بخدمت مولانا گذرانید واین مسجد منیف در سال ششصد و پنجاہ و پنج ہجری بماہ ذیقعدہ اتمام یافت

مولانا یعقوب پٹنی بن خواجگی علوی مرید و خلیفہ قاضی زین الدین دولت آبادی چشتی بود کسب علوم ظاہر و باطن نمودہ و از برکت شیخ رجب فیض حاصل کردہ بتاریخ سیزدہم جمادی الثانی سال ہشتصد ہجری رحلت فرمود۔

قاضی یعقوب مانک پوری خویش قاضی فضیلت علم فقہ و اصول فقہ را خوب میدانست خوش طبع و شگفتہ بود اشعار عربی در بحور ہندی میگفت کہ خالی از مضحکہ نبود در عہد محمد اکبر بادشاہ قاضی القضاۃ ہند بود بعدہ علی سبیل التنزیل بمنصب قضای بنگالہ مامور شدہ در مخالفت با معصوم کابلی شریک بودہ بدین وجہ اورا از بنگالہ طلبیدہ حکم حبس قلعہ گوالیار صادر شد در اثنای راہ گوالیار فوت گردید۔

شیخ یعقوب صرفی تخلص کشمیری خلف شیخ حسن گنائی عاصمی از اکابر کشمیر بود در سن نہصد و ہفتاد و ہشت ہجری ولادت یافتہ در حداثت سن آثار فطانت و تیز فہمی و بزرگی از پیشانی او ظاہر بود در ہفت سالگی فضیلت حفظ قرآن مجید دریافتہ علوم متعارفہ بخدمت مولانا محمد شاہ آنی تلمیذ مولانا عبدالرحمن جامی و نیز بخدمت ملا نصیر اکتساب نمودہ و بزیارت حرمین شریفین شرف اندوز شدہ از شیخ حسین خوارزمی تعلیم باطن و سند حدیث از شیخ ابن حجر مکی گرفتہ و در لباس مشیخت سفرہا کردہ و اکثری از عظمای مشائخ عرب و عجم را ملازمت نمودہ فوائد کثیر اندوختہ رخصت ارشاد و ہدایت یافت مریدان وی بسیار بودند شب پنجشنبہ دوازدہم ذیقعدہ سال یکہزار و سہ ہجری رحلت فرمود **تصانیفہ** تفسیر قرآن مجید ناتمام۔ مسلک الاخیار۔ مثنوی وامق و عذرا۔ مثنوی لیلی مجنون۔ مغازی النبوت۔ مقامات مرشد۔ این ہر پنج کتب مقابل خمسہ مولانا جامی گفتہ۔ مناسک حج۔ شرح صحیح بخاری۔ حاشیہ توضیح تلویح۔ حاشیہ روایح۔ حاشیہ رباعیات۔ رسالہ اذکار وغیرہا

مفتی یعقوب علی ساکن راجمندری ابن مولوی فضل علی خان در سن دوازدہ

صد و ہفت ہجری متولد شدہ بخدمت قاضی ارتضا علی خان و مولوی تراب علی خیر آبادی علوم معقول و منقول اخذ کردہ چندی بعہدہ افتا از سرکار انگلشیہ نامور بود بعدہ ترک ملازمت نمودہ بشہر راجمندری محروسہ مدراس متوطن شدہ بافادہ طلبہ علوم می پرداخت اکثری از طلبہ مدراس بفیوض وی مستفیض شدند بستم رمضان سن دوازدہ صد و ہشتاد و سہ ہجری وفات یافتہ ببلدہ راجمندری مدفون گردید۔

شیخ یوسف دہلوی خلیفہ شیخ نصیر الدین محمود چراغ دہلی عالم ربانی و ماہر حدیث و تفسیر قرآنی بود کتابے موسوم بہ تحفۃ النصایح مشتمل بر احکام فرائض و سنن و آداب نظم کردہ کہ حرف روی او رای مہملہ ست بسال ہفتصد و ہفتاد و چہار ہجری وفات یافتہ غریق رحمت گشت

سید یوسف ملتانی ابن سید جمال حسینی جامع معقول و منقول شاگرد مولانا جلال الدین رومی یکی از اجداد وی از مشہد بملتان آمدہ متوطن شد وی در عہد سلطان فیروز بلباس سپاہیانہ از ملتان بدہلی قدم آوردہ سلطان مذکور قابلیت و استعداد او ملاحظہ کردہ ویرا مدرس مدرسہ خود کہ بر حوض تعمیر کردہ بود مقرر ساخت وی تا چند سال بر مسند درس و افادہ متمکن بودہ عوام و خواص را مستفید گردانید و بر لب الالباب فی علم الاعراب مصنفۂ قاضی ناصر الدین بیضاوی کہ متنی است بس متین در نحو شرحی بسیط بنام یوسفی نوشتہ و توجیہ الکلام شرح منار در علم اصول ہم از تصانیف وی است بسال ہفتصد و نود ہجری وفات یافتہ بر حوض مذکور مدفون گشت

شیخ یوسف بدہ ایرجی آبای کرام وی از خوارزم بوسائط بعض حوادث روزگار بممالک ہندوستان آمدہ در خطہ ایرج متوطن شدند وی شاگرد و مرید و خلیفہ خواجہ اختیار الدین است و از خدمت سید جلال بخاری و شیخ راجو قتال نیز بہ نعمت خلافت و اجازت مشرف گشتہ وی تالیفات انیفہ مثل ترجمہ منہاج العابدین مولفہ غزالی و اشعار نیز دارد صاحب تاریخ محمدی کہ از مریدان اوست می نویسد کہ روزی در خانقاہ خود سماع می کرد ہمدران حالت جان بحق تسلیم نمود این واقعہ در سن ہشتصد و سی و چہار ہجری بوقوع پیوستہ در صحن خانقاہ خود مدفون گشت سلطان علاء الدین منڈوی گنبدی عالی بر مرقدش

تعمیر کردہ رحمۃ اللہ علیہ

مفتی یوسف چک کشمیری در فقاہت بی ہمتا بود کہ ملا فاضل و ملا عبدالرزاق کشاہر بکمال وے مقر بودند وی اکثر بخدمت خواجہ محمود کشمیری حاضر آمدہ دقایق فقہ و تفسیر حل می کرد

خاتمۃ الکتاب

در اسمائے کتب ماخذ کتاب ہذا و اسمای معاونین شکر اللہ سعیہم و احوال مؤلف

الکتب الماخیذ

سبحۃ المرجان فی آثار ہندوستان مصنفہ حسان الہند سید غلام علی آزاد بلگرامی منتخب التواریخ ملا عبدالقادر بدایونی اخبار الاخیار شیخ عبدالحق محدث دہلوی تاریخ جدولیہ منشی خادم علی سندیلی مفتاح التواریخ مسٹر بیل انگریز حدیقۃ الاقالیم اللہ یار عثمانی بلگرامی طبقات اکبری ملا نظام الدین احمد ہروی تاریخ فرشتہ محمد قاسم ہندوشاہ خزانہ عامرہ غلام علی آزاد بلگرامی طرب الاماثل فی تراجم الافاضل مولوی عبدالحی لکھنوی الاغصان الاربعۃ مولوی ولی اللہ لکھنوی آمد نامہ مولوی فضل امام خیرآبادی خزینۃ الاصفیا مفتی غلام سرور لاہوری تاریخ الاولیا مولوی سید اشرف علی عرف مفتی عبدالفتاح ساکن گلشن آباد ناسک سفینۃ الاولیا سلطان داراشکوہ گورگانے گنج تاریخ مفتی غلام سرور لاہوری تاریخ فیروزشاہی خواجہ ضیاء الدین برنی مسودہ مولوی محمد اشرف لکھنوی از کتب خانہ حافظ محمد شوکت علی رئیس سندیلہ ابجد العلوم مولوی سید صدیق حسن خان قنوجی بھوپالی تذکرۃ الکرام ابوالحسنات پھلواروی بحر زخار مولوی وجیہ الدین لکھنوی تذکرۃ الاصفیا شیخ رحمت اللہ عرف شیخ بری لکھنوی القول الجلی فی تذکرۃ المولوی سخاوت علی مؤلفہ مولوے محمد محفوظ ساکن بلیا حسرت العالم فی وفات مرجع العالم مؤلفہ مولوے عبدالحی لکھنوی کنز البرکات لمولنا ابی الحسنات مؤلفہ مولوی حفیظ اللہ اعظم گدھی سیر المتاخرین غلام حسین طباطبائی حسنی حدائق الحنفیہ مولوی فقیر محمد جہلمی لاہوری واقعات کشمیر المعروف بتاریخ اعظمی مؤلفہ خواجہ محمد اعظم ابن خیر الزمان انوار الصفی مولوی حسین علی ردولوی آئینہ اودھ مؤلفہ سید شاہ ابوالحسن مانک پوری ہدیہ مہدویہ مؤلفہ مولوی محمد زمان خان شاہجہان پوری نجوم السماء فی تراجم العلماء ازالہ التشیع انموذج الکمال مطارح الاذکیا مصنفہ مولوی بہنا حسن خان

کاکوروی عماد السعادت آلجز اللطیف فی ترجمہ العبد الضعیف مصنفہٗ شاہ ولی اللہ دہلوی القول الجلی بذکر آثار الولی مؤلفہ شیخ محمد عاشق بارہوی مرآت احمدی تاریخ گجرات تحفۃ الکرام تاریخ سندھ

اسمای گرامی کسانیکہ حین تالیف کتاب بذریعہ اجوبہ مراسلات خیر افادہ و امداد فرمودند شکر اللہ سعیہم

مولوی حافظ محمد شوکت علی رئیس اعظم قصبہ سندیلہ ضلع ہردوئی۔ مفتی سید عبد الفتاح عرف مولوی اشرف علی ساکن گلشن آباد ناسک۔ مولوی محمد ادریس نگرامی۔ مولوی شاہ عبد القادر بن شاہ فضل رسول بدایونے۔ مولوی محمد نعیم ابن مولانا عبد الحکیم فرنگی محلی۔ مولوے عبد الباقی فرنگی محلی مولوی محمد شبلی ابن مولانا سخاوت علی جونپوری۔ سید شاہ ابو البرکات چشتی بہاری۔ مولوی حافظ عبد الکافی احمد آبادی۔ مولوی سید شاہ صدر الدین کاظمی کرڈی احمد آبادی۔ مولوی محمد فاروق عباسی چڑیاکوٹی۔ مولوی سید محمد عبد الحی ابن مولوی سید فخر الدین احمد ساکن تکیہ رای بریلی مولوی شاہ محمد عادل شاگرد و جانشین مولانا محمد سلامت اللہ

احوال مؤلف

اُحِبُّ الصَّالِحِینَ وَلَسْتُ مِنْہُم لَعَلَّ اللّٰہَ یَرْزُقُنِی صَلَاحَا

فقیر حقیر راچہ یارا کہ از صف نعال ارباب علم تجاوز کردہ بہ پہلوی علما و فضلا نشیند و خود را در جرگہ مؤلفین و مصنفین برگزیند لیکن بامتثال اما بنعمۃ ربک فحدث تحریک قلم ژولیدہ نگار لازم آمد پس مخفی مباد کہ مؤلف اوراق محمد عبد الشکور عرف رحمان علی تجاوز اللہ عنہ ذنبہ الخفی والجلی بن حکیم الحکما حکیم شیر علی غفر اللہ لہ بروز جمعہ دوم ذیحجہ سال چہل و چہارم از صدی سیزدہم ہجرت از کتم عدم بعرصۂ وجود قدم نہادہ و بکنار رافت والد غفران مآب پرورش یافتہ بعد رسم تسمیہ خوانی کہ معمول مسلمانان ہندوستان است قرآن مجید ناظرانہ خواندہ کتب ابتدائے فارسے آغاز کردہ تا نصاب ابو النصر فراہی رسیدہ بود کہ سایۂ پدری از سرش رفت حکیم احسان علی خان کہ از برادران اعیانی کلان تر بودند بہ تربیت و تادیب من ہیچکارہ آمادہ شدہ بفتح پور مقر خود بردند در آنجا از ضروریات فارسی فارغ گشتہ بخدمت مولانا محمد شکور مچھلی شہرے صدر الصدور ضلع فتحپور و مولانا ثابت علی بہکوی و مولوی سید حسین علی فتحپوری و مولانا عبد اللہ نسید پوری و مولانا شاہ محمد سلامت اللہ بدایونی کانپوری و مولانا قاری عبد الرحمن پانی پتی استفادہ

کتب درسیہ نمودہ تاریخ بیدہم ربیع الثانی سال دوازدہ صد و شصت و ہفت ہجری بدستگیری برادر کلان خود مولوی حکیم امان علی خان مرحوم بریاست ریوان رسید چون بدربار بابو رگھوراج سنگھ خلف الصدق و ولی عہد مہاراجہ بشناتھ سنگھ والی ریوان آدم معزی الیہ مستفسر نامم شدند عرض کردم عبد الشکور فرمودند این لفظ برزبان ما ثقیل می آید نام شما رحمان علی ہمونان نام برادر شما بہتر است تسلیمات بجا آوردم ازان روز ہمین نام مشہور شدم و درین ریاست بکار سفارت جی پور و منصرمی فوج تعینہ تادیب باغیان کہ شاہراہ دکن را مسدود کردہ بودند پیشی دیوان ریاست و منظمی پرمٹ وڈپٹی مجسٹریٹی و سول ججی و مجسٹریٹی درجہ اول وقتا فوقتا مامور بودم در سال ہیزدہ صد و ہشتاد و چہار عیسوی ممبر کونسل ریاست باختیارات سکرتری مقرر شدہ بہمان عہدہ ممتاز ام شانزدہم فروری سال ہیزدہ صد و ہشتاد و ہفت عیسوی بتقریب جیوبلی قیصر ہند خطاب خان بہادر از بارگاہ گورنمنٹ ہند عطا شدہ میجر ڈی ڈبلیو کی بار صاحب بہادر پولٹیکل اجنٹ و سپرنڈنٹ ریاست بمقام ریوان بتاریخ بست و دوم اپریل ۱۸۸۷ء دربار عام منعقد فرمودہ بعد خواندن اسپیچ سند خطاب مہری گورنر جنرل بہادر ہند از طرف گورنمنٹ ہند و عصاے نقرہ مع چوبدار و خلعت از ریاست بدست خاص عنایت فرمودند درین قبل بسال دوازدہ صد و ہفتاد و ہشت ہجری مسجدی بمقام ریوان از سنگ بنا کردم کہ مصارف آن از معائنہ مسجد ظاہر است و یہ معافی دوامے کہ از ریاست یافتہ بودم بنا بر صرف مسجد مذکور وقف کردم از آمدنی آن موضع تنخواہ موذن و پیش امام و صرفۂ مرمت و جانماز وغیرہ متعلقہ مسجد می شود چند قطعات تواریخ بنای این مسجد کہ جناب مولانا ابو الخیر سید معین الدین کاظمی منظومہ شعراے لکھنؤ فرستادہ بودند بنا بر ملاحظہ ناظرین زیب ترقیم مے یابند و ہو ہذا

قطعہ تاریخ

حبذا مسجد کہ صحنش چون رخ حور از نور	ہر ستونش ساق عرش کبریا یا ساق حور
بہر تاریخ بنائش منشی فکر رسا	در رقم مسجد بنای قبلۂ عبد الشکور ۱۲۷۸ھ

دیگر در عربی

اسس العبد مسجد الفرق	مجزاہ المہیمن المطلق

ذلک المسجد الحرام بحق ؀	تاریخ الفکر ذاک مصراعہا

وبرصدر دروازہ مسجد این آیہ کریمہ کندہ است کہ ازان تاریخ بنائش می برآید۔ لیعبدوا اللہ مخلصین لہ الدین حنفاء ۱۲۷۹ و اجازت بیعت وخلافت ہرچہار خاندان بسلسلہ چشتیہ صابریہ از حضرت مولائی وشیخی مولانا حافظ حاجی محمد حسین عمری محب اللہی الہ آبادی یافتم تالیفات خود را محط انظار اہل علم نمودن اتحاف موزہ وزنبیل است بپیش خاقان بقول سے نم چشم قلم را شرم دارم ؀ کہ سوی چشمہ حیوان فرستم ؀ تاہم آنچہ از بضاعت مزجات باخود دارم سے نگارم

کتب مطبوعہ

فوائد جلالیہ منظومہ فارسی در صول نحویہ ہموزن وقافیہ مأتہ عامل مطبوعہ دہلی تحفہ مقبول در فضائل رسول صلعم بزبان اردو مطبوعہ مطبع نظامی سطریقۂ حسنہ در ابیات مولد وقیام بزبان اردو مطبوعۂ لکھنؤ۔ آداب احمدی در بیان سنن زوائد بعبارت اردو مطبوعہ بنارس ریاض اللراتاریخ امیران اندرونی وبیرونی ہند کہ از گورنمنٹ ہند سلامی اتواب می یابند اردو مطبوعہ لکھنؤ نخبۃ البحرین در بیان حفظ صحت مشتمل بر قواعد مسلمہ اطبای یونان وہندوستان اردو مطبوعہ لکھنؤ ابنیۃ الاسلام عبارت عربی در بیان ابنیۂ خمسہ اسلام بطور شرح حدیث بنی الاسلام علی خمس الحدیث کہ بدار الخلافہ قسطنطنیہ مطبوع شدہ بحرمین شریفین وبغداد ومصر وبصرہ وشام وتونس وغیرہ تقسیم گشت۔ طب رحمانی بعبارت فارسی مشتمل بر معالجات قلیل الاجزا مطبوعہ آگرہ صحت جسمانی عبارت اردو مشتمل بربیان اصول سگانہ وخواص ماکول ومشروب مطبوعۂ نظامی۔ ہر ہفت در بیان اشیای ہفتگانہ عبارت اردو مطبوعہ سیوان۔ کفارۃ الذنوب در بیان ادای کفارہ روزہ ونماز میت وطریق اسقاط فدیہ مطبوعۂ آگرہ عجالہ نافعہ متضمن اقوال نصیحت آمیز بعبارت اردو مطبوعۂ دہلی تحفہ خان بہادر در بیان کرسی نامہ قوم بگیل مطبوعہ الہ آباد

کتب غیر مطبوعہ

منیۃ اللبیب فیما یسر بہ الادیب نثر عربی۔ دریاے لطافت لطائف وظرائف اردو۔ آفتاب حکمت اقوال حکمای سلف اردو۔ تواریخ بگیل کھنڈ اردو

کتب زیر تالیف اللہم تممہا

تاریخ التواریخ - میزان الموازین - جغرافیہ عرب - تعلیم رحمانیہ - ندیم الاطبا

تکملۃ الکتاب

آگاہ جلوہ ظہور پذیرد کہ تراجم کامل اعیان افاضل ذیل بحیز تحریر در آیند اسمای شریفہ آنہا بجمعی دیگر کہ بعد ازین قدم بر دز در ساحت وجود نہند حوالہ نمودہ مے آید تا کسی موافق بہ تکمیل آن گردد وباللہ التوفیق وبیدہ ازمۃ التحقیق = قاضی ابراہیم سندی ساکن دربیلہ مضاف سوستان ملک سند از اکابر علما بود = قاضی ابراہیم ٹھٹوی نبیرۂ مخدوم فیروز جامع کمالات صوری ومعنوی بر آمدہ در عہد شاہجہان بادشاہ افتای شاہجہان آباد وقضاے عسکر داشت = میر ابو البقا صاحب تصانیف کثیرہ معاصر نصیر الدین محمد ہمایون شاہ = ابو جعفر عمر لاہوری ابن اسحاق لاہوری بفضل ودانش طاق ودر زہد وتقوی شہرۂ آفاق بود = مولوی ابو الحسن ساکن کاندہلہ = ملا ابو الحسن کشمیری معروف بشاہم بابا معاصر شہاب الدین محمد شاہجہان بادشاہ بود = قاضی ابو الخیر بھکری = محمد ابو الخیر ٹھٹوی در فتاوای عالمگیری شریک استنباط مسائل بود = قاضی ابو سعید بھکری ولد قاضی زین الدین بوفور فضیلت وحضور قریحت از ممتازان روزگار بود = ابو الفتح ولد شیخ الہدایہ خیر آبادی معاصر سلیم شاہ ابن شیر شاہ سور = قاضی ابو القاسم بن ملا جمال الدین سیالکوٹی معاصر نور الدین محمد جہانگیر شاہ = امیر ابو المعالی برادر امیر علاء الملک تفسیر سورۂ اخلاص ورسالۂ عدالت والموذج العلم از مصنفات اوست در سال ہزار وچہل وشش ہجری بملک بنگالہ وفات یافتہ = ملا احمد بن مثنی گجراتی = ملا احمد ٹھٹوی شاگرد شاہ فتح اللہ در عہد جلال الدین محمد اکبر بادشاہ بود = مولوی احمد حسن مصنف صراط الاہتداء وغیرہ = مولوی احمد گل نائب مفتی بھوپال = مولوی احمد شاہ سندی = مولوی احمد کبیر ساکن قصبہ پھلواری = مولوی سید ارشاد حسین ساکن پٹنہ = مولوی ارشاد حسین رامپوری = ملا اسحاق رامپوری ولد ملا احمد ولایتی = ملا اسحاق بھکری = مولوی اسد اللہ ساکن پٹنہ = قاضی اسمعیل اصفہانی گجراتی معاصر سلطان محمود بیگڑہ = قاضی اشرف حسین ساکن [illegible] لکھنؤ = مولوی اعز الدین سنبھلی ابن سید غلام اولیا مخدوم زادہ قصبہ [illegible] شاگرد مولوی [illegible] علی سندیلی [illegible]

سال دوازدہ صد و پنجاہ و شش ہجری فوت شد۔ مولانا افتخار الدین برنی معاصر علاء الدین خلجی۔ مولانا افتخار الدین گیلانی معاصر غیاث الدین تغلق۔ ملا افضل ٹٹو کشمیری بن ملا حیدر چرخے درعہد محی الدین محمد اورنگ زیب عالمگیر بادشاہ بود۔ مولوی اکبر علی پشاوری۔ مولوی آل محمد ساکن قصبہ پھلواری ضلع پٹنہ۔ مولوی آل حسن موہانی مصنف رسالہ استفسار در رد عقاید نصاری۔ مولوی الفت حسین شیعی مصنف معجزہ فرقان وغیرہ۔ ملا الہداد سہرندی معاصر بہلول لودی۔ مولوی الہداد ساکن کلکتہ۔ مولوی الٰہی بخش فیض آبادی مصنف عمدۃ المرام فی تحقیق الجملۃ والکلام۔ الیاس منجم آردبیلی استاد ہمایون بادشاہ جاگیردار پرگنہ موہان مضافات لکھنؤ۔ ملا امام الدین دہلوی در اصل لاہوری ست ریاضی دان بود کہ بدہلی توطن گرفتہ شرح مختصر بر تشریح الافلاک مصنفہ بہاء الدین آملی در سال یازدہ صد و سہ ہجری نوشتہ کہ بنام التصریح فی شرح التشریح شہرت دارد۔ مولوی امام الدین ساکن ٹونک۔ سید امان قنوجی معاصر بہلول لودی۔ مولوی امین اللہ ساکن پھلواری۔ مولوی امین اللہ مدرس کلکتہ کہ قصیدہ غرا در نعت رسول مکرم صلعم از و مشہور ست۔ مولوی امین احمد بہاری۔ سید امیر احمد نقوی سہسوانی۔ مولوی امیر حسن سہسوانی۔ مولوی امیر الدین ساکن کاری ضلع گیا۔ مولوی انوار الحق بنگلوری۔ مولوی انور علی لکھنوی مصنف انوار الحواشی۔ بابا خواجہ قاضی اوجین درعہد اکبر شاہ بود۔ مولوی باب اللہ جونپوری۔ ملا باقر صباغ کشمیری شاگرد ملا باقر داماد۔ ملا باقر للو کشمیری شاگرد ملا باقر صباغ۔ شیخ بایزید برہان پوری عالم متورع و فاضل متشرع بود خرقہ خلافت از شیخ محمد معصوم سہرندی قدس سرہٗ داشت۔ مولانا بایزید مفتی لاہور درعہد اکبر شاہ بود۔ مولوی بدر الدین ساکن قصبہ پھلواری۔ مولانا بدر الدین واعظ درعہد علاء الدین خلجی استاد و در دہلی آمدی و تذکیر گفتی زاہد و متقی بود در تذکیر او جمعیت بسیار شدی و وعظ او در دلہا کار کردی و از بکا و رقت تذکیر او گرم شدی۔ بدر الدین بن شیخ ابراہیم سہرندی شارح خلاصۂ کیدانی۔ بدہ قوام نہروالی بھروچی۔ شیخ بدہ ساکن لکھنوتی کہ آنرا گوڑ ندیا ہم گویند معاصر بہلول لودی۔ مولوی برکت اللہ آبادی۔ مولانا برہان الدین بہکری درعہد علاء الدین خلجی بود۔ مولانا برہان الدین بزاز معاصر سلطان غیاث الدین بلبن بود۔ مولوی بشارت حسین مدرس

مدرسہ رام پور = مولوی بشیر الدین قنوجی = مولوی بشیر الدین دہلوی = حکیم بقاء اللہ خان سندیلی
شاگرد حکیم ہبۃ علیخان موہانی ہفتم شوال سال دوازدہ صد و شصت و چہار ہجری وفات یافت
طبیب حاذق و نباض صادق بود = مخدوم بلال سندھی ساکن تلہی از مضافات سوستان
ملک سندھ در علم ظاہر شانی عظیم داشت = سید بندگی حسن بلگرامی از سادات ترمذی بلگرام ست
در عربی و فارسی و ہندی استعداد کلی داشت ایمان تخلص میکرد شاگرد میر عظمت اللہ بیخبر بود =
ملا بڈھن اینٹھوی برادر ملا جیون = قاضی پیارہ ساکن لکھنوتی معاصر بہلول لودی = ملک
تاج الدین گرامی در عہد جلال الدین خلجی بود = تاج الدین کلاہی و سید تاج الدین قاضی اودھ
در عہد جلال الدین خلجی بودند = شیخ تاج الدین دہلوی در عہد اکبر شاہ بود = ملا تقیا از فضلای عصر بود
در تاریخ مہارتی کامل داشت کتابی در ہیئت از مصنفات اوست اول ملازم عبد الرحیم خانخانان
بود بعد از ان منظور نظر اکبر بادشاہ شدہ در عہد جہانگیر ترقی نمودہ بصدارت رسید و مورخ خان
خطاب یافت در سال ہزار و بست ہجری درگذشت = تقی الدین واعظ معاصر فیروز شاہ بود =
میر جان محمد بلگرامی عالم و فاضل و حافظ و قاری بی نظیر صاحب فکر رنگین بود بسال ہزار و یکصد و
چہل بزیارت حرمین شریفین و عتبات عالیہ شتافت = مولوی جعفر علی ساکن کسمنڈے ناظم
نظم الفرائض = مولوی جعفر علی رام پوری = ملا جلال الدین معاصر سلطان شمس الدین التمش =
قاضی جلال الدین کاشانی ولد قاضی قطب معاصر سلطان غیاث الدین بلبن = خواجہ جلال الدین
امیر حیہ و نائب وزیر = مولانا جلال الدین بھکری در عہد جلال الدین خلجی بودند = مولانا جلال حسام
درویش واعظ عہد علاء الدین خلجی تذکرش ممزوج خوف و خشیہ بودی وہم سخنہای ظریف گفتی =
قاضی جلال الدین ولوالجی در عہد علاء الدین خلجی قاضی ممالک بود = مولوی جلال الدین رام پوری
مولانا جمال الدین شاطبی از علمای قرأت در عہد علاء الدین خلجی بود = مولوی جمال الدین مونگیری
مولوی جمال الدین مدراسی = ملا جمال ملتانی دانشمند مستعد معاصر جلال الدین محمد اکبر شاہ
ملا جمال لاہوری بسی مردم نیک در شاگردی وی بکمال رسیدند = مولوی جمال شاہ صرفی رامپوری
مولوی جمیل احمد سہسوانی = مولوی جمیل احمد بلگرامی = ملا حاجی باندی کشمیری شاگرد یعقوب صرفی
در عہد نور الدین محمد جہانگیر شاہ بود = ملا حاجی گنائی کشمیری عروة ... رضوی ... [illegible]

چون بایام شاہزادگی عالمگیر قصد خروج بر شاہجہان نمود فتوای آن از علمای آردوی معلی خواست
ہمہ تصدیق خروج کردند مگر ملا حاجی مذکور کنارہ کشی نمودہ گفت ہر چند فسق و فجور از سلطان بظہور آید
خروج کہ باعث فتنہ است خاصةً بمقابلہ پدر جائز نیست۔ ملا حامد جونپوری اکثر کتب متداولہ از زد
محمد زاہد دیدہ و بعض علم در خدمت دانشمند خان استفادہ نمودہ در عہد شاہجہان بسلک
روزینہ داران منسلک بود و در عہد عالمگیر داخل مؤلفین فتاوای شدہ بتعلیم شاہزادہ محمد اکبر سرفرازی یافت
ملا حبیب در عہد جلال الدین محمد اکبر شاہ مدرس بود۔ ملا حبیب کشمیری در عہد نور الدین محمد جہانگیر شاہ
میر عدل بود۔ مولانا حجت ملتانی معاصر علاء الدین خلجی۔ ملا حسام الدین سرخ لاہوری معاصر
جلال الدین محمد اکبر شاہ۔ مولانا حسام الدین اندرپتی معاصر غیاث الدین بلبن۔ مولانا حسام الدین
سرخ و مولانا حسام الدین شادی معاصر علاء الدین خلجی بودند۔ مولانا حسام الدین متقی ملتانی
از اجلۂ روزگار و کملاء آن دیار در پاس آداب شرع نہایت اہتمام می ورزید اکثر اوقاتش در عبادات
و افادہ طلبہ مصروف بود مرقدش بقریہ حسام پور مضاف ملتان واقع است۔ مولوی حسن جان
سندیلی پیش علمای سندیلہ و نیز بخدمت حافظ محمد شوکت علی مختصرات و مطولات گذرانیدہ
قریب الفراغ است اللہم بلغہ الی ما مولہ۔ شیخ حسین تبریزی در عہد جلال الدین محمد اکبر شاہ مدرس
دہلی بود۔ مولانا حمید الدین مخلص و مولانا حمید مقری از علمای قرأت معاصر علاء الدین خلجی بودند۔
مولانا حمید مفسر سنبھلی معاصر نصیر الدین محمد ہمایون شاہ۔ شیخ حمید احمد آبادی معاصر جلال الدین محمد
اکبر شاہ۔ شیخ حمید سندی برادر شیخ رحمت اللہ ولد قاضی عبد اللہ بن قاضی ابراہیم ساکن دربیلہ
بحامد والا موصوف و در علوم عقلی و نقلی حظ وافی و در حدیث و تفسیر ید طولی داشت ہمراہ خان اعظم کوکہ
بمکۂ معظمہ رفتہ مقتدای اہل حدیث شد۔ قاضی حماد عباسی ٹھٹوی در فضیلت و کمال اتم
و در تقوی و تورع اکرم بود۔ حمید الدین مسعود لاہوری ابن سعد لاہوری حمید دہر و فرید عصر بود
مولوی خادم حسین سندیلی عرف بوعلی ابن حکیم بقاء اللہ خان سندیلی بشانزدہم ذیقعدہ سال
دوازدہ صد و شصت و پنج ہجری بمقام بھوپال رحلت کرد۔ مولوی خدا بخش پنجابی۔ مولوی
خلیل الرحمن رامپوری محشی دائر الاصول۔ خواجہ علی دانشمند از ماوراء النہر در عہد جلال الدین محمد
اکبر شاہ بہ ہندوستان قدم آوردہ مورد مراسم خسروانہ شد۔ مولوی سید خواجہ احمد نصیر آبادی

از تلامذہ مولوی سخاوت علی در صورت و سیرت یادگار صلحای سلف بود وسے را در باندا دیدم
رحمۃ اللہ علیہما۔ خواند میر مورخ مصنف تاریخ حبیب السیر و خلاصۃ الاخبار و دستور الوزرا در عہد
ظہیر الدین محمد بابر شاہ بود۔ مخدوم خیر الدین برہانپوری۔ مولوی خیر الدین مدراسی۔ ملا داؤد سوستانی
صاحب فضل و علم بود۔ ملا داؤد مشکوتی کشمیری شاگرد خواجہ حیدر چرخی معاصر محی الدین محمد
اورنگ زیب عالمگیر بود۔ ملا دانیال جوراسی شاگرد ملا عبد السلام ساکن دیوہ بود۔ شیخ دانیال
جونپوری۔ ملا دراز پشاوری۔ قاضی دنا سوستانی ولد قاضی شرف الدین المشہور بمخدوم راہو از
علماے نامدار و قاضی القضاۃ بود بصحبت بسیاری از علمای باطن رسیدہ نظر فیض یافتہ و مدتی
بخدمت پدر کسب فضائل نمودہ علم حدیث از مخدوم بلال آموختہ و اکثر علوم از خدمت مخدوم
محمود لنگر بوہرہ و مخدوم عبد العزیز ہروی یافتہ ہیژدہ تفسیر قرآن مجید بمطالعہ آوردہ معانی و دقائق
آن مستحضر ساختہ و از علم جفر و غیرہ علوم غریبہ نصیبی کامل اندوختہ حافظہ چندان داشت کہ اکثر کتب ما
ظہر الغیب خواندی مرزا حسن شاہ از و تلقینہا یافتہ و مخدوم عثمان وی را استاد لقب دادہ بعد
وفات بقریہ باغبان مدفون گشت۔ سوستان از توابع سندھ ست۔ ملا دوست محمد کابلی ابن
ملا محمد امیر مؤلف رسالہ عین الاصابہ فی رفع السبابہ۔ مولوی ذو الفقار علی ساکن دیوہ۔ مولوی
ذو الفقار علی ساکن کلکتہ۔ مولوی ذو الفقار احمد ساکن بھوپال۔ ملا رجب گنائی کشمیری در عہد
محی الدین محمد اورنگ زیب عالمگیر بود۔ شیخ رحمۃ اللہ سندی ولد قاضی عبد اللہ ولد قاضی ابراہیم
ساکن دربیلہ بفنون فضل و کمال آراستہ بی نظیر وقت بود رسالہ مناسک حج از وی یادگار اند۔
مولوی رحمت اللہ کرانوی مناظر پادری فنڈر مصنف ازالۃ الاوہام و اعجاز عیسوی و اظہار الحق
وغیرہ نزیل مکہ معظمہ زادہا اللہ شرفا و تعظیما۔ مولوی رستم علی رامپوری محشی میر زاہد رسالہ مولوی
رشید احمد گنگوہی۔ مولوی رضی الدین الہ آبادی ابن مولوی برکت۔ رضی الدین احمد ساکن
پھلواری۔ مولانا رفیع الدین گازرونی معاصر سلطان غیاث الدین بلبن۔ قاضی رکن الدین
سامانہ معاصر سلطان غیاث الدین بلبن۔ مولانا رکن الدین سنامی معاصر علاء الدین خلجی۔
سید رکن الدین قاضی کڑا در عہد سلطان علاء الدین خلجی بود۔ مخدوم روح اللہ بھکری۔
ملا رہنور لاہوری از علماے اعلام وقت خود گذشتہ۔ مولوی ریاضت حسین مؤلف

ریاض العرفان ۔ شیخ زین الدین حوالی معاصر ظہیر الدین محمد بابر شاہ ۔ مولوی زین العابدین قاضی بھوپال ۔ مولانا سراج الدین سنجری معاصر غیاث الدین بلبن ۔ مولوی سراج الدین الہ آبادی شارح زبدۃ الصرف ۔ قاضی سراج الدین علی خان اقضی القضاۃ کلکتہ بسال دوازدہ صد و بست ہجری کتاب جامع التعزیرات بزبان عربی تالیف کردہ بازبہ ترجمہ آن بزبان فارسی پرداختہ نامش جواہر زواہر نہاد ۔ مولوی سراج احمد سہارنپوری شارح ترمذی ۔ مولوی سراج احمد سہسوانی ۔ قاضی سدید الدین معاصر غیاث الدین بلبن ۔ مولوی سدید الدین دہلوی ۔ مولوی سعادت علی سہارنپوری ۔ مولوی سعادت علی بہاری ۔ ملا سعد اللہ لاہوری باوجود فضیلت موفورہ روش ملامتیہ داشت ۔ ملا سعد سندی در فضیلت اتم و در کمالات مرجع امم بود ۔ ملک سعد الدین منطقی در عہد علاء الدین خلجی صاحب طبل و نقارہ بود ۔ ملا سلطان از مشاہیر مدرسین عہد اکبر شاہ بادشاہ بود ۔ شیخ سلیمان بلگرامی از علماے عہد اکبر بادشاہ صاحب استعداد بود ۔ میران سیداخی قنوجی عالم مستعد معاصر بہلول لودی ۔ سید محمد بن سعید خان دہلوی دانشمند مستعد معاصر بہلول لودی ۔ مولوی سید محمد کالپوی مدرس سیہور محروسہ بھوپال ۔ مولوی سید میان ساکن سورت از اساتذہ مولوی سید عبد الفتاح گلشن آبادی بود ۔ مولوی سیف الدین مدرس مدرسہ رامپور ۔ ملا شاہ محمد شاہ آبادی ماہر ریاضی و نجوم معاصر اکبر شاہ ۔ مولوی شاہ محمد خان رامپوری ۔ شاہ امیر از علمای صوفیہ آگرہ معاصر اکبر شاہ بود ۔ قاضی شایندہ سوستانی از اجلۂ علما و اتقیاے روزگار بود شریعت را با طریقت و طریقت را توامان حقیقت داشتہ خلف ارشدش شیخ میر محمد المشہور بہ میان میر لاہوری ست کہ بسال ہزار و چہل و پنج ہجری رحلت فرمود ۔ مولانا شرف الدین دلواجی معاصر غیاث الدین بلبن ۔ قاضی شرف الدین سرباہی معاصر علاء الدین خلجی ۔ مولانا شہاب الدین خلیل در عہد علاء الدین خلجی بود در تذکیر طریقۂ خوف وخشیہ را مراعات کردی در نظم خواندی و بیشتر تفسیر قرآن مجید بیان فرمودی و قصص و حکایات سلوک و مآثر علمای آخرت گفتی و در تذکرا و جمعیت بسیار شدی و سامعان را رقتی تمام بودی مولانا شہاب الدین ملتانی معاصر علاء الدین خلجی ۔ مولوی شہاب الدین احمد ساکن نہسہ

ضلع پٹنہ ۔ خواجہ شمس الدین خوارزمی اوستاد مولانا نظام الدین اولیا قدس سرہٗ معاصر غیاث الدین
بلبن ۔ مولوی شمس الدین بدایونی بن مولوے محمد علی عثمانی بدایونی محشی شرح وقایہ ۔ قاضی
شمس الدین مراجی عالم متبحر معاصر غیاث الدین بلبن ۔ مولانا شمس الدین نم معاصر علاء الدین
خلجی ۔ قاضی شمس الدین گازرونی معاصر علاء الدین خلجی ۔ شیخ شمس الدین جونپوری برادر خرد
شیخ محمد ماہ جونپوری در عہد عالمگیر بدرس علوم و سلوک در جونپور اشتغال داشت ۔ مولانا
شمس الدین باخرزی معاصر سلطان فیروز شاہ ۔ شمس خان لاہوری ملای صاحب استعداد
معاصر اکبر شاہ ۔ مولوی شمس الاسلام بدایونی عالم مستعد بود ۔ ملا شیری لاہوری ابن قاضی
عبد الحی ساکن قصبہ کوکوال من اعمال پنجاب فاضل مستعد بود ۔ ملا صالح سہرندی در عہد
سلطان بہلول لودی بود ۔ خواجہ صادق کشمیری معاصر جہانگیر بادشاہ ۔ مولانا صدر جہان از
اجلہ علماے گجرات است بورع و تقوی متصف ہموارہ بطلبہ علوم درس میداد ۔ مولانا شیخ احمد
بن شیخ برہان از تلامذہ ویست ۔ بحضرت سید محمد المشہور بشاہ عالم گجراتی انکاری داشت
کہ آخرش مبدل باعتقاد گشت ۔ صدر جہان قنوجی از سادات رفیع الشان بامر فتوے
در عہد عالمگیر ممتاز بود ۔ مولانا صدر الدین گنہک معاصر علاء الدین خلجی ۔ مولانا صدر الدین
تاری معاصر علاء الدین خلجی ۔ قاضی صدر الدین عارف در عہد علاء الدین خلجی صدر جہان بود ۔ شیخ صدر الدین
ٹھٹوی اجل علما و افضل اتقیا معاصر نظام الدین شاہ سند بود جامعیت علوم بدان غایت داشت کہ ہزار ہا
شاگرد را بمرتبۂ کمال علمی رسانید او لا بورود سید محمد جونپوری مدعی مہدویت بمخاصمتش پیش آمدہ آخر
بدین سید محمد داخل زمرۂ مریدان راسخ گردیدہ ۔ سید صدر الدین قنوجی از اعاظم علمای بلدہ قنوج
بعہد سلطان سکندر لودی در سال شش صد و چہار ہجری بودہ مدام ملازم رکاب سلطان می بود ۔
قاضی صدر الدین لاہوری در علوم عقلیہ و نقلیہ مہارت کامل داشت ۔ سید صفای بھکری
صاحب علم و عمل سر آمد فضلای اجل و شیخ الاسلام بھکر بود در سال نہصد و نود و یک ہجرے
در گذشت ۔ بھکر شہریست از مضافات سند ۔ مولانا صلاح الدین ستری معاصر علاء الدین
خلجی از مدرسین نامور بود ۔ قاضی صوفی در عہد اکبر شاہ قاضی لاہور بود ۔ مولانا ضیاء الدین بیانہ
در عہد علاء الدین خلجی صدر جہان بود ۔ قاضی ضیاء الدین المخاطب بقاضی خان معاصر

قطب الدین مبارک شاہ بود۔ خواجہ ضیاء الدین واعظ مصنف مناقب ابرار وغیرہ۔ قاضی ظہیر الدین معاصر سلطان غیاث الدین بلبن۔ مولانا ظہیر الدین لنگ۔ مولانا ظہیر الدین بھکری معاصر علاء الدین خلجی بودند۔ ملا عالم بھکری عالم علوم ظاہر و باطن بود۔ قاضی عباس برہانپوری ولد قاضی نصیر الدین دانشمند متبحر بود شاہجہان بادشاہ بفرمان اعزازش طلبید و بعنایات شاہی مباہی شدہ بوطن مراجعت نمودہ درگذشت۔ شیخ عبد اللہ متقی ابن مولانا سعد اللہ ساکن دربیلہ ممالک سند در علم تفسیر و حدیث بی نظیر وقت بود در سال نہصد و چہل و ہفت ہجری بگجرات رفتہ از انجا برفاقت قاضی عبد اللہ ساکن دربیلہ بحرمین شریفین رفتہ اوقات عزیز تا آخر رسانیدہ در ہمہ علوم تصانیف و رسایل خوب دارد۔ خواجہ عبد اللہ غازی کشمیری۔ ملا عبد اللہ ملا رتی کشمیری در عہد شاہجہان از علمای نامور بودند۔ بابا عبد اللہ بن مسعود کشمیری معاصر جہانگیر بادشاہ بود۔ مولوی عبد اللہ مصنف تحفۃ الہند۔ قاضی عبد اللہ سندی ولد قاضی ابراہیم ساکن دربیلہ فضائل از خدمت مخدوم عبد العزیز ابہری آموختہ تقوی کامل و ورع شامل داشت بعد فتح شاہ بیگ اند ربیلہ باغیان لغل نمودہ در سن نہصد و سی و چہار ہجری بگجرات و دکن آمدہ و از انجا بمدینۂ طیبہ رفت و سکونت مدام اختیار فرمودہ درگذشت۔ ملا عبد اللہ سیالکوٹی بن ملا عبد الحکیم بگرد آوری علوم از پدر فائق برآمد۔ مولوی عبد اللہ ساکن موضع بھکرا سواد بنون ممالک پنجاب مصنف رسالہ کشف الحال عن التعزیر بالمال۔ مولوی عبد اللہ مفتی۔ مولوی عبد اللہ دہلوی۔ مولوی عبد اللہ رامپوری۔ مولوی عبد اللہ سہارنپوری۔ مولوی عبد اللہ محمد آبادی مصنف عرفان العرفان۔ مولوی عبید اللہ رامپوری۔ مولوی عبید اللہ مدرس جامع مسجد بمبئی۔ مولوی عبد الباری مصنف اعلام الاخبار وغیرہ۔ مولوی عبد الباری ساکن کلکتہ۔ مولوی عبد الباری ساکن بردوان۔ ملا عبد الباقی بنگالی شاگرد ملا محمود جونپوری کہ بمین صحبتش دانشمند برآمد بعد رحلتش در جونپور ماند در اکثر علوم خصوصاً در معقولات یگانہ بود و از علماے آنجا گوے سبقت مے ربود بدرگاہ عالمگیر رسیدہ موضعی بجمیع نہصد روپیہ سیورغال یافتہ مراجعت نمودہ در آنجا بدرس طلبہ علوم عمر عزیزش بسر فرمودہ۔ ملا عبد الجلیل در عہد اکبر شاہ مفتی لاہور بود۔ مخدوم عبد الجلیل ٹھٹوی در فضیلت اشہر ایام اصلش از بندر لاہری است و در عہد شاہجہان بود

پسرانش ابوالفتح ومحمد شریف ومحمد شفیع ہریک در فضیلت وقابلیت نامور بودند۔ مولوی عبدالحق کانپوری شمس العلماء۔ مولوی عبدالحق پنجابی۔ مولوی عبدالحق سہارنپوری۔ ملا عبدالحکیم بن ملا عبدالکریم کشمیری در عہد عالمگیری بود۔ مولوی عبدالحکیم واعظ مصنف عشرہ کاملہ وغیرہ۔ مولوی عبدالحلیم سہارنپوری۔ مولوی عبدالحمید رامپوری۔ شیخ عبدالحی ولد شیخ جمال کنبوہ دہلوی معاصر سلطان سلیم بود۔ میر عبدالحی خراسانی در عہد اکبر شاہ صدرالافاضل بود۔ مولوی عبدالخالق دیوبندی۔ ملا عبدالرحمن ساکن سیکری معاصر بہلول لودی۔ مولانا عبدالرحمن تھتوی در علوم عقلیہ ونقلیہ بی نظیر بود بافادۂ دینی می پرداخت معاصر مرزا عیسی ومرزا باقی۔ ملا عبدالرحمن بوہرہ احمد آبادی وملا عبدالرحمن لاہوری معاصر اکبر شاہ بودند۔ قاضی عبدالرحمن سندی از اجل علما وافضل فضلا از عہد شاہجہان تا عہد عالمگیر متولی نذر حرمین شریفین بود جاگیر مشروط الخدمت داشت بمدینہ طیبہ رحلت فرمودہ در مقبرۂ محمد حیات سندی مدفون گردیدہ۔ مولوی عبدالرحمن ساکن پھلواری۔ مولانا قاری عبدالرحمن پانی پتی۔ ملا عبدالرحیم کشمیری در عہد عالمگیر بود۔ مولوی عبدالرحیم رامپوری۔ مولوی عبدالرحیم جونپوری۔ ملا عبدالرزاق پانڈی کشمیری وملا عبدالرزاق محشی تحریر ید ومصنف رد محاکمات در عہد شاہجہان از علمای نامدار کشمیر بودند۔ ملا عبدالرزاق کشمیری شاگرد خواجہ حیدر چرخی در عہد عالمگیر بود۔ مولوی عبدالرسول سہارنپوری مصنف متن متین در نحو۔ ملا عبدالرشید ندگر کشمیری شاگرد محمد افضل چرخی در عہد عالمگیر بود۔ مخدوم عبدالرشید ساکن بالہ کندی ممالک سند از اجل علما واکمل اتقیا بود مجمع کلان ازو باستفادہ کمال علمی وعملی رشید روزگار شدند۔ مولوی عبدالسبحان پشاوری۔ ملا عبدالسلام ساکن دیوہ شارح تہذیب المنطق ومنار اصول شاگرد ملا عبدالسلام لاہوری بود۔ مولوی عبدالسلام آروی۔ مولوی عبدالسلام پانی پتی۔ ملا عبدالشکور لاہوری در عہد اکبر شاہ قاضی جونپور بود۔ مولوی عبدالشکور فیض آبادی۔ مولوی عبدالصمد پشاوری۔ مولوی عبدالصمد سہسوانی۔ مخدوم عبدالعزیز کاہانی ساکن کاہان مضاف سوستان ملک سند محدث ابہر عزیز مصر تبحر وتدقیق وبرگزیدہ کشور تحقیق بادو پسر والا گہر سر بسر علم وہنر اعنی مولانا اثیرالدین ومولانا یار محمد بزبان جام فیروز بسبب خروج شاہ اسمعیل ماضی از ہرات بموضع کاہان قدوم آوردہ آن سرزمین را بنشر علوم منور ساختہ ہمدران جا رحل اقامت

اندا ختند و ہمانجا چشم از مطالعہ نسخہ حیات پوشیدند تصانیف عربیہ چون شرح مشکوٰۃ و حواشی اکثر کتب متداولہ ازانہا یادگار اند۔ مولوی عبد العزیز دریابادی۔ مولوی عبد العزیز لکھنوی مؤلف پیغام محمدی وغیرہ۔ حافظ عبد العلی رام پوری بن ملا محمد عمران بن ملا محمد غفران در سال دوازدہ صد و نود و ہفت ہجری وفات یافتہ۔ مولوی عبد العلی بن مولوی فضل الرحمن رامپوری۔ مولوی عبد العلی ساکن ڈومری ضلعہ پٹنہ۔ مولوی عبد العلی ساکن جالیس۔ سید عبد الفتاح گجراتی معاصر محی الدین محمد اورنگ زیب عالمگیر۔ ملا عبد القادر اخوند معاصر نصیر الدین محمد ہمایون شاہ۔ مولوی عبد القادر سندیلی از اولاد امجاد مولوی حمد اللہ شارح سلم نوزدہم ذیحجہ سال دوازدہ صد و ہفتاد و دو ہجری رحلت کرد۔ مولوی عبد القادر رامپوری۔ مولوی عبد القادر باعسکظہ ساکن بمبئی۔ مولوی عبد القادر ساکن تھانہ ضلعہ بمبئی۔ مولوی عبد القادر ساکن ہوگلی عالم باعمل صاحب تصانیف دہم ذیقعدہ سال سیزدہ صد و ہفت ہجری عبد الطاہر را عقب خود گذاشتہ رحلت کرد۔ مولوی عبد القدوس بنگلوری۔ میر عبد القدوس ٹھٹوی ابن سید عابد دانشمند کامل نحریر دقت صاحب شان و مستثنی در ابتلاے جنس بر آمدہ در ہزار و صد و چہل و شش ہجری وفات یافتہ آیۂ کریمہ مکرمون فی جنات النعیم مطابق واقعہ است ملا عبد القوی احمد آبادی برہانپوری عالمگیر وے را مخاطب باعتماد خان کرد و اکثر وے را بلفظ اخوند خواندے مولانا عبد الکریم شروانی معاصر غیاث الدین تغلق۔ سید عبد الکریم قنوجی ابن سید محمد قنوجے در عہد عالمگیر مشغول بدرس متداولات بود۔ قاضی عبد الکریم کشمیری شاگرد ملا ابو الفتح در عہد عالمگیر بود۔ مولوی عبد الکریم ساکن ٹونک ناظم رسالہ سبیل الرسول فی الناسخ والمنسوخ۔ مولوی عبد الکریم رامپوری۔ ملا عبد اللطیف ساکن دریابار ممالک سند عالم بلیغ بود حاشیہ بر شرح ملای جامی دارد در بحث الکلام ما تضمن کلمتین حقیقۃ او حکما ای یکون کل واحدۃ منہما فی ضمنہ فالمتضمن اسم فاعل ہو المجموع والمتضمن اسم مفعول کل واحد من الکلمتین فلا یلزم اتحادہما دین دو بیت درج کردہ

تام زید ہیئت مجموعیش ؛ اسم فاعل را لتضمن می شمر ؛ ور بخواہی اسم مفعولی ازو ؛ ہیئت افرادیش را کن نظر ؛ شیخ عبد اللطیف برہان پوری معاصر محی الدین محمد اورنگ زیب عالمگیر بود۔ مولوی عبد اللطیف دہلوی۔ مولوی عبد اللطیف فقیہ رامپوری۔ مولوی عبد المجید برہان پوری۔

ملا علی الغنی کشمیری در عہد عالمگیر بود۔ مولوی عبد الوہاب ساکن سوات بنیرہ قاضی عبد الوہاب
بکنی ساکن قصبہ مونگی کہ در علم فقہ و اصول مہارت کامل داشتہ در عہد عالمگیر قاضی عسکر بود۔ ملا
عثمان گجراتی از علمای قرأت و ملا عثمان سامانہ و ملا عثمان بنگالی سنبھلی از علمای نامور عہد اکبر شاہ
بودند۔ خواجہ عزیز الدین صوفی مؤلف تحفۃ الابرار فی کرامۃ الاخیار معاصر غیاث الدین تغلق بود۔
عزیز الدین خالد خانی مؤلف دلائل فیروزی در علم نجوم معاصر سلطان فیروز بود۔ ملا عصام الدین
معاصر نصیر الدین محمد ہمایون شاہ۔ علاء الدین تاجر و علاء الدین کرک و علاء الدین صدر الشریعۃ و
علاؤ الدین مقری علمای نامدار در عہد علاؤ الدین خلجی بودند۔ مولانا علاؤ الدین اصولی بدایونی
سید علاؤ الدین اودہی۔ امیر علاء الملک مرعشی در عہد شاہزادہ شجاع بود کتاب مہذب در منطق
وانوار الہدی در الٰہیات و صراط الوسیط در اثبات واجب از تصانیف وے یادگار اند۔
مولانا علم الدین نبیرۂ شیخ بہاء الدین زکریا ملتانی در عہد علاء الدین خلجی بود۔ مولوی علی اعظم
ساکن پھلواری۔ مولوی علی اکبر آلہ آبادی مصنف فصول اکبری و اصول اکبری۔ ملا علی الماس
کشمیری شاگرد ملا جوہر ناتھ در عہد شاہجہان بود۔ علی بن احمد غوری ساکن کرا کہ متصل مانک پور است
از مریدان شیخ رکن الدین قدس سرہ بود و از تصانیف اوست کنز العباد فی شرح الاوراد مصنفۂ
بہاء الدین قدس سرہ۔ خواجہ علی پنو کشمیری شاگرد ملا شمس پال در عہد جہانگیر شاہ بود۔ ملا علی لستک
کشمیری معقولی میانہ قد بود جہانگیر شاہ او را لستک میگفت بہمان شہرت یافت چنانچہ سال فوتش
ہم در مصرعہ وای لیست و بلند ہمت کو یافتہ اند۔ مولوی علی حبیب سجادہ نشین پھلواری۔
مولانا علی شاہ جاندار از اکابر علمای وقت و مرید شیخ نظام الدین اولیا قدس سرہ بود کتاب
خلاصۃ اللطائف در تصوف از تصانیف اوست۔ ملا علی قاری ٹھٹوی در فضیلت افضل و
در قرأت اکمل بعہد مرزا جانی بود۔ ملا علی گرد ملای مستعد معاصر اکبر شاہ بود۔ ملا عماد الدین معاصر
شمس الدین التمش بود۔ مولانا عماد دانشمند متبحر در زمان سلطان محمد تغلق شاہ دہلی مردی
بزرگ و راست گو و حق شناس بود میگویند کہ محمد تغلق در ایام غرور سلطنت خود گفتہ بود کہ فیض خدا
منقطع نیست چرا باید کہ فیض نبوت منقطع شود اگر کسی حالا دعوی پیغمبری کند و معجزہ نماید تصدیق میکنید
یا نہ مولانا عماد بر فور گفت کہ گہ خورد چہ میگوئی محمد تغلق حکم کرد کہ او را ذبح کنند و زبانش برآرند رحمۃ اللہ علیہ

مولانا عمادالدین حسام در عہد علاءالدین خلجی تا بست سال تذکیر گفتہ در تذکیرِ او معتبران و دانشمندان
و کاملان و فاضلان و شاعران حاضر می شدند۔ مولانا عمادالدین محمد طارمی طارم در حوالی شیراز است
از انجا بگجرات آمدہ بخدمت ملک قطب الدین کہ خلیفہ خاص حضرت سید محمد المشہور بشاہ عالم بودند
مرید گشت چنانچہ در علوم ظاہری نظیر آفاق بود در علم باطن ہم طاق گردید بارشاد و ہدایت خلق
مشغول شد میان وجیہ الدین گجراتی از ارشد تلامذہ وے اند۔ سید عنایت اللہ مجددی بالاپوری
عامل کامل و فاضل لاثانی مشہور و معروف وقت خود بود در سال یازدہ صد و ہفتدہ ہجری
رحلت فرمودہ۔ مولوی عنایت احمد ساکن پٹنہ۔ مولوی عنایت اللہ ساکن بردوان۔ مولوی
عنایت حسین ساکن مونگیر۔ قاضی غضنفر سمرقندی در عہد جلال الدین محمد اکبر شاہ بہندوستان
قدوم آوردہ منصب اقضی القضاۃ ولایت گجرات یافتہ انصرام مہمات خود بدیانت میکرد در
علوم متعارفہ یگانہ بود۔ سید غضنفر ابن سید جعفر نہروالی منسوب بنہروالہ گجرات۔ مولوی غلام
اکبر خان مصنف ہدایۃ المنکرین وغیرہ۔ غلام علی کور از اجلۂ افاضل عہد اکبر شاہ بود۔ مولوی
غلام حسین بنگالی۔ مولوی غلام سبحان قاضی القضاۃ کلکتہ۔ مولوی غلام نبی شاہجہانپوری
محشی میر زاہد رسالہ۔ مولوی غلام علی ساکن مہری احاطہ بمبئی۔ مولوی غلام احمد نصیر آبادی۔ مولوی
غلام محمد ہوشیارپوری۔ ملا غوثی گجراتی۔ مولانا غیاث بہروچی۔ سید فاضل معاصر اکبر شاہ بادشاہ
بود۔ حکیم فتح اللہ گیلانی از اطبای عہد جلال الدین محمد اکبر شاہ بادشاہ بود کتب طبیہ بتحقیقات تمام
خواندہ و در ہیئت نیز ماہر بود و شرح قانون شیخ الرئیس بفارسی نوشتہ۔ قاضی فتح علی قنوجی شاگرد
مولوی علی اصغر قنوجی در ہر علوم متداولہ مناسبتی داشت حاشیہ شرح تہذیب جلالی و شرح مقامات حریری
از تالیف ایشان است۔ مولوی فتح علی بردوانی۔ مولوی فتح علی جونپوری عالم مستعد
عم مولوی معشوق علی جونپوری طبع موزون داشت خصوصاً در بدیہ گوئی تاریخ شہرۂ آفاق بود۔
قاضی فخرالدین در عہد جلال الدین خلجی علامہ عصر بود۔ مولانا فخرالدین ہانسوی و مولانا فخرالدین
ناقل معاصر علاءالدین خلجی بودند۔ مولوی فخرالدین لکھنوی۔ مولوے فخرالدین علی خان
شافعی المذہب قاضی چیناپٹن۔ مولوی فدا حسین ساکن ضلع پٹنہ۔ فرید بنگالی دانشمند متبحر
و محدث معاصر جلال الدین محمد اکبر شاہ بود۔ ملا فضلی ملتانی از اکابر علمای عصر خود بود۔ مخدوم

فضل اللہ ٹھٹوی نحریر وقت جامع فضائل قدسیہ حاوی معارف انسیہ محلی حلیہ ورع وتقویٰ
ہموارہ بدرس علوم اشتغال داشت معاصر مرزا عیسی ومرزا باقی ۔ مولوی فضل اللہ لکھنوی ۔
مولوی سید فضیلت حسین ساکن ضلع پٹنہ ۔ مولوی فضل اللہ بنگلوری ۔ مولوی فصیح الدین
از علمای کاملین بلدۂ قنوج بود عمر شریفش بدرس وعبادت بسر برد ۔ مولوی فیض الحسن لاہوری
کہ بتدریس علم ادب یگانۂ روزگار بود بتاریخ دوازدہم جمادی الاول سال یکہزار وسہ صد وچہار
ہجری ازینجہان رحلت فرمود ۔ مولوی فیض اللہ پنجابی ۔ مولوی فیض الحسن سہارنپوری مصنف
تحفۂ صدیقہ در شرح حدیث ام زرع ۔ میان قادن پسر شیخ جونو دانشمند معتبر در عہد بہلول لودی
بود ۔ سید قادری بلگرامی ابن حافظ ضیاء الدین بلگرامی حاج الحرمین الشریفین فاضل وحافظ
وقاری قرآن بوده در وطن گوشہ گرفتہ بعبادت معبود حقیقی اشتغال داشت بسال ہزار و
یکصد وچہل وچہار ہجری درگذشت ۔ قاسم ترمذی کشمیری در عہد عالمگیر از علمای نامدار وقت
ملا قاسم واحد العین قندھاری در عہد جلال الدین محمد اکبر بادشاہ از عمدہ ترین مدرسین علوم عقلیہ
ونقلیہ بود ۔ مولوی قاسم علی سندیلی ابن مولوی حمد اللہ سندیلی شاگرد رشید خود مردی فاضل وکامل
کثیر الدرس بود وبزیارت بیت الحرام مشرف گشتہ ۔ مولوی قدرت اللہ برہانپوری ۔ مولانا
قطب الدین نافلہ معاصر غیاث الدین بلبن ۔ ملک قطب الدین سہرندی در عہد بہلول لودی
بود ۔ شیخ قطب برہان پورسے فاضل متورع حافظ جید تیرانداز مقری بود اشعار عرب بسیار بخاطر داشتہ
وخوب می خواند وباوجود وفور فضائل غربت ومسکنت مفرط داشتہ بماہ رمضان پیش امامی
عالمگیر بادشاہ معزز می بود ونیز بتعلیم شاہزادہ معظم مفتخر بود در پنجم سال جلوس عالمگیر بدار الخلافہ
شاہجہان آباد برحمت حق پیوست ۔ مولوی سید کاظم علی دریابادی ابن سید قاسم علی چہاردہم
ربیع الاول سال سیزدہ صد وپنج ہجری رحلت کرد ۔ ملا کبیر الدین مورخ در عہد علاء الدین خلجی بود ۔
مولوی کبیر خان قاضی محمد پور احاطہ بمبئی ۔ شیخ کبیر ناگوری از اولاد شیخ فرید بن عبد العزیز بن شیخ
حمید الدین صوفی ناگوری است بزرگ صاحب مقامات جامع علم ظاہر وباطن کتاب ذہن کہ حاشیہ
ضو شرح مصباح است از تصانیف ویست بجہت تفرقہ کہ در ناگور از دست کفار آن دیار واقع
شدہ بود بجانب گجرات رفت وہمانجا توطن پذیرفت رحمۃ اللہ علیہ ۔ شیخ کبیر والد ملا منور در صغر سن

بکمال رسیده و از پیران در گذرانیده اکثری کتب متداوله در ملازمت پدر و خسر بزرگوار خویش که سعد الله بنی اسرائیل بود تحصیل نموده طریق صحبت و اختلاط را نیکو ورزیده بحکم جلال الدین محمد اکبر شاه بهمراهی پدر در پرگنه بجواره و دامن کوه شمالی رفته بضبط و ربط آن نواحی مشغول بود۔ مولانا کریم الدین در عهد علاء الدین خلجی تذکیر گفتی و دران تحمید و نعت نظم جدید و مناسب آوردی چونکه آواز خوش نداشت سخنهای او در عوام نیفتادی و جمعیت کثیر هم نبودی۔ مولانا کریم الدین ٹھٹوی جامع فضائل و کمالات قامع رذایل معضلات بزهد و تقوی نامور معاصر ملا عبد الرحمن ٹھٹوی بود۔ مولانا کریم الدین جوهری در عهد علاء الدین خلجی بود۔ ملا کمال رامپوری بس نامور زیست۔ مولانا کمال الدین کولی در عهد علاء الدین خلجی بود۔ مولانا کمال الدین اودهی و کمال الدین سامانه در عهد فیروز شاه از علمای نامور بودند۔ قاضی گهاسی آله آبادی شاگرد و خلیفه شیخ محب الله آله آبادی۔ شاه گدای کشمیری در عهد جهانگیر شاه از علمای نامور بود۔ مولوی گلزار علی پهلواری رالبس موزون است۔ مولوی لطف حق ساکن تهپاپور گجرات۔ مولوی لطف علی ساکن ضلع پٹنه۔ مولانا لطیف مقری از علمای قرات در عصر علاء الدین خلجی بود۔ مولانا میران ماریکله معاصر علاء الدین خلجی۔ مبارز خان سلطانپوری معاصر ملا نظام الدین سهالوی رساله مبارزیه در علم کلام از مولفات اوقنی است بس متین۔ ملا مجنون کشمیری معاصر شاهجهان بود شیخ محمد اشرف شطاری لاهوری بصلاح و فضیلت نامور معاصر عالمگیر بود۔ مولوی محمد ادریس سلهٹی محشی جمع الجوامع سیوطی۔ مولوی محمد اسرائیل سلهٹی محشی تفسیر بیضاوی و صدرا۔ مولوی محمد علی ساکن تهانه مؤلف کشاف اصطلاحات الفنون۔ قاضی محمد افضل بهکری۔ ملا محمد افضل کشمیری معاصر جهانگیر شاه بود۔ ملا محمد اکرم لاهوری متداولات را بارها درس گفته بحلم و بردباری و صلاح و پرهیزگاری موصوف معلم شاهزاده کام بخش بود۔ قاضی محمد احمد آبادی مرید حضرت قطب العالم احمد آبادی قدس سره بود و برا سه پسر اندیکی قاضی حمید که بقاضی چاپلنده شهرت دارد پدر قاضی محمود دریای دوم قاضی العالم شاه حماد سوم قاضی حامد هر سه برادران مرید و خلیفه حضرت شاه عالم احمد آبادی قدس سره بودند۔ قاضی العالم شاه حماد دوازده سال در طلب علم پیش مولانا میانجی گجراتی صرف کردند و دوازده سال بجهاد کفره در لباس سپاهیان بسر بردند و دوازده سال ترک همه کرده بخدا مشغول شدند تا بدو شور اکل حلال و صدق

مقال لازم حال خیر مآل شان بود تا اینکه تقوی شان در مرکب شان ہم اثر کردہ بود ہرگز کاہ و دانہ حرام نمی خورد بشب خواب کمتر میکردند از بس کہ مظہر جلال بودند کسی را مجال نبود کہ بہ منظر شان بیاید اغلب اوقات در پردہ جا داشتند خادم طومار حاجات ارباب احتیاج از پس پردہ میخواند ایشان در جواب بعضی میفرمودند کہ میدہم و برای بعضی نمیدہم فرمودند لہذا علمائے وقت فتوی بر قتلش دادند حاجی محمد افضل سیالکوٹی خواجہ محمد امین ولی اللہی۔ ملا محمد امین کشمیری معاصر عالمگیر بود۔ ملا محمد باقر کشمیری معاصر شاہجہان بود۔ شیخ محمد بہروچی۔ ملا خواجہ محمد توبیگر و کشمیرے معاصر عالمگیر بود۔ مولوی محمد جیلانی رام پوری مصنف جنگنامہ۔ قاضی محمد حسین جونپوری از علم و فضل نصیبی وافر داشت در عہد شاہ جہان قاضی جونپور بود در اوائل عہد عالمگیر بقضای الہ آباد ممتاز شدہ در سن ہفتم جلوس عالمگیر بحضور آمدہ باضافہ منصب و احتساب لشکر سرفراز گردید و در تالیف فتادے عالمگیری بسی سعی نمودہ۔ مولوی محمد حسین مصنف اشاعۃ السنہ وغیرہ۔ مولوی محمد حسین مصنف تیغ فقیر و حربہ فقیر وغیرہ۔ مولوی محمد حسن امروہوی مؤلف تفسیر معالات الاسرار فی مکاشفات الاخبار معروف بتفسیر حضرت شاہی۔ مولوی محمد حسن اسرائیلی سنبھلی۔ ملا محمد داغی ٹھٹوی در عہد شاہزادگی پیش امام شاہجہان بادشاہ بود۔ شیخ محمد سعید سہرندی ابن حضرت شیخ احمد مجدد الف ثانی خلیفہ پدر خود بود فاضل متشرع و عالم متورع پیوستہ بارشاد طالبان خدا و درس علوم اشتغال داشتہ حاشیہ بر حاشیہ خیالی نوشتہ بصحبت عالمگیر رسیدہ رعایت کلی یافتہ مولوی محمد شاہ مصنف مدار الحق۔ ملا محمد صادق ٹھٹوی۔ ملا محمد صالح معاصر جہانگیر شاہ بود۔ ملا محمد صلاح گجراتی۔ مولوی محمد صدیق اصولی پشاوری۔ مولانا محمد صدیقی ملتانی گجراتی۔ مولوی محمد عادل از ابتدا تا انتہا کتب درسیہ بخدمت مولانا محمد سلامت اللہ گذرانیدہ الحال جانشین مولانا موصوف بکانپور ہستند و بہدایت و ارشاد خلائق صارف الاوقات اند سلمہ اللہ تعالیٰ۔ شاہ محمد عاشق پھلتی با محمد عثمان کشمیری ابن شیخ محمد فاروقی اند تلامذۂ ملا سعد الدین صادق وغیرہ علمای کشمیر بود و نیز بخدمت مولانا شاہ ولی اللہ دہلوی رسیدہ اجازت حدیث و فقہ یافتہ مولوی محمد عمر دہلوی ابن مولوی کریم اللہ دہلوی دوازدہ صد و شصت و ہشت ہجری متولد شدہ و پیش والد ماجد خود تربیت و تعلیم علوم رسمی یافتہ بدرس و تدریس اشتغال دارد

سلمہ اللہ تعالی۔ مولوی محمد علی ابن مفتی یار محمد وکنی مؤلف کواکب العرفان فی تحقیق السبحان۔ مولوی محمد علی نصیر آبادی مؤلف جلاء العیون نظم سرور المحزون۔ مولوی محمد فصیح غازیپوری واعظ فصیح قامع رسم قبیح۔ ملا محمد قاسم استرآبادی بلقب ہندوشاہ شہرت داشت گلزار ابراہیمی مشہور بتاریخ فرشتہ از تالیف ویست۔ ملا محمد لاہوری از اکابر علمای لاہور ست۔ میرزا محمد صادق مؤلف صبح صادق نسبت تلمذ باو دارد در عہد شاہجہان قضای بنگالہ داشت۔ شیخ محمد لاہوری ابن عبد الملک از فضلای نامور پیش علمای حجاز تفسیر و حدیث و فقہ آموختہ بوطن مراجعت نمود و بتدریس روزگار گذرانید۔ محمد لبیب کشمیری معاصر جہانگیر شاہ۔ شیخ محمد ماہ جونپوری بعلم صوری و معنوی آراستہ بود۔ مولوی محمد مصطفی پنجابی۔ مولوی محمد موسی ابن مولانا رفیع الدین دہلوی۔ شیخ محمد واعظ لاہوری از مشاہیر واعظین لاہور بود۔ مولوی محمد وجیہ ساکن پھلواری۔ شیخ محمد یحیی سہرندی ابن حضرت شیخ احمد مجدد الف ثانی قدس سرہ بصلاح و تقوی موصوف اکثر اوقات خود بدرس علوم متداولہ صرف میکرد و مشمول عواطف عالمگیر بادشاہ بود۔ ملا محمد یزدی قاضی القضاۃ جونپور بجرم افتای خروج بر اکبر شاہ بادشاہ از عروج منصب خود بعقاب فنا رسید۔ مولوی محمد یعقوب دہلوی ابن کریم اللہ دہلوی برادر کلان مولوی محمد عمر پیش پدر خود اکتساب علوم کردہ بافادۂ طلبہ اشتغال دارد سلمہ اللہ تعالی۔ ملا محمود ثانی جونپوری تلمیذ دانشمند خان در اواخر عہد شاہجہان درگذشت۔ شیخ محمود بہکری از اجلہ علمای روزگار بود۔ قاضی محمود علامہ عباسی ٹھٹھوی معاصر مرزا عیسی و مرزا جانی حکام سند در حقیقت و کمال از نوادر و در جامعیت علوم بغرائب اظہر صاحب تصانیف کثیرہ بود منجملہ آن تذکرۃ الاولیا و حواشی متین بر کتب متداولہ است۔ قاضی محمود دریای ولد قاضی چاپلندہ بزرگی و خوارق ایشان عالم را فرو گرفت و خدمت عالم آب ہم بایشان تعلق داشت اکثر در تباہی کشتیہا کہ یاد ایشان می نمودند بساحل مراد مے رسید ندازین سبب دریای لقب خاص مقرر گشت چون بہ شصت و ہفت سال رسید بتاریخ سیزدہم شہر ربیع الثانی سال نہصد و چہل و یک جان بحق تسلیم نمود و مرقدش در بہیرپور مضافات گجرات واقع است۔ قاضی محی الدین کاشانی معاصر علاء الدین خلجی۔ مخدوم جہان سندی در عہد اکبر شاہ از علمای نامور بود۔ سید مربی بلگرامی عالم عارف بود خلائق از و منتفع

می شد ند بہزار و یکصد و ہفتہ ہجری وفات یافت۔ سید مرتضی سوستانی در فضیلت اتم شاگرد
حسان الہند سید غلام علی آزاد بلگرامی بود۔ مولوی مرتضی حسن ساکن پھلواری۔ ملا مظہر ساکن کڑا
معاصر فیروز شاہ۔ قاضی معمار الدین در عصر غیاث الدین تغلق بعہدۂ قضاے دہلی سربلند بود۔
قاضی معروف بھکری معروف و مشہور زمان قاضی شہر بھکر بود بوفور علم و فضیلت و صلاح و تقوی
و لطف طبع و طیب مزاج اتصاف داشت بسمع جام سنجر مرزبان سند رسانیدند کہ قاضی ابتدا
و مدعا علیہ اخذ اجر میکند جام اورا طلبیدہ پرسید قاضی گفت بلی اکثر بخاطر میگذرد کہ از گواہان ہم چیزی
گرفتہ شود اما پیش از انفصال دعوی بخانہ خود میروند جام ازین حرف بغایت منبسط شد چون جام را
خوش یافت گفت تمام روز بانفصال دعاوی می پردازم و لوازم کثیر من بفاقہ میگذرانند این
حال کی روا باشد جام برای او ادراری لائق مقرر فرمود۔ مولانا معز الدین اندپتی معاصر علاء الدین
خلجی۔ مولانا معین الدین لونی معاصر علاء الدین خلجی۔ قاضی مغیث الدین بیانہ۔ سید مغیث الدین
ساکن کیتھل در عہد علاء الدین خلجی بودند۔ مولوی مقبول احمد گوپاموی مؤلف رسالہ تنبیہ الانسان
در بیان حلت و حرمت حیوان۔ ملا مقیم در عہد اکبر شاہ مدرس دہلی بود۔ سید منتخب الدین ساکن
کیتھل برادر سید مغیث الدین معاصر علاء الدین۔ شیخ منصور لاہوری از شاگردان شیخ اسحاق
کاکو است و بیشتر تحصیل علوم در ملازمت ملا سعد اللہ نمودہ و مصاہرت با و داشت دانشمند
متبحر بود و در ہمہ علوم عقلی کہ در ہندوستان متعارف اند استحضاری تام و مرجعیت انام داشت
از عہد اکبر شاہ چندگاہ قاضی القضاۃ ملک مالوہ بود بعدہ بخدمت ضبط و ربط پرگنہ بجور و حدود
دامن کوہ مامور شد۔ ملا منور تلمیذ شیخ اسحاق کاکو در عہد اکبر شاہ بود۔ مولانا منہاج الدین جرجانی
در عہد غیاث الدین بلبن بود۔ مولانا منہاج الدین تلبنی معاصر علاء الدین خلجی۔ ملا موسے
احمد آبادی در عصر اکبر شاہ بود۔ ملا مومن جیل کشمیری معاصر عالمگیر بود۔ ملک موید جاجرمی در عصر
جلال الدین خلجی بود۔ شاہ مہدی عطا ابن شاہ حسین عطا ابن شاہ بناہ عطا سلونی کریمی اشرفی
اُدھنی از اولاد امجاد شیخ اُدھن جونپوری قدس سرہ بسال دوازدہ صد و شصت و شش ہجری
ولادت یافتہ علوم باطن از جد و پدر خود آموختہ خرقہ چشتیہ در بر کشید و در علوم ظاہر شاگرد مولوی نور احمد
پنجابی بغایت علم دوست و شاغل تدریس طلبہ رونق بخش سجادہ سلون اند سلمہ اللہ تعالی ملا میر شاہ

حرف النون

کشمیری معاصر عالمگیر بود۔ ملا ناصر در عہد اکبر شاہ قاضی آگرہ بود۔ مولوی ناصر علی غیاثپوری مؤلف مناصر الحسنات وعناصر البرکات وغیرہ۔ ملا نازک کشمیری در عہد عالمگیر بود۔ مولوی نجف حسین سندیلی نوزدہم محرم سال دوازدہ صد و پنجاہ و پنج ہجری بمقام اجمیر رحلت کرد۔ مولانا نجم الدین دمشقی شاگرد مولانا فخر الدین رازی معاصر غیاث الدین بلبن۔ مولانا نجم الدین انتشار معاصر علاء الدین خلجی۔ مولانا نجیب الدین شادی معاصر علاء الدین خلجی۔ مولوی نذیر حسین محدث مصنف معیار الحق وغیرہ۔ ملا نسیم منطقی رام پوری۔ مولانا نصیر الدین غنی ومولانا نصیر الدین ساکن کڑا ومولانا نصیر الدین صابونی در عہد علاء الدین خلجی علمای نامور بودند۔ سید نظام الدین ٹھٹھوی در فقہ ادق انام ودر علوم اعلم کرام برآمدہ بجذبۂ طبع گرائیدہ سوی شاہجہان آباد شتافت ودر تالیف فتاوے عالمگیری بسی مشکلات حل کردہ ٹھٹھہ شہریست از توابع سند۔ مولانا نظام الدین کلاہی معاصر علاء الدین خلجی۔ مولانا نظام الدین علی معاصر بابر بادشاہ۔ ملا نظام الدین ہروی مصنف طبقات اکبری۔ شیخ نظام تھانیسری ابن شیخ عبد الشکور باوجودیکہ تتبع متداولات ننمودہ واز کتب صوفیہ مطالعہ نکردہ بود نسخہ در تصوف تصنیف فرمودہ کہ جملہ پسند عارفان است ونیز تفسیری املا کردہ کہ معنی آن ہمہ در قالب تصوف ریختہ۔ قاضی نعمت اللہ عباسی ٹھٹوی نسبش بآل عباس رضی اللہ عنہ منتہی می شود وی از احفاد وا ماندگان عہد گماشتگان خلفاے عباسیہ در عہد جام صلاح الدین بن جام تماجی بادشاہ سند اقدم علما واکرم اتقیا بود۔ مولوی نعیم الدین ابن مولوی فصیح الدین قنوجی تلمیذ مولوی عبد الباسط قنوجی شرح تصدیقات سلم العلوم وحاشیۂ صدرا از تصانیف اوست۔ شیخ نور الدین کنبوہ لاہوری ملا مستعد در عہد اکبر شاہ بود۔ مولوی نور کریم دریابادی ملا نور محمد بھکری۔

حرف الواو

مولوی واجد علی مؤلف رسالہ معروف العرفان۔ مولانا وجیہ الدین ملہو ومولانا وجیہ الدین پائلی ومولانا وجیہ الدین رازی علمای عہد جلال الدین خلجی اند۔ مولوی وحید الحق بہاری بست وچہارم صفر سال ہزار ودو صد ہجری وفات یافتہ کتاب زاد الآخرت وشرح کلمہ طیبہ وذکر الصلاۃ وقرۃ العاشقین فی حلیۃ سید المرسلین ورسالہ تحقیق الایمان ازو یادگار اند رحمۃ اللہ علیہ مولوی وحید الزمان بن مولوی مسیح الزمان لکھنوی مؤلف نور الہدایہ ترجمہ شرح وقایہ۔ مولوی وکیل احمد مؤلف رسالہ حد العرفان۔ قاضی ولی اللہ خان ساکن بروده۔

حرف الہاء

ملا ہاشم کنبوہ معاصر

حرف الیاء

جلال الدین محمد اکبر شاہ۔ میر ہاشم منور آبادی شاگرد ملا حمید کشمیری معاصر عالمگیر۔ مولوی سید یاد علی مشہدی کروی فقیہ وقت بود۔ مولوی سید یار علی مصنف ہادی المضلین۔ مفتی یار محمد ملیباری دکنی محشی شرح تہذیب یزدی۔ ملا یار محمد بھکری مشہور بملا یاری۔ شیخ یاسین قنوجی از اعیان فضلای بلدہ قنوج کامل مکمل بود خلق کثیر بفیضان تلمذ او باتہای فضائل سید ند از انجملہ سید مربی بلگرامی و ملا نیفی امروہی از مشاہیر فضلا ہستند۔ مولوی یعقوب علیخان رامپوری۔ ملا یوسف کادسو کشمیری و ملا یوسف چک کشمیری در عہد شاہجہان نامی بودند۔ مولوی یوسف علی سندیلی الاصل گوپاموی مولداً لکھنوی وطناً شارح نظم الفرائض۔

بعد ختم کتاب مجبی محمد ابراہیم خان رسالہ دار سنٹرل انڈیا ہارس کہ مرد متدین و محب الاسلام والمسلمین اند ترجمہ مولوی شاہ محمد رمضان شہید بغرض اندراج کتاب بمن ہیچمدان دادند چونکہ صاحب ترجمہ بسن ناموروعالم باعمل بود و بحالت اشاعت دین متین شرف شہادت یافتہ ذکرش درین کتاب خالی از زمین و برکت نخواہد بود وہو ہذا

مولوی شاہ محمد رمضان مہیمی

از شیوخ قصبہ مہیم عالم عامل واعظ کامل فخر سرزمین ہریانہ بخصایل حمیدہ و شمایل جیدہ شہرت عام کالبدر التام دارد کافۂ راجپوتان مسلم کہ بنام رانگر در ملک ہریانہ مشہور اند از ذات بابرکات آیاتش براہ راست قدم اتباع شریعت نہادہ مشارٌالیہ متبعان سنت و جماعت ہستند تذکیرش عجیب اثری داشت کہ سامعین بہزار جان مطیع و منقاد می شدند و عبدۂ اصنام تار زنار را ہیچو بار دوش افگندہ حلقہ بگوش باسلام میگردیدند بالجملہ وی رحمۃ اللہ تعالیٰ بعد زیارت حرمین شریفین زادہما اللہ شرفاً و تعظیماً براہ بندر بمبئی مراجعت وطن فرمودہ بہر مقامی کہ میرسید حسب عادت خود لب وعظ و تذکیر می کشود و ہدایت اتباع شریعت باہالے آن مقام می نمود تا اینکہ بمقام مندسور رونق افروز شدہ بہ مسجد آن بلدہ محفل وعظ گرم کرد قوم بوہرہ کہ خلاف مذہب اہل سنت اند درعین گرمی تذکیر بسر کردن بنادیق برو حملہ آوردہ تا بضربت بندقہ آن فرقہ ضالہ بمرتبہ شہادت فائز گشت این واقعہ در سال دوازدہ صد و چہل ہجری بظہور پیوستہ رفقای آن مبرور نعش مغفور را ہمدران جا بزمین سپردند بعد از شش ماہ برادر عینی وے تابوتش بقصبہ مہیم آوردہ مدفون نمود شاعرے تاریخ شہادتش چنین یافتہ

قطعہ تاریخ

جناب شاہ رمضان قطب آفاق	سراپا معرفت عرفان مآبے
ظہور از بہر تاریخ شہادت	خرد گفتہ خسوف آفتابے ۱۲۴۷

دیگرے گفتہ

درخلد چو رفت شاہ رمضان	وے شیخ شہید گفت رضوان ۱۲۴۷

تصانیفہ المفیدہ آخرگت - بلبل باغ - عقاید عظیم - رنگیلے - مندسور بمیم مفتوح ونون ساکن ودال مہملہ موقوف وسین مفتوح واو مجہول ورای مہملہ شہریست بسرزمین مالوا مہیم بمیم مفتوح وہای ہوز مکسورہ بعدش یای تحتانی مجہولہ ومیم موقوف قصبہ ایست بمرزبوم ہریانہ متعلقہ ضلع رہتک

مولوی امام الدین کالوڈی

ولد مراد خان عالم باعمل بورع وتقوی موصوف بود جم غفیر از خلائق بہدایت وارشادش براستی پیوستند وی رحمۃ اللہ علیہ بسال دوازدہ صد وسی وہفت ہجری ولادت یافتہ در سال سیزدہ صد ہجری چہار عقب گذاشتہ رحلت فرمود ازان جملہ حافظ غریب اللہ را دیدہ ام بدیانت وتقوی مصداق الولد سر لابیہ ہست **کالوڈ** قصبہ ایست محروسہ ریاست پٹیالہ کہ فی الحال بنام مندر گڈھ شہرت دارد

اعجوبۃ الزمان

مولوی ببر دہلوی ومولوی دہومن سہارنپوری

ہر دو حرف نشناس لوح دانش ملازم صحبت مولانا شاہ عبد العزیز دہلوی قدس سرہ بودند قوت حافظہ چندان داشتند کہ آنچہ از مولانا می شنیدند بلفظہ یاد میگرفتند بکرات ومرات وعظ قرآن مجید از زبان مولانا موصوف از ذکر شنیدہ بودند ہرگاہ کسی میگفت چیزے بفرمایند میگفتند آیتی از قرآن بخوان اگر قاری غلط خواندی انابہ غلط نمودہ ترجمہ وتفسیر آن مالہ وماعلیہ مشرح ومفصل بیان میکردند مفتی محمد اسد اللہ الہ آبادی مرحوم میفرمودند باری بدہلی رفتم ودران زمان مولوی ببر زندہ بود بشنیدن آوازۂ اوصافش مشتاق لقاے او شدم ونماز جمعہ بمسجد شاہجہانی گذاردم بعد نماز مجلس تذکیر منعقد گشت بعض مردم گفتند ہمین مولوی ببر اند کہ وعظ میگویند بتوجہ تمام بیان شان اصغا کردم از آنچہ شنیدہ بودم زائد یافتم

بعد فراغ از وعظ با مولوی ببر سلام گفت مصافحہ کردم وآیۂ کریمہ وزینا السماء الدنیا بزینت ن الکواکب خواندہ
پرسیدم ما سواے سبعہ سیارہ جملہ کواکب بر فلک الافلاک ثبت اند کہ ثبوت آن از احادیث نبویہ میشود
پس تزئین سماء دنیا بہ کواکب چہ معنی دارد مولوی ہنر بجوابم گفت شنیدہ باشید مردمان مے گویند
کہ فلان بمکان از شیشہ آلات وغیرہ چہ خوش آراستہ ست حال آنکہ شیشہ آلات بسقف وحیطان
آن مکان چسپان وآویزان می باشند وانان درحقیقت تزئین مکان مقصود ست ہمچنین کواکب گو
بفلک الافلاک منوط ومربوط اند لاکن درحقیقت از ان کواکب سماء دینار ازینت وروشنی حاصل است
بدین وجہ وزینا السماء الدنیا فرمودہ اند ع صحبت صالح ترا صالح کند

خاتمۃ الطبع از جانب کارپردازان مطبع

بعد حمد ونعت برسالکان مسالک تحقیق ورہروان منازل تدقیق مخفی ومحجب مبادکہ از بدو آفرینش عالم
تا این دم وقتی از اوقات زمانہ از وجود باجود انبیاء مرسلین واوصیاء کاملین وعلماء شرع متین وحامیان
دین مبین خالی نماندہ تا گمرہان بوادی ضلالت از بدرقہ ہدایت وارشاد آنہا بمنزل مقصود رسند وتشنگان
سراب غوایت از سرچشمۂ مواعظ شان زلالے چشند ہمچنین ہریکی از خلاف جانشین اسلاف شدہ در اکناف
واطراف عالم بہدایت خلق مشغول ماندند ونیز ابدال واقطاب اطیاب ہمبرین منوال از جانب حق
مامور شدند چون زمانۂ رسالت بعد حضرت خاتم النبیین سید المرسلین صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم سپری شد خلفا
راشدین وائمہ طاہرین رضوان اللہ تعالی علیہم اجمعین در ترویج دین وہدایت کافہ مسلمین سعیہاے وافرہ
وجہدہای متکاثرہ فرمودند وچنانکہ باید در تلقین احکام وتعلیم انام وقیقۂ از دقائق فرو گذاشت نمودند بعد ازان
جوق جوق علمای اعلام وکملاے تمام بہ نیابت آنہا برخاستند وہمگی ہمت والا نہمت خود ہا باہمین کار خیر
برگماشتند تا اینکہ خلاق عالم نظر بحمایت دین خویش در تکثیر خلقت ایشان چنان برکتی عطا فرمود کہ درہر
بقعۂ زمین نجم افاضات ایشان طلوع نمود چنانچہ اکثر کتب از حالات سنیہ ومقامات علیہ این خیل ربانی
مملو ومشحون ست وہم بحیز طبع درآمدہ درہر دیار وامصار اشاعت پذیر لیکن عجب اتفاق کہ ہما این قسم
کتب را دیدیم مگر از کوائف وسوانح عمری مشائخ وعلماے ہندوستان معرا یافتیم آری اگر وین کار سترگ
کسی ہمت نمی گماشت ودر تدوین اسامی وحالات این اصحاب خیار ہمبرین طریق تہاون وتکاسل
رواہ می یافت چہ عجب کہ از صفحۂ روزگار نام نامی این حضرات بمرور دہور حک میشد از آنجا کہ از مبدء فیاض

حصۂ ہر یکے جداگانہ بہم میرسد انعام این امراہم خالق اکرم از فضل اتم موقوف بر ذات بابرکات عدیم النظیر فاضل خبیر محسود اقران و امثال محقق باکمال ماہر رموز خفی و جلی جناب مولانا حضرت مولوی **رحمان علی** صاحب عم فیضہ ممبر کونسل مقام ریوان داشتہ بود کہ اینک بظہور رسید و شاہد عابر نعتہ شہود جلوہ گر گردید کہ حضرت مصنف ممدوح کتابی نایاب و مخزنی کمیاب متضمن حالات و اسامی علمای ہندوستان تالیف و تصنیف فرمودند و نامش اسم با مسمیٰ **تذکرۂ علمای ہند** گذاشتند حضرات شائقین را مژدہ باد کہ درین ایام برکت انجام بنہایت اہتمام صحیفۂ مسبوق الذکر حسب تحریک حضرت مصنف در مطبع نامی و گرامی مشہور نزدیک و دور منشی نولکشور واقع لکھنؤ بحسن انتظام بابو منوہر لال بھارگو بماہ نومبر ۱۹۱۴ع مطابق ماہ ذی الحجہ ۱۳۳۲ھ بار دوم نقش انطباع پذیرفت ایزد منان مقبول عالم و عالمیان کناد بحرمۃ النون و الصاد فقط
